

เล่ม ๑

รวมปาฐกถา
งานอนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ ปี

รวมปาฐกถา

งานอนุสรณ์อยุธยา

๒๐๐ ปี

เล่ม ๑

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ๒,๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๕๑๐

องค์การค้าของคุรุสภา

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

ถนนราชดำเนินกลาง

จัดพิมพ์จำหน่าย

1511

สารบาญ

หน้า

แถลงการณ์

ระหว่างวันที่ ๗-๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้มีงานนิทัศนการอนุสรณ์อยุธยาขึ้นที่หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในพระราชวังบวรสถานมงคล และที่มหาวิทยาลัยศิลปากร ภายในบริเวณวังท่าพระ ทั้งสามแห่งนี้จัดขึ้นที่จังหวัดพระนคร ทางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก็จัดให้มีงานนิทัศนการขึ้น ณ พระราชวังจันทน์เกษม ทั้งนี้เพื่อเป็นอนุสติในการที่กรุงเทพทวาราวดีสิ้นสภาพความเป็นราชธานีมาบรรจบครบ ๒๐๐ ปีพอดีในวันที่เปิดนิทัศนการ นอกจากนี้ยังได้นำวัสดุบางชิ้นที่นำมาแสดงในงานนิทัศนการดังกล่าวไปแสดงยังจังหวัดต่าง ๆ ทั้งปักษ์ใต้ ฝ่ายเหนือ และตะวันออกเฉียงเหนือ และจะเปิดการแสดงที่พิพิธภัณฑสถานเจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในวันที่ ๒๘ ธันวาคม อันเป็นวันคล้ายกับวันที่กู้กรุงคืนได้

ว่าจำเพาะงานนิทัศนการที่จัดให้มีขึ้น ณ หอสมุดแห่งชาตินั้น ได้มีรายการแสดงปาฐกถาทางวิชาการประกอบด้วย ดังรายการต่อไปนี้

วันศุกร์ที่ ๗ เมษายน ๒๕๑๐

เวลา ๑๗.๓๐ น. พระยาอนุมานราชธน ประธานกรรมการจัดงาน กล่าวคำเชิญเสด็จพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงเปิดงาน

วันเสาร์ที่ ๘ เมษายน ๒๕๑๐

เวลา ๑๔.๓๐-๑๕.๓๐ น. นางแม้นมาส ชวลิต บรรณารักษ์หอสมุดแห่งชาติ บรรยายเกี่ยวกับหนังสือที่มาตั้งแสดงในงานนิทัศนการ

เวลา ๑๖.๐๐-๑๗.๐๐ น. นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ แสดงปาฐกถา เรื่อง "การแพทย์สมัยอยุธยา"

เวลา ๑๗.๓๐-๑๘.๓๐ น. ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช แสดงปาฐกถา เรื่อง "กฎหมายสมัยอยุธยา"

วันอาทิตย์ที่ ๙ เมษายน ๒๕๑๐

เวลา ๑๖.๐๐-๑๗.๐๐ น. นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์

แสดงปาฐกถา เรื่อง "วรรณกรรมสมัยอยุธยา"

เวลา ๑๗.๓๐-๑๘.๓๐ น. นายนิคม มูสิกะคามะ แสดงปาฐกถา เรื่อง "สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา"

เวลา ๒๐.๐๐ น. นายเจมส์ ยัง นายฟรานซิส คริปส์ นายสุเมธ ชุมสาย และนายพัทยา สายหู อภิปราย เป็นภาษาอังกฤษ เรื่องอยุธยาตามทัศนะของฝรั่ง

วันอังคารที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๑๐

เวลา ๑๗.๓๐-๑๘.๓๐ น. นายเทพ สุนทรศารทูล แสดงปาฐกถา เรื่อง "ศาสนาสมัยอยุธยา"

วันพฤหัสบดีที่ ๑๓ เมษายน ๒๕๑๐

เวลา ๑๖.๐๐-๑๗.๐๐ น. นายพิสิษฐ์ เจริญวงศ์ แสดงปาฐกถา เรื่อง "การปกครองสมัยอยุธยา"

เวลา ๑๗.๓๐–๑๘.๓๐ น. นายขจร สุขพานิช แสดงปาฐกถา เรื่อง "การติดต่อกับต่างประเทศสมัยอยุธยา"

วันเสาร์ที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๑๐

เวลา ๑๔.๓๐–๑๕.๓๐ น. นายเจมส์ ยัง บรรยายประกอบการแสดงหนังสือในนิทัศนการเป็นภาษาอังกฤษ

เวลา ๑๖.๐๐–๑๗.๐๐ น. นายมานิต วัลลิโภดม แสดงปาฐกถา เรื่อง "ประติมากรรมสมัยอยุธยา" (โดยมีผู้อ่านแทน)

เวลา ๑๗.๓๐–๑๘.๓๐ น. นายมนตรี ตราโมท แสดงปาฐกถา เรื่อง "ดนตรีสมัยอยุธยา"

วันอาทิตย์ที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๑๐

เวลา ๑๖.๐๐–๑๗.๐๐ น. ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช แสดงปาฐกถา เรื่อง "สังคมในสมัยอยุธยา"

เวลา ๑๗.๓๐–๑๘.๓๐ น. นายธนิต อยู่โพธิ์ แสดงปาฐกถา เรื่อง "การละเล่นสมัยอยุธยา (โดยมีผู้อ่านแทน)

วันอังคารที่ ๑๘ เมษายน ๒๕๑๐

เวลา ๑๗.๓๐-๑๘.๓๐ น. พ.อ. กำเนิร เลขะกุล แสดงปาฐกถา เรื่อง "การทหารสมัยอยุธยา"

วันพฤหัสบดีที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๑๐

เวลา ๑๗.๓๐-๑๙.๐๐ น. นายทองต่อ กล้วยไม้ นายสุเมธ ชุมสาย นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ นายอังคาร กัลยาณพงศ์ อภิปราย เรื่อง "ผลได้จากอยุธยา"

วันศุกร์ที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๑๐

เวลา ๑๗.๓๐ น. นายอังคาร กัลยาณพงศ์ อ่านกวีนิพนธ์ ว่าด้วยอยุธยา

เวลา ๒๐.๐๐ น. นายวิกเตอร์ เคนเนดี้ แสดงปาฐกถาเป็นภาษาอังกฤษ เรื่อง "จิตรกรรมฝาผนังอยุธยา"

โดยที่คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยาเห็นว่า ปาฐกถาเหล่านี้มีสาระทางวิชาการมากน้อยต่าง ๆ กัน จึงขอต้นฉบับจากปาฐก เพื่อมาจัดตีพิมพ์ สำหรับท่านที่มิได้เขียนต้นฉบับไว้ก่อน หรือเขียนไว้มากมายเกินกว่าเวลาที่กำหนด

ให้แสดง จนได้ตีพิมพ์ต้นฉบับเป็นต่างหากออกไปแล้ว ก็ได้ให้ถอดคำพูดของท่านจากเครื่องอัดเสียง มาเรียงพิมพ์ ทั้งนี้ได้รวมคำกราบทูลเบิกงานของพระยาอนุมานราชธน และพระดำรัสตอบของพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรด้วย ซึ่งทำให้หนังสือนี้มีค่าเพิ่มขึ้นอีกมาก ส่วนเรื่องของ พ.ต.อ. ทวยหาร ยมนาค นั้น แม้จะมิได้แสดงเป็นปาฐกถา หากเป็นบทความที่น่าสนใจ จึงให้รวมไว้เป็นภาคผนวกท้ายเล่ม แต่คำบรรยายสั้นๆ คำอ่านกวีนิพนธ์ และคำอภิปรายที่มีปรากฏในรายการ หาได้นำมารวมลงพิมพ์ไว้ด้วยไม่ อนึ่ง ปาฐกถาบางเรื่อง ได้ลงพิมพ์ในนิตยสารบางฉบับแล้วบ้าง แต่ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่รวมทุกเรื่องไว้ทั้งชุด

การจัดนิทัศนการและการจัดปาฐกถาครั้งนี้ คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยาพยายามทำงาน ในฐานะของราษฎรสามัญ ซึ่งเรียกร้องต้องการความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ของทางราชการ และก็ได้รับความสนับสนุนด้วยดีจากทุกฝ่าย ถึงจะมีเสียงครหานินทาอยู่บ้างว่า เลือกโอกาสที่ไม่เป็นมงคลนักก็ตาม แต่แล้วมหาชนส่วนใหญ่ก็เข้าใจเจตนารมณ์ได้ดีว่าคณะกรรมการนี้ต้องการเพียงเพื่อเตือนสติไทยเรากันเองให้รู้จักอดีตในทางที่ถูกที่ควร จริงอยู่

การจัดงานครั้งนี้มิได้รับความราบรื่นเต็มที่และมิได้รับความสำเร็จอันไพบูลย์ทุกประการ แต่ก็นับเป็นการเริ่มงานอย่างใหม่ ที่จัดทำขึ้นนอกสังกัดราชการออกไปส่วนหนึ่ง

การที่ทางคุรุสภารับจัดพิมพ์ปาฐกถาชุดนี้ก็เป็นเครื่องยืนยันมติดังกล่าวอีกประการหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือระหว่างองค์การของรัฐกับคณะกรรมการซึ่งทำงานในฐานะประชาราษฎร

ในที่สุดนี้ คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยาขอขอบพระคุณปาฐกและท่านเจ้าของข้อความต่าง ๆ เหล่านี้ทุกท่าน ที่มอบสิทธิให้คณะกรรมการนำผลงานของท่านมาตีพิมพ์เผยแพร่ เพื่อเป็นประโยชน์ในทางวิชาการแก่มหาชน และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ทุกคน ที่มีส่วนช่วยอำนวยความสะดวก ตั้งแต่ในขั้นแสดงปาฐกถา ถอดถ้อยคำออกมาตลอดจนขั้นตีพิมพ์

เลขานุการคณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยา

คำทูลเชิญเปิดงานอนุสรณ์อยุธยา

ของ

พระยาอนุมานราชธน

วันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๐ คือวันนี้ ถ้านึกย้อนถอยหลังทวนกระแสเวลาขึ้นไป ๒๐๐ ปี ก็พอดีถึงกาลสำคัญวันหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของประชาชาติไทย คือเป็นวันที่กรุงศรีอยุธยาสิ้นสภาพความเป็นราชธานี แต่กรุงศรีอยุธยายังไม่สิ้นคนดี เพราะมีคนรุ่นหลังกู้เกียรติและความสง่าผ่าเผย ซึ่งมีมาแต่กาลก่อนเอาไว้ได้ แต่ทว่าลอยเลื่อนเคลื่อนมาอยู่กรุงเทพรัตนโกสินทร์ หาได้สิ้นสุดลงแค่กรุงศรีอยุธยาไม่ อาจกล่าวได้ว่าเป็นนิมิตอันดี ที่อดีตยังต่อกับปัจจุบันอยู่ สมดังบทประพันธ์ที่กวีกล่าวไว้ว่า

อยุธยายศล่มแล้ว ลอยสวรรค์ ลงฤา
สิงหาสน์ปรางค์รัตน์บรร เจิดหล้า
บุญเพรงพระหากสรรค์ ศาสน์รุ่ง เรืองแฮ
บังอบายเบิกฟ้า ฝึกฟื้นใจเมือง

นิราศนรินทร์

เหตุที่จะมีกรุงศรีอยุธยาขึ้นนั้น ท่านกล่าวว่า "ในกาลนั้น สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง บรมกษัตริย์ ได้เสวยไอศุริยสมบัติในกรุงเทพมหานคร อันตั้งอยู่ฝ่ายอุดรทิศในสยามประเทศนี้ มีประมาณ ๖ พรรษา มีพระราชประสงค์จะสร้างพระนครใหม่ จึงดำรัสใช้ราชบุรุษไปเที่ยวแสวงหาภูมิประเทศอันมีพรรณมัจฉาชาติบริบูรณ์ครบทุกสิ่ง" ดังนี้

ย่อมเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า สมเด็จพระเจ้าอู่ทองหรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ซึ่งปรากฏพระนาม ในพระราชพงศาวดาร เมื่อเสด็จผ่านพิภพกรุงศรีอยุธยาแล้ว เสด็จเสวยราชสมบัติ ณ เมืองอู่ทอง ดังนิทานชาวบ้านเล่าว่า ท้าวอู่ทองแสนปมเป็นผู้ทรงสร้าง และมีชื่อว่าเทพนคร คือเป็นเมืองเทวดาเนรมิตสร้างให้ คำว่า "เทพนคร" มีความหมายไม่ต่างอะไรกับ คำว่ากรุงเทพ ซึ่งนำหน้าชื่อกรุงเทพทวาราวดี ศรีอยุธยา และกรุงเทพรัตนโกสินทร์ กรุง เป็นคำเพี้ยนเสียงจากคำมอญ ซึ่งแปลว่า แม่น้ำใหญ่ ภายหลังคำกรุง ย้ายความหมายเป็นไทย แปลว่า พระนครราชธานี คือเป็นเมืองหลวงของเขตแคว้นแดนประเทศ

ดังมีข้อความพิสดาร แจ้งอยู่ในพระบรมราชาธิบาย ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็อาจเข้าใจได้โดยปริยาย ตามหลักแห่งแนวเทียบว่าคำกรุงเทพนั้นยังสืบเป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมไทยต่อมาจนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบันนี้ เป็นนิมิตอันดีประการหนึ่งว่าชนชาวไทยในปัจจุบันยังมีอดีตเป็นของตน ย้อนหลังขึ้นไปได้นานไกล ไม่ใช่เป็นชนชาติที่เกิดใหม่ ซึ่งไม่มีอดีตสืบต่อยืนยาวเป็นของตนเอง

บัดนี้ ถ้าพิจารณาและคิดค้นกันต่อไป ถึงคำว่าทวาราวดีและศรีอยุธยา ทวาราวดีหรือทวารวดี ซึ่งเป็นคำเฉพาะใช้ในวิชาโบราณคดี เป็นชื่อเขตแคว้นแดนหนึ่งของประเทศสยามในสมัยโบราณ เมื่อราวพันปีที่ล่วงมานี้ ในที่นี้ใช้คำว่าประเทศสยาม ก็เพราะชื่อนี้ปรากฏที่ใช้สืบต่อกันมานาน อย่างน้อยก็มีมาแล้วเกือบพันปี น่าเสียดายที่มาขาดตอนลง เท่ากับใหม่ไม่ต่อเก่า ให้เป็นกระแสธารแห่งวัฒนธรรมไทยสายเดียวกัน ซึ่งน้ำเก่าไปน้ำใหม่มา ต่อเนื่องกันไปเป็นลำดับ

ก็แลอาณาจักรทวาราวดีนั้นอยู่ที่ไหน ถ้ากล่าวกันกว้าง ๆ ก็เป็นเรื่องที่ทราบกันอยู่แล้ว แต่เมืองหลวงของอาณาจักรนี้ คือเมืองอะไร นี่ก็ดูเหมือนจะทราบกัน แต่ก็ทราบเป็นเพียงข้อสันนิษฐานเท่านั้น โดยอาศัยหลักฐานจากวัตถุโบราณเท่าที่ขุดค้นได้ยังไม่ยุติลงเป็นแน่ ยังเมืองอู่ทองอีกเมืองหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวาราวดีก็ได้ ที่เกล้ากระหม่อมใช้คำว่า "เมืองหนึ่ง" เพราะเมืองหลวงของอาณาจักรทวาราวดีอาจมีอยู่หลายเมืองก็ได้แล้วแต่จะแบ่งแยกกัน ทางการเมือง ตามยุคสมัยและเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ เหตุที่สมเด็จพระเจ้าอู่ทองทรงนำคำ ทวาราวดี มาตั้งเป็นชื่อต้นของกรุง ที่ทรงสร้างใหม่ ก็อาจเป็นเพราะเมืองอู่ทองเคยเป็นนครหลวงของอาณาจักรทวาราวดี ไม่เช่นนั้นจะทรงนำชื่อนี้มาตั้งใหม่เพราะด้วยเหตุอะไร ที่กราบทูลนี้เป็นแต่ข้อคิด อาจถูกหรือผิดก็ได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องมีคำว่า "อาจ" และ "ก็ได้" กำกับอยู่ด้วย

เมืองอู่ทองนั้นเดิมอยู่ที่ไหน นี่ก็อีก นักโบราณคดียังมีความเห็นขัดแย้งกันอยู่ อาจไม่ใช่ที่อำเภออู่ทอง ซึ่งเป็น

ชื่อเก่าที่หรือพื้นที่ตั้งขึ้นใหม่ก็ได้เหมือนกัน อย่างไรก็ดี เขตแดนเมืองสุพรรณบุรี ในปัจจุบัน ไม่จำเป็นจะต้องตรงกันทีเดียว กับเขตแดนเมืองสุพรรณบุรีเดิม ซึ่งนักปราชญ์โบราณคดีสันนิษฐานว่า น่าจะสืบมาจากชื่อเมืองสุพรรณภูมิ ซึ่งในภาษาไทยแปลว่า อู่ทอง

ที่สมเด็จพระเจ้าอู่ทองทรงละทิ้งเมืองอู่ทอง มาสร้างพระนครขึ้นใหม่ จะเป็นเพราะเหตุหนีห่า หรือเพราะว่ามีเหตุอื่นเกี่ยวข้องกับการเมืองก็ทราบไม่ได้ชัด และเมืองใหม่ที่ทรงสร้างขึ้นที่ตำบลหนองโสนก็อยู่ในเขตแดนเมืองอโยธยา เมืองอโยธยานี้อยู่ที่ไหน ก็ยังเถียงกันในหมู่นักโบราณคดี ถ้ากล่าวกันเป็นสามัญ ก็ต้องถือว่า กรุงศรีอยุธยาที่สมเด็จพระเจ้าอู่ทองทรงสร้างขึ้นนั้น อยู่ที่เมืองอโยธยานั่นเอง ไม่เช่นนั้นสมเด็จพระเจ้าอู่ทองจะทรงนำชื่อนี้มาตั้งใหม่ทำไม ยิ่งกว่านี้ โบราณสถานในพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีมาแต่ก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา ก็ยังเหลือเค้าให้เห็นอยู่ เพราะฉะนั้น ตามลาดเลา ดังกราบทูลมาแล้วนี้ แสดงว่าสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง ทรงตั้งชื่อพระนครใหม่ว่า กรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยา ก็ตั้งตามชื่อเก่าที่ทรงเกี่ยวข้องด้วย

แสดงว่าพระองค์ไม่ทรงลืมอดีตของพระองค์ เพื่อให้คนเกิดภายหลังจะได้รู้ไว้และไม่ลืมว่า คนนั้นมีอดีต ไม่ใช่มีแต่ปัจจุบันเฉพาะหน้า เพราะคนที่เจริญแล้ว เมื่อจำเป็นต้องอพยพย้ายถิ่นก็มีไม่น้อยที่นำชื่อบ้านเมืองที่ตนเคยอยู่ไปตั้งให้แก่เมืองใหม่ ในท้องที่ซึ่งไปมีภูมิลำเนาอยู่ใหม่ ทั้งนี้ก็เห็นจะไม่ต้องการให้อดีตเลือนลางไปจากความจำ เพราะท่านกล่าวว่า "ผู้ใดไม่มีอดีต ผู้นั้นก็เป็นเด็กอยู่เสมอ" ไม่มีวันเป็นผู้ใหญ่ได้ ฉะนั้น

เมื่ออยุธยาในสมัยทางประวัติศาสตร์ผ่านยุคมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ อันเป็นสมัยปัจจุบัน ราชธานีซึ่งย้ายมาตั้งใหม่ก็ได้ชื่อย่อว่า กรุงเทพ อันเป็นชื่อสืบต่อมาจากอดีต จากคำว่ากรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยา แสดงว่ายังมีเยื่อใยทางวัฒนธรรมต่อกันอยู่ ไม่ขาดตอนแห่งอดีตและปัจจุบัน วัฒนธรรมไทยที่ปรากฏให้เห็นเป็นพิเศษโดยเอกเทศก็ได้แก่ความรู้ ความคิดเห็น และกิริยาอาการที่แสดงออก ที่เรียกรวมเป็นคำเฉพาะว่า "พฤติกรรม" รวมทั้งสิ่งซึ่งวัฒนธรรมสร้างขึ้น มีศาสนา ภาษา กฎหมาย ประเพณี ศิลป วรรณคดี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยมาแต่เดิม

ก็ยังคงสืบต่อมาจนถึงสมัยปัจจุบัน ทั้งนี้ก็ด้วยพระบารมีกฤษฎาภินิหารแห่งพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี ที่ทรงรื้อฟื้นและทะนุบำรุงสืบต่อของเดิม ซึ่งเป็นสาระสำคัญในทางวัฒนธรรมไทยเอาไว้ได้ ไม่เช่นนั้น บ้านนี้อาจสูญหายกลายรูปเป็นอื่นไป ไม่มีอะไรเป็นของไทยเหลืออยู่ให้เป็นตัวของตนเองโดยเอกเทศเป็นปัจเจกนัย ท่านกล่าวว่า ความสำคัญที่ได้ชื่อเป็นเอกลักษณะว่าไทย และมีสามัคคีธรรมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ก็อยู่ที่คนไทยในปัจจุบัน รู้จักทะนุถนอม รักษาวัฒนธรรมไทย ซึ่งปรากฏให้เห็นเด่นเป็นพิเศษ สามารถนำสิ่งใหม่จากอื่นหลายกระแสทางมาเจือปนระคนกันกับของเดิม ให้เป็นแบบรูปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวไทยแท้จริง นี่คือเครื่องหมายความเจริญก้าวหน้าซึ่งเป็นไทแก่ตน ทั้งทางกายและทางใจ แม้อยุธยายศล่มแล้ว แต่ก็ยังไม่ถึงกับล่มจม เพราะกรุงศรีอยุธยายังมีคนดีอยู่ที่รู้จักถนอมรักษา และเจริญรอยแบบรูปวัฒนธรรมเดิมของไทยเอาไว้ได้ ไม่ให้สูญหายมลายไป จนไม่มีอะไรที่เป็นของไทยมาแต่เดิม ซากปรักหักพังยังมีเหลืออยู่นี้เป็นอนุสาวรีย์ที่ระลึกให้รู้สึกว่า ชนชาวไทยเป็นผู้ซึ่งมีอดีต

สิ่งปรักหักพังเหล่านี้ ท่านเรียกว่า โบราณสถาน มีลักษณะเป็นทำนองเดียวกันกับสิ่งที่รักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งเรียกว่า โบราณวัตถุ ที่ต้องพิทักษ์รักษาของเก่าโบราณไว้ไม่ให้อันตรธานสูญหาย หรือกลายเป็นของใหม่ไป ก็เพื่อให้อนุชนคนรุ่นหลังที่เกิดมาภายหลัง จะได้ศึกษาและรู้ดูไว้เป็นองค์พยานแห่งความมีเกียรติ และความสง่าผ่าเผยของประชาชาติชาวไทย ว่าได้เคยมีมาแล้วแต่หนหลัง แต่ครั้งสมัยกรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยา ถ้าสิ่งเหล่านี้ต้องถูกทำลายถึงถอนราก หรือต้องถูกดัดแปลงเพิ่มเติม สมัยเก่าให้กลายเป็นสมัยใหม่ไป ก็เท่ากับไทยไม่มีอดีตซึ่งเป็นของตนเองโดยเฉพาะ และมีวิวัฒนาการคลี่คลายเป็นความเจริญตามลำดับมา ไม่ขาดตอนจนถึงปัจจุบัน

เนื่องด้วยเหตุดังกราบทูลมานี้ จึงได้มีอนุชนชาวไทยกลุ่มหนึ่ง ซึ่งรู้ค่าของเก่า คือ โบราณสถาน โบราณวัตถุอันเป็นศิลปอยู่ในตัว ร่วมใจกันเป็นสมานฉันท์ เห็นกันว่ากรุงศรีอยุธยาก็ได้ผ่านพ้นความมีสภาพเป็นราชธานีของไทยล่วงมาได้ครบ ๒๐๐ ปี คือ ในวันที่ ๗ เมษายน ศกนี้สมควรจัดเป็นวารอนุสรณ์กรุงศรีอยุธยา เกี่ยวกับเรื่อง

วัฒนธรรมไทยเป็นเฉพาะขึ้น และขอให้เกล้ากระหม่อมเป็นประธานในงานดังกล่าว เกล้ากระหม่อมก็มีความยินดีอนุโมทนาด้วย เห็นว่าเป็นเก่าต่อใหม่ในทางวัฒนธรรม เพื่อไม่ให้ขาดตอนกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่เกล้ากระหม่อมเคยใฝ่ฝันอยู่แล้ว จึงเต็มใจรับเชิญเป็นประธานจัดงาน

เกล้ากระหม่อมในนามของผู้จัดงาน รู้สึกเป็นเกียรติยศอย่างยิ่ง ที่ฝ่าพระบาทเสด็จมาเปิดงานนิทัศนการ ในวันนี้ ทั้งนี้ก็เพราะทรงเป็นคนไทยคนเดียวในปัจจุบันที่มีความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนการปฏิบัติภายนอก เชื่อมอดีตให้เข้าไว้กับปัจจุบันอยู่เนืองนิตย์ เกล้ากระหม่อมขอประทานอัญเชิญฝ่าพระบาททรงพระกรุณาเปิดงานอนุสรณ์กรุงศรีอยุธยา ณ บัดนี้ ด้วยอานุภาพพระสยามเทวาธิราช พร้อมทั้งความกตัญญูกตเวทีที่มีอยู่กับอดีต ซึ่งแสดงให้ประจักษ์ปรากฏเห็น จึงเป็นแรงพลัง บันดาลใจให้งานประสบสัมฤทธิผลอันยิ่งใหญ่ ดังได้ตั้งใจไว้ด้วยปรารถนาดี สมดังเจตจำนงมโนรถทุกประการ ขอฝ่าพระบาททรงพระเมตตาเปิดงานและประทานพระโอวาทเนื่องในโอกาสวันที่ระลึกอันสำคัญ ณ บัดนี้ด้วย

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

สุนทรกถาในการเปิดงานอนุสรณ์อยุธยา

ของ

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร

ข้าพเจ้ารู้สึกตื่นเต้นและขอบพระเดชพระคุณท่านทั้งหลาย มี อาทิ เจ้าคุณอนุมานราชธน ซึ่งเป็นประธานกรรมการของการจัดงานนี้ ที่ได้มาร่วมวงกับท่าน ข้าพเจ้าเป็นแต่เพียงผู้ชม ได้มาร่วมวงกับผู้รู้อย่างนี้ รู้สึกว่าอย่างน้อยคงจะได้กลิ่นอายของความรู้ติดตัวไปได้ ไม่มากก็น้อย เพราะเหตุว่าความรู้ชนิดนี้ได้สนใจมานานแล้ว ได้สนใจมาตั้งแต่ยังเป็นนักเรียนอยู่ในมหาวิทยาลัย สนใจจนกระทั่งถึงอยากจะเป็นนักเรียนเรียนวิชาโบราณคดีด้วย แต่เวลานั้นผู้หลักผู้ใหญ่ทางราชการ ที่ปกครองข้าพเจ้าก็ไม่เห็นว่าเราจะคุ้มกับกิจการของรัฐบาลแค่ไหนที่จะให้นักเรียนไปเรียนวิชาที่จะเอามาใช้ทันทีโดยตรงไม่ได้ เรายังไม่ได้มีคุณธนิต อยู่โพธิ์ เรายังไม่มีกรมศิลปากร ทั้งนั้น อย่างไรก็ตาม ที่ท่านเจ้าคุณอนุมาน ฯ ได้กล่าวว่า เพราะเหตุว่ามีความชื่นชมในการที่ชาติไทยเราได้ฟื้นตัวขึ้นจากความยับเยิน ซึ่งเป็นธรรมดาโลก เกิดมาก็ต้องเสื่อม เสื่อมแล้วก็อาจจะดีขึ้น

ใหม่ได้ ท่านเจ้าคุณอนุมาน ฯ ว่า การที่เราฟื้นฟูขึ้นใหม่เช่นทุกวันนี้ เป็นอาการที่น่าสังเกต เป็นการที่น่าปลื้มใจ ข้าพเจ้าเห็นด้วยอย่างยิ่งที่ท่านพูดอย่างนี้ และเพื่อที่จะให้เป็นพยานแห่งน้ำใจที่เห็นด้วยกับท่านเจ้าคุณอนุมาน ฯ ข้าพเจ้าจึงได้รับเชิญของท่านให้มาเปิดงานนี้ ทั้งๆ ที่รู้ตัวอยู่ว่า ตัวเองไม่มีความรู้อะไร แต่อย่างน้อยก็วิชาต่าง ๆ ต้องมีคนรู้และต้องมีคนรับรู้ คนรักได้แก่ถ้อยคำอย่างท่านเจ้าคุณอนุมานฯ ที่ได้แสดงมาเมื่อตะกี้นี้ คนรับรู้ ข้าพเจ้ารับเป็นและยินดีรับแล้วก็อวดด้วยว่า ถ้าไม่มีคนรับรู้ วิชาก็ไม่ก้าวหน้าไปเร็วเพียงแต่มีผู้รู้ ถ้าไม่มีผู้รับรู้ วิชาก็คงไม่เจริญ คงไม่ก้าวหน้า ดังที่พูดมาแล้ว ด้วยเหตุผลอย่างนี้ ข้าพเจ้าจึงยินดีสนองคำเชิญของท่านเจ้าคุณอนุมาน ฯ เปิดงาน ณ บัดนี้ ของงานนี้จงได้เป็นประโยชน์แก่ชาติไทยและชาติมนุษย์ ให้ยิ่งๆ ขึ้นไปโดยตลอด ให้สมกับความมุ่งหมายอันน่าชมของท่านกรรมการที่จัดงานนี้

การแพทย์ในสมัยอยุธยา

ของ

นายสำราญ วังศพ่าห์

กรุงศรีอยุธยาอดีตราชธานีของประเทศไทยนั้น เคยเป็นที่ตั้งเมืองหลวงนานอยู่ถึงเกือบ ๔ ศตวรรษครึ่ง เวลาที่ตั้งอันแท้จริงนั้น ขอลอกจากพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

"จุลศักราช ๗๑๒ พ.ศ. ๑๘๙๓ เมื่อได้ยกพระราชสำนักจากนครเดิมแล้ว ก็โปรดให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียร เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ณ พระนครที่สร้างใหม่อีกครั้งหนึ่ง เมื่อ ณ วัน ๕ ฯ ๖ ค่ำ ปีขาล โทศก นับว่าเป็นปฐมบรมกษัตริย์ ผ่านพิภพในพระนครศรีอยุธยา ถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมราชา ที่ ๓ (พระที่นั่งสุริยามรินทร์) ราชวงศ์บ้านสวนพลู จึงเสียพระนครแก่พม่าข้าศึก เมื่อ ณ วัน ๓ ฯ ๙ ๕ ค่ำ ปีกุน นพศก จุลศักราช ๑๑๒๙ พ.ศ. ๒๓๑๐ อายุกรุงเทพทราวดีศรีอยุธยา ในระยะที่เป็นราชธานี นครหลวงนับได้เพียง ๔๑๗ ปี ตามพระ-

ราชพงศาวดาร แต่ถ้าจะถือตามความเห็นเรื่องปีสร้างกรุงที่กล่าวข้างต้นแล้ว ปีที่กล่าวนั้น ก็ต้องนับเป็นปีรัชกาล ส่วนอายุกรุงนั้นคงนับได้ ๔๒๐ ปี โดยศักราช"

ตลอดเวลาของกรุงศรีอยุธยาที่เป็นราชธานีนั้น บางสมัย เป็นสมัยก่อร่างสร้างตัว และขยายอาณาเขตออกไปในดินแดนที่ใกล้เคียง บางครั้งต้องทำสงครามป้องกันตัวเอง หาระยะเวลาที่บ้านเมืองจะสงบนั้นไม่มากนัก สมัยที่มีการขยายอาณาเขต บ้านเมืองก็ไม่ถูกทำลาย เพราะส่วนใหญ่ก็ส่งทหารออกไปรบนอกประเทศ ตอนสมัยหลัง ๆ ของกรุงศรีอยุธยา เป็นระยะที่ต้องทำสงครามหนักหน้ามาก จนกระทั่งราชธานีถูกทำลายราบคาบลงไป

การแพทย์ของไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ถึงแม้ว่า จะไม่เจริญเต็มที่ เมื่อเปรียบเทียบกับบางประเทศในยุโรป และทั้ง ๆ ที่บ้านเมืองต้องทำสงครามอยู่เสมอ เราก็ควรภูมิใจว่าการแพทย์และอนามัยของบรรพบุรุษของเรานั้นดี และไม่เคยมีบันทึกในประวัติศาสตร์ของเราเอง และของต่างประเทศว่า แผ่นดินของประเทศไทย ในสมัย กรุงศรีอยุธยา เป็นแหล่งเพาะเชื้อโรค เหมือนกับบางประเทศ และการ

แพทย์ในสมัยนั้น แพทย์ประจำสำนักก็มีฝีมือดี เป็นที่เชื่อถือของชาวต่างประเทศดังที่ปรากฏในหนังสือประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติเล่ม ๘ กล่าวว่า "ก็ปรากฏว่าได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้แพทย์หลวงที่มีฝีมือ ไปรักษาสังฆราชเดอร์เปรึรปา"

การที่จะสอบสวนเรื่องราวการแพทย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น เพื่อให้สะดวก ก็จะขอกล่าวเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ที่จะใช้เป็นหลักในการวินิจฉัยการแพทย์ในสมัยนั้น

๑. การระบาดของโรค

การระบาดของอหิวาตกโรคในสมัยนั้น ปรากฏครั้งสำคัญ คือ เวลาก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยา และตอนระยะแรกของกรุงศรีอยุธยา ในสมัยนั้นเป็นสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หรือพระเจ้าอู่ทอง ก่อนที่พระองค์จะมาตั้งเมืองหลวงอยู่ที่อยุธยานั้น พระองค์ปกครองเมืองครั้งแรกที่อู่ทอง ซึ่งเป็นเมืองใหญ่อยู่ทางทิศตะวันตกของกรุงศรีอยุธยา พระองค์

ได้ครองราชสมบัติสืบต่อจากพระราชบิดาของพระมเหสี หลังจากครองเมืองอู่ทองได้หนึ่งปี จึงได้ย้ายเมืองมาทางทิศตะวันออก ครั้งแรกได้เลือกที่ตั้งเมืองที่ตำบลเวียงเหล็ก (วัดพุทไธสวรรค์) และได้ตั้งอยู่ที่นั่นสามปี จึงย้ายไปตั้งที่ตำบลหนองโสน แล้วได้สถาปนาเป็นกรุงศรีอยุธยาเมื่อปีขาลโทศก จุลศักราช ๗๑๒ วันศุกร์ ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ เวลา ๓ นาฬิกา ๙ บาท

เหตุที่ย้ายเมืองครั้งนี้ เนื่องจากมีการระบาดของโรคอหิวาตกโรคจนกระทั่งผู้คนล้มตายเป็นอันมาก การรักษาและป้องกันในสมัยนั้นทำได้ยากเพราะยังไม่ทราบสาเหตุ ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๒๖ นายแพทย์ชาวเยอรมันชื่อโรเบิร์ต คอค (Robert Koch) เป็นผู้พบว่าสาเหตุของอหิวาตกโรคเกิดจากเชื้อวิบริโอ โคเลอร่า (Vibrio Cholera) เมื่อทราบสาเหตุแล้ว การป้องกันในคราวต่อ ๆ มาจึงได้ผลดี การย้ายเมืองและการอพยพผู้คนเป็นวิธีป้องกันดีที่สุดในสมัยนั้น ตามพงศาวดารสยามของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวว่า มีอหิวาตกโรคระบาดที่เมืองอู่ทอง เมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๗ จนเป็นเหตุให้ย้ายกรุงมาตั้งที่

ตำบลหนองโสน การระบาดครั้งนี้ร้ายแรงมากและกระจายอย่างรวดเร็ว ตามตำนานกล่าวว่าโรคห่า เดินวันหนึ่งไกลเท่านกเขาเหิน เหตุที่เกิดอหิวาตกโรคครั้งนั้น สันนิษฐานไม่ได้ว่าระบาดมาจากไหน และตลอดเวลาที่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานีก็ไม่ปรากฏว่ามีอหิวาตกโรคระบาด แต่คงเนื่องมาจากลำน้ำจระเข้สามพัน เปลี่ยนทางน้ำไหลไปทางสุพรรณบุรี ทำให้ลำน้ำอู่ทองค่อย ๆ ตื้นเขิน และในที่สุดเกิดกันดารน้ำจนกระทั่งต้องขุดตระพังขังน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง เมื่อประชาชนอาศัยอยู่มาก น้ำรับประทานและน้ำใช้คงไม่พอ เมื่อเกิดกันดารน้ำเป็นเหตุให้เกิดโรคทางเดินอาหารได้

การระบาดของอหิวาตกโรคจะเกิดในฤดูแล้ง และมักจะสงบในฤดูฝน เพราะประชาชนได้น้ำรับประทาน น้ำใช้สะอาดปราศจากเชื้อโรค เมื่อเข้าฤดูแล้งโรคนี้มักจะระบาดใหม่อีกโดยเหตุที่ประชาชนรับประทานน้ำสกปรกที่มีเชื้อโรคเข้าไป และจะระบาดร้ายแรงกว่าครั้งแรก แล้วจึงค่อย ๆ สงบลง กินเวลาหลายปี สมัยอยุธยาตอนต้น ในแผ่นดินพระเจ้าอู่ทอง เข้าใจว่ามีการระบาดอยู่ประปรายเสมอ และระบาดตามผู้คนที่อพยพมาจากเมืองอู่ทองแล้วมา

เป็นโรคในกรุงศรีอยุธยาด้วย ดังปรากฏในประวัติศาสตร์ฉบับของพันจันทนุมาศ (เจิม) ของสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส และฉบับของพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) ทั้งสามฉบับลงเวลาตรงกันว่า ในปีเถาะ เบญจศก จุลศักราช ๗๒๕ (พ.ศ. ๑๙๐๖) เป็นเวลา ๑๙ ปี หลังจากระบาดครั้งแรก ในพงศาวดารทั้งสามฉบับกล่าวว่า "ทรงพระกรุณาตรัสว่าเจ้าแก้วเจ้าไทยออกอหิวาตกโรคตาย ให้ขุดขึ้นมาเผาเสีย ที่ปลงศพนั้นให้สถาปนาพระเจดีย์พระวิหารเป็นพระอาราม และให้นามว่าวัดป่าแก้ว" แต่เรื่องนี้พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขากล่าวตรงกัน แต่ผิดกันที่เวลาเร็วกว่าสามฉบับที่กล่าวแล้วถึง ๖ ปี เป็นปีจุลศักราช ๗๑๙ (พ.ศ. ๑๙๐๐)

การระบาดของอหิวาตกโรค ปรากฏว่ามีบันทึกว่ามีการระบาดเล็กน้อยและระบาดใหญ่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๓ ในแผ่นดินพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กรุงรัตนโกสินทร์ การระบาดครั้งนี้มาจากประเทศอินเดีย ส่วนการระบาดเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๘๗ ที่อู่ทองนั้นไม่ปรากฏว่าระบาดมาจากไหนที่ใด แต่การระบาดของอหิวาตกโรคเกือบทุกครั้งมักตั้งต้น

มาจากประเทศอินเดีย เช่น เมื่อปี พ.ศ. ๑๒๐๐ ก็เกิดระบาดในประเทศอินเดีย ลุกลามไปทั่วยุโรป อเมริกาและเอเซีย การระบาดในสมัยนั้นเป็นไปช้า ๆ เพราะการกระจายเชื้อต้องอาศัยมนุษย์เป็นตัวนำไป การคมนาคมสมัยนั้นอาศัยการเดินเท้าและเรือใบ การเดินทางอย่างเร็วทางบกที่ไปได้คงไปด้วยม้า หลังจาก พ.ศ. ๑๒๐๐ เป็นต้นมา ปรากฏว่าอหิวาตกโรคระบาดอยู่เสมอและตั้งต้นที่อินเดียทุกครั้ง และเมื่ออหิวาตกโรคระบาดสมัยพระเจ้าอู่ทองนั้น มีชาวอินเดียติดต่อไปมาหาสู่กับประเทศไทยแล้ว แต่ไม่มีพยานหลักฐานอ้างว่ามาจากไหน

จากในประวัติศาสตร์ ก็ไม่ได้บันทึกไว้อีกว่าอหิวาตกโรค นอกจากระบาดครั้งนี้แล้ว ก็ไม่ได้ระบาดที่ไหนอีก จากจดหมายเหตุของ ลาลูแบร์ เล่ม ๑ พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปพงศ์ประพันธ์ มีกล่าวถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเหมือนกัน แต่ไม่ร้ายแรงนัก

ไข้ทรพิษ

เป็นโรคหนึ่งซึ่งทำให้คนเสียชีวิตมาก ถึงแม้ว่าจะเป็นโรคที่มีการระบาดไม่ร้ายแรงเท่าอหิวาตกโรคก็ตาม โรค

นี้ติดต่อได้ง่าย เป็นโรคที่น่ากลัวมาก เมื่อพูดถึงเรื่องการสาธารณสุขครั้งสมัยโน้นแล้ว ลาลูแบร์ ได้กล่าวว่า ไข้ทรพิษระบาดเมื่อคราวที่ลาลูแบร์มาเมืองไทยนั้น มีคนเสียชีวิตมากเท่า ๆ กับการตายจากอหิวาตกโรค ประเพณีการทำศพสมัยนั้น คนที่เป็นไข้ทรพิษตายเขาไม่นิยมเผาทันที ต้องฝังไว้ ๓ ปี จึงขุดมาเผา เขาเชื่อกันว่าถ้าฝังไว้นานน้อยกว่านั้นก็จะทำให้โรคนี้ติดต่อไปอีก

การรักษาและป้องกันไข้ทรพิษสมัยนั้น ทำได้ยากมาก เพราะยังไม่มีใครรู้สาเหตุ และในสมัยเดียวกันกับกรุงศรีอยุธยา ในต่างประเทศก็มีการระบาดของโรคนี้อยู่ ฟรานซิส อาร์ และพวกได้เขียนลงในหนังสือประวัติการแพทย์ของสหรัฐอเมริกา ที่พิมพ์ ณ โรงพิมพ์ในนิวยอร์ค เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ว่า ใน พ.ศ. ๒๒๐๙ มีการระบาดของโรคนี้ในมลรัฐนิวอิงแลนด์ โดยเชื่อโรคมากับผู้ที่อพยพมาจากประเทศอังกฤษ ต่อมาอีก ๑๑ ปีก็มีการระบาดซ้ำอีกครั้งหนึ่ง และระบาดอีกครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๒ และ พ.ศ. ๒๒๓๓

มาจากประเทศอินเดีย เช่น เมื่อปี พ.ศ. ๑๒๐๐ ก็เกิดระบาดในประเทศอินเดีย ลุกลามไปทั่วยุโรป อเมริกาและเอเชีย การระบาดในสมัยนั้นเป็นไปช้า ๆ เพราะการกระจายเชื้อต้องอาศัยมนุษย์เป็นตัวนำไป การคมนาคมสมัยนั้นอาศัยการเดินเท้าและเรือใบ การเดินทางอย่างเร็วทางบกที่ไปได้คงไปด้วยม้า หลังจาก พ.ศ. ๑๒๐๐ เป็นต้นมา ปรากฏว่าอหิวาตกโรคระบาดอยู่เสมอและตั้งต้นที่อินเดียทุกครั้ง และเมื่ออหิวาตกโรคระบาดสมัยพระเจ้าอู่ทองนั้น มีชาวอินเดียติดต่อไปมาหาสู่กับประเทศไทยแล้ว แต่ไม่มีพยานหลักฐานอ้างว่ามาจากไหน

จากในประวัติศาสตร์ ก็ไม่ได้บันทึกไว้อีกว่าอหิวาตกโรค นอกจากระบาดครั้งนี้แล้ว ก็ไม่ได้ระบาดที่ไหนอีก จากจดหมายเหตุของ ลาลูแบร์ เล่ม ๑ พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปพงศ์ประพันธ์ มีกล่าวถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเหมือนกัน แต่ไม่ร้ายแรงนัก

ไข้ทรพิษ

เป็นโรคหนึ่งซึ่งทำให้คนเสียชีวิตมาก ถึงแม้ว่าจะเป็นโรคที่มีการระบาดไม่ร้ายแรงเท่าอหิวาตกโรคก็ตาม โรค

นี้ติดต่อได้ง่าย เป็นโรคที่น่ากลัวมาก เมื่อพูดถึงเรื่องการสาธารณสุขครั้งสมัยโน้นแล้ว ลาลูแบร์ ได้กล่าวว่า ไข้ทรพิษระบาดเมื่อคราวที่ลาลูแบร์มาเมืองไทยนั้น มีคนเสียชีวิตมากเท่า ๆ กับการตายจากอหิวาตกโรค ประเพณีการทำศพสมัยนั้น คนที่เป็นไข้ทรพิษตายเขาไม่นิยมเผาทันที ต้องฝังไว้ ๓ ปี จึงขุดมาเผา เขาเชื่อกันว่าถ้าฝังไว้นานน้อยกว่านั้นก็จะทำให้โรคนี้ติดต่อไปอีก

การรักษาและป้องกันไข้ทรพิษสมัยนั้น ทำได้ยากมาก เพราะยังไม่มีใครรู้สาเหตุ และในสมัยเดียวกันกับกรุงศรีอยุธยา ในต่างประเทศก็มีการระบาดของโรคนี้อยู่ ฟรานซิส อาร์ และพวกได้เขียนลงในหนังสือประวัติการแพทย์ของสหรัฐอเมริกา ตีพิมพ์ ณ โรงพิมพ์ในนิวยอร์ค เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ว่า ใน พ.ศ. ๒๒๐๙ มีการระบาดของโรคนี้ในมลรัฐนิวอิงแลนด์ โดยเชื้อโรคมากับผู้ที่อพยพมาจากประเทศอังกฤษ ต่อมาอีก ๑๑ ปีก็มีการระบาดซ้ำอีกครั้งหนึ่ง และระบาดอีกครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๒ และ พ.ศ. ๒๒๓๓

มนุษย์เราเพิ่งรู้จักสาเหตุของโรค เมื่อครั้งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง

ไข้ทรพิษเป็นโรคติดต่ออันตรายโรคหนึ่ง ที่อยู่คู่กับกรุงศรีอยุธยา ทุกสมัยทุกครั้งที่เกิดสงคราม มักเกิดระบาดร้ายแรงครั้งหนึ่ง ตามปกติมีปรากฏว่ามีเป็นอยู่เสมอ เป็นทั้งในประชาชนตลอดจนเจ้านายชั้นสูง เมื่อเป็นกับใครแล้วถ้าไม่ตายก็จะเกิดความต้านทานขึ้นอย่างถาวรในร่างกาย ทำให้ไม่เป็นโรคนี้อีก ไม่เหมือนกับอหิวาตกโรคที่เมื่อเป็นแล้วมักจะเสียชีวิต ถ้ารอดมาได้ความต้านทานที่เกิดใหม่ในร่างกายมักจะอยู่ได้ประมาณ ๖ เดือนเท่านั้น

ในตอนปลายของกรุงศรีอยุธยาระยะต้น คือแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) กล่าวไว้ว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๙๘๓ หรือจุลศักราช ๘๐๒ ปีวอก โทศก เกิดไข้ทรพิษระบาดอย่างร้ายแรง ผู้คนเสียชีวิตไปมากมาย แต่พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ กล่าวว่าระบาดในปีจอ จุลศักราช ๘๑๖ (พ.ศ. ๑๙๙๗) มีผู้คนเสียชีวิตไปเป็น

อันมากเช่นเดียวกัน ไม่ทราบว่าการระบาดทั้งสองครั้งนี้จะเป็นครั้งเดียวกันหรือไม่ เพราะเวลาผิดกัน ๑๔ ปี

ต่อมาก็ได้มีบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ว่าเกิดโรคนี้อีกครั้งนี้เป็นกับพระมหากษัตริย์ คือเมื่อจุลศักราช ๘๗๕ (พ.ศ. ๒๐๕๖) ตรงกับปีระกา เบญจศก สมเด็จพระบรมราชามหาพุทธางกูร เสด็จสวรรคตด้วยไข้ทรพิษ ไข้ทรพิษถ้าเกิดกับพระมหากษัตริย์สมัยนั้น ซึ่งผู้คนเข้าถึงได้ยากและโดยเฉพาะคนที่กำลังออกฝีดายแล้วคงไม่ได้ผ่านเข้าพระราชวังแน่ แสดงว่าครั้งนั้นคงมีโรคนี้เป็นอยู่ทั่ว ๆ ไปในหมู่ประชาชนและในพวกข้าหลวงหรือข้าราชบริพารในราชสำนัก เพราะการติดต่อของโรคนี้มิได้จากคนหนึ่งไปอีกคนหนึ่งโดยการสัมผัส

เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๐๖ ครั้งพระเจ้าหงสาวดียกกองทัพใหญ่มาตีหัวเมืองเหนือนั้น หลังจากกองทัพพม่าเข้าปราบปรามสุโขทัยแล้วได้ยกทัพมาตีเมืองพิษณุโลก ขณะที่กองทัพพม่าล้อมเมืองพิษณุโลกนั้นทางฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้สู้พม่าเต็มความสามารถ แต่ในที่สุดก็ต้องยอมจำนนต่อพระเจ้าหงสาวดี ตามบันทึกของพงศาวดารมีว่าใน

เนื่องขาดเสบียงอาหาร และยังมีไข้ทรพิษระบาดอีก จึงทำให้ผู้คนล้มตายเป็นอันมาก ซึ่งเป็นการตัดกำลังคนที่ทำการรบได้ และยังต้องเสียคนมาช่วยพยาบาลอีก เป็นเหตุให้กำลังกองทัพอ่อนแอลงมาก

ตามพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ ยังรายงานไว้ว่า ปีศักราช ๙๓๖ (พ.ศ. ๒๑๑๗) สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ฯ ทรงประชวรไข้ทรพิษตรงกับแผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราช (ครั้งที่ ๑)

พอถึงแผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราช (ครั้งที่ ๒) เป็นปีที่เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งแรก เวลาที่พม่าล้อมกรุงนั้นมีไข้ทรพิษระบาดในกรุงศรีอยุธยา มีผู้คนล้มตายเป็นอันมาก (วูด พ.ศ. ๒๔๗๖)

ในปี พ.ศ. ๒๑๑๘ พระเจ้าหงสาวดียกกองทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ ได้เกณฑ์ทหารไทยไปด้วย โปรดให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาและสมเด็จพระนเรศวร คุมทัพไป แต่ปรากฏว่าสมเด็จพระนเรศวรประชวรไข้ทรพิษที่หนองบัวลำพู จึงต้องยกทัพกลับกรุงศรีอยุธยา

ปี พ.ศ. ๒๒๓๙ ตามจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงของฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๕) เขียนบันทึกไว้เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ว่าเกิดโรคมากมายเพราะน้ำน้อย อาหารหายากและราคาแพง น้ำตามแม่น้ำลำคลองขุ่นมีสีเขียว ใช้รับประทานไม่ได้ มีผู้ป่วยมากมาย มีอาการเลือดออกทางปากและทางจมูก ไข้ชนิดนี้เป็นสองสามวันก็ตาย และเกิดไข้ทรพิษแทรกทั่วพระราชอาณาจักร เป็นทั้งเด็กและผู้ใหญ่ คนที่เป็นแล้วเสียชีวิตเป็นส่วนมาก เป็นพวกที่มีอายุ ๗๐ ปี ถึง ๘๐ ปี และในจดหมายเหตุยังบันทึกไว้ว่าระบาดมากตั้งแต่ต้นปี (มกราคม) ทั่วพระราชอาณาจักรมีผู้คนล้มตายเกือบ ๘ หมื่นคน ตามวัดไม่มีที่จะฝัง ตามทุ่งนามีศพมากมาย และวัดบางวัด (กรุงศรีอยุธยา) ในเวลา ๓ เดือนมีศพมาฝังถึง ๔,๒๐๐ ศพ และในจดหมายเหตุเล่มเดียวกัน ลงวันที่ ๒๗ ธันวาคม ยังบันทึกว่า ไข้ทรพิษยังระบาดอยู่ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ตายมาก แสดงว่าในปีนี้มีการระบาดของโรคนี้อย่างมากมาย

ปี พ.ศ. ๒๒๕๖ มีไข้ทรพิษระบาดอีก ในจดหมายเหตุของมองซิเออร์เดอบูร์ ถึง มองซิเออร์เดเซีย (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๖) กล่าวว่าการระบาดครั้งนี้มีผู้คนล้มตายไปครึ่งหนึ่ง

ตอนใกล้จะเสียกรุงในครั้งที่ ๒ ปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ปรากฏว่ามีโรคระบาด (ดู พ.ศ. ๒๔๗๖) ในกรุงศรีอยุธยาอีกแต่ไม่ได้กล่าวไว้ว่าเป็นโรคอะไร

เรื่องการระบาดของไข้ทรพิษ ในพงศาวดาร แม้ประวัติศาสตร์จะไม่ได้จารึกให้ละเอียด ก็พอจะเห็นได้ว่ามีโรคนี้เป็นน้อย ๆ อยู่ตลอดเวลา และนาน ๆ ก็ระบาดขึ้นครั้งหนึ่ง และไม่ได้เป็นเฉพาะในกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น ในต่างจังหวัดก็มีเป็น และทุกครั้งที่มีการระบาดทำให้ผู้คนล้มตายเป็นอันมาก ยิ่งในเวลาสงครามเป็นเหตุให้กำลังกองทัพอ่อนแอลงและเป็นการยากที่จะปราบปรามโรคให้หมดไป เพราะเวลานั้นต้องอพยพผู้คนเข้าในกำแพงเมืองอย่างเบียดเสียดยัดเยียด ซึ่งเป็นโอกาสให้ติดโรคนี้ง่ายเข้า โรคนี้จะปราบได้เรียบร้อยต้องอาศัยงานสาธารณสุขดี ถ้างานสาธารณสุขไม่ดี

แม้บัดนี้โรคก็จะแพร่ได้อีก และประชาชนต้องรู้จักการป้องกันอย่างดีด้วย

การระบาดของโรคอื่น ๆ ที่ร้ายแรงก็ไม่ได้มีบันทึกไว้ว่าเป็นโรคอะไร วูด ได้เขียนไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์ของประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ว่า ในปี พ.ศ. ๒๒๔๖ ได้มีโรคระบาดคนล้มตายเป็นอันมาก น้ำในแม่น้ำแห้ง มีสีเขียว และเหม็น ปลาในแม่น้ำลำคลองตายและลอยขึ้นมา ใช้เนื้อปลารับประทานไม่ได้ และมีพระบรมราชโองการห้ามดื่มน้ำในแม่น้ำ โรคนี้ได้สงบไปเมื่อเข้าฤดูฝน

การสาธารณสุข

การสาธารณสุขประกอบด้วย การป้องกันโรคระบาด การแนะนำเรื่องอาหาร การกิน น้ำใช้ น้ำดื่ม ตลอดจนไปถึงเรื่องการกำจัดอุจจาระและปัสสาวะ

พลเมืองในเกาะกรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้นอยู่กันหนาแน่นมาก ตามบันทึกของลาลูแบร์ ในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่มหนึ่ง ตอนสอง กล่าวว่า ลาลูแบร์เข้ามาเมืองไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

นั้น กรุงศรีอยุธยามีพลเมืองหนึ่งแสนเก้าหมื่นคน ตามจดหมายเหตุของฝรั่งชาติฮอลันดากล่าวว่าระหว่าง พ.ศ. ๒๑๖๐ ถึง พ.ศ. ๒๑๖๑ แผ่นดินสยามมีพลเมืองมาก และอยู่ในสภาพอันดี ซึ่งจะหาแหล่งใดในโลกให้มีสภาพดีกว่านี้ไม่ได้ (จากหนังสือจังหวัดอยุธยา งานฉลองพุทธศตวรรษ ๒๕๐๐) แสดงว่าเกาะเล็ก ๆ ที่มีพลเมืองอยู่หนาแน่น จะต้องมีการสุขาภิบาลพอใช้ อาจจะเป็นเพราะประเพณีไทย และทางศาสนาสอนให้คนทำสะอาด รู้จักอาหารการกินที่ดี มิฉะนั้นแล้วก็จะเกิดโรคระบาดทางเดินอาหารบ่อย ๆ เช่น ในปัจจุบันนี้เราก็พบได้ในบางประเทศ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า อหิวาตกโรคมีการบันทึกว่ามีการระบาดในสมัยแรกตั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งก็ไม่มีในบันทึกว่าเป็นโรคที่มีอยู่เป็นประจำ

การกำจัดอุจจาระ ปัสสาวะในสมัยนั้น ไม่พบในบันทึกว่าทำอย่างไร มีหลักฐานของการทำส้วมหลุม ตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี (วารสารศิลปากร ปีที่ ๔ เล่ม ๕ ๒๕๐๔ - สำราญ วังศพ่าห์) โดยการทำส้วมหลุมแล้วใช้แผ่นหินปิดคลุมข้างบน ประเพณีการถ่ายอุจจาระแบบนี้คงเอา

มาใช้บ้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา ประเพณีไทยเดิมของเรา ชอบถ่ายอุจจาระลงกระโถนแล้วเอาไปเท สันนิษฐานว่าพวกอยู่กลางเกาะคงขุดหลุมฝัง พวกอยู่ริมแม่น้ำคงเทในแม่น้ำ เนื่องจากที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาทางภูมิศาสตร์มีแม่น้ำสามสายมาบรรจบกัน และน้ำไหลลงทางใต้ทางเดียว เท่ากับช่วยให้สิ่งโสโครกไหลลงทางเดียว ไม่มีการคั่งค้าง ทำให้น้ำเน่าในเกาะกรุงศรีอยุธยา ในกรุงศรีอยุธยามีประตูน้ำไหลเข้าออกได้ถึงสามแห่ง ถ้ามีการเทอุจจาระภายในเกาะแล้วจะทำให้สกปรกและเกิดการระบาดของโรคได้มากมาย

น้ำดื่ม

การดื่มน้ำของคนไทยนั้น มีประเพณีที่น่าสนใจมาก คือรู้จักการทำน้ำให้สะอาด ในจดหมายเหตุของลาลูแบร์กล่าวไว้ว่า ทั่วๆ ไป ชาวบ้านกินน้ำคลอง มักจะตักใส่ตุ่มไว้ตอนน้ำขึ้น ทิ้งน้ำไว้ในตุ่มประมาณ ๓ ถึง ๔ อาทิตย์จึงใช้ดื่ม จากข้อนี้ทำให้เราพอนึกภาพได้ว่า น้ำที่ใช้ดื่มนั้นสะอาดพอใช้ เพราะการตักน้ำตอนน้ำขึ้นนั้น น้ำมีมากพอและไม่ใช่น้ำสกปรก ยิ่งนำมาขังในตุ่ม ๓—๔ สัปดาห์ก็ทำให้เชื้อโรคส่วนมาก ถูกฆ่าตายจากความร้อนธรรมชาติ

และน้ำจะตกตะกอนใสสะอาด นอกจากนี้ลาลูแบร์ยังกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า คนไทยส่วนมากชอบต้มน้ำชงชาไว้รับประทาน ซึ่งนับว่าสะอาดดีมาก

สำหรับโรคอุจจาระร่วง (อหิวาตกโรค) สำหรับโรคอุจจาระ หิด โรคเนื้อเยื่อยนั้น ลาลูแบร์กล่าวว่า ใน ๒๐ คน มีเป็น ๑๙ คน ในประวัติศาสตร์ บันทึกของชาวต่างประเทศกล่าวว่า ไม่พบโรคเรื้อน โรคโลหิตออกทางเหงือก โรคโลหิตออกทางเหงือกนี้น่าสนใจที่ว่าฝรั่งชาวเดินเรือรู้จักดีมาก เพราะการเดินเรือสมัยนั้นอาศัยกำลังลมจึงกินเวลาเป็นเดือน ๆ กว่าจะมาถึงเมืองไทย ทำให้เกิดโรคขาดอาหารได้ การมีเลือดออกทางไรฟันเกิดจากการขาดไวตามินซี อาจจะเป็นคำกล่าวที่ถูกต้องที่กล่าวว่า ไม่พบโรคนี้ในเมืองไทย เพราะเมืองไทยมีผลไม้อุดมสมบูรณ์ คนไทยชอบกินน้ำพริก จะได้ไวตามินซีจากพริกและมะนาวอยู่เป็นประจำ

จากหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ ตอน ๑ ลุปีศักราชปีกุนสัปตศกปีนั้น มหาอุปราชกรมพระราชวังบวร ทรงประชวรพระโรคสำหรับบุรุษกลายไปเป็นพระโรคคชราช ไม่ได้เสด็จเข้าเฝ้าถึง ๓ ปีเศษ แสดงว่าโรคบุรุษนั้นแพร่หลายเป็นที่แน่นอนว่าคนสามัญเป็นกันไม่น้อย

จนถึงเจ้านาย เชื่อว่าโรคนี้มาจากยุโรป โดยมากับพ่อค้าที่เข้ามาเมืองไทย โรคบุรุษในที่นี้คงหมายถึงโรคซีฟิลิส ซึ่งโรคนี้เป็นโรคติดต่อที่มีอันตรายอย่างมาก ชาล์ ซิงเกอร์ ได้เขียนไว้ในหนังสือ ชื่อประวัติศาสตร์ทางแพทย์อย่างย่อกล่าวว่า ในพุทธศตวรรษที่ ๑๙—๒๐ ได้มีโรคซีฟิลิสระบาดขึ้นในยุโรป และแพร่กระจายไปทั่วโลก การรักษาและป้องกันโรคนี้ในสมัยนั้นไม่มีใครทราบ การรักษาโรคนี้ในประเทศเยอรมนี เมื่อครั้งปี พ.ศ. ๒๐๓๙ ยังใช้วิธีไสยศาสตร์ และในปี ๒๑๐๒ ในบราซิล ก็รักษาโดยใช้ดูดควันบุหรี่พ่นเข้าไปในตัวคนไข้ จึงเป็นเวลาเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยาและฝรั่งได้เข้ามาค้าขายติดต่อแล้ว

บ้านเรือนที่อาศัยอยู่ในสมัยนั้น นอกจากในเมืองหลวงแล้ว ในต่างจังหวัดก็อยู่อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยดี แกมเฟอร์ได้บันทึกใน จดหมายเหตุว่า คนไทยทั่ว ๆ ไป ปลูกบ้านด้วยไม้ไผ่ยกพื้น ผู้ที่อยู่ตามแม่น้ำลำคลองก็อยู่แพ การที่อยู่บ้านยกพื้นนั้นสะอาดและถูกอนามัยกว่าที่อยู่ติดกับพื้นดินเพราะสามารถอยู่แยกกับสัตว์ใหญ่ ๆ ได้เช่น วัว ควาย

ถ้าใครไปเที่ยวที่จังหวัดอยุธยา จะเห็นหลักฐานมีบ่อน้ำใหญ่ ๆ สระ หนอง อยู่ทั่ว ๆ ไป และยังเห็นถังน้ำริมบ่อข้างวัดพระศรีสรรเพชญ์ และสันนิษฐานว่า ต้องมีการตักน้ำใส่ถัง และต่อท่อน้ำเพื่อเอาไปใช้ในพระราชวังและวัดพระศรีสรรเพชญ์ในปัจจุบัน ยังเห็นท่อน้ำอยู่ก้นถังเป็นดินเผา กว้าง ๖ นิ้วตัวถังเป็นรูปหวดก้นกรวย ยาว ๙.๒๖ เมตร กว้าง ๖.๒๗ เมตร ส่วนบนไม่มี มีแต่ต้นโพธิ์ขึ้น จึงไม่ทราบว่าสูงเท่าไร และยังมีอีกถังที่สระแก้ว สันนิษฐานว่าเป็นถังน้ำส่งน้ำไปใช้ในพระที่นั่งสุริยามรินทร์ นอกจากนี้เท่าที่ทราบกันอยู่แล้วในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีการทดน้ำจากทะเลชุบศร เข้าไปใช้ในวัง แสดงว่าคนไทยรู้จักการใช้น้ำสะอาดแล้ว ถึงแม้จะส่วนน้อย

อาหาร

ในบันทึกของลาลูแบร์ อาหารทั่ว ๆ ไปที่คนไทยกินอยู่ประจำ มีข้าว กับข้าวได้แก่พวกปลาแห้ง ปลาเค็ม น้ำพริก ปลาสด ปลาร้า ไก่ หมู แต่ไม่นิยมกินเนื้อวัว และยังกล่าวอีกว่า มีคนนิยมดื่มนมควาย

การพิเคราะห์โรค

การแพทย์ในประเทศไทยสมัยโบราณ ส่วนใหญ่ได้รับความรู้มาจากอินเดีย ฉะนั้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา การพิเคราะห์โรคต้องวิธีตรวจ และพิเคราะห์ อย่างเดียวกัน เพราะการแพทย์ของไทยเราเริ่มเปลี่ยนเป็นแพทย์แผนปัจจุบันเริ่มครั้งในรัชกาลที่ ๓ และเปลี่ยนจริงจังในครั้งรัชกาลที่ ๕ นี้เอง ในสมัยกรุงศรีอยุธยาในยุโรปยังเป็นสมัยเล่นแร่แปรธาตุต่อกับสมัยเคมีอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๒ (ซิงเกอร์ ซี และพวก เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง "วิชาอาคมสู่วิทยาศาสตร์" พิมพ์โรงพิมพ์พับลิชเช่อร, นิวยอร์ค พ.ศ. ๑๙๓๑) กล่าวว่า ในยุโรปยังเข้าใจว่าเหตุที่ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บนั้นเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงไม่สมดุลย์กันในธาตุทั้ง ๔

ถ้าอ่านในหนังสือตำรา*โอรสพระนารายณ์* ฉบับกรมศิลปากร พิมพ์ครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๙๓ จะพบว่ามีการพิเคราะห์โรคคล้ายกัน

เนื่องจากวัฒนธรรมสมัยโบราณของไทย ได้รับมาจากอินเดีย ความเจริญความรู้ทางแพทย์ก็มาจากทางอินเดีย

เหมือนกัน การพิเคราะห์โรคของอินเดียสมัยนั้นมีการจับชีพจร ฟังเสียงหายใจ เสียงท้องร้อง สิ่งที่เราจะเอามาพิเคราะห์โรคที่สำคัญที่สุดคือการถามอาการ นอกจากนี้ยังมีการชิมปัสสาวะเมื่อพิเคราะห์โรคเบาหวาน การจับชีพจรในสมัยนั้น ยังเชื่อกันว่าผู้ชายจับแขนขวา ถ้าเป็นผู้หญิงให้จับแขนซ้าย และลักษณะของการเต้นของชีพจร ถ้าเต้นเหมือนนกหรือนกกระทาเดิน ท่านว่าเป็นโรคเกี่ยวกับน้ำดี ถ้าเต้นช้าเหมือนนกยูงเดิน ห่านเดิน หรือนกเขาเดิน ควรนึกถึงโรคเกี่ยวกับเสมหะ ถ้าเต้นช้าเหมือนงูเลื้อย ปลิงคืบ หมายถึงโรคเกี่ยวกับลม ส่วนการพิเคราะห์โรคที่ได้มาจากประเทศจีน ซึ่งก็เป็นการพิเคราะห์โรคแบบโบราณ มีการดูลิ้น ดูหน้า ลักษณะการเต้นของชีพจร มีการเต้นเบา เต้นปานกลาง และเต้นเร็ว ในสมัยเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น เมลทเลอร์ได้เขียนไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์การแพทย์ ได้ตีพิมพ์ไว้ที่โรงพิมพ์ฟาสคิสตัน ที่ฟิลาเดลเฟีย ว่าในยุโรปในสมัยนั้น คนสายตาสั้นเกิดจากวิญญาณของตา แสดงการเปรียบเทียบความรู้ทางแพทย์ในยุโรปกับกรุงศรีอยุธยาว่าไม่ต่างกันมากนัก

ยาที่ใช้ในการรักษา ยาที่ใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ส่วนใหญ่เป็นยาจำพวกสมุนไพร ได้แก่รากไม้ ใบไม้ ต้นไม้ ตลอดจนดอกไม้ ยางไม้ นอกจากนี้ยังมีของที่ได้มาจากธรรมชาติ เช่น น้ำผึ้ง น้ำนมคน น้ำอ้อย น้ำนมวัว และยังใช้ขี้สลาวะวัวดำ และยังมียาจำพวกสารเคมีต่าง ๆ เช่น ดินประสิวขาว ยาจำพวกนี้ก็เป็นยาที่พวกชาวยุโรปที่เข้ามาเมื่อครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ยาพื้นเมืองที่ใช้ทั่ว ๆ ไปก็มีพวกมหาหิงคุ์ การบูร นอกจากนี้ยังเอาพวกหนังสัตว์ เขาสัตว์ เช่น หนังจรเข้ นอแรด เขาควายเผือก เขากวาง เขาเลียงผา หอยขม และยังใช้ดีงู ดีวัว ตัวยาจำพวกนี้ส่วนใหญ่ก็มาจากอินเดีย

ยาที่ใช้ส่วนมากเป็นยารับประทาน เอาสมุนไพรต่าง ๆ มาต้มเป็นส่วนใหญ่ เราก็จะได้ของละลายในน้ำได้ออกมาแล้วใช้รับประทาน เพื่อรักษาโรค พวกยาที่ละลายในแอลกอฮอล์ก็ได้แก่ยาดองสุราก็จะได้สารต่าง ๆ ที่ละลายในแอลกอฮอล์ออกมา ยาที่ละลายในแอลกอฮอล์ ส่วนมากจะได้ยาจำพวกที่แก้ซอกช้ำ ยาจำพวกทาแก้ขบเมื่อยต่าง ๆ ก็ส่วนมากจะละลายในสุรารับประทาน ถ้าผสมน้ำส้มสายชู

ทาแก้ขบเมื่อย เช่น ยาในตำราพระโอสถของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

"ยาทาพระเส้น ให้เอาพริกไทย ข่ากระชาย หอมกระเทียม มหาหิงคุ์ ยาดำ สิ่งละส่วน ตะไคร้ หอมใบขี้เหล็ก ใบตองแตก ใบมะขาม ใบเลี่ยน สิ่งละ ๔ ส่วน เอาใบมะคำ ไก่ ๑๖ ส่วน น้ำสุรา น้ำส้มสายชูก็ได้ เป็นกระสาย น้ำส้มสายชู ทาแก้พระเส้นพิรุธ และแก้ลมอัมพาตลมปัตคาดกล่อน ตะคิว ขับโปง เมื่อยขบทั้งปวงหายแล ฯ (ตำรายาโอสถพระนารายณ์ ฉบับกรมศิลปากร พิมพ์ครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๙๓)

นอกจากนี้ยังมียานัตถุ์ แก้ริดสีดวงในจมูก ในคอ แก้ปวดศีรษะ

ยาทรงนัตถุ์ ให้เอาชะมดพิมเสน ตรีกฎุ สิ่งละส่วน โกฐสอโกฐเชียง โกฐพุงปลา กานพลู เบี้ยผู้เผา ชาดหรคุณ สมุลแว้ง อบเชยเทศ เกสรบุนนาค น้ำประสานทอง สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุณ ถ้าจะทำทรงดม เอาผิวมะกรูดไพล ประกอบลงพอควร ห่อผ้าบางทรงดมแก้ปวดพระเศียร แก้วิงเวียน แก้สลบ แก้ริดสีดวง ในพระนาสิก พระศอ

พระเนตร และประชวรเพื่อโลหิต บำบัดพิษประเสริฐนักแลฯ (ตำรายา*โอสถพระนารายณ์* ฉบับกรมศิลปากร พิมพ์ครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๙๓)

นอกจากนี้มียาลูกประคบ พวกโรคทางกระดูกและทางประสาทจะใช้พวกสมุนไพรห่อผ้าแล้วใช้อบลงในความร้อนจากอิฐ หรือกระเบื้องเผาแล้วใช้ประคบตามที่ต้องการ นอกจากนี้ยังใช้น้ำทานวดคู่กับประคบ ตามที่ฟกช้ำ ดำเขียวในที่ต่าง ๆ

กรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้รับความรู้ทางแพทย์จากยุโรป โดยพวกต่างประเทศที่เข้ามาทำการค้าขายได้นำเข้ามา โดยมากตัวยาก็จะผิดกับที่พวกเราใช้กันอยู่ตามพื้นเมือง มีพวกสารเคมีที่ได้มาจากธรรมชาติ มากกว่าที่ได้มาจากพวกต้นไม้ เช่น ยาทาแผลเน่าเปื่อย ของหมอเทศในสมัยนั้น

"ขนานหนึ่ง ให้เอาพิมเสน ๒ สลึง การบูร ๓ สลึง มาตะกั่ ๕ สลึง สันตะเคียน กำยาน สิ่งละ ๗ สลึง สีผึ้งขาว ๑๐ ตำลึง น้ำมันมะพร้าวอันใหม่ดี นั้นครั้งทะนาน เคี่ยวเข้าด้วยกันให้สุกแล้วกรองกากออกเสียเอาไว้ให้เย็น จึงเอาไข่ไก่เอาแต่ไข่ขาว ๒ ลูก เอาสุรากลั่นประมาณ ๑ จอก

กวนกับไข่ให้สมกันดีแล้ว จึงแบ่งออกเป็น ๓ ภาค ๆ หนึ่งนั้นเอาน้ำทะแลงใส่ ๓ ตำลึง การบูร ๓ สลึง กวนเข้าด้วยกันให้สมกันดี แล้วเป็นสีผึ้งแดง จึงเอาสีผึ้งขาวภาคหนึ่งนั้นมากวนด้วยจุนสี พอสมควรเป็นสีผึ้งเขียว ภาคหนึ่งเป็นสีผึ้งขาว ปิดแก้พิษ แสบร้อนในเย็น (ตำรายา*โอสถพระนารายณ์* ฉบับกรมศิลปากร พิมพ์ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๙๓)

เทสเขียนไว้ในหนังสือประวัติเภสัชกรรม ตีพิมพ์ในลอนดอน ปี พ.ศ. ๒๔๔๗ กล่าวว่า ตัวยาต่าง ๆ ในยุโรปส่วนใหญ่ก็เป็นสมุนไพรเช่นเดียวกับซื้อไปในอินเดีย ตัวสมุนไพรที่ใช้ในประเทศไทยสมัยนั้นก็ได้มาจากอินเดียเช่นเดียวกัน

การรักษาทางศัลยกรรมและสูติกรรม

การรักษาทางศัลยกรรมในสมัยนั้น เท่าที่ค้นได้ ๆ แก่การแต่งแผลสดเล็ก ๆ น้อย ๆ ส่วนศัลยกรรมใหญ่ ๆ คงจะทำไม่ได้ แต่มีข้อน่าคิดว่า การแพทย์ของไทยในสมัยนั้นได้รับมาจากอินเดียและจีน ในอินเดียในสมัยพุทธกาลมีประวัติว่า หมอชีวกโกมารภัทร ผ่าตัดได้ และจักษุแพทย์ผ่าตัดต้อกระจกได้ การผ่าตัดต้อกระจกแบบนี้ ต่อมาอีก

๑,๐๐๐ ปี ในยุโรปจึงจะทำได้ แต่สมัยศรีอยุธยาการรักษาบาดแผลก็ทำได้ดี เท่าที่ค้นได้ใช้น้ำมันหุงกับสมุนไพรแล้วทาใส่แผล โดยไม่ให้แผลถูกน้ำ ๓ วัน เพื่อจะกันไม่ให้แผลเกิดหนอง การรักษาฝีต่าง ๆ ก็ใช้ประคบจนหนองแตก นอกจากนี้ยังพบว่าใช้ใบหอมสวนบีบสสาวะในรายที่ปัสสาวะขัด นอกจากนี้ยังมีการทำเฝือกแบบลูกระนาด ไว้สำหรับเข้าเฝือก (คนแขนขาหัก)

ทางสูติกรรม ปรากฏว่าคนตั้งครรภ์มีอันตรายมากเวลาคลอด การคลอดสมัยนั้น ทำได้แต่คลอดธรรมดา ถ้ามีการคลอดผิดปรกติ แม่จะอยู่ในระหว่างอันตรายมาก นอกจากมีการใช้คาถาเวทมนตร์เหมือนกับการรักษาทางโอสถและทางศัลยกรรม นอกจากนี้แล้วยังมีการข่มหน้าท้องโดยใช้กำลังกดที่หน้าท้องให้เด็กออกเร็วเข้า บางรายใช้เท้าเหยียบหรือใช้ไม้ทำเป็นรูปเท้าอันเล็ก ๆ กดจึงอันตรายมากเกี่ยวกับการคลอด โรคที่น่ากลัวสำหรับแพทย์ในสมัยนั้นได้กับสันนิบาตหน้าเพลิง คือระยะที่อยู่ไฟ แล้วแม่มีไข้เนื่องจากการติดเชื้อเมื่อเวลาคลอด

หลังจากคลอดแล้วแม่ต้องอยู่ไฟ คือนอนบนกระดาน ไฟ แล้วสุมไฟไว้ที่หน้ากระดาน ให้แม่นอนผิงอยู่ตลอด ๗-๑๐ วัน และยังมีการนั่งรม เพื่อให้มดลูกแห้งเร็วขึ้น และต้องอดอาหารสดคาว ซึ่งในสมัยนั้นเข้าใจว่าจะเป็นสิ่งที่แสลงกับแม่และเด็ก จึงเป็นผลให้แม่เป็นโรคขาดอาหาร มีผลสะท้อนถึงเด็กด้วย ส่วนในเด็กหลังคลอดแล้ว มักใช้ไม้ไผ่ตัดสายสะดือ ซึ่งจะเป็นเหตุให้มีการติดเชื้อในเด็ก เช่นเชื้อบาดทะยัก เป็นต้น สมัยนั้นคนไทยยังใช้คีมช่วยคลอดไม่เป็น แต่ยุโรปบางประเทศเขาใช้กันแล้ว (การิสันได้กล่าวไว้ในประวัติศาสตร์การแพทย์ ตีพิมพ์โดยบริษัท ซาวน์เดอร์ ปี พ.ศ. ๒๕๐๓)

เครื่องมือเครื่องใช้ในการแพทย์ที่ยังเหลือ ให้เราเห็นในปัจจุบันนี้ ได้แก่ หินบดยา เครื่องใช้บดยาที่เป็นผงให้เข้ากับน้ำกระสาย เช่น น้ำผึ้ง น้ำอ้อย น้ำมะนาว กระดานอยู่ไฟ ส่วนเครื่องมืออื่นที่ไม่ใช้วัตถุถาวรก็คงจะไม่ เหลือไว้ให้เราเห็นได้ ซึ่งเวลาห่างกันตั้งเกือบ ๒๐๐ ปี

การแพทย์สมัยกรุงศรีอยุธยานั้น สิ่งหนึ่งที่เราลืมไม่ได้คือการรักษาแบบ คือหมอนวด การนวดนั้นได้มีตำรา

อย่างแพร่หลาย ใช้รักษาโรคอัมพาต บีบคลายการเกร็งของกล้ามเนื้อ ปัจจุบันยังใช้กันอยู่ และยังมีตำราแสดงถึงการบีบนวดกดตามเส้นประสาท และหลอดโลหิต

สรุปแล้วการแพทย์สมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อได้เปรียบเทียบกับทางยุโรปและอเมริกาแล้ว ความเจริญทางนี้ไม่แตกต่างกันนัก และเป็นที่น่าดีใจอย่างหนึ่งที่ไม่เคยมีประวัติศาสตร์ทั้งต่างประเทศและในประเทศบันทึกไว้ว่าเป็นแหล่งกำเนิดเชื้อโรค มีแต่บันทึกไว้ว่า สมัยกรุงศรีอยุธยานั้นเมืองไทยน่าอยู่ และเป็นเมืองสะอาด

กฎหมายสมัยอยุธยา

ของ

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

ขอขอบพระคุณท่านเจ้าคุณฯ[๑] และท่านประธานศาลฎีกา[๒] ท่านยกย่องผมมากเกินไป เดี๋ยวผมพูดอะไรไปก็จะว่าขี้กะโล้โท้ ไม่สมกับที่ยกย่องเลย มันก็จะได้อายกัน ผมจึงพยายามที่จะทำให้ได้ดีที่สุด เมื่อสักสองเดือนมานี้ คุณสุลักษณ์ได้มาหาผม ผมก็ใคร่จะพูดในฐานะนักกฎหมาย แต่วันนี้จริงๆ อย่างว่าเหมือนกัน มีอะไรมาจี้หัวใจหลายอย่าง ที่จะมาพูดกับพวกนักโบราณคดี เกรงว่าจะไม่มีกฎหมายสักเท่าใดหรอก แต่กลายเป็นการเมืองไป ในข้อสำคัญที่ว่าเป็นจริงหรือที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเพราะสนคนดี ผมว่าไม่จริงหรอก แต่ผมยังไม่พูด เอาไว้ทีหลัง ให้มาพูดเรื่องกฎหมายก็จะพูดเสียก่อน แต่ก็ต้องทะเลาะกับบุคคลหลายคนเป็นอันมาก ผมเห็นว่าในเมืองไทยเราต้องโทษตนเองมากกว่าที่จะโทษพม่า ข้อนี้ก็ไว้ทีหลัง ธรรมดาท่านประธานก็

---

๑. พระยาอนุมานราชธน

๒. นายสัญญา ธรรมศักดิ์

ทราบดีว่าผมเป็นทนายความ จะว่าความในโรงศาลก็ต้องว่าตามประเด็น ถ้าไม่ถูกประเด็นศาลก็ไล่ออกมา เพราะฉะนั้นที่เขาให้มาพูดเรื่องกฎหมายก็จำเป็นที่จะต้องพูดบ้าง แต่ใจไม่อยู่กะเนื้อกะตัวและกฎหมายแล้ว กลายเป็นนักอะไรก็ไม่รู้เวลานี้ เพราะว่ามาเห็นบางสิ่งบางอย่างเข้าแล้ว ก็กลัวว่าอ้ายสิ่งที่สำคัญที่สุด ผมกลัวเขาจะเข้าใจตนเองผิด มีอะไรเกิดขึ้นก็มักจะไปโทษอย่างนั้นอย่างนี้ เขาไม่โทษตนเอง อันนี้ผมว่าอันตรายอย่างยิ่งสำหรับชาติบ้านเมืองต่อไปภายหน้า ทำอะไรก็ควรศึกษาตัวเองว่าที่มีเหตุเภทภัยทางบ้านเมืองนี่น่ะ อย่าไปโทษคนอื่นเขานะ อ้ายตัวเราเองนี่แหละที่เป็นตัวที่ก่อเหตุเภทภัย เมื่อนั้นแหละเราจึงจะเป็นคนฉลาด และเมื่อนั้นเราจึงสงวนความดีไว้ได้ และเมื่อนั้นก็หวังได้ว่ากรุงศรีอยุธยาจะไม่แตกอีก ไม่กลายมาเป็นรัตนโกสินทร์ ตราบใดที่เราไม่ศึกษาตัวเอง ไม่รู้ความผิดของตนเอง ก็มีหวังว่าคงจะล่มจมไปอย่างที่เคยล่มจมมาแล้วถึง ๒ ครั้ง เพราะเราไม่รู้จักตัวเอง แต่เมื่อจะให้ว่าถึงประเด็นกฎหมาย ผมก็จะว่าสักหน่อยพอเป็นพิธี หวังว่าท่านประธานคงไม่รังเกียจในข้อนี้

กฎหมายอยุธยานี้ มีมากมายเหลือเกิน ประมวลแพ่งเวลานี้ นักเรียน นักศึกษา พวกผม และท่านประธาน ที่ได้ศึกษามานี้ ๑๗๕๕ มาตรา เราก็ร้องว่าแย่แล้ว รู้ไม่ถ้วนบ้าง อะไรบางอย่างก็ยังไม่รู้ก็มี กฎหมายอยุธยามี ๑๖๐๓ มาตรา บางมาตรามีความยาวถึงหลายหน้า เราลองหันไปดูในกฎหมายมาตราสามดวง เห็นได้ว่า ๑๖๐๓ มาตรานี้ไม่ใช่กฎหมายน้อยๆ แล้วก็ได้ประมวลขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ เรียก "กฎหมายตราสามดวง" คือไปประมวลเก็บรวบรวมมา ที่น่าแปลกคือว่า รัชกาลที่ ๑ ชำระกฎหมายตราสามดวงเสร็จ ในปีเดียวกันนั้น นโปเลียนแห่งฝรั่งเศสก็ได้ออกโค้ด (Code) นโปเลียน พระเจ้านโปเลียนไปรวบรวมโค้ดในปีเดียวกัน คือ ปี ๑๘๐๐ กว่า ของเรามีขึ้นเป็นครั้งแรกก็ในสมัยรัชกาลที่ ๑ คือกฎหมายตราสามดวง ที่ได้ใช้กันต่อมาจนกระทั่งได้มีออกประมวลแพ่งมาใช้ เผอิญก็เป็นที่น่าสนใจว่า กฎหมายอยุธยามีอะไรดีบ้าง ซึ่งประกอบไปด้วยบุญบารมีของท่าน จะเห็นได้ว่ากรุงศรีอยุธยาได้ตั้งมา ๔๑๗ ปี ทั้งหมด ซึ่งถ้าไม่มีระเบียบแบบแผน ไม่มีกฎหมายรักษา บ้านเมืองตั้งอยู่ไม่ได้ นี่ผมเห็นเป็นเหตุอัศจรรย์ ไม่ใช่

กรุงแตก แต่ว่ากรุงตั้งมาได้อย่างไรทั้ง ๔๑๗ ปี รุ่งเรือง จนกระทั่งว่าพวกชาวต่างประเทศทั้งฮอลันดา ฝรั่งเศส ทั้งใครต่อใครมาเขียนจดหมายเหตุกลับไปบ้านเมือง บอกว่าเป็นเมืองที่ประเสริฐที่สุดในตะวันออกไกลในสมัยนั้น เป็นเมืองใหญ่ที่สุด มีวัฒนธรรมสูงส่ง มีอะไรที่ใหญ่โตเหลือเกิน ก็กฎหมายนี่แหละที่เป็นส่วนหนึ่งของบารมี ที่ท่านบำเพ็ญไว้ และกฎหมายอยุธยานี้ อ่านลำบากหน่อยครับ เพราะเป็นภาษาเก่า ผมก็จะจับเอาแต่เฉพาะเท่าที่มีข้อน่าสนใจ และผมจะพยายามพูดให้ตรงกับสัจธรรมในกฎหมายอยุธยา คำว่า "สัจธรรม" ผมชอบใช้ เพราะผมไม่ชอบทำตามอุดมคติของใครก็ไม่ทราบ คำ "อุดมคติ" มันเป็นภาษาไทยปลายแถว สัจธรรมนี้ตรงกับคำของพระพุทธเจ้า ที่ว่า *สจฺจํ เว อมตา วาจา* พูดสิ่งไรแล้วเป็นจริงอยู่ตลอดไป เหมือนธรรมะของพระพุทธเจ้า ฉันใดก็ดี Principle ของอยุธยา หรือที่ผมเรียกว่า "สัจธรรม" ก็ฉันนั้น เพราะว่ามันยังอยู่ จิตใจยังมีอยู่เสมอ ถ้านักกฎหมายเห็นว่าสิ่งใด ที่สมควรจะออกกฎหมาย ถ้าหากว่าจะได้พยายามศึกษาสัจธรรมของกฎหมายอยุธยาแล้วละก็ จะได้หลักที่ดีมาก จะได้

กฎหมาย ที่สามารถจะนำมาปกครองบ้านเมือง ให้เจริญได้ นี่เป็นข้อที่ผมจะพูดเป็นที่สุด ทีนี้เมื่อจะพูดถึงกฎหมายอยุธยา มันก็มีมากมายก่ายกองเหลือเกิน พูดเท่าไรก็ไม่จบ อย่างนั้นก็อย่ามาพูดกันดีกว่า พูดกันแต่เพียงน้อยๆ ๑๖๐๓ มาตรา มันเหลือรับจริง ๆ นะครับ ผมพยายามอ่านก็ต้องใช้เวลาตั้ง ๓ อาทิตย์ ก็เป็นแต่อ่านเหมือนกัน แต่ไม่ได้อ่านอย่างละเอียด ใช้เวลา ๒-๓ อาทิตย์กว่าจะได้เรื่องว่ามีอะไรบ้าง ๑๖๐๓ มาตรานี้ เหลือขนาดจริง ๆ แต่ที่พอจะกล่าวได้ทั่วๆ ไปว่ากฎหมายต่างๆ ตามราชการว่ามีอะไรบ้าง แต่อย่าลืมที่มาของกฎหมายอยุธยา ผมได้มาจากกฎหมายตราสามดวงรัชกาลที่ ๑ ท่านรวบรวม อาจจะได้สอบสวนจากคำของคนที่มาครั้งกรุงแตกมาบ้าง หรือว่าอาจได้มาจากฉบับหอหลวงที่ตกทอดมาบ้าง ข้อนี้ผมไม่ทราบ แต่ก็ได้ความว่าสมัยท่านก็มีกฎหมายใช้อยู่แล้ว ซึ่งเหลืออยู่ที่ศาลาลูกขุนบ้าง ห้องเครื่องบ้าง หอหลวงบ้าง แล้วมันก็วิปริตแปรปรวนไป มันไม่ตรงกัน เช่นมีเรื่องนายบุญศรีฟ้องหย่าเมีย ผู้ชายมีผิดก็กลายเป็นผู้หญิงฟ้องหย่า ท่านเห็นว่าวิปริตไปอย่างนั้น ก็นำมาชำระเสีย มันก็มีข้อวิปริตแปรปรวนไปบ้าง จึงได้เอามา

รวบรวมทำขึ้นใหม่ ก็ได้ชื่อว่าท่านได้รวบรวมกฎหมายตราสามดวงนี้ มาจากกฎหมายอยุธยา เหตุใดจึงได้เรียกว่ากฎหมายตราสามดวง ก็เพราะเหตุว่า เมื่อชำระเสร็จแล้ว ท่านทำไว้เพียง ๓ ฉบับเท่านั้นเอง แล้วประทับตราราชสีห์ คชสีห์และตราบัวแก้ว แล้วก็มีข้อห้ามเป็นกฎหมายไว้ว่า เมื่อไรลูกขุนจะปรึกษากฎหมายอัยการของบ้านเมืองแล้ว ถ้าเอาฉบับใดมา ไม่มีตราหลวงประทับ ๓ ดวง อย่าให้ถือเป็นกฎหมายจริง ด้วยเหตุนี้จึงได้เรียกว่า "กฎหมายตราสามดวง" ทั้งหมดคนก็พอจะพูดได้ว่ามาจากกฎหมายกรุงเก่า ในสมัยกรุงเก่าก็มีประวัติศาสตร์ตกทอดมา ซึ่งผมจะอ่านให้ฟังบ้างว่ามีกฎหมายออกมาในครั้งใดบ้าง ตามลำดับรัชกาล

ในเบื้องต้น ก็แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ มีกฎหมายลักษณะพยาน ผมก็จะพูดให้ฟังว่ามีอะไรบ้าง กฎหมายลักษณะพยาน กฎหมายลักษณะอาญาหลวง เดิมไม่ได้เรียกว่า กฎหมาย" เรียกว่า "พระอัยการ" คำว่ากฎหมายนั้นน่ะก็มีแปลกอยู่อย่างหนึ่ง ผมเผอิญที่จะพูดเรื่องนี้คิดว่ามันแปลว่าอะไร ก็ไปเที่ยวถามพวกพ้องนักกฎหมายดูว่ากฎหมายมันมีที่มาอย่างไร ก็ไม่มีใครรู้ ก็ไปค้นได้ใน

กฎหมายอยุธยา แต่กฎหมายสมัยนั้นเขามี แต่ไม่เรียกว่า กฎหมาย กฎหมายทุกอันมีเรียกว่า พระอัยการบ้าง พระราชกฤษฎีกาบ้าง พระราชบัญญัติบ้าง แม้แต่พระธรรมนูญ คำว่ากฎหมายแปลว่าฟ้อง คือเวลาโจทก์จะฟ้องจำเลย โจทก์ก็มากฎหมายไว้กับขุนศาลตระลาการ กฎหมายก็แปลว่าทำไว้เป็นหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษร คำเหล่านี้มีปรากฏในกฎหมายเก่า เมื่อพูดถึงกฎหมาย มันไม่ได้แปลว่าศาสตร์ปราชญ์เปรื่อง ขนาดทนายความตามตีนโรงตีนศาลร่างฟ้องเท่านั้นเอง เป็นเพราะเหตุใดก็ไม่ทราบ คำว่ากฎหมายก็แปรเปลี่ยนมาเป็น Law คือหมายความถึงระเบียบข้อบังคับที่รัฐนำออกมาใช้กับปวงชน ถ้าผู้ใดไม่เชื่อฟังฝ่าฝืน ก็อาจเป็นโทษทางใดทางหนึ่ง ได้รับผลร้าย อย่างนี้เรียกว่ากฎหมาย คำกฎหมายในกรุงเก่าไม่มี มีแต่เรียกพระราชบัญญัติ พระธรรมนูญ พระอัยการ ก็ที่นี้ในสมัยรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ มีกฎหมายลักษณะพยาน เรียกว่าพระอัยการพยาน กฎหมายลักษณะอาญาหลวง กฎหมายลักษณะรับฟ้อง กฎหมายลักษณะลักพา กฎหมายลักษณะอาญาราษฎร์ กฎหมายลักษณะโจร และมีกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จว่าด้วยที่ดินและ

สาเหตุ กับกฎหมายลักษณะผัวเมีย นี่ก็นับว่ามาก ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) มีมาแล้ว

ต่อมา ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีกฎหมายว่าด้วยศักดินา ข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือนและข้าราชการหัวเมือง แล้วมีกฎหมายลักษณะอาญาหลวงเพิ่มเติมเข้ามาอีก คือกฎหมายลักษณะกบฏศึก กับกฎหมายกฎมนเทียรบาล ซึ่งมีมาแล้วในแผ่นดินของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มีกฎหมายลักษณะอุทธรณ์ กฎหมายพระธรรมนูญ กฎหมายลักษณะทาส แล้วก็มีพระราชกำหนดว่าด้วยค่าธรรมเนียมศาล กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จว่าด้วยการเช่ายืมทรัพย์ กฎหมายลักษณะอาญาหลวงเพิ่มเติม กฎหมายลักษณะมรดก กฎหมายลักษณะกู้หนี้

ต่อมา ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีกฎหมายลักษณะรับฟ้องเพิ่มเติม มีกฎ ๓๖ ข้อ ว่าด้วยคดีความฟ้องร้องในโรงศาล มีพระราชกำหนดว่าด้วยการฟ้อง

ร้องคดี และพระราชกำหนดว่าด้วยห้ามเสพเมถุนธรรมกับชาวต่างประเทศ

ในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา มีกฎหมายลักษณะมูลคดีวิวาท มีกฎอีก ๓๖ ข้อ ว่าด้วยจารีตนครบาล แล้วก็มีกฎหมายลักษณะตระลาการเพิ่มเติม พระราชกฤษฎีกาให้จัดคนสังกัดวัดในจังหวัดพัทลุง

ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ มีกฎหมาย ๓๖ ข้อ ว่าด้วยการพิจารณาความในโรงศาล พระราชกำหนดต่าง ๆ

ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ มีกฎหมายลักษณะมูลคดีวิวาท กฎหมายลักษณะทาสเพิ่มเติม และพระราชกำหนดต่าง ๆ

กฎหมายเหล่านี้ก็มีอยู่เป็นอันมาก ซึ่งผมได้รวบรวมมาเป็นหนังสือเล่มนี้ เขาขาย ๑๐ บาท ผมใช้ทุนไปหมื่นผมไม่เอาคืน ใครช่วยซื้อไปปฏิสังขรณ์อยุธยาช่วย ๆ กันซื้อหน่อยก็ดี ถ้าอยากอ่านรายละเอียดอยู่ในหนังสือเล่มนี้*หมดแล้ว

---

* กฎหมายอยุธยาของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยาจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐

ทีนี้จะเอาเฉพาะเป็นเรื่อง ๆ ไป เวลาเราก็ไม่มากมายอะไรนัก เขาให้พูดชั่วโมง แต่ผมได้บอกแล้วว่า ถ้าจะพูดกันจริง ๆ ในหนังสือนี้ก็ ๔ ชั่วโมง กว่า ๘๐ หน้า ทีนี้เราลองมาพิจารณากันดูว่ากฎหมายอยุธยานี้มีครบไหม ธรรมดากฎหมายมันก็พูดถึงว่าในแง่กฎหมาย ก็มีกฎหมายสารบัญญัติซึ่งเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของปวงชน เช่นว่าเราไม่มีสิทธิที่จะไปตีศีรษะเขา ไม่มีหน้าที่ไปแย่งลูกแย่งเมียเขา ผิดหน้าที่ไปทำเข้า กฎหมายก็เอาเราไปลงโทษ อย่างนี้เรียกว่ากฎหมายสารบัญญัติ กำหนดสิทธิและหน้าที่ของปวงชนไว้ชนิดหนึ่ง อีกอันหนึ่งมีกฎหมายที่เขาเรียกว่า วิธีสบัญญัติเกี่ยวกับการพิจารณาคดีในโรงศาล แล้วในที่สุดมันก็มีกฎหมายหลักพระธรรมนูญ สำหรับปกครองเมือง ส่วนใหญ่ ๆ ก็มีอยู่เท่านี้ ในสมัยกรุงศรีอยุธยามีครบ ออกจะมากเกินไปเสียด้วยซ้ำ มีหมด ในหนังสือนี้ ผมจัดมามี ๓ แผนกดังนี้ ในเบื้องต้นก็พิจารณากฎหมายที่เรียกว่าสารบัญญัติ เกี่ยวกับกรรมสิทธิในที่ดิน ทรัพย์สินของบุคคลที่จะหวงห้ามเสีย ไม่ให้ใครละเมิดอะไรต่าง ๆ ทำนองนี้ มีอยู่ในเบื้องต้น ต่อไปก็สนุกหน่อย คือว่าด้วยเรื่องวิธีพิจารณาคดี

ความในโรงศาล มีเรื่องแปลกๆ ขำๆ แยะ ถ้าใครรู้จักอ่านละ สนุกเป็นอันมาก เป็นต้นว่า บทหนึ่ง ตระลาการจะพิจารณาคดีคู่ความเถียงกัน ให้ใส่ขื่อไว้ แล้วก็ถามว่า "เลิกเถียงกันหรือยัง จะว่าความต่อไปอีกไหม" ถ้าตกลงจะว่ากันอีกก็ถอดขื่อออกเสีย ว่าความกันต่อไป แต่ก่อนนี้ตระลาการถามความเองไม่ได้ ต้องให้คู่ความถ้ากับ ในการถ้ากับเขาก็จดมาด้วยสมุดดินสอ จะว่าความกันบางทีก็ว่า "ผมไม่มีสมุดดินสอ" ก็ให้ไปแขวนตีนเดียวไว้หนึ่งชั่วโมง เสร็จแล้วก็บอกว่า "ว่าไง จะว่าความได้หรือยัง" ถ้าจะว่าความก็ถอดออกมา ว่าไปโดยให้หาสมุดดินสอมาว่า บางทีผู้พิพากษาถามความ ไม่ตอบ เฉยเสีย เอาไม้แย้นตบปากเพื่อให้พูด อ้ายนี่รู้สึกขำมาก แล้วก็มีกฎอะไรที่น่าขบขันอีกหลายอย่าง เช่นว่า เขาให้ห้ามด่า แต่บางทีมันเกิดโทโสขึ้นมาด่ากันเอง ก็สั่งให้เอาไปใส่ขื่อใหม่ แล้วถามว่า "เลิกด่ากันหรือยัง" ถ้าเลิกแล้วก็สั่งถอดขื่อคาออกมาว่าความกันต่อไปอีก อย่างนี้เป็นต้น แต่ยังมีแปลกในกฎหมายลักษณะตระลาการอยู่บทหนึ่ง จะยังพูดไม่ถึงหรอก แต่จะเล่าให้ฟังก่อน นี่บอกว่า เวลาเป็นความกันนั้น ข้างหนึ่งมีบรรดาศักดิ์

อีกข้างหนึ่งไม่มีบรรดาศักดิ์ ในศาลนั้นเสมอกันได้ แต่ทีนี้ถ้ากำเริบ ข้างใดข้างหนึ่ง ไพร่ไหดก็ดี หรือไม่มีบรรดาศักดิ์ก็ดี ไปนั่งเสมอผู้พิพากษาเข้า ให้นักการพะทำมะรงฉุดมือออกมา ว่าไม่เป็นการคำนับ ก็เป็นอันว่าแปลก คนมีบรรดาศักดิ์ไม่มีบรรดาศักดิ์นั่งเสมอกันได้ แต่จะไปนั่งเสมอผู้พิพากษาตระลาการไม่ได้ ต้องฉุดมือลงมา อ้ายนี่ก็แปลกเพราะศาลเขาถือความเสมอภาคเป็นใหญ่ ธรรมดาผู้มีบรรดาศักดิ์ต้องนั่งสูงกว่าไพร่ไหด แต่พอถึงศาลไปนั่งเสมอกันได้ เพราะเป็นคู่ความในโรงศาลด้วยกัน แต่ไปนั่งเสมอผู้พิพากษาไม่ได้ ก็ต้องโดนฉุดมือลงมา เพราะไม่มีคำนับในตระลาการ อ้ายเรื่องเหล่านี้ก็มีแปลกๆของลักษณะตระลาการนี่ก็เป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายที่เรียกว่าวิธีสบัญญัติ แต่อีกอันหนึ่งที่น่าสนใจ ได้แก่กฎหมายเกี่ยวกับการปกครอง ผมก็ไปค้นได้จากเพชรน้ำหนึ่งมาเกี่ยวกับการกำจัดอำนาจ จำกัดอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินต่างๆ พระเจ้าแผ่นดินเขียนกฎหมายกันมาเอง ยับยั้งในการใช้อำนาจของตนเอง อ่านแล้วน้ำตาไหล อัธยาศัยใจเขาสูงอย่างนี้นะคนแต่ก่อน มีอำนาจแต่

ไม่เหลิงอำนาจจนเกินไป สิ่งเหล่านี้ก็เป็นหลักการใหญ่ ๆ ซึ่งกระผมได้รวบรวมไว้แล้วในหนังสือนี้ ถือเป็นกฎหมายสารบัญญัติอันหนึ่ง กฎหมายวิธีสบัญญัติอีกอันหนึ่งและกฎหมายปกครองอีกอันหนึ่ง

ทีนี้ก็จะมาว่าถึงกฎหมายสารบัญญัติ เอาแต่เฉพาะสิ่งซึ่งที่ท่านได้ฟังมาแล้วเมื่อตะกี้นี้ เบื้องต้นก็มีที่เรียกว่าพระอัยการพรหมศักดิ์ พระอัยการพรหมศักดิ์ในกฎหมายเก่าเป็นเรื่องกำหนดค่าเสียหายสำหรับชดใช้แก่กัน เมื่อไปทำเขาตายขึ้น เขาตีราคาไว้ ในกฎหมายเก่ามีบอกไว้ว่า ถ้าไปฆ่าเด็กอายุเพียง ๑ เดือน ถึง ๓ เดือนตาย ต้องใช้ค่าตัวเขา ๖ บาท แต่ถ้าไปฆ่าชายฉกรรจ์อายุตั้งแต่ ๒๑ ปี ถึง ๒๕ ปีตาย ต้องใช้ค่าตัวเป็นเงินถึง ๑๓ ตำลึง แต่ถ้าเป็นตาแก่จะเข้าโลง อายุตั้งแต่ ๙๐ ปี ถึง ๑๐๐ ปีขึ้นไปถ้าฆ่าตายเสียเงินเพียง ๓ บาทเท่านั้นเอง ถูกมาก นี่ก็เป็นวิธีตีค่าตัวที่มีกำหนดไว้ อ้ายนี่เป็นกฎหมายโบราณ ซึ่งมักจะตีค่าตัวอย่างนี้เสมอ แล้วก็มีแปลกอีกอันหนึ่ง คือกฎหมายพรหมศักดิ์นี้ เขาใช้ไถ่โทษกันได้ในสมัยก่อน อ้ายโทษที่ช้าที่สุด

สำหรับหญิงมีชู้ มีโทษกำหนดไว้ต่าง ๆ เช่นโทษมีชู้ของหญิงในสมัยเก่าว่าทัดซ่อซบาแดง ไม่ทราบว่าเป็นอะไร คงจะเป็นหญิงแพศยาน่าเกลียดต่าง ๆ แล้วก็สักรูปชู้ไว้ที่แก้มแต่มีโทษอันหนึ่ง จะว่าดีก็ดี จะว่าไม่ดีก็ไม่ดี คือให้นุ่งร่างแหแหมชนิดนี้ ได้ต้องแพง ราคาแรงพิลึก ผู้หญิงอยุธยานี้ละอายกายมาก ไม่เหมือนสมัยนี้ สมัยนี้มันท้อปเลสกันเท่งๆ ไม่เห็นมีใครไปว่าอะไร ตามไนท์คลับคนก็ไปดูกันเฮฮา แต่สมัยก่อนโทษได้ร่างแหราคาแพง ต้องเสียเงินตั้ง ๒๐๐,๐๐๐ เบี้ย ส่วนได้รูปสัก ได้ดอกซบา ก็เสีย ๑๘,๐๐๐ หรือ ๑๐,๐๐๐ เบี้ยก็พอ แต่โทษได้นุ่งร่างแหนี่ สำหรับหญิงนอกใจผัว ต้องได้ตัวถึง ๒๐๐,๐๐๐ เบี้ย ผมไม่ทราบว่าเท่าไร แต่ก็ดูมากอยู่ อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งมีอยู่ในกฎหมายพรหมศักดิ์

ต่อมาก็มีกฎหมายลักษณะลักพาลูกเมียท่าน อ้ายนี่บางคนจะแปลกใจว่าการลักคนทำไมเรียกว่าเป็นโจร กฎหมายเก่าเรียกว่าเป็นโจรลักทาสท่าน ถ้าเกิดมีปัญหาว่าทาสเป็นทรัพย์ หรือ ไม่ใช่ ในสมัยก่อน เราไปเอาอะไรเขาซึ่งไม่มีอำนาจจะทำได้ ก็นับว่าเป็นโจรทั้งนั้นแหละ เดียวผม

จะพูดลักษณะโจรอีกที ซึ่งปรากฏว่า มีเรื่องโจรมากเต็มที ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ๕๐๐ จำพวก นับแทบไม่ถ้วนแล้ว สารพัดโจร คือเจออะไรลักไม่เลือก เขาจึงได้เรียกว่า "สารพัดโจร" มือไว เจออะไรก็อดหยิบไม่ได้ ก็เป็นอัน ว่าสารพัดแหละ เดี๋ยวจะได้พูดกัน แต่ที่นี้คำว่าโจรในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือคนที่ไปเอาของเขามาด้วยไม่มีสิทธิ์ เรียกว่าโจร ทาสนั้นไม่ใช่เป็นทรัพย์ ผิดกับกฎหมายโรมัน เพราะนั้นถือว่า ทาสเป็นทรัพย์จริง ๆ ถ้าใครลักทาสของชาวโรมันละก็เป็นลักทรัพย์ ถูกต้องตามกฎหมาย จนถึงขนาดที่ทาสไปลักทรัพย์นายเข้า กฎหมายโรมันไม่ถือว่าเป็นการลักทรัพย์ เพราะไม่มีคนจะลัก เพราะฉะนั้นทาสในกฎหมายโรมันไม่ใช่คน เพียงเท่ากับวัวควายของชาวโรมัน คือเขาใช้ทาสอย่างวัวอย่างควายเอาไปเฆี่ยนไปตีได้ แต่กฎหมายไทยตรงกันข้าม กฎหมายไทยถือว่าทาสเป็นคน นอกจากนั้นยังฟ้องนายก็ได้ คือคนไม่มีเรื่องอะไรก็กระโจนเข้าไปขายตัวให้เขา เอาสตางค์เขามาแล้วไม่ส่งดอกเบี้ยเขา ก็ต้องรับใช้เป็นทาสกรรมกรเท่านั้นเอง เรามีกฎหมายห้ามไว้สารพัดอย่าง จะใช้ทาสต้องใช้

โดยดี จะเฆี่ยนก็พอหลาย ปรายก็พอกลัว อะไรต่าง ๆ นี้ จะเอาทาสไปขืนใจก็ไม่ได้ ทาสมันฟ้องนายได้มีสิทธิจะฟ้องนายได้ กฎหมายโรมันฟ้องไม่ได้ ไม่มีสิทธิจะเข้าโรงเข้าศาล ซึ่งเราจะได้พูดกันต่อไป ก็ที่นี้ เมื่อกฎหมายลักษณะลักพาที่พูดถึงทาสในที่นี้ แปลว่าทาสนั้นเป็นทรัพย์แต่เพราะเหตุว่าไม่มีคำอื่น ก็ใช้ว่าเป็นโจรลักทาส ด้วยไม่มีคำอื่น นอกจากนั้นกฎหมายเก่าบัญญัติไว้ว่าท่านถือว่าผู้ชายเป็นทาสของบ้านหนึ่ง ไปพาทาสซึ่งเป็นทาสของอีกบ้านหนึ่ง กฎหมายเก่าว่ามันลักค่าตัวของมันเอง เพราะมันเป็นทาส เรียกว่าลักค่าตัวของตัวเอง ตัวทาสนั่นแหละลัก ถ้าเอาจริงเอาจัง คนใดที่พาทาสหนีไป แล้วพี่น้องมาช่วยอยู่ด้วยกัน ไม่ลงโทษฐานคบโจร แต่ลงโทษฐานชักศึก เพราะไปช่วยชักให้เขาเป็นผัวเมียกัน เรื่องมันเป็นอย่างนี้ ดังนั้นเมื่ออ่านกฎหมายลักษณะลักพาแล้วละก็อย่าไปเข้าใจผิดว่า ทาสนั้นเป็นทรัพย์ตามกฎหมายไทย ไม่ได้แต่เป็นคนธรรมดา เป็นข้าเก่าเต่าเลี้ยง และมีสิทธิ์อะไรเสมอกัน ถ้าเผื่อว่าไปทำร้ายบาดเจ็บสาหัส ก็มีบทหนึ่งว่าด้วยลักษณะทาส ไหน ๆ พูดมาแล้วก็จะพูดไว้เสียเลย เช่น

บทหนึ่งกล่าวไว้ว่า เมื่อทาสเป็นไข้ทรพิษ ตัวนายไม่รักษา ทีนี้ทาสมันตาย จะไปเอาค่าตัวจากคนที่มาขายไว้ บางทีก็เป็นพ่อแม่เขามาขายไว้ ท่านบอกว่าเอาไม่ได้ เพราะมันดูไพร่หลวงท่านถูก เวลาเจ็บไข้ไม่รักษา แต่จะมาเอาค่าตัว เพราะมันดูไพร่หลวงท่านถูก คำว่าดูถูก ผมก็ฉงนมานานแล้ว มันไพล่เข้ามาดูถูก เราก็โกรธ ไปโกรธเขาทำไม สมัยนี้คำว่า Insult ก็มักแปลว่าดูถูก สบประมาท อะไรในทำนองนั้น คำว่าดูถูก ที่มามันไม่ใช่ว่าดูถูกดูผิดหรอก การที่เขามาด่าเรา เขาดูถูกก็ดีแล้ว ไปโกรธเขาทำไมล่ะ อ้ายเราไม่มีอะไรนี่ แต่ความจริงมันตีราคาถูกไป ที่มาในกฎหมายเก่าพูดว่า มันดูไพร่หลวงท่านถูก เพราะฉะนั้น อันนี้ก็แสดงฐานะทาสว่าถึงอย่างไรก็ยังเป็นไพร่หลวงของท่าน ไปรังแกของท่านไม่ได้ ท่านหวงของท่านนัก สักแต่ว่าขัดสนก็ไปขายตัว เมื่อไม่มีดอกเบี้ยจะส่งก็ไปทำงาน แล้วก็ไปไถ่ตัวได้ คือไม่ชอบใจนายก็ไปไถ่ตัวมา นี่ก็เป็นกฎหมายอีกลักษณะหนึ่ง

ทีนี้ กฎหมายที่สนุกหน่อยก็คือกฎหมายลักษณะวิวาทตีด่า อ้ายนี่มีเรื่องมาก โอ๊ยแปลกครับ คนแต่ก่อนนี่เขา

แปลก เวลาเขาทำร้ายกัน เขาเอาอาหารทิ้งใส่กัน ถ้าจะมีกินมาก ในกฎหมายลักษณะวิวาทมีพูดถึง ผมจะอ่านให้ฟัง เดี๋ยวๆ มันมีว่าอย่างไร ผมจะอ่านให้ฟังทั้งหมดก็แล้วกัน มีว่า *วิวาทตีด่ากัน เอาสิ่งโสโครกทิ้งทับต้องท่าน ถ่มน้ำลายรดท่าน ให้ไหมเสมอศักดิ์นาย* ทีนี้มีอีกว่า *วิวาทตีกัน จับกัน เอาสันมีด สันพร้า* ว่ากันไป *วิวาทตีกัน จับเอาสันมีด สันพร้า สันหอก สันดาบ ก้อนอิฐ ก้อนดิน กระเบื้อง เม็ดกรวด หิน ศิลาแลง นองาเขี้ยว กระดูกหอย* อะไรว่าไป ทีนี้มาถึง *หยากเยื่อ ก้อนเนื้อ เนื้อแห้ง ปลาแห้ง ตัวปลาสด เบี้ย ชัน หนังด้าย จุกกระเทียม จุกหอม ขิง ข่า หัวกล้วย ท่อนอ้อยและขี้ม้า ขี้วัว ขี้ควาย ขี้ช้าง* อะไรโยนใส่เขา ก็แปลกจริงๆ ทำไมทำร้ายกันอย่างนั้นก็ไม่ทราบ แล้วก็ยังมีอีกในบทที่ ๒๘ *วิวาทท่านจับเอาไฟจุด น้ำร้อนรดสาดท่าน เอาทองคำ เงิน ทองแดง สัมฤทธิ์ ทองเหลืองทองขาว สังกะสีดีบุก ชันร้อน หอกดาบ มีดพร้า ขวาน ทำร้ายท่าน* แหมทำร้ายกันรุนแรงเหลือเกิน ถึงเอาทองขว้างกันก็ยังมี อาหารก็มีเป็นอันมาก ปลาสดก็มี พูดแล้วชักน้ำลายไหล อาหาร

ชนิดของดีทั้งนั้น เนื้อแห้ง ปลาแห้ง ตัวปลาสด ท่อนอ้อย ต่อมาเป็นขี้ม้าขี้วัวก็ช่างมันเถอะ มันไม่เกี่ยวอะไรกะเรา แต่อาหารเหล่านี้ หัวหอมหัวกระเทียม ซัดเททิ้งเสียหายไป แล้วก็มีอยู่บทหนึ่ง วิวาทกันในสมัยก่อน ที่ผมยังเด็ก ๆ อยู่นั้น แปลกที่ผู้หญิงผู้ชายตีกันชอบแก้ผ้า ไม่ทราบว่าเป็นอะไร บอกว่าร้ายเอาเหลือเกิน เมื่อวานซืนนี้ก็ดูมีเหมือนกัน จับแท็กซี่แก้ผ้า ไม่ทราบว่าเป็นอะไร นาน ๆ จะมีที อ้ายแต่ก่อนนี้ทำกันบ่อย ๆ ไม่ทราบเพราะเหตุใด กฎหมายก็ได้ตราไว้ในลักษณะวิวาทบทที่ ๓๓ *วิวาทตีด่ากันและแก้ผ้านุ่งท่านเสียให้เป็นทุราจาร ถ้าผู้หญิงสาวหาผัวมิได้ ให้ไหมผู้ละเมิดเป็นเบี้ย ถึง ๗๐,๐๐๐ ทวีคูณ ถ้าเป็นหญิงม่ายให้ไหม ๘๐,๐๐๐ ทวีคูณ ถ้าเป็นหญิงมีผัว ให้ไหม ๑๗๐,๐๐๐ เบี้ยทวีคูณ* มันอะไรกัน ทำไมไม่มีผัว เป็นม่าย จึงไหมแพงนัก อ้ายผมน่ะคิดว่าเป็นผู้หญิงที่มีลูกมีผัว มาแก้ผ้า ผมอายมากกว่านา มีผัวแล้ว ก็เหมือนของที่ใช้แล้ว จะอายเท่าไรก็ช่างมันเถอะ เรื่องมันเป็นอย่างนี้ แต่กลับโอละพ่อ ตรงกันข้าม ผมก็ไม่ทราบ ผมนั่งคิดกันดู เห็นว่าถ้าไปแก้ผ้าคนที่มีผัว เกรงผัวมันจะ

ทำร้ายเอา แต่มันดูแปลก คือถ้าเป็นหญิงสาว ไหมเพียง ๗๐,๐๐๐ ถ้าเป็นหญิงม่าย ๘๐,๐๐๐ ถ้าเป็นหญิงมีผัว ๑๗๐,๐๐๐ เบี้ย ก็เป็นอันดูไม่ออก แต่น่ากลัวว่าลูกผัวเขามี เกรงผัวจะโกรธเอา มาทำลายความสงบ แต่ว่าถ้าเราคิด ๆ ธรรมดามันอาจจะคิดแง่กลับได้ว่า คนที่ยังไม่มีลูกมีผัว เขามีของดีจะอวดคนนี้ ก็ชดเชยกันไป ปรับนิดหน่อย แต่คนที่มีลูกมีผัวแล้ว ของคงไม่น่าดู ก็เลยปรับแรง ๆ ผมไม่ทราบจะคิดยังไง คิดไม่ตก เพราะมันอย่างนี้แหละครับ แต่ว่าอ้ายลักษณะติด่านี่นะครับ อ้ายด่านี่อยากจะรู้ว่าวิธีด่า เขาด่ากันอย่างไร ก็มีหมดในกฎหมายเก่า แต่ในกฎหมายปัจจุบัน เขาจะติด่ากันอย่างไร ไม่พูดถึง เขาบอกว่าทำให้เสียชื่อเสียง แค่ไหนมันเสียชื่อเสียง ท่านประธานต้องรับนา เพราะเก่ากับในปัจจุบัน ไม่รู้ว่าอันไหนจะเสียไม่เสีย แต่เมื่อก่อนเขามีตราไว้เสร็จ ว่าด่ายังไง ปรับยังไง ก็มีว่าอย่างนี้ คำด่าต่าง ๆ มีไว้ในกฎหมายลักษณะติด่า บทที่ ๓๖—๓๗ คือด่าว่า *อ้ายอีขี้ตรุ ขี้เมา ขี้ขโมย ขี้ฉ้อ ขี้ฉกลัก ขี้ลวงคนขาย ขี้โซ่ ขี้ตรวน ขี้ขื่อ ขี้คา ขี้ถอง ขี้ทุบ ขี้ตบ ขี้คุก ขี้เค้า ขี้ประจานคนเสีย ขี้ขาย*

คนกินทั้งโคตร ขี้ครอก ขี้ข้า ขี้ถ้อย และด่าเขาว่าอ้าย
อีคนเสียคน กระยาจก คนอับประลักษณ์ คนบ้าคนใบ้
อ้ายอีสัปปลับ อีมักชู้มักผัว มึงทำชู้เหนือผัวกู อีแสน
หกแสนขี้จาบ นี่ผมไม่ทราบว่าอะไร ต่อไปก็อีดอกทอง
อันนี้รู้ แต่อีแสนหกขี้จาบ ไม่รู้ว่าอะไร จะเป็นภาษา
ของนักโบราณ ท่านเจ้าคุณก็ไม่ทราบ ไม่เคยได้ยิน หมด
ปัญญา อ้ายขี้หกอะไรก็ไม่รู้ นี่เป็นโทษตามกฎหมายเก่า
อันเป็นเรื่องกฎหมายที่ค่าลักษณะวิวาท ซึ่งผมได้พูดมา

ต่อไปก็เป็นกฎหมายลักษณะโจร เมืองไทยเรานี่นะ
ครับใคร ๆ ก็โจษกันว่าเป็นเมืองโจร ฝรั่งเข้ามาเมืองไทย
เข้ามานั่งนี่ พี่แกก็พูดว่า "สวัสดี ขราบ" ไม่ค่อยชัดนัก
ต่อไปก็ "ผมพูดไทยได้นิดหน่อย" อ้ายคำต่อไปก็คือ
"ขโมย" ทุกคนรู้ว่าขโมยขึ้นบ่องบ้านฝรั่งบ่อย ๆ จะจริงหรือ
ไม่จริง ถามท่านดูก็แล้วกัน ต้องเรียนเสียก่อน คำขโมยเป็น
คำที่ ๓ ไปดูกฎหมายเก่า ก็น่าวิตก สมัยญี่ปุ่นมาก็เอาบัญชี
คณะไทยถีบขึ้น ไทยรับทราบขึ้นมา ญี่ปุ่นบอกเสร็จ ต่อไป
นี้บุกรุกบ้านเมืองไหน ยกเว้นเมืองไทย เพราะพลเมือง
๒๐ ล้าน ขโมยก็เป็นตั้ง ๒๕ ล้าน อย่างนี้ไม่เอาแล้ว กลัว

มัน พวกไทยถิบนี้ ก็ไปดูกฎหมายกรุงศรีอยุธยา ตาย ถ้าจะเป็นจริงอย่างเขาว่าเสียแล้ว ไปดูคำวิเคราะห์ศัพท์โจร ผมนับไม่ถ้วน ท่านวิเคราะห์ศัพท์ไว้สารพัด เช่น เป็นต้นว่า โจรแบ่งออก ๘ จำพวก คือ *กตุตาจ กระทำการลักเอง การาปีตาจ ใช้ผู้อื่นลัก นิตุทิฏฐาจ เป็นครูสั่งสอนโจร สาจนทุจ ให้ที่สำนักแก่โจร สจาจ เป็นมิตรสหายด้วยโจร ตานาจ ช่วยกันโจรให้พ้นภัย ภุตุตาจ กินอยู่สัมเลด้วยโจร* ยังขาดอีกอย่างเดียวแหละ ชาติสเนหาจ คือ พวกไทยถีบไม่มี โจรลักชาติก็ไม่มี ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีในสมัยญี่ปุ่นขึ้น ผมอยากจะเติม ชาติสเนหาจ ให้อีก อย่างไรก็ดี นอกจากนั้นก็ยังมีอีก ว่าถึงโจรย่องสะดมภ์ โจรปล้น ปล้นสมัยก่อนก็มีถึง ๑๐ คน ๒๐ คน สมัยนี้เพียง ๒—๓ คนก็พอแล้ว มีอาวุธ คราวก่อนมีถึง ๑๐ คน แล้วก็มีแปลกๆ ผมจะอ่านให้ฟัง มีสารพัดแหละครับ มี *โจรตีชิง โจรฉกฉวย ซื้อหาเครื่องศัสตราวุธไปคอยอยู่ที่ถนนหนทางเปลี่ยว ช่วงชิงเอาสิ่งของเครื่องอัญมณีทั้งปวง โจรซุ่มซ่อน คือคบกันไปด้อมมอง ณ ทับราวป่า ท่าน้ำสถานที่โคก และเก็บเอาทรัพย์ไปโดยไม่*

ให้เจ้าของรู้เห็น โจรล้วงลักคือ โจรล้วงเรือ เรือนร้าน เอาทรัพย์สิ่งของทั้งปวงไป โจรลักเลียม คือเกวียนสิ่งของท่านไว้ ณ ที่ใด ๆ เอาสิ่งของท่านไป ไม่บอกเจ้าของ เจ้าของมาพบเห็นจึงว่าหยอกยืม นี่เขาเรียกว่าโจรลักเลียม ล้อเล่นไม่เอาจริงหรอก แล้วก็ สาธารณโจร คือเป็นโจรไปด้วยเขา เข้าเรือก็ดี ไปด้วยแต่กลางทางแต่กลับมาเสียก่อนก็ดี มิได้ทำร้ายด้วยเขา นิลำภรโจร เป็นโจรแต่เหตุ โทษพิรุธติดพัน ดุจมลทินนิลเมฆอันดำคล้ำดำติดอยู่ ไม่ทราบว่าอะไร วิสาสคาหโจร คือเป็นโจรลักทรัพย์สิ่งของ ญาติพี่น้องบิดามารดาสามีภริยาเขยสะใภ้ ที่นี้ก็น่าเอ็นดูคือ สารพัดโจร สารพัดลัก มิได้เลือก เจออะไรก็ลักเกือบไปหมด อ้ายพวกนี้ เขาว่าข้าห้าร้อยจำพวก เจอะแล้วอดไม่ได้ มือมันไป แล้วก็ยังมีอีกสารพัดโจร กฎหมายลักษณะโจรมีอะไรดี ๆ หลายอย่าง คือตอนต้นต้องมีแจ้งความ จับผู้ร้ายไม่ได้ จับไม่ได้ไล่ไม่ทัน ไม่มีของกลาง เขาไม่จัดการให้ นอกจากนั้นมีวิสามัญฆาตกรรม อ้ายพวกไปจับผู้ร้าย ไปฆ่าผู้ร้ายตายเสียก่อนก็ลงโทษ เพราะท่านต้องการที่จะจับตัวผู้ร้ายมา

สอบมาถามให้รู้เรื่อง แต่กลับไปฆ่าผู้ร้ายตายเสีย ถ้าหากว่าผู้ร้ายต่อสู้ก็ยกโทษหนัก ไม่ว่าอะไร มิสารพัด ที่นักมีวิธีจับโจรมาได้แล้ว ที่น่ากลัวที่สุดก็ได้แก่จารีตนครบาล มีพูดไว้ว่า ถ้าหากจับโจรได้ละก็ ให้ซักโดยให้ซักเพื่อนโจรแล้วให้ทำตามจารีตนครบาล ผลที่สุดก็รับ ถ้ามันไม่รับซักกันไปจนตายคาหวาย แต่ความจริงไปค้นในกฎหมายเก่า การเฆี่ยนมิได้ ๓ ครั้ง ถ้า ๓ ครั้งไม่รับก็ไม่รู้จะทำอย่างไร ก็นำตัวไปใส่คุกไว้ นี่ถึงขนาดว่าจารีตนครบาลแปลว่าเฆี่ยนได้ ๓ ครั้ง เพราะกลัวคนร้ายจะตายคาหวายเสีย ไม่ได้ทารุณโหดร้ายอะไรนัก แต่อ้ายการเฆี่ยนสมัยก่อนนี้ลำบากมาก เพราะไปดูกฎหมายอาญา มีกษัตริย์หลวง กษัตริย์ราษฎร์ มีหวายหลวงหวายราษฎร์ หวายหลวงนี้ เช่น ต้องไถ่กันด้วยวิธี ๕ ที ก็เขียน หวายราษฎร์ก็มีว่าไว้ แต่วิธีเฆี่ยนก็อาจจะหนักเหมือนกัน จะเห็นได้จากกฎหมายเก่า จารีตนครบาล การเฆี่ยนโจรอย่างมาก ๓ ครั้ง มากกว่านั้นไม่ได้ โจรนี้ไปดูก็ไม่ใช่โจรลักทรัพย์เท่านั้น โจรอื่นก็มี ไปดูก็กลายเป็นไปพูดอะไรไม่ดี อย่างเช่นข้าราชการไปซุบซิบอะไรกัน กลายเป็นโจรไปก็มี เขา

ลงโทษฐานโจรเหมือนกัน เอามะพร้าวห้าวยัดปาก เอามะพร้าวห้าวยัดปากนี่หนักจริง ๆ พ่อแม่ก็บอกว่าระวังนะ มะพร้าวห้าวยัดปาก อ้ายเราก็ไม่รู้อะไร ครั้นโตมาอ่านกฎหมายเก่า ๆ เขาเลิกกันหมดแล้ว เขาเอามะพร้าวห้าวยัดปากไม่ให้ตาย ยัดแล้วเอาไปประจาน แหม ถ้ามันลำบากมันเข้าไปได้อย่างไรผมก็ไม่รู้ มะพร้าวห้าวลูกมันโตเหลือเกิน จุกเข้าไปเท่านี้ก็แย่แล้ว เพราะมันโตกว่าสมอง แต่ทำจริงจะแค่ไหนก็ไม่รู้ แต่เขาเรียกว่ามะพร้าวห้าวยัดปากที่เลิกเสียแล้ว สาธุ ไม่มีเรื่องอะไรพูด พอหมิ่นประมาทในหลวง ละก็ เอาละต้องเอามะพร้าวห้าวยัดปาก พูดอย่างนี้ไม่ดี โจรในกฎหมายเก่ามีโทษถึงตัดนิ้วมือ ไปดูอธิบายก็เพื่อมิให้มันจับอาวุธ เพราะมันไปเพียรลักหนักเข้า ไม่มีทางแก้ก็ให้ตัดนิ้วมือเสีย เพื่อไม่ให้มันไปหยิบฉวยเขา อ้ายพวกสารพัดโจรนี่ น่ากลัวจะลงโทษอย่างนี้ก็ไม่ทราบ แต่นี่ก็มีลักษณะโจรอยู่มาก พวกเขานั้น บางท่านก็อาจเคยได้ยินคำว่าโจรห้าเส้น แต่เดิมมันไม่ใช่ มัน ๓ เส้น ๑๕ วา คือว่ากฎหมายบัญญัติไว้อย่างนี้ว่า ลักษณะโจรบทที่ ๑ ๑ ๔ บอกว่าผู้ร้ายทำแทงช้างม้าผู้คนโคกระบือของท่าน มาซ่อนตายหน้า

บ้านเรือนผู้ใด ให้เจ้าบ้านเจ้าเรือนบอกนายบ้านนายเมืองร้อยแขวง ประกาศหาเจ้าของแล้วเอาตัวผู้ร้ายให้จงได้ ถ้ารู้ตัวผู้ร้าย เจ้าบ้านก็พ้นผิด ถ้าไม่ได้ตัวผู้ร้าย ให้วัดระยะจากสัตว์ที่ตายนั้น ๓ เส้น ๑๕ วา และขนตัวเจ้าบ้านเจ้าเรือนไว้ หากได้ตัวผู้ร้ายมาแลมันซัดทอดถึงเจ้าบ้านเจ้าเรือน ให้โทษเจ้าบ้านเจ้าเรือนนั้นเสมอโจร อ้ายนี่แสดงว่าไปลักโคกระบือมาตายในบ้าน เขาให้วัดดู ถ้ามันใกล้บ้าน ก็สันนิษฐานว่าเจ้าบ้านเป็นชโมย ทีหลัง คำว่า ๓ เส้น ๑๕ วา ก็ขยายไปเป็นขนาด ๕ เส้น ก็เลยเรียกว่า "โจรห้าเส้น" เป็นการรับผิดชอบร่วมกันตามนี้ ไม่ใช่ว่าวัด ๕ เส้นแล้ว โจรเกิดขึ้นในบ้านใดก็ไปเอาผิดบ้านนั้น อย่างนั้นไม่ใช่ มันเป็นเรื่องไปลักโคกระบือมาตายในเขตบ้าน ก็สงสัยเจ้าบ้านไปลักมาซุกซ่อน ขณะนี้เราไม่ได้พูดถึงโจรห้าเส้น แต่เราพูดถึงโจรห้าร้อย มากมายเหลือเกิน ในสมัยอยุธยาไม่ถึง แต่สมัยนี้แยะ ลักษณะโจร ผมขอกล่าวแต่เท่านี้

ทีนี้ก็มีกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ อ้ายนี่สรรพหุลานานาวัตถุกาโย มีสารพัด มีกฎหมายอะไรบ้างก็ไม่ทราบ

แต่ผมจะมากล่าวเฉพาะระบบกระสือกระหัง นี้มันมิแปลกมาก กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จพูดถึงว่าอย่างนี้ ผู้ใดเป็นฉมบ จะกละ กระสือ กระหัง เรียนรู้วิทยาคมในกฤติยาคุณกระทำกันให้ถึงตายฉิบหายด้วยวิทยาคมต่าง ๆ เหล่านี้ เขาลงโทษตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ว่าธรรพณิกา มีกฎหมายบัญญัติว่าอย่างนี้ว่า ตามที่พระโบราณกษัตริย์ตรัสออกเป็นพระคัมภีร์ธรรมศาสตร์กฎหมายสืบมา แล้วมีพระบรมราชโองการมานบัณฑรสุรสิงหนาท ประกาศไว้แก่ผู้กรรมการพิจารณาตรา ฉมบจะกละกระสือกระหังว่า ถ้ารับเป็นสัตย์แล้ว อย่าให้เอาฉมบจะกละกระสือกระหังไปฆ่าเสีย ให้บอกส่งเข้ามา ให้บอกส่งไปยังกรุง ไว้แต่นอกขนอน เพื่อพิจารณา ในบทต่อไปว่าท่านพิจารณาเป็นสัตย์ตามข้อกล่าวหา ว่ามันเป็นฉมบจะกละและกฤติยา ทำให้เขาถึงตาย ท่านให้ฆ่ามันผู้รู้ว่านยา ฉมบจะกละนั้นเสีย เพราะมิฉะนั้นมันจะทำต่อไปในภายหน้า ถ้าปรากฏว่ามันมีครู ให้ฆ่าครูผู้นั้นเสียด้วย บทที่ ๑๖๑ บัญญัติอีกว่า คนไข้กระสือกิน หาหมอมานั่งยานั่งผ้าที่บ้านเขา ผู้ใดเข้ายกหม้อแกงลงจากเตาหรือเอาไฟไปเสีย ให้ปรับโทษโดยฐาน

เป็นจะกละกระสือ เพราะเหตุเขากำลังทำพิธีกรรมหาตัวกระสือ ผู้นั้นเป็นกระสือจึงร้อนตัว มาทำให้เขาเสียกิจการนี้กฎหมายมีบัญญัติไว้อย่างนี้ มีกระทั่งจนการทำเสน่ห์ ในกฎหมายอาญาหลวงก็มี ผู้ใดใช้วิทยาคมสะเดาะกลอนเข้าไปข้างใน ก็ให้ลงโทษ ถ้าจะแรงมาก แล้วก็มีในบทที่ ๑๖๘ ว่า หญิงชายรักกัน หญิงใดจะให้ชายรัก ไปให้แม่มดพ่อหมอกระทำมนต์ดลมะกรูดส้มป่อย สรรพการเสน่ห์ ท่านว่าหญิงกระทำแต่จะให้ชายรัก หญิงจะให้เป็นประโยชน์จำเริญแก่ตัวสืบไปภายหน้า แม้เคราะห์ร้ายชายหากไข้เจ็บถึงตายก็เป็นกรรมแก่ผู้ตาย จะใส่โทษแก่แม่มดพ่อหมอมิได้เลยเพราะเหตุเทวดายังรู้จุติ มนุษย์หรือจะอยู่ได้ นี่ออกเหไปอย่างนี้ ไม่ทราบเหมือนกัน นี่เป็นเรื่องทำเสน่ห์ยาแฝด เราก็จะแปลกใจ คนอ่านไม่รู้ก็ว่าอ้ายตัวฉมบจะกละกระสือกระหัง มีหรือไม่มี ก็ไม่รู้ แต่อ้ายจะกละผมก็เคยเป็นเมื่อเด็ก ๆ จะกละเสมอแหละ เด็ก ๆ น่ะ อ้ายตัวฉมบ กระสือ กระหัง ไม่ทราบ แต่ก่อนเขาเชื่อกัน ไปดูเสภาขุนช้างขุนแผนก็เห็นว่าเขาเชื่อกันจริง ๆ ก็อย่าไปโทษเขา เพราะเขาเชื่อกันอย่างนั้น ก็สมัยนเรานั่งอยู่ก็เชื่อผี ๆ

สาง ๆ เช่นประชาธิปไตย เราก็เชื่อกัน มันอยู่ที่ไหน มีจริงหรือไม่ ก็ไม่รู้ ก็ยังคงเชื่อกันอยู่ ก็ลองดูอย่างนี้ ความเชื่อของคนมันมีอยู่ แต่มันเปรียบแต่รูปเท่านั้น ผมว่าคนสมัยก่อนเขาเชื่อกระสือกระหัง ยังมีตัวตนบ้าง อย่างเรามาเชื่ออุดมคติอย่างแบบประชาธิปไตย จะมีจริงไม่จริง เราก็ยังเชื่อกันอยู่ อย่างนี้ช่วยไม่ได้ สันดานมันเป็นอย่างนั้น จะเชื่ออะไรก็เชื่อไปอย่างหนึ่ง แม้ไม่มีตัวมีตน

ทีนี้ต่อมาก็เป็นกฎหมายลักษณะทาส น่าคิดน่ารักน่าศึกษามาก ผมได้มาแล้วก็จะได้พูดมาก ว่าทาสในสมัยกรุงเก่า ไม่ใช่ทาสอย่างวัวอย่างควาย เป็นคน มีสิทธิ์เปรียบเทียบกับกฎหมายโรมัน ทาสไม่ใช่คน ไม่มีฐานะเป็นบุคคล ฟ้องความในศาลก็ไม่ได้ ลักทรัพย์นายก็ไม่เป็นลักทรัพย์ เพราะไม่มีคนจะลัก แล้วทาสคนใดเห่อเหิมไปรับตำแหน่งหน้าที่ในราชการเข้า ถูกฆ่าตายสำเร็จโทษเลยโอหังมากนัก ฟ้องคดีในศาลก็ไม่ได้ ตายมีมรดกก็ไม่ได้ริบเป็นของนายหมด แต่ของไทยตรงกันข้าม ถ้าได้รับมรดกก่อนที่เขาจะมาเป็นทาส ก็เป็นของเขา แล้วจะฟ้องความในโรงศาล เขาก็ฟ้องได้ แล้วเผอิญนายเป็นขบถ ทาสมาฟ้อง

ยกเลย ปล่อยเป็นอิสระเลย สอดแนมดีมาก รู้ว่านายเป็นขบถต่อบ้านเมือง จับได้ก็ปล่อยเป็นอิสระไปเลย แล้วจะเอาทาสไปบวช ก็เป็นอิสระ ใครไปเอาหญิงทาสมาเป็นเมีย ออกลูกมาก็เป็นอิสระ ทำไมจึงแตกต่างกันอย่างนั้น ผมไม่โทษกฎหมายโรมัน เช่นในแผ่นดินพระเจ้าคลอดิอัสในประวัติศาสตร์โรมัน ก็มีทาสจำนวนถึง ๒๐ ล้านคน สมัยค้าทาสเอาไปใช้งาน เมื่อเปิดสหรัฐอเมริกาเป็นเมืองใหม่ ก็มีทาสนิโกรไป ๒๐ ล้านเหมือนกัน ทำไมมันมากมายอย่างนั้น เพราะว่าระบบทาสของกฎหมายโรมัน มันทาสเชลย คือไปรบไปตีเมืองได้ก็ไปจับเอาพวกกอลพวกอะไรต่างๆ นี่มาเป็นทาส แล้วก็ใช้อย่างวัวอย่างควาย ไปทำเหมือนทำอะไรอย่างวัวอย่างควาย ล่ามโซ่อย่างวัวอย่างควาย จึงมีฐานะอะไรไม่ได้ อย่างนี้ถึงได้มีศึกกลางเมือง ศึก Spartacus ที่พวกคุณๆ ไปดูมาที่เฉลิมไทย ศึกนั้นน่ะพวกทาสมันลุกขึ้น แต่เมืองเรานี้แปลก ไม่มีทาสลุกขึ้นเลย ทาสเชลยของเรามันก็แปลก ทาสเชลยโรมันเขาแยกกันอยู่ เช่น จับพวกกอล คือพวกถ้ำ ได้แล้ว เขาไม่ให้อยู่ด้วยกัน เขาแยกไปอยู่ที่อื่น ได้กรีกมา อียิปต์มา เขาแยกกันอยู่ เดี๋ยวมันมา

สมคบร่วมคิดกัน พวกเราแปลก ทาสเชลยมาอยู่บ้านเดียวกันหมด บ้านเขมร บ้านญวน บ้านทวาย ก็ไม่เห็นมีใครเคยก่อวินาศกรรมขึ้น พวกทาสก็อยู่กันอย่างสงบ มีบ้านญวน บ้านเขมรอยู่ทั้งนั้น ไม่ได้รังแกกัน แล้วเวลาเลิกทาสในอเมริกาก็เกิดศึกกลางเมือง รบราฆ่าฟันกัน คนตายแยะ ในสมัยลิงคอน ของเราเลิกกันเงียบ ๆ ไม่มีใครรู้ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นี่แหละ ที่เป็นอย่างนี้ก็เพราะทาสในเมืองไทยมันคนละแบบ ที่เรียกว่า ทาสกรรมกร คือทำงานให้เขาด้วยมือ เพราะไปเอาเงินเขามาขายตัวลงเป็นทาส ไม่มีเงินใช้ เพราะไม่มีเงิน ไปขอยืมเขามา ดอกเบี้ยไม่มีใช้เขาก็บอกว่า รับใช้ไปซิ แล้วกฎหมายลักษณะทาสยังคุ้มไว้ชัดทีเดียว ในบทที่ ๑๕ บทที่ ๑๐๓ อะไรต่าง ๆ เหล่านี้ บทที่ ๖ ที่ ๙ บอกว่า นายเงินนั้นให้ตีทาสแต่พอหลาบ ปราบแต่พอกลัว ถ้าจะใช้สอยก็ให้ค่อยใช้สอย สิ่งใดทำแต่พอควร ห้ามมิให้เจ้าสินข่มเหง ใส่ขื่อใส่ตรวน ทำแก่ทาสโดยอุกอาจ แล้วก็บทต่อไป มีห้ามมิให้บังคับหญิงทาสให้มีผัว โดยเจ้าตัวเขาไม่ยินยอม ห้ามมิให้เจ้าสินข่มขืนทาสหญิงเอาเป็นเมีย นายเงินคนใดเป็นขบถต่อแผ่นดิน

ถ้าทาสนำความกล่าวหามา พิจารณาเป็นสัตย์ ท่านให้หลุดจากการเป็นทาส กลายมาเป็นคนหลวง อะไรต่างๆ เหล่านี้ ก็จะเห็นได้ว่าเมืองไทยไม่มีปัญหาเรื่องทาส เพราะความจริงไม่ใช่ทาส แต่เป็นข้าเก่าเต่าเลี้ยง แต่ก็คงมีที่ทำเกินไปบ้าง เช่นมีการเฆี่ยนตีบ้าง ก็มีกฎหมายห้ามปรามไว้ ตีแต่พอหลาบ ปรายแต่พอกลัว อย่าทำเขาอย่างอุกอาจมากเกินไป ใส่ชื่อใส่คาอะไรไม่ได้ ห้ามเด็ดขาด ลักษณะทาสของเราจึงเป็นเอกเทศ ไม่เหมือนกับของผู้อื่น เพราะฉะนั้นเวลาเลิกทาส จึงไม่มีใครเดือดร้อน ก็เลิกกันง่ายๆ เพราะความจริงไม่ใช่ทาส ไม่ใช่ทรัพย์สมบัติอะไร ก็เลิกๆ กันไป ความจริงมันก็เป็นข้าเก่าเต่าเลี้ยง เป็นครอบครัวไป ลักษณะเป็นอย่างนี้

ต่อไปก็เป็นลักษณะหนี้และเอกเทศสัญญา นี่ก็มีเป็นอันมาก มีอยู่ในกฎหมายเบ็ดเสร็จ ลักษณะกฎหมายหนี้มีพิเศษอย่างหนึ่ง คือกฎหมายแพ่งปัจจุบันนี้ มีการชำระหนี้บังคับได้แต่ทางทรัพย์สิน เช่น คนถ้ากู้เงินเราไป เราจะบังคับชำระหนี้ ก็ไปหาท่าน ท่านก็พิพากษาแล้วยึดทรัพย์มาใช้ แต่ก่อนไม่อย่างนั้น เอาตัวไปแช่น้ำตากแดดสามวัน

ไม่มีที่กำบัง ริดเราจนได้แหละ มันไม่มีใช้แล้วไม่คืนก็ว่า
เป็นคนไม่ดี ให้แช่น้ำตากแดด ๓ วัน แต่ถ้าไม่มีให้จริงๆ
ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร คงแช่น้ำตากแดด ๓ วัน แล้วก็เลิกกัน
ไป แต่ถ้าไปเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว ก็เอาตัวไปไถ่ หมดท่า
อะไร ไม่มีทรัพย์ไปไถ่ อย่างนี้ก็มีเป็นอันมาก ในลักษณะ
กู้หนี้ แล้วก็สังเกตได้ว่า หลักทรัพย์ตามกฎหมายยังคับนี้
เช่นจะฟ้อง กฎหมายก็บอกว่า กู้เงินเกินกว่า ๕๐ บาท ไม่มี
หนังสือลงลายมือกู้หนี้เป็นสำคัญ ฟ้องร้องไม่ได้ แต่ก็
เหมือนกัน ไม่มีกรมธรรม์ลงลายมือไว้ ก็ฟ้องกันไม่ได้
ดอกเบี้ยนี้ก็ดี ปัญหานี้เรากำหนดไว้ดี คือ ดอกเบี้ยตาม
อัตราในกฎหมาย คิดเดือนละเฟื้อง คิดจากต้น เงินหนี้
ไม่บอก อ้อ ตำลึงคิดได้เฟื้องหนึ่ง อัตราไว้ในกฎหมาย
สมัยนี้ร้อยละ ๑๕ ต่อปี แต่เคยวนคนจนเข้ากู้เงินเขา
ไม่รู้จะทำอย่างไร ต้องเสียดอกเบี้ยเขา ตำลึงละ ๒ สลึง
ต่อเดือน กฎหมายไม่รู้จะทำอย่างไร ก็ว่าเสียแต่เดือนแรก
เดือนหลังต่อไปไม่ยอม ให้เสียเฉพาะเฟื้องตามเดิม และ
ท่านกล่าวไว้ว่า *เพราะเหตุมันจน จะใคร่ได้ตามใจมัน*
เพราะเหตุมันจนเข็ญใจอยากได้เงิน เขาจะเอาอะไรก็ให้เขา

จะเอาดอกเบี้ยสลึงสองสลึงก็ยอม ด้วยอยากได้เงิน นี่เพราะเขาเห็นมนุษยธรรม มันเป็นอย่างนี้ เขาก็ไม่ให้เจ้าเงินเอาเปรียบมนุษยธรรม แต่เขาเอาไปแล้ว รับปากเสียสินตกลงเดือนแรก ก็เอาไป แต่เดือนหลัง ๆ เอาอย่างนั้นอีกไม่ได้ ก็ได้เพียงเฟื้องเดียว ที่ตกลงไว้สลึงสองสลึง เลิกมาเรียกร้องไม่ได้ อย่างนี้ก็ดี แล้วก็ไถ่ได้ด้วยประการต่าง ๆ เช่นเอาช้างม้าวัวควายมาให้เจ้าหนี้ใช้ ก็เรียกเอาดอกเบี้ยไม่ได้ มีวิธีไถ่ ไถ่ได้แม้กระทั่งเมีย คนแต่ก่อนนี้ ผู้ชายเป็นอิสระ ใครเป็นหัวหน้าครอบครัวก็เป็นอิสระในครอบครัว จะเอาลูกเอาเมียไปขายก็ได้ ถ้ายากจนขึ้นมาลูกเมียต้องตอบแทนบุญคุณ ก็ต้องยอม แต่ทีนี้มีอยู่บทหนึ่งบอกว่า คิดถึงเมียขึ้นมา จะไปไถ่เอาเมียมาก็ได้ เอาเงินไปให้เขาก็แล้วกัน จะเอาเมียไปอยู่ด้วยกันก็ไม่ว่าหรอกเอาเงินที่ค้างมาไว้ก่อน แล้วหาดอกเบี้ยมาเป็นช้างม้าโคกระบือมาให้เขาใช้ ก็เอาเมียไปอยู่ด้วยกันได้ มีมนุษยธรรมมาก แต่ว่าต้องไถ่ภายในหนึ่งปีเนื้อ ถ้าไม่ไถ่เมีย ๑ ปีเขาเอาเป็นลูกเป็นเมีย จะว่าเขาไม่ได้ จากกันไป ๑ ปีไม่อาลัยรักใคร่กัน ไม่เอา เขาให้แต่เพียงเท่านั้น มีอายุ

ความกำหนดไว้ นอกจากนี้มีกฎหมายอีกสารพัด มีประเภทสัญญายืมทรัพย์ สัญญาจ้าง ซื้อขาย หุ้นส่วน ให้โดยเสน่หา อะไรต่างๆ เหล่านี้ การให้สิ่งของบางอย่างก็ไม่ควรให้ ท่านไปอ่านเอาเอง มันมีหลายๆ หน่อย แต่มีอะไรที่น่าอ่านมาก ในหนังสือนี้ ผมจะมาขยายเสียหมด เดี๋ยวไม่มีใครซื้อ จะไปช่วยทำบุญ ก็จะขายไม่หมด

ลักษณะการพนันขันต่อก็มี การพนันขันต่อนี้เขียนไว้ดีคือ ลักษณะการพนันขันต่อไม่มีมูลหนี้ เรียกร้องเอากันไม่ได้ เช่นไปแพ้ม้า ไม่ยอมใช้ เขาก็หาว่าเป็นคนหน้าด้าน แต่ไปถึงกฎหมายท่านไม่บังคับ ในการพนันขันต่อ เอาอะไรกันไม่ได้ แต่ก่อนไม่อย่างนั้น ในกฎหมายเก่าว่า ลักษณะการพนันขันต่อท่านให้ดูว่าพนันกันด้วยใจอันขึ้งโกรธหรือเปล่า ถ้าพนันกันด้วยขึ้งโกรธ ก็เรียกเอากันไม่ได้ เพราะเหตุเป็น โทโส กโรธ อพฺภุต เรียกเอากันไม่ได้ แต่ถ้าพนันกันด้วยไม่ขึ้งโกรธ อโทโส กโรธ อพฺภุต เรียกเอากันได้ ท่านถือเอาแต่เพียงโกรธกับไม่โกรธ ถ้าขันต่อด้วยความโกรธ จะเอาทรัพย์นั้นมิได้ คือถ้าโกรธแล้วหาความพินิจพิจารณาไม่ได้ ถ้าพนันขันต่อโดยไม่มีใจขึ้งโกรธ ถึง

เป็น อโทโส กโรติ อพฺภุทํ แล้ว จึงจะเอาสินทรัพย์ในการพนันนั้นได้ นี่ก็ดูที่โกรธและไม่โกรธ อ้ายพนันก็มีแปลกๆ ในสมัยก่อนนี้ มีชวนกันเล่นเบี้ย มีการพนันการแทงจรเข้ แทงฉลาม แหมมันเหลือเกิน หนักทั้งนั้น ยังไงก็ไม่รู้ ทีนี้มันมีขั้นอยู่อันหนึ่ง พวกข้าราชการไปเล่นเบี้ยกับประชาชนแพ้เอาเขาไม่ได้ ภุทหรือไม่ภุทก็ไม่รู้ ขึ้นชื่อเป็นข้าราชการไปเล่นเบี้ยกับราษฎร ชนะก็เอาไม่ได้ มีเขียนไว้อย่างชัด นี่ก็เห็นจะเป็นว่า เป็นถึงข้าราชการ ไปเที่ยวเล่นพนันกับเขา นี้ไม่ชอบ ไปราชการ ไปชวนเขาเล่นเบี้ย หรือการพนันขันต่ออื่นๆ ผู้เสียไม่ต้องใช้ให้แก่ข้าราชการ ก็ได้มีบอกไว้ ที่ว่าถึงลักษณะกฎหมายทรัพย์ ก็มีในกฎหมายเช็คเสร็จ

เวลาใกล้เข้ามาเต็มที่ ผมพูดไม่จบแน่ ผมไปพูดเรื่องอื่นดีกว่า อยากจะพูดถึงสิ่งธรรมในกฎหมายสมัยอยุธยา คือถ้าท่านได้อ่านกฎหมายนี้ตลอดแล้ว เขาให้ผมเอากฎหมายมาพูด ผมไม่ได้อ่านกฎหมายแต่อย่างเดียว ผมค้นไปถึงหัวใจของผู้ออก ว่าเขาเป็นอย่างไร คนในกรุงศรีอยุธยานี้ ก็ไปพบกฎหมายแปลกๆ มาก แสดงให้เห็นว่า ข้อ บารมีของกรุงศรีอยุธยาเขามีมาก นี่แหละเพื่อน

ของผมที่เป็นนักโบราณคดี จิตรกร ไปเห็นของเก่าวิจิตรกรรมต่างๆ น้ำตาน้ำหูไหล เสียดายที่ได้ถูกทำลายลงไปอย่างไม่เป็นผู้เป็นคน แต่มาอ่านน้ำใจคนกรุงศรีอยุธยาบ้าง ก็สวยงามเท่ากัน งดงามเท่ากัน เป็นกฎหมายที่ผู้อ่านๆ ไปว่า อ๋อ กรุงศรีอยุธยานี้ไม่ใช่เฉพาะกรุงที่ไม่สิ้นคนดี เป็นกรุงที่ไม่สิ้นความปรานี มีความปรานีเป็นอันมาก มีมนุษยธรรมใหญ่หลวงเหลือเกิน จะแสดงให้เห็นได้เป็นเรื่องๆ เอาเฉพาะแต่บางบท โดยเฉพาะการปกครองผู้คน เวลาพระเจ้าแผ่นดินทรงแต่งตั้งไปทำอะไร กฎหมายลักษณะอาญาหลวงมีกล่าวไว้อย่างนี้ *ไพร่ฟ้าอันอาศัยอยู่ในเสมาอาณาเขต จังหวัดเมืองใหญ่เมืองน้อย ในถิ่นฐานบ้านนอกชนบท ท่านให้ปกครองเขาให้เขาอยู่สุขเย็นใจเขา ท่านให้เขาอยู่สุขเย็นใจเขา มิให้อุกอาจแก่เขาเลย แม้นผู้ใดทำอุกอาจแก่เขาและทะนงศักดิ์ว่าตนมียศถาศักดิ์ เห็นว่าเขามั่งมี ใส่กลว่าเขาผิด ก็เอาเขามาจำไว้ และริบราชบาตร เอาสิ่งสินข้าคนเขาก็ดี เห็นว่าเขาเป็นสมัครสมาอาศัย เขาใช่ตะหงิดตะงอน ตนรุกราษฎร์ เอาเขาใส่สังขลิกบัญชร จำไว้ด้วยแรงตนเองก็ดี อนึ่ง ว่าท่านผิดลูกถูกเมียตน*

ตนบ่มิจับได้ แต่ได้ยินคำพูดบอกเล่า เอาพี่น้องลูกหลานข้าคน เพื่อนฝูงตนไปรุกราษฎร์เขามาทำเป็นสาหัสก็ดี สิ่งเหล่านี้ ท่านว่าให้ลงโทษ ๖ สถาน นี่โทษสำหรับข้าราชการ นี่เพราะที่สุด เมื่อแต่งตั้งข้าราชการไปปกครองคน มีวัตถุประสงค์ว่า ท่านให้เขาอยู่สุขเย็นใจ คำนี้เพราะคำว่าอยู่สุขกายยังไม่พอ มันต้องมีความเย็นใจด้วย มีความร่มเย็นแก่ตัว เป็นคนข้าไพร่หลวงท่าน คนอื่นแม้จะมีบรรดาศักดิ์ ก็จะมาข่มเหงรังแกไม่ได้ ความอันนี้ผมรักจริงๆ ว่ามีความเย็นใจแล้วก็เชื่อ คำว่าเย็นใจเป็นคำเก่า ก็เหมือนกับศิลปะต่างๆ ที่สวย มาเห็นในสมัยนี้มันก็ไม่ค่อยมีอะไรนักหรอก ก็มะลอหน่อย เพราะอะไร เพราะคำพูดที่มีไว้เช่นแหม วันนี้มีงานเลี้ยงอย่างอบอุ่นเหลือเกิน อบอุ่นในเมืองไทยร้อนออกจะตาย จะอุ่นกันไปทำไม คนเมืองหนาวเขาพูดกันได้ Warm, House Warming ทำบ้านให้อบอุ่น มันพูดได้ อ้ายเราขืนให้มันอุ่นกว่านี้ ก็ตายแล้ว เท่านี้ก็แย่อยู่แล้ว เพราะฉะนั้นคำว่าเย็นใจ จึงเพราะเหลือเกิน นี่ก็เป็นคำประกาศไว้ สำหรับข้าราชการไปปกครองไพร่บ้านพลเมืองให้เขาอยู่สุขเย็นใจ นอกจากนี้ก็มีกฎหมายอาญาหลวงเกี่ยว

กับพวกข่มเหง กฎหมายอาญาหลวงบอกว่า พระเจ้าอยู่หัวตรัสใช้ให้ถือพระอาญา สำหรับลงอาญาหัวเมืองใหญ่น้อย แล้วตั้งขุนมูลนายหลายคนหลายนาย ไปรับร้องทุกข์ราษฎรทุกแห่ง ดูกัน พิจารณาคดีมิเป็นธรรม และข่มเหงราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อนยากแค้นต่าง ๆ เข้าในกรรโชกไพร่ของท่านให้แตกฉานซ่านเซ็นไป แต่นี้ท่านมิได้ตั้งขุนนางหลายนายรับร้องทุกข์ราษฎร ณ หัวเมืองทั้งปวง อย่ากระทำให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินท่านได้รับความเดือดร้อนเป็นอันขาด ถ้าผู้ไปรับร้องทุกข์นั้น อ้างศักดิ์สามหาว ไปย้อชักเอาพลเมืองผู้ต้องคดีมาติโบยโดยพลการ ข่มเหงก็ดี ท่านให้ผู้ต้องจำจองตีค่าฉุดคร่ามันเข้ามาร้องทุกข์ ณ วังหลวง หากได้พิจารณาได้สวนเป็นที่ตั้งแท้จริง ก็ให้ลงโทษ เป็นต้น นี่กฎหมายปกครองเขาเขียนไว้ดีมาก พวกที่เอาบรรดาศักดิ์ไปเที่ยวรังแกชาวบ้านที่นั่นที่นี่ คนไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยารู้สึกเป็นคนดี แม้จะเป็นทาสก็เป็นไพร่หลวงของท่าน เวลาเป็นไข้ทรพิษ นายไม่รักษา ท่านก็ว่าไปดูถูกไปตีราคาไพร่หลวงท่านถูก คนแท้ ๆ ทำไมแกไม่รักษาเขา แล้วเวลามันตาย จะไปเรียกเอาค่าไถ่จากคนที่เอามา

ขายไม่ได้ เอาค่าตัวไม่ได้ นอกจากนั้นก็มีกฎหมายลักษณะโทษ บัญญัติไว้ว่า วิวาทกัน คือเมื่อมีคนวิวาทกัน ผู้ใดอยู่ใกล้ รู้เห็น มิได้ห้ามปราม ถ้าตีกันถึงตาย กฎหมายลักษณะวิวาทนี้มี ๖ บัญญัติ ให้ปรับโทษผู้ไม่ห้ามนั้น เพราะตัวรู้เห็นแล้วนิ่งเสีย จึงเสียไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินท่าน เสียตายกฎหมายเดี๋ยวนี้ไม่มี คนเขาตีกัน เขาหนีไปได้ คนสมัยก่อนไม่ได้ แกไปอยู่ที่นั่น แกไม่ช่วย เขาตีกันตาย แกทำให้เสียไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของท่านไป เขาลงโทษฐานอาญาเช่น การจับคนไทยลงสำเภาไปขายต่างประเทศ นี่ลงโทษหนักมาก ผมจะอ่าน *คนไทยคนใดไปกับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินท่าน ลงสำเภาไปขายต่างประเทศ* ลงโทษขั้นประหารเลยเป็นผู้ร้ายหนักมากทีเดียว กฎหมายอยุธยาอีกอันหนึ่งที่น่ารักคือเมื่อเรือสวนกันมันล่ม และอีกลำหนึ่งไม่ช่วย หนีไปสินค้าเขาล่ม กฎหมายบอกให้ใช้สินค้าเขาครึ่งลำเรือ ถ้าเป็นสมัยนี้ ลองถามท่านประธาน ก็ต้องว่า เออมันล่มเพราะเหตุใด ฝ่ายหนึ่งประมาทร่วมด้วย ประมาทร่วมด้วยกัน แต่ใครเป็นโอกาสสุดท้ายจะหลีกเลี่ยง สุดท้ายไม่รู้จะตัดสินอย่างไร ไม่รู้ว่าใครเป็นผู้ประมาทสุดท้าย

กฎหมายเก่าเขาไม่ว่าอย่างนั้น นี่เขาขอกเรือเขาล่ม แกไม่อยู่ช่วย แกใช้สินค้าเขาครึ่งลำเรือ เพราะอะไร เพราะมันมีความกรุณากัน พูดไว้น่ารัก ตกลงเถียงไม่ขึ้น ในการนี้เป็นอย่างไร เพราะมันไม่มีใจกรุณา ต้องใช้สินค้าครึ่งลำเรือ

ที่ผมรู้สึกเป็นเกียรติที่จะได้นำมาพูดในที่นี้ คือกฎมนเทียรบาล ในกฎมนเทียรบาล มีความเกี่ยวข้อง ที่จะต้องกล่าวเสียหน่อยว่า ลัทธิทางกฎหมายนี้แปลกอยู่อันหนึ่ง เขาเรียกลัทธิ Sovereignty คือรัฏฐาธิปัตย์ อีกนัยหนึ่งใครก็ตามเป็นผู้มีอำนาจ กฎหมายเป็นอำนาจสูงสุด ใครจำกัดจำเขี่ยอะไรไม่ได้ เพราะฉะนั้นศาสตราจารย์ไดซี่ เป็นนักรัฐธรรมนูญชั้นเยี่ยมของอังกฤษ ท่านได้กล่าวไว้ว่า ถ้าอังกฤษจะออกกฎหมายสั่งให้ฆ่าเด็กอังกฤษ ตาสีน้ำเงินเสียหมด นี่ก็เป็นกฎหมาย ไม่มีใครจะบอกว่าไม่เป็นกฎหมายแล้วสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ รับสั่งว่า L'etat c'est moi ฉันนี่แหละรัฐละ คือเป็นใหญ่ที่สุดแล้ว สมัยโรมันก็มี ซีซ่าคนหนึ่ง แกพูดเป็นภาษาลาตินขึ้น Sic volo, sic jublo, ut leges ฉันชอบอันนี้ ฉันอยากได้อันนี้ แกไปออกกฎหมาย

มาซี นี้คือลัทธิรัฏฐาธิปัตย์ เพราะกฎหมายเป็นใหญ่ ไปออกกฎหมายมา ผิดถูกไม่มีทางอื่น ก็ต้องปฏิบัติกัน หมดท่ากันแต่ไม่มีในทางกฎหมายที่จะไปจำกัดอำนาจกัน แต่ของไทยเรามี ในกฎหมายลักษณะอาญาหลวง มีบัญญัติไว้ว่าอย่างนี้ สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ทฤษฎีของอังกฤษเขาก็มีไว้เหมือนกัน The King can do no wrong พระเจ้าแผ่นดินทำผิดไม่ได้ ทำผิดไม่เป็น เพราะฉะนั้นสิ่งใดที่ทำในนามพระเจ้าแผ่นดินแล้วละก็ ไปเอาผิดกะใครไม่ได้ เพราะ The King can do no wrong แต่ของเราตรงกันข้าม ของเราพระเจ้าแผ่นดินทำผิดเป็น และไม่อยากทำผิด จนกฎหมายจำกัดอำนาจของตนเองไว้ ในกฎมนเทียรบาลบทที่ ๑๐๖ ว่า *อนึ่งพระเจ้าอยู่หัวดำรัสตรัสสั่งด้วยว่าราชการ คดีถ้อยความประการใด ๆ ต้องกฎหมายประเวณีเป็นยุติธรรมแล้ว ให้กระทำตาม ถ้ามิชอบ จึงอาจพูดทูลทัดทานครั้งหนึ่งสองครั้งสามครั้ง ต่อเมื่อมิฟังจึงให้งดไว้ก่อน อย่าเพ่อสั่งไปให้ไปทูลในที่ระโหฐานที่ลับ ต่อเมื่อมิฟังจึงให้กระทำตาม ถ้าผู้ใดมิได้กระทำตามดังนี้ ท่านว่าผู้นั้นละเมิดอาญา*

อีกนัยหนึ่งในหลวงตัดสินคดีเป็นอำนาจสูงสุดในการตัดสินคดี ถ้าถูกต้องตามกฎหมายก็ทำไป ถ้าเห็นผิดต้องกล้าทัดทานขึ้นต่อหน้าที่ประชุม ถ้าท่านไม่ฟัง เกรงท่านจะอายตามเข้าไปในที่ลับ ให้ในหลวงตัดสิน ท่านยังไม่ฟัง จึงปฏิบัติตามได้ ผมได้ไปค้นกฎหมายนี้มาเล่าให้โปรเฟสเซอร์ชาวฮอแลนด์ฟัง แกมาสืบกฎหมาย แกบอกว่า อ้ายนี่ขอเถอะแกเอาไปแล้ว เวลานี้ นั่นอันหนึ่ง อีกอันหนึ่ง ท่านก็ทราบว่าพระเจ้าแผ่นดินสมัยกรุงศรีอยุธยาผิดกับสมัยนี้เพราะเป็นเจ้าชีวิต ประสิทธิ์ประสาทอะไร ฟันคอใครเสียก็ได้ พระเจ้าตากท่านก็เคย จะว่าผิดอะไร เพราะทรงเป็นเจ้าชีวิตจริง ๆ ทรงมีอำนาจที่จะลงพระราชอาญา ถึงได้เรียกว่า "เจ้าชีวิต"

แต่ก็มีกฎหมายกฎมนเทียรบาลบัญญัติไว้อย่างนี้ บทที่ ๑ ๑๓ ตราไว้ว่า *อนึ่งพระเจ้าอยู่หัวทรงพระโกรธแก่ผู้ใด และตรัสเรียกพระแสง อย่าให้เจ้าพนักงานยื่น ถ้ายื่นโทษถึงตาย* เจ้าพนักงานนี่แย่ ถ้าโกรธขึ้นมาเมื่อใด จะเอาพระแสงดาบมาฟันคอใคร ถ้าไปให้ กูก็ฆ่ามึง เป็นพนักงานนี้แย่ ผมเองไม่เอา ไม่อยากเป็นแล้ว แต่มันมี

บัญญัติไว้ นี่แสดงถึงความปรานีของกรุงศรีอยุธยา อำนาจมีสูงสุด แต่ตัวอาจจะทำผิดได้ และที่น่ารักไปกว่านั้นก็คือในทางคุณ ก็มี ในกฎหมายลักษณะอาญาหลวงนี้ บัญญัติไว้เกี่ยวแก่การทำความชอบ ๕ ประการ อีกอันหนึ่งก็น่ารักมาก คือ การลงโทษโจร มีกฎหมายลงโทษโจรบอกให้ตระลาการดูเสียก่อนว่าเทศกาลนั้นเป็นอย่างไร ข้าวยากหมากแพงหรือข้าวถูก ราษฎรมีความสุขสำราญ ถ้าข้าวมันแพงก็ให้ดูมันว่าไปลักมาเท่าไร ถ้าโทษมันถึงลวดหนัง ก็ตีมันด้วยหวาย แต่ถ้าโทษหวายตีหลัง มันเจ็บ ก็ตีที่ตะโพก ถ้าโทษพอผ่อนได้ ปรับมันก็พอ กฎหมายนี้ลักษณะน่ารักมาก ยังอีกอันหนึ่ง เขาไม่ได้ดูทางโทษเขา ดูในทางคุณ คนที่ทำความดีให้แก่บ้านเมือง ๕ ประการ คือ รับราชการอาสาในราชการสงคราม ป้องกันโจรไม่ให้เข้ากรุงได้ เก็บภาษีโดยชอบธรรมมิได้เดือดร้อนแก่ไพร่ฟ้าประชาชน นี่จึงจะว่าเป็นความชอบ ถ้าเอาแต่สมบัติ โดยเข้าพระคลัง ไม่เป็นความชอบ เก็บอย่างไรจะไม่ให้คนเดือดร้อน ผมก็ยังมองไม่เห็น คนที่โดนเก็บภาษีมันเดือดร้อน ก็บ่นทั้งนั้นแหละ แต่ในนั้นว่าทำราชการเก็บภาษีโดยสมบูรณ์ธรรม มี

ให้ราษฎรเดือดร้อนเคืองใจ เอาจะทำอะไร ผมไม่ทราบ ถ้าใคร ทำได้เป็นบำเหน็จ ที่นี้ถ้าผู้ใดมีบำเหน็จ ๕ ประการ ถ้าถูก ลงโทษที่หลังละก็ เขาลดให้ โทษประหารเป็นโทษตรวน โทษตรวนเป็นหวาย เป็นจำสินปรับไหม ถึงภาคทัณฑ์ก็มี แท้จริง พระเจ้าตากก็เข้าอย่างนี้เหมือนกัน ได้บำเหน็จถึงได้ หลุดมาได้ ที่ยิ่งขึ้นใหญ่ เดี๋ยวผมจะพูด พระเจ้าตากไปยิงขึ้น ใหญ่สู้พม่า มีคนไปฟ้อง บอกศาลาลูกขุน เผอิญได้กฎหมาย บทนี้ จึงได้ภาคทัณฑ์ไว้ จึงได้หนีมากู้บ้านกู้เมืองได้ หาไม่ โดนเข้าแล้ว แต่กฎหมายนี้แปลก ไม่ได้เขียนอย่างกฎหมาย ธรรมดา เขียนว่า ถ้าผู้ใดมีบำเหน็จ แต่มาต้องโทษที่หลัง ละก็ ให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวงดไว้ก่อน อย่าไปลงโทษ ให้งด ไว้ก่อน เพราะเขามีบำเหน็จความชอบ แม้แต่พระเจ้าอยู่หัว เองก็อยู่ใต้กฎหมาย ให้พระเจ้าอยู่หัวงดไว้ก่อน นี่กฎหมาย เหล่านี้ ผมอ่านเข้าแล้วก็รู้สึกเป็นสัจธรรมของกฎหมาย สมัยอยุธยา

ที่นี้เวลาก็จะสิ้นลงแล้ว ผมขอพูดเสียเล็กน้อย เรามา อยู่ที่นี่ด้วยกัน ก็มาวิตกว่ากรุงศรีอยุธยาก็แตกไป ๒ ครั้ง แล้ว กรุงรัตนโกสินทร์ของเราสมัยนี้ จะแตกหรือ

ไม่กี่ไม่รู้ ก็ ๒๐๐ ปีแล้วที่มาประชุมกัน ก็มาวิตกว่าเหตุการณ์ได้เกิดแก่บ้านเมืองมาอย่างไร ข้อนั้นผมก็ไม่ว่าอะไรหรอก เพราะมันมีเหตุจริง ๆ แต่อยากจะพูดสักนิดหนึ่ง คนน่ะคิดไปว่าอย่างนี้ ที่กรุงศรีอยุธยาแตกเพราะสิ้นคนดี นั้นผมไม่เห็นด้วยเลยจริง ๆ กรุงศรีอยุธยาแตก ไม่ใช่สิ้นคนดีแต่ไม่สิ้นคนไม่ดี คนไม่ดีมันมาก ผมเองก็ไม่ใช่นักประวัติศาสตร์หรอก ถ้าไปอ่านดูว่ากรุงแตกครั้งแรกนั้นเพราะอะไร เพราะไทยแตกเป็นไส้ศึกกันเอง ครั้งพระมหาธรรมราชา อีกนัยหนึ่ง พี่เขยกะน้องเมียแตกกัน พระมหินทร์กับพระธรรมราชาไม่ถูกกัน และส่งคนที่สาม คือพระยาราม ถึงกับแนะนำพระยารามให้จับส่งพระเจ้าบุเรงนอง พระยารามเห็นด้วย รู้แล้วรู้รอดไป เบื่อหน่ายเต็มทีแล้ว มันจะเอาอย่างไรกันแน่ มันจะจับส่งก็ยอมออกไป แล้วในที่สุดที่กรุงแตกครั้งนั้น ก็แตกเพราะว่าส่งไส้ศึกเข้ามา พระยาจักรีไปเปิดประตูเมือง พระมหาธรรมราชาส่งมา เมืองเหนือเมืองใต้ พี่เขยกับน้องเมียขัดแย้งกันเอง นั่นก็ประการหนึ่ง นั่นพม่าไม่ได้ตีกรุงแตก ไทยตีแตกเอง ทีนครั้งที่สอง ในแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ นี่ก็เหลือเกิน ทำอะไรไม่เป็น ยิ่งขึ้นก็ต้องบอกให้ศาลาลูกขุน

ทราบอย่างว่า แสดงว่าไม่มียุทธวิธีอย่างสมเด็จพระนเรศวร พระเจ้าตาก แผนศึกไม่มีเลย มีใครแจ้งว่าพม่ามาทางนี้ ก็เกณฑ์คนไปหาทางโน้น เช่นมีคนแจ้งว่าข้าศึกมาทางใต้ ก็เกณฑ์คนมาจากนครศรีธรรมราช ก็ร่องแร่งไป ยังไม่ทันไร หุงข้าวกินอีก ยังไม่ทันอิ่มเลย บอกว่าข้าศึกมา ก็เกณฑ์ไปอีก พวกทหารก็ไม่มีใครอยากรบ แล้วถึงตอนผู้นำทะสั้นจึงเป็นอย่างว่า มีครั้งหนึ่งดูเหมือนพระยาเพชรบุรีไปรบศึกพม่าทางเรือ ห้ามแล้วว่าอย่า อย่าไปเลย พอไปมันก็เอาไฟจุดหม้อดินระเบิดแตกมา พระเจ้าตากก็ถูกหาว่าไม่ช่วย อีกครั้งหนึ่งก็ตอนที่ยิงปืนสู้พม่าที่รุกเข้ามา ท่านก็เอาปืนใหญ่ยิงเข้าไป เขาไปฟ้อง เพราะไม่ได้ปรึกษาศาลาลูกขุนเสียก่อน อย่างนี้คนดีก็อยู่ไม่ไหว เจ้าตากหนีออกไปก่อน ที่ว่ากรุงศรีอยุธยาล่มเสียแก่พม่าจึงไม่จริง ในเบื้องต้น ศึกอันแรกครั้งบุเรงนอง เป็นเรื่องที่พกษัตริย์มาจริง ที่พม่ามาก็หวังจะเอากรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองขึ้น แต่ที่เป็นเมืองขึ้นพม่าในขณะนั้น ก็เพราะพระมหาธรรมราชานี่เองแหละ คนไทยด้วยกันนี่แหละแตกแยกกัน แล้วพระมหินทร์ก็เลอะ ในกรุงเก่าสมัยนั้น ก็แย่ มันไม่มีทางอื่น จึงเปิด

ประตูให้แก่พม่า แต่พอห้าปีให้หลัง สมเด็จพระนเรศวรก็ประกาศอิสรภาพ ที่ว่าห้าปีช้า ก็เพราะไม่รู้จะให้พม่าอย่างไร จะทำวันสองวันก็พอทำได้ แต่ไม่รู้จะหาเหตุอย่างไร จนกระทั่งพม่าคิดฆ่าพระนเรศวร ก็เลยประกาศอิสรภาพขึ้น ไม่ใช่เพราะรอช้า ทีนี้ครั้งที่ ๒ เมื่อเสียกรุงสมัยพระเจ้าเอกทัศนั้นน่ะ ๒ เดือนเท่านั้น พระเจ้าตากตั้งตัวติด กรุงแตกวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ ปีกุน ๒ เดือนภายหลังท่านก็ไปตีจันทบุรีได้ แล้วต่อจากนั้นภายในเดือน ๘ ปีกุน พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้นเอง ก็ประกาศตนเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เพราะฉะนั้นจะบอกว่าสิ้นคนดีไม่ได้ สิ้นคนดี พูดอย่างนี้ไม่ได้หรอก ทหารก็มีเยอะแยะ แล้วความจริง เรามาดูประวัติศาสตร์ แปลก เวลาเสียกรุงทีไร ก็โทษกันจ้าละหวั่น ไทยเลวอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ขอให้ไปลองดูประวัติศาสตร์พม่าบ้าง พม่ามันเขียนว่าไทยนี่อย่าไปเล่นกะมันนะ รบเก่งจังเลย อาวุธสั้นแพ้มันทุกที อย่าไปรบกะมันเลย เพราะฉะนั้นบางระจันจึงเอาสุกี้เข้ามา สุกี้มันเป็นมอญ มันเป็นมอญอยู่ในไทย มันจึงไม่รบด้วย อ้ายชาวบ้านบางระจันนี่ก็แปลก มีคนไม่กี่ร้อย ตอนพม่ามาตีกรุงครั้งที่สอง

ก็มีคนชื่อแปลก ๆ เช่น นายจันหนวดเขี้ยว นายทองเหม็น คนเมาธรรมดานี่เองแหละ แต่ทีนี้พม่ามันไปเที่ยวปล้น ไม่เอาแต่ทรัพย์ แต่ไปเที่ยวเอาลูกเมียเขาด้วย จึงตั้งซ่องสุมผู้คน ไม่กี่ร้อยคนเท่านั้น แต่ต่อมามีคนที่มีชื่อเสียงมาร่วมรบพม่าด้วย ในภายหลังอีก ๑,๐๐๐ กว่า ๆ จนกระทั่งพม่าไม่กล้าสู้ รบอาวุธสั้นทีไรก็ถูกฆ่าตายหมด พม่าหมดท่าก็เอาสุกี้มา สุกี้มันมอญ มันรู้ไทยรบกลางแปลงเก่ง มันก็ตั้งค่าย ไม่รบด้วย อ้ายพวกนักบ้าให้มันยิงตูมๆหกคะเมนเกนเก้ไป ทำอะไรมันไม่ได้ จนกระทั่งอีตานายทองเหม็นแกเบื่อขึ้นมา ก็กินเหล้าเมาเข้า ขี่ควายเข้าไป บุกเข้าไป คนเขารบทัพจับศึกเขาขี่ช้างขี่ม้า อีตานี่ขี่ควายเข้าไป มันเลยทุบเสียขอบเลย นายทองเหม็นก็ถูกปืนตาย เรื่องมันเป็นอย่างนี้ แล้วก็จะขอปืนใหญ่มาทางกรุงศรีอยุธยา โดยขอปืนใหญ่มายิงต่อสู้พม่า ทางกรุงก็ให้ไม่ได้ ด้วยกลัวพวกพม่ามันจะเอาไป ครั้นหล่อเอง เอามาลองตั้งยิงดู ยิงไปยิงมา ปืนก็เลยแตก เพราะหล่อไม่ดี เรื่องมันเป็นอย่างนี้ เพราะฉะนั้นคนดีน่ะมี ถ้าไม่ดีพม่ามันไม่กลัวหรอก แล้วคนดีก็ได้พิสูจน์ฝีมือให้เห็นแล้ว อย่างเช่นพระเจ้าตากนี่

มาเพียง ๒ เดือนเท่านั้น ก็เสียกรุงแล้ว พอเสียกรุงแล้ว ก็ประกาศเป็นพระเจ้าแผ่นดินในปีนั้นเอง แล้วจะบอกว่าไม่มีคนดีได้ยังไง เพราะฉะนั้นอย่าได้เสียใจไปเลย ท่านไปเห็นของปรักหักพัง ก็อย่าไปนึกว่า คนดีของกรุงศรีอยุธยาน่ะสิ้น ไม่สิ้นหรอก คนไม่ดีมันมากกว่า ไม่รู้จะทำอย่างไร เรื่องมันเป็นอย่างนี้ตะหาก เพราะฉะนั้นที่กรุงแตกก็ไม่ได้แตกเพราะอะไร แตกเพราะคนไทยกันเอง มาสมัยนี้ก็มีอีกคือ ภัยของประเทศไทยก็คือคอมมูนิสต์ แล้วก็คอยดูให้ดีเถอะ มัวแต่ไปโทษคอมมูนิสต์ ๆ หาได้โทษพวกไทยกันเองไม่ ก็ดูซีที่เจ๊กมันแตกเพราะอะไร ไม่ใช่เพราะคอมมูนิสต์มาแตกเพราะพวกเจียงไคเช็คเอง ที่ไปเที่ยวบีบคั้นราษฎรต่าง ๆ ด้วยประการทั้งปวง คนมันเบื่อก็เปิดประตูเมืองให้ ที่นี้ถ้ากรุงรัตนโกสินทร์แตก จะมาโทษกรุงรัตนโกสินทร์ว่าสิ้นคนดี มันไม่สิ้นหรอก อ้ายคนอย่างอื่นมันมีแยะ เรื่องมันอย่างนั้น เพราะฉะนั้นจงคิดให้ดี ที่ผมว่ามานี้เวลาก็ล่วงเลยมาแล้ว ผมไม่อยากจะให้เกินเวลา เพราะเกรงใจท่าน ก็มาคิดดูในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ไม่แต่เฉพาะทางศิลปะเท่านั้นที่ดี ก็รู้สึกดีใจเหลือเกินที่ได้มาพบ

พวกที่นี่หลายคน พวกพ้องคุณสุลักษณ์นี่ รู้สึกดูตาขวาง ๆ
ดังไม่ใช่เป็นคน แต่ไปคุยเถิดครับ เป็นคนกรุงศรีอยุธยา
จริง ๆ รักด้วยจิตใจ นั่งเขียนโคลงเขียนกลอนมา ก็มาก
ก็เกิดเสียดายของ ผมอ่านแล้วรู้สึกเห็นใจ เพราะแกเสียดาย
จริง ๆ แต่นี่แหละคนดีของพวกเรา ยังเห็นว่า ชาติมนุษย์
นั้นไม่มีอดีตไม่มีปัจจุบัน กรุงศรีอยุธยาเป็นรากเป็นเหง้า
สาธุ ท่านทั้งหลาย มีพวกจะเอากรุงศรีอยุธยาไปขายเสีย
แล้ว แต่ยังอยู่ได้ แหม อ้ายสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่ากระดาก
ใจ ผมน่ะเป็นนักกฎหมาย เพียงแต่อ้างกฎหมายอยุธยา ผม
ก็ตื่นเต้นใจจริง ๆ เพราะไม่มีตัวอย่างที่ไหนในโลก ที่พระ
เจ้าแผ่นดินเขียนกฎหมายบังคับตัวเอง นี่มีในกฎหมายกรุง
ศรีอยุธยา ถ้ากฎหมายมิได้ จิตรกรรม หรือจิตใจที่ใส่ลงไป
ในศิลปต่าง ๆ ก็มิได้ เพราะฉะนั้นสิ่งที่พวกหนุ่ม ๆ ทั้งหลาย
ที่นั่งอยู่ที่นี่ได้ทำถูกแล้ว ไม่ใช่ทำสิ่งที่ผิด เพราะนั่นแหละ
รากเหง้าของไทยเรา แล้วอย่าเสียใจว่ากรุงศรีอยุธยาแตก
เพราะพม่า เปล่า แตกเพราะไทยกันเอง จะว่าน่าจับเฆี่ยนก็
น่าจับเฆี่ยน แต่ว่าอย่าไปโทษคนอื่น เพราะพวกเราไม่ดี
เพราะฉะนั้นขอให้รู้สึกข้อนี้ แล้วเราจะได้จับจุดที่แก้ไขกันถูก

เพราะฉะนั้นผมจึงได้เขียนไปอีกทางหนึ่ง ครั้งสมัยพระนารายณ์ ศรีปราชญ์ เขียนโคลงไว้อย่างนี้

อยุธยายศยิ่งฟ้า ลงดิน แลฤๅ
อำนาจบุญเพรงพระ ก่อเกื้อ
เจดีย์ลอออินทร์ ปราสาท
ในทาบทองแล้วเนื้อ นอกโสม

คือเปรียบเทียบเหมือนว่ากรุงศรีอยุธยางามเหมือนเมืองพระอินทร์ ทองทั้งนั้นแหละ ข้างในก็ทอง ข้างนอกก็ทอง เอาละนั้นครั้งหนึ่ง แต่ทีนี้เมื่อกรุงแตกแล้ว สุดท้ายมาตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้น นายนรินทร์ธิเบศร์ อิน ก็เขียนโคลงขึ้นบทหนึ่ง เลียนท่านองเดียวกัน ว่าอย่างนี้

อยุธยายศล่มแล้ว ลอยสวรรค์ ลงฤๅ
สิงหาสน์ปรางค์รัตนบรร- เจิดหล้า
บุญเพรงพระหากสรรค์ ศาสน์รุ่ง เรืองแฮ
บังอบายเบิกฟ้า ฝึกฟื้นใจเมือง

แปลความว่า อยุธยายศล่มแล้ว แต่มามีกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้น ก็ยังคงเปล่งปลั่งตามเดิม นี่ก็แสดงว่าบุญของพระเจ้าแผ่นดินที่ได้ทะนุบำรุงศาสนามา ความหายนะต่าง ๆ จึงขัด

เข้าไปได้ แล้วก็ก่อศรัทธาความเลื่อมใสต่อประชาชนต่อมา ทีนี้มาถึงผมเข้าบ้าง ผมได้ไปอ่านกฎหมายดู แล้วก็มาฟัง ท่านพวกนี้ ที่ได้ไปพบประของเก่าของแก่ซึ่งล้ำค่า ไม่มีที่ไหนจะเสมอเหมือน แล้วไปอ่านจดหมายของชาวต่างประเทศว่า อยุธยาเป็นเมืองของชาวสวรรค์จริง ๆ เป็นเมืองวิเศษจริง ๆ ในสมัยนั้น กรุงศรีอยุธยาของเราไม่ใช่เป็นเมืองย่อย ๆ เป็นเมืองหนึ่งในตะวันออกไกล ก็รู้สึกว่ามีอะไรสักอย่าง เราพูดกันมาเสมอว่า เมืองไทยเรารอดมาได้อย่างไร เอ้า เรามาพูดถึงกรุงแตก บางทีมันก็ไม่ได้แตก มันเป็นกบฏภายใน รบกันเอง เลอะเทอะ มันก็กู้ได้ ความจริงกรุงศรีอยุธยาไม่เคยแตก เป็นแต่ถูกพม่ามันเผา ครั้งที่สองมันมาเป็นกองโจร ที่มาเผา ครั้งก่อนเขามาเป็นกษัตริย์ มาเอาเป็นเมืองขึ้น ก็ไม่มีการเผากัน เมื่อยอมสวามิภักดิ์ก็เลิกแล้วกันไป แต่ครั้งที่ ๒ พม่ายกมาเป็นกองโจรถึงได้เผาเตียนหมด แล้วเราเองก็เผา เผาเขมรเหมือนกัน แล้วพวกพม่าหงสาวดี พวกยะไข่มันก็เผาเหมือนอยุธยาไม่มีผิด เผากันจนกระทั่งสร้างขึ้นใหม่ไม่ได้ กรุง

หงสาวดีสร้างขึ้นไม่ได้ มีแต่ซากเหมือนกัน เพราะฉะนั้นไปดูแล้วอย่าเศร้าใจเลย เมื่อเห็นซากเหล่านี้ แต่คิดเสียว่าความตายของกรุงศรีอยุธยา เพียงชั่วอึดใจเดียว พม่าล้อมเมืองอยู่ปีกว่า ๆ เดียวเดียว แต่ที่น่าอัศจรรย์ยิ่งกว่านั้นเขาทำอย่างไรจึงได้ตั้งมาได้ถึง ๔๑๗ ปี เขาอยู่มาได้ เขาสร้างสรรค์ความเจริญต่าง ๆ มาได้ คนไทยเราพูดกันอยู่เสมอว่าเมืองไทยมันรอดมาได้อย่างไรจากปากเหยี่ยวปากกาตอนฝรั่งมาล่าเมืองขึ้น ก็รอดมาได้อีก จนเป็นเมืองเดียวในตะวันออกเฉียงใต้ ที่ไม่เป็นเมืองขึ้นฝรั่ง มันรอดมาได้อย่างไร ผมเชื่อในศรัทธา ผมว่าคงจะมีสัจธรรม อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่คนแต่ก่อนเขาบำเพ็ญไว้ ความเมตตากรุณาความเห็นอกไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน การปกครองบ้านเมือง ก็ควรให้เขาอยู่สุขเย็นใจ เพราะฉะนั้นพวกราษฎรกรุงศรีอยุธยาถึงมีชีวิตมีจิตใจ ศิลปกรรมถึงเจริญรุ่งเรืองเหลือเกิน เพราะว่าเป็นคนไทยจริง ๆ อิสระจริง ๆ พระเจ้าแผ่นดินปกครองก็เพื่อให้อยู่สุขเย็นใจ ห้ามคนโน้นคนนี้มิให้ไปข่มเหงรังแก ด้วยสิ่งเหล่านี้แหละ เขาถึงอยู่มาได้ ๔๑๗ ปี อ้ายสิ่งเหล่านี้เอง ถ้าเราต้องการให้รัตนโกสินทร์

อยู่ได้ ก็ต้องบำเพ็ญอย่างเดียวกับเขา ถ้าเราไม่เรียนบทเรียนจากนี้ เราปล่อยให้คนรังแกกันจนกระทั่งเป็นคอมมูนิสต์ไปหมด ก็อย่าไปโทษคนอื่นๆ อย่าไปโทษคอมมูนิสต์ ต้องโทษตนเองที่ทำไม่ดี เพราะฉะนั้นผมก็มาคิดดูถึงโคลงที่ครูเขาเขียน ๒ บท นั้นไม่พอเสียแล้ว ยังไม่ถูกใจผม ผมจึงเขียนของผมไว้อีกบทหนึ่ง

อยุธยายศล่มแล้ว อนิจจัง แลนา
สัจธรรมท่านอยู่ยัง เจิดจ้า
ผิว่าไทยในหนหลัง จักล่ม จมแฮ
ธรรมท่านอยู่คู่ฟ้า ผ่าพื้นคืนเมือง

ผมเห็นว่าเป็นอย่างนั้น ก็ขอบคุณท่านประธานฯ ที่แนะนำและก็เป็นการเมืองไปจนได้แหละ ก็พอสมควรแล้ว เพราะผมต้องการจี้หัวใจอย่างเดียว แต่ขออย่าได้นึกว่า กรุงศรีอยุธยาสิ้นคนดี

วรรณกรรมเลิศ วรรณกรรมเลว สมัยอยุธยา

ของ

นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์

พระนครศรีอยุธยาสถาปนาเมื่อ ๖๑๗ ปีล่วงมาแล้ว ตามพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา [๑] จดไว้ว่า "ศุภมัสดุ ศักราช ๗๑๒ ปีขาล โทศก วัน ๖ ๖ฯ๕ ค่ำ เพลา สามนาฬิกาเก้าบาท สถาปนากรุงพระนครศรีอยุธยา ชีพ่อพราหมณ์ให้ฤกษ์ตั้งพิธีกลบบาตร ได้สังข์ทักษิณาวรรตใต้ต้นหมันใบหนึ่ง แล้วสร้างพระที่นั่งไพฑูรย์มหาปราสาทองค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาทองค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งไอยสวรรย์มหาปราสาทองค์หนึ่ง แล้วพระเจ้าอู่ทองเสด็จเข้ามาเสวยราชสมบัติ พระชนม์ได้ ๑๗ พระพรรษา ชีพ่อพราหมณ์ถวายพระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว กรุงเทพมหานครบวรทวาราวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์............"

---

[๑] ดู พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พิมพ์ในงานพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงวรเสรฐสุดา พระอรรคชายาเธอพระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาค ฯ หน้าแรก

จุลศักราช ๗๑๒ ตรงกับพุทธศักราช ๑๘๙๓ นับจากวันสถาปนากรุงศรีอยุธยา จนถึงวัน ๓๖๕ ค่ำ ปีกุน จุลศักราช ๑๑๒๙ พุทธศักราช ๒๓๑๐ ซึ่งเป็นวันเสียกรุงล่มเอกราชได้ ๔๑๗ ปี และถ้านับจากวันกรุงแตกเลยมาถึงวันที่ ๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๐ จะเป็นเวลา ๒๐๐ ปีพอดี

เวลา ๔๑๗ ปี ของกรุงศรีอยุธยา ถาวรลำดับกษัตริย์ได้ ๓๓ พระองค์นั้น แต่ละองค์ แต่ละพระราชวงศ์ และประชาชนพลเมืองได้ร่วมกันช่วยสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ประเทศชาติ แก่พระนครศรีอยุธยา เป็นอเนกประการ ไม่ว่าจะเป็นด้านความมั่งคั่งของบ้านเมือง ชนิดที่เรียกว่าสมบัติมหาจักรพรรดิ ความงดงามของปราสาทราชมนเทียร ความรุ่งเรืองทางพระศาสนา การค้าพาณิชย์ ความเจริญทางแสนยานุภาพ ทางศิลปวิทยาการ ทางอักษรศาสตร์ ทางนิติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางวรรณกรรม

วรรณกรรมสมัยอยุธยามีอยู่เป็นอันมาก อาทิ ได้มีพระมหากษัตริย์ทรงพระราชนิพนธ์และนักปราชญ์ราชกวีเป็นผู้แต่ง มีทั้งวรรณกรรมประเภทความเรียง ประเภทโคลง

ฉันท์ กาพย์ กลอน และที่นำมากล่าวในบทบรรยายเรื่องนี้ เฉพาะวรรณกรรมเลิศ วรรณกรรมเลว สมัยอยุธยา

คงจะมีผู้สงสัยว่าทำไมจึงแบ่งเป็นวรรณกรรมเลิศ และวรรณกรรมเลว ความจริงของเรื่องนี้ หาได้เจตนาจะเหยียบย่ำวรรณกรรมสมัยอยุธยา ว่า "เลว" ตามความหมายที่ตรงข้ามกับ "ดี" นั้นไม่ "เลว" ในที่แห่งนี้มีความหมายอย่างเดียวกับคำ "เลว" ในกฎหมายตราสามดวงที่ท่านเรียกราชบัณฑิตเลว อาลักษณ์เลว มหาดเล็กเลว ที่ตรงกับคำ "สามัญ" ในปัจจุบันเท่านั้นเอง ดังนั้น วรรณกรรมเลิศ วรรณกรรมเลวสมัยอยุธยาที่ยกมาบรรยาย ก็คือวรรณกรรมเลิศ กับ วรรณกรรมสามัญ ตามทัศนะของข้าพเจ้า ซึ่งอาจจะมีผู้เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็ได้ทั้งสองประการ

ข้าพเจ้าจะยกเอาวรรณกรรมเลิศมาเสนอก่อน

ตามทัศนะของข้าพเจ้า เห็นว่า *ยวนพ่ายโคลงดั้น* กับ *สมุทโฆษคำฉันท์* เป็นวรรณกรรมเลิศกว่าวรรณกรรมทั้งหลายบรรดามีในสมัยอยุธยา ในเรื่อง*สมุทโฆษ* คำฉันท์นั้นเฉพาะตอนต้นที่เป็นสำนวนพระมหาราชครู

วรรณกรรมสมัยอยุธยายังมีอยู่อีกมาก แต่ละเรื่อง แต่ละประเภทล้วนทรงคุณค่าทางวรรณกรรม แต่ที่ข้าพเจ้ายกให้*ยวนพ่าย*โคลงดั้น กับ*สมุทโฆษ*คำฉันท์เป็นเลิศ เพราะเห็นว่า มีการวางเค้าโครงเรื่องในการนิพนธ์เป็นแบบแผนดีกว่าวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ

ประหลาดที่วรรณกรรมเลิศ ๒ เรื่องนี้ รจนาห่างกันเป็นเวลาราว ๆ ๒๐๐ ปี แต่ว่ามี วัตถุประสงค์ ในการนิพนธ์ตรงกัน ผู้รจนาแต่ละท่านได้ยกเอา "เป้าหมาย" ในการแต่งมากล่าวเสียก่อน แล้วจึงดำเนินเรื่องไปตามเค้าโครงที่ตั้งไว้ตามความเป็นจริง หรือตามเค้าโครงเรื่องที่ปรากฏในปัญญาสชาดก อันเป็นที่นิยมกันในสมัยอยุธยา หรือแม้สืบมาจนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ อันเหมือนกับความนิยมที่นักประพันธ์สมัยปัจจุบันชอบแปลวรรณกรรมของฝรั่ง ขึ้นสู่ภาษาไทย ฉะนั้น

ที่ข้าพเจ้าว่าผู้รจนา *ยวนพ่าย*โคลงดั้น กับพระมหาราชครู ผู้รจนา *สมุทโฆษ*คำฉันท์ มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายในการแต่งเหมือนกันนั้น คือ วรรณกรรมเลิศ ๒ เรื่องนี้ ได้ยกเอาประวัติความเป็นไปของเรื่องและเนื้อความ

ของเรื่องที่แต่ง มาบรรยายแต่ย่อไว้เบื้องแรกเสียก่อน ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องว่า เรื่องที่จะแต่งต่อไปนั้น มีข้อความย่อ ๆ ข้อความสังเขป ดังนี้ ๆ เฉพาะ *ยวนพ่ายโคลงดั้น* ได้บอกเค้าเรื่องแต่ต้นด้วยคำว่า "แถลงปาง" อันสืบเนื่องกับพระราชประวัติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เช่น

แถลงปางบิ่นภูบาล บิตุราช
ยังยโสธรคล้อย คลี่พล
๏ แถลงปางพระมาตรไท้ สมภพ ท่านนา
แดนด่ำบลพระอุทัย ทุ่งกว้าง
แถลงปางเคลื่อนพลรบ เรื่องเดช
เอามิ่งเมืองได้ง้าง แง่บร
๏ แถลงปางเทนคเรศรื้อ ยังกรุง
พระนครอโยธยา ยิ่งฟ้า
แถลงปางพระดุงเอา- รสราช
เวนพิภพไว้หล้า เศกศรี
๏ แถลงปางนฤนารถไท้ สวรรคต
ยังมิ่งเมืองบนมี เยศเหย้า

แถลงปางบิ่นเอารส ศัลยโศก
ยอพระศพพระเจ้า เจษฎา*

ยังมี "แถลงปาง" อีกมาก เช่น "แถลงปางทรงผนวช" "แถลงปางส่งราชโอรสไปลังกาทวีป" เป็นต้น เมื่อจบ "แถลงปาง" แล้ว จึงดำเนินเรื่องไปตามเค้าเรื่องที่แถลงไว้จนจบ นี่เป็นวิธีนิพนธ์ที่ปรากฏใน *ยวนพ่าย*โคลงดั้นอันสมบูรณ์ด้วยกวีวัจนะและสารัตถะอันสำคัญยิ่ง สมกับเป็นวรรณกรรมเลิศ แห่งสมัยอยุธยา ที่เชื่อกันว่าแต่งในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ราว ๆ พุทธศักราช ๒๐๐๘-๒๐๓๑

ส่วน *สมุทโฆษ*คำฉันท์ ที่ว่าแต่งระยะเวลาห่างกันราว ๆ ๒๐๐ ปี คือแต่งในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (เสด็จเสวยราชย์พุทธศักราช ๒๑๙๙ สวรรคตพุทธศักราช ๒๒๓๑) พระมหาราชครูได้อ้างว่า แต่งโดยพระราชโองการของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพื่อเฉลิมพระยศพระบรมศาสดา ปางเสวยพระชาติเป็นพระราชา

---

* ดูยวนพ่ายโคลงดั้น ฉบับหอวชิรญาณจัดพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ แจกในงานวันขึ้นศกใหม่ ของ พระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ วันที่ ๑ เมษายน

สมุทโฆษ และในโอกาสนั้นมีพระราชโองการให้แกะสลักแผ่นหนังเป็นรูปภาพพระ*สมุทโฆษ* เป็น "ปาง" ต่าง ๆ ให้นักคณะเชิดหนัง เชิดให้ประชาราษฎรชม เป็นการบันเทิงแก่ข้าแผ่นดิน

ก็เรื่องพระศาสดาเสวยพระชาติเป็นพระราชา*สมุทโฆษ* มีท้องเรื่องเป็นอย่างไรนั้น ปรากฏอยู่ใน ปัญญาสชาดกแล้ว พระมหาราชครูได้เริ่มเรื่องด้วยนอบน้อมกายวาจาใจเคารพพระศรีสรศาสดา ผู้ทรงอานุภาพพ้นไฟสามกอง แล้วก็กล่าวไปถึงราชโอรสท้าวพินทุทัต ทรงพระนาม "*สมุทโฆษาธิราช*" ต่อจากนั้นพระมหาราชครูก็แจงเรื่องออกเป็น "ปาง" เริ่ม ปางประพาสไพร ปางคล้องช้าง ปางพระโพธิอุ้มสมนางพินทุมดี เช่น

๏ ปางพระภูธรเสด็จไคล คล้องคชในไพร
แลชมสนุกนิพนสณฑ์
๏ ปางเสด็จหยุดรถจัดพล ใกล้ไม้ไพรสณฑ์
พิศาละลำลัดตรู
๏ ปางพระโพธิพาพระภู- ธรสมพระพธู
แลสองตระกองกรีฑา

ฯลฯ ฯลฯ

๏ ปางพินทุมดีดาลหลง เป็นพิศวงจง
แก่กามะใจจาบัลย์

๏ ให้วาดโฉมท้าวทุกพรรค์ โฉมเทพทั้งสวรรค์
หาผู้จะเปรียบโฉมศรี*

ฯลฯ ฯลฯ

แล้วดำเนินเรื่องเหมือน *ยวนพ่าย* โคลงดั้น คือยังมี "ปาง" ต่าง ๆ อีกมาก เช่น ปางสวยมพร ปางผจญกรุงกษัตริย์ ปางชาดขอน ปางกรีธาแสนยากรกลับบ้านเมือง จบลงด้วยรับเวนมอบไอศูรย์สมบัติจากพระราชบิดา

หัวข้อที่ *ยวนพ่าย* โคลงดั้นและ *สมุทโฆษ*คำฉันท์นำมาตั้ง "แถลงปาง" กับ ตั้ง "ปาง" นำเรื่องโดยย่อจนจบไปก่อนแล้ว จึงรจนาตามฉันทลักษณ์อันเป็นบทกวีวัจนะที่ข้าพเจ้ากล่าวตอนต้นว่า เป็นวัตถุประสงค์และเป้าหมายของเรื่องนั้น คงมีผู้สนใจอยากทราบว่าท่านเรียกว่าอย่างไร ขอบอกว่าท่านเรียก "สูตรสถาน" ท่านบอกไว้ดังนี้

---

* ดูสมุทโฆษคำฉันท์ พิมพ์ในหนังสือ วชิรญาณรายเดือน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ หน้า ๔-๕ และหน้า ๘

๏ แต่นี้จักตั้งอาทิ กลกานท์ แลนา
เป็นสูตรสถานอัน เรียบร้อย.......

ยวนพ่ายโคลงดั้น

๏ นี่คือสูตรสถานี้ แถลงยศพระศรี
สมุทโฆษบุราณ

-สมุทโฆษคำฉันท์

วรรณกรรมอื่น ๆ บรรดามีในสมัยอยุธยาที่เหลือมาจนบัดนี้ ขอให้ไปค้นหาดู จะไม่มีการบอก "สูตรสถานี้" เช่นวรรณกรรมเลิศสองเรื่อง ที่ยกมา สักเรื่องเดียว และนี่เองอาจเป็นวิธีวางเค้าโครงเรื่องก่อนแต่งของกวีสมัยอยุธยาทำนองที่เราเรียกกันว่า plot อย่างฝรั่งเขาทำกันนั่นก็เป็นได้ ข้าพเจ้าเห็นว่า เป็นจุดเด่นที่สุดของวรรณกรรมเลิศทั้งสองเกี่ยวกับการตั้ง "สูตรสถานี้" ที่เป็นความริเริ่มของนักปราชญ์ราชกวีไทยสมัยอยุธยา

วรรณกรรม*ยวนพ่าย* นอกจากสมบูรณ์ด้วยกวีวัจนะแล้ว ยังให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราช (เจ้าสามพระยา) สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แก่นักศึกษาวิชาประวัติศาสตร์อีกเป็นอันมาก มีหลาย

เรื่องในรัชสมัยนี้ ที่ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร แต่ไปมีเรื่องราวต่าง ๆ อันสำคัญในส่วนฝ่ายโคลงฉันท์ ล้วนเป็นเรื่องที่เชื่อถือได้ทั้งสิ้น เพราะเหตุว่า วรรณกรรมเลิศเรื่องนี้มิได้มีการชำระแก้ไขใหม่ เหมือนพระราชพงศาวดารที่ทำกันบ่อยครั้ง ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ที่เริ่มต้นลบศักราช เป็นต้น คือไม่มีผู้ใดคิดจะต้องแก้ไขกวิรัตนะเรื่องนี้ให้ต่างพร้อยแต่ประการใด ๆ เลย

วรรณกรรม*สมุทโฆษ*ก็ดุจกัน ที่นอกจากไพเราะด้วยรสกวีอันเป็นไปตามฉันทลักษณะทุกคณะทุกบทแล้ว ยังบอกตำนานการเชิดหนังใหญ่ การเล่นกรีฑา การตีหนังวังช้างว่าเริ่มต้นด้วยพิธีกรรมอย่างไรอีกด้วย การเล่นกีฬา เช่นแข่งเกวียน แข่งวัว และประลองกาย ตลอดจนการแข่งเรือศรีสมรรถไชย ไกรสรมุข ระหว่างสมเด็จพระมหากษัตริย์กับพระอัครมเหสี เป็นการเสี่ยงทายที่สามารถนำเอาผลแพ้ชนะมาพยากรณ์ความมีข้าวเหลือเกลืออิ่ม หรือจะเกิดยุคเข็ญแก่บ้านเมืองอย่างใดอย่างหนึ่งได้อีกด้วย

สิ่งสำคัญพิเศษสำหรับ*สมุทโฆษ*คำฉันท์ ที่นอกจากยกให้เป็นวรรณกรรมเลิศแล้ว ยังประดับด้วยโวหารของ

สามกวี ที่เริ่มต้นด้วยพระมหาราชครู แล้วต่อมาถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หมดสมัยอยุธยากรุงแตก *สมุทโฆษ* คำฉันท์ก็ยังไม่จบ เพิ่งมาจบด้วยฝีพระโอษฐ์ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ปรมาจารย์กวีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๒ คือเมื่อ ๑๑๘ ปีนี่เอง

ความไพเราะของกวีวัจนะย่อมแสดงให้ทราบถึงความเป็นอยู่ของผู้แต่งว่า อยู่ในสถานภาพและสิ่งแวดล้อมอย่างไร ดี หรือ ทราม ถ้ามีความเป็นอยู่ดี จิตใจสบาย บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข กวีวัจนะที่กลั่นกรองออกมาจากชีวิตจิตใจก็บรรเจิดบรรจงไปด้วย สุขุมรสแห่งกวีวัจนะ มีกวีโวหารอ่านแล้วจับใจ เพราะบทกวีวัจนะหรือฉันทลักษณะที่ถูกคณะทุกบททุกคำได้ร้อยกรองออกมา ด้วยอารมณ์ที่มีความผาสุกผ่องแผ้วทุกสิ่งทุกอย่าง ที่แวดล้อมอยู่โดยรอบ ล้วนแต่อยู่ในลักษณะอันแช่มชื่นรื่นรมย์ ข้าวเหลือเกลืออิ่ม บ้านเมืองปราศจากเสี้ยนศึกศัตรู พระมหากษัตริย์ทรงปกครองบ้านเมืองและประชาราษฎรด้วยทศพิธราชธรรม จิตใจของนักปราชญ์ราชกวีปราศจากความทุกข์ความเดือดร้อน กวีวัจนะทั้งหลาย

ที่เชลงลักษณ์อักษรออกมาจึงไพเราะจับใจ ถือเป็นอลังการศาสตร์ทางภาษา มีค่าควรเมือง

ถ้าบ้านเมืองอยู่ในลักษณะตรงข้ามดังได้กล่าวมาข้างต้น นักปราชญ์ราชบัณฑิตกวีทั้งหลายย่อมไม่มีอารมณ์และจินตนาการที่จะระบายภาพกวีวัจนะออกมาอย่างแจ่มจำรัสได้ เพราะชีวิตจิตใจหรืออารมณ์ถูกแวดล้อมด้วยเหตุการณ์อันไม่พึงปรารถนา เช่น บ้านเมืองไม่มีความเป็นธรรม ถือหมู่ถือพวกและถืออำนาจเป็นธรรม ประชาชนพลเมืองผู้เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งพาอาศัยใคร มีแต่ความเดือดร้อนรำคาญ สถานการณ์ของบ้านเมืองก็อยู่ในลักษณะรุ่มร้อน มีข่าวศึกมาจากทิศต่าง ๆ ไม่หยุดหย่อน ข้าทหารแตกสามัคคี ตัวใครตัวมัน ตั้งแต่เจ้าฟ้ามหากษัตริย์ลงมาจนถึงไพร่ฟ้าข้าไท ฆ่าฟันกันไม่หยุดหย่อน แย่งราชสมบัติกันเอง ระหว่างพระเจ้าลุง พระเจ้าหลาน ลูกแย่งราชสมบัติจากพ่อ พี่แย่งจากน้อง หรือน้องแย่งจากพี่ ดูชุลมุนวุ่นวายหาความสงบมิได้ ก็เมื่อแผ่นดินมีแต่ความเดือดร้อนเหลือเข็ญเช่นนี้ ใครเล่าจะมีอารมณ์มาระบายกวีวัจนะออกมาให้วิจิตรบรรจง ทุกคนย่อมอยู่ในลักษณะระแวดระวังตัว เพียง

เพื่อเอาตัวรอดให้พ้นราชภัยบ้าง โจรภัยบ้าง ตลอดจนภัยจากความมิเป็นธรรมของขุนศาลตระลาการ ชีวิตแต่ละชีวิตย่อมมีแต่ความสลดสังเวช ตลอดวันเวลา ต่อความมิเป็นธรรมที่เกิดขึ้นอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ไม่รู้ว่าภัยพิบัติทั้งหลายจะเกิดขึ้นแก่ตนเมื่อใด ด้วยเหตุดังนี้ ภายหลังรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้สิ้นสุดลงแล้ว ลางแห่งความเสื่อมของวรรณกรรมสมัยอยุธยา ก็เริ่มฉายให้เห็นทุนิมิตขึ้นรำไร ดูเหมือนจะมีกวีวัจนะเพียงไม่กี่เรื่องที่เกิดขึ้นอย่างปาฏิหาริย์ ซึ่งได้แก่บทกวีวัจนะอันเลื่องลือของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ๒-๓ เรื่อง *ปุณโณวาทคำฉันท์*ของพระมหานาควัดท่าทราย.. ดูจะมีเพียงเท่านี้ ที่เป็นชิ้นเป็นอัน พอจะนับเนื่องเข้าในวรรณกรรมเลิศสมัยอยุธยา นอกจากนั้นแล้วมีอยู่บ้างดอก หากว่าเป็นวรรณกรรมเลว

นอกจากเป็นวรรณกรรมเลวแล้ว ยังเป็นวรรณกรรมที่ส่อสำแดงความวิปริตผิดประเพณี ผิดวัฒนธรรมของคนไทยอีกด้วย แสดงให้รู้ว่าเหตุการณ์อันเลวร้ายที่บีบรัดอยู่รอบข้างได้ทำให้อารมณ์กวีเปลี่ยนแปลงไป คือเปลี่ยนจากความประณีตเป็นหยาบคาย เนื่องจากไม่อาจทนต่อเหตุการณ์ได้

จนต้องระบายอารมณ์แค้นต่อเหตุการณ์ออกมาประชดสังคม เสมือนหนึ่งได้ทำการหุงข้าวประชดหมา ปิ้งปลาประชดแมว ฉะนั้น

วรรณกรรมเลวที่ยกมาอ้าง คือ เรื่อง *นางมโนห์รา* บทละครครั้งกรุงเก่าที่เหลือหลงมาให้ชาวเราได้อ่านกันอยู่ในขณะนี้

เชิญท่านฟังนางมโนห์ราได้ตอบกับนางจันทกินรีผู้เป็นมารดาว่าหวงแหนนางไว้ นางจะมีผัว มารดาก็ไม่ยอมให้มี นางมโนห์ราว่าพระมารดาจะมาหวงลูกไว้ทำไมจนแก่เฒ่า ผู้ชายที่ไหนจะมาเหลียวแล นางจันทกินรีมารดาปลอบว่า

เป็นหญิงเจ้าแม่อา เจ้าอย่าทำกะริงกะเรียด
ตัวเจ้ายังน้อยสักเท่าเขียด เจ้ามาวอนแม่จะมีผัว
เมื่อจะทอหูกไม่ถูกก้น มันจะเอาตระกรนมาโขกหัว
เจ้ามาวอนแม่จะมีผัว ลูกเอยจะยืนสักเท่าใด
ลูกเอยจะเลี้ยงเอาผัวแขก ลูกเอยจะเลี้ยงเอาผัวไทย
เลี้ยงไว้ให้หนำใจ ส่งให้อ้ายมอญมะกาสัน
ส่งให้อ้ายจีนปากมอด ให้มันกอดจนตายดั้น
อ้ายมอญมะกาสัน ส่งให้ญี่ปุ่นหัวโกน

เลี้ยงลูกชาวบ้านเอย อีนี่ใจยักษ์ใจโลน
อ้ายญี่ปุ่นหัวโกน หน้าใจผู้เจ้ามโนห์รา

นางมโนห์ราตอบพระมารดาว่า

ลูกไทเจ้าแม่เอย แม่ให้ผัวไทแก่ลูกรา
จีนจามพราหมณ์คุลา ลูกยาจะเอามันทำไม
เชิญแม่เอาเองเถิดนางไท เป็นผัวพระราชมารดา

นางจันทกินรีประภาษิตาว่า

เลี้ยงลูกชาวบ้านเอย อีนี่ใจแข็งใจกล้า
กูจะพลั้วหัวขา หน้าตากูจะตบให้ยับไป
ไว้หูจะหยิกเอาหัวตับ ไว้กูจะยับเอาหัวใจ
ปากร้ายมาได้ใคร อีพวกขี้ร้ายชะลากา
ขวัญเข้าเจ้าแม่อา ตัวแม่ก็ทำเป็นไม่รู้
รู้มากอีปากกล้า มึงไปได้มาแต่ไหน
พระพายพัดไป สมเพชลมพัดอีดอกทอง

นางมโนห์ราตอบว่า

นางแม่ของลูกอา แม่มาด่าลูกไม่ถูกต้อง
ทั้งพี่ทั้งน้อง เหล่าเราดอกทองเสมือนกัน

ดอกทองสิ้นทั้งเผ่า　　เหล่าเราดอกทองสิ้นทั้งพันธุ์
ดอกทองเสมือนกัน　　ทั้งองค์พระราชมารดา[*]

นี่คือวรรณกรรมเลว ที่ข้าพเจ้ายกมาให้ฟัง ตอนนี้ใกล้บ้านเมืองเคืองเข็ญ กรุงใกล้จะแตกดับ แม้แต่กวีก็ยังมีอารมณ์วิปริตเอาจนถึงเช่นนี้ ทีนี้เรามาดูเหตุการณ์ที่ยากจนความเป็นอยู่ของประชาชนพลเมืองสมัยนั้นดูบ้าง

ปูมโหรจดเรื่องความยากจนค่นแค้นของพลเมืองไว้ว่า

ปีมะเมีย จุลศักราช ๑๑๒๔ (พ.ศ.) ๒๓๐๕ วันจันทร์ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ทำภาษีผักบุ้ง[๒]

ดูเอาเถิด ขึ้นแต่ผักบุ้งที่ขึ้นอยู่ข้างท้องร่องท้องคู คนยากคนจนจะเก็บมากินก็ไม่ได้ ต้องเสียภาษี เวลานั้นใกล้กรุงล่มเอกราชเต็มทีแล้ว เรื่องนี้เป็นเรื่องจริง มีปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารฉบับหนึ่งว่า

นายสังข์บ้านคลองคูจาม เป็นพี่เจ้าจอมพี่กเจ้าจอมปาน พระสนมเอก ผูกภาษีผักบุ้งแล้วบังคับว่า ถ้าราษฎรเก็บผักบุ้งต้องมาขาย ให้เจ้าภาษีแต่ผู้เดียว

---

[*] ดูบทละครครั้งกรุงเก่า เรื่อง นางมโนห์รา ผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๓ พิมพ์แจกเมื่อ ๑ มิถุนายน ๒๔๖๒-หน้า ๔๐-๔๑-๔๒

[๒] ดูจดหมายเหตุโหร ฉบับพระประมูลธนรักษ์ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ หน้า ๕

นายสังข์เอาเงินไว้เป็นอาณาประโยชน์บ้าง ส่งพระคลังบ้าง อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ โปรดให้หาละคอนเข้าเล่นหน้าพระที่นั่งนายแทนกับนายมีจำอวดแต่งเป็นชายคน ๑ หญิงคน ๑ จับกันจะเรียกเอาค่าผูกคอ คน ๑ ว่า ยากจนจะเอาเงินที่ไหนมาเสีย แต่เก็บผักบุ้งขายยังต้องเสียภาษี ว่าเช่นนี้ ๒ หน ๓ หน สมเด็จพระเจ้าเอกทัศแปลกพระทัย มีรับสั่งถามจึงได้ความว่านายสังข์ไปเก็บผักบุ้งผิดพระราชบัญญัติ ก็ทรงพระพิโรธ ให้ชำระเงินคืนแล้วจะให้ประหารชีวิตแต่งดโทษประหารชีวิตไว้ในหนังสือนั้นว่า นายสังข์นี้ภายหลังไปเป็นไส้ศึกพม่า[๓]

เหตุการณ์ต่าง ๆ ส่อสำแดงว่าจะเสียกรุงแก่ข้าศึกเริ่มปรากฏขึ้นจนกระทั่งเห็นชัดเจน จดหมายเหตุความทรงจำของพระเจ้าไปยิกาเธอ กรมหลวงนรินทรเทวีทรงไว้ว่า

พม่ายกมา ๕๐๐๐ ล้อมประชิดตั้งค่ายบางระจันโพธิสามต้น ค่ายใหญ่ล้อมรอบเกาะเมืองอยู่กลาง พลในเมืองขึ้นหน้าที่ประจำช่องเสมาถึง ๗๐๐๐๐

[๓] ดูจดหมายเหตุโหรฉบับพระประมูลธนรักษ์ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ หน้า ๖-๗

บรรจุปืนทุกหน้าที่มิให้ยิงข้าศึก แผ่นดินต้นอยู่น่าที่วัดแก้วได้ยิงสู้พม่าครั้งหนึ่ง ต้องคาดโทษมิให้ยิงให้แจ้งศาลาก่อน พม่าล้อมไว้ ๓ ปี แผ่นดินต้นหนีออกจากเมืองกับผู้คนพรรคพวก ๕๐๐ มีปืนถือติดมือแต่ท่านที่หนีข้ามฟากไปตะวันออก ณ วันเสาร์ขึ้น๕ ค่ำเดือน ๕ หนีออกจากเมือง พม่าขุดโมงค์เข้าเผาเมืองได้ด้านวังหน้าก่อน[๑]

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงพระปิยมหาราชทรงมีพระบรมราชาธิบายว่า "ดูเถอะ พม่ามันมีกำลังอะไร จะยกหักเข้ามาในกำแพงก็ไม่ได้ ดูเถอะชาวเมืองช่างนิ่งให้พม่ามันเอาไฟสุมริมกำแพงได้มันเหลวเข้าหากันทั้งสองฝ่ายเช่นนี้"[๒]

และในที่สุด ปูมโหรจดไว้อีกว่า ปีกุญ จุลศักราช ๑๑๒๙ วัน ๒ ๘ฯ๕ ค่ำ กาลบาตตก วัน ๓ ๙ฯ๕ ค่ำเสียกรุงแก่พม่า[๓]

---

[๑] ดูจดหมายเหตุความทรงจำ ของพระเจ้าไปยิกาเธอ กรมหลวงนรินทรเทวี หน้า ๑-๒

[๒] ดูพระบรมราชาธิบาย ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช ในจดหมายเหตุความทรงจำฯ หน้า ๒๙

[๓] ดูจดหมายเหตุโหร ฉบับพระประมูลธนรักษ์ฯ หน้า ๗

วันกรุงแตกตรงกับวันที่ ๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๑๐ คงจะเป็นการบังเอิญหรืออย่างไร วันสร้างกรุงศรีอยุธยาก็ตรงกับวันที่ ๗ เมษายนเหมือนกัน

เมื่อกรุงศรีอยุธยาล่มเอกราชลงแล้ว ข้าศึกได้เผามหาปราสาทราชมนเทียร เผาหอศาสตราคมอันเป็นหอหลวงสำหรับเก็บหนังสือทุกประเภท เช่น พระราชกำหนดกฎหมาย พระราชพงศาวดาร ราชพงศานุสรณ์ หนังสือกาพย์กลอนโคลงฉันท์ วรรณกรรมประจำชาติ เผาเคหาสน์บ้านเรือนโบราณปูชนียวัตถุสถาน อันเป็นศิลปวัฒนธรรมของชาวไทยพินาศสิ้นสูญไปในกองเพลิง จดหมายเหตุโหรจารึกไว้ว่าไฟไหม้ลุกลามทั่วพระนครศรีอยุธยาเจ็ดวันเจ็ดคืน ยังหาดับไม่ ทุกชีวิตหนีไปเพื่อมีชีวิตอยู่อย่างผู้แพ้ ที่สู้ก็ตายอย่างชายชาติทหาร แสนสมบัติศฤงคารของท้าวพระยามหาจักรพรรดิอันสะสมมา ๓๓ ชั่วกษัตริย์ วอดวายหายนะอย่างสิ้นเชิงด้วยเหตุเพียงประการเดียว คือ แตกสามัคคี แต่---เดชะบุญ วรรณกรรมเลิศของชาติหลายเรื่องรอดจากไฟเผาเหลืออยู่อย่างปาฏิหาริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง *ยวนพ่ายโคลงดั้น* กับ *สมุทรโฆษคำฉันท์* ดังพรรณนามา

สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา

ของ

นายนิคม มูสิกะคามะ

พระนครศรีอยุธยา เป็นเมืองรูปยาวรี ส่วนกว้างประมาณ ๑.๕ กิโลเมตรและยาวประมาณ ๘ กิโลเมตร มีแม่น้ำล้อมรอบ ๓ สาย คือแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งไหลจากทิศตะวันตกของเมือง ไปทางทิศตะวันออก แล้ววกไปทางทิศใต้สายหนึ่ง แม่น้ำลพบุรีซึ่งไหลจากทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตกและรวมกับแม่น้ำเจ้าพระยาตรงหัวแหลม สายหนึ่ง และแม่น้ำป่าสัก ซึ่งไหลจากทิศเหนือไปตามลำคูขื่อหน้าไปรวมกับแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านใต้อีกสายหนึ่ง ทำให้สภาพของเมืองเป็นเกาะ มีแม่น้ำล้อมรอบเป็นรูปยาวรี ลักษณะเมืองรูปยาวรีเช่นนี้เป็นแบบฉบับของเมืองในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา แตกต่างกับเมืองของขอม ซึ่งทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส และเมืองในสมัยสุโขทัยซึ่งทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า

ภายในเมืองมีลำคลองหลายสาย ไหลผ่านตัวเมืองตัดกันไปมา เป็นเหตุให้เมืองถูกแบ่งออกเป็นเกาะเล็กอีก

มากมาย ตามริมแม่น้ำลำคลองเหล่านี้ มีถนน ซึ่งปูด้วยอิฐขนานกันไปด้วย จากแผนที่ภาพเขียนและจดหมายเหตุชาวต่างประเทศ ต่างกล่าวยุติต้องกันว่า นอกจากเมืองจะถูกล้อมรอบด้วยแม่น้ำใหญ่สามสายแล้ว ยังมีกำแพงเมืองล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง ขนานคู่กันไปตามชายตลิ่ง เป็นกำแพงก่ออิฐถือปูน รวมทั้งสิ้นยาวประมาณ ๓๑๐ เส้น ลักษณะของกำแพงรอบพระนครในปัจจุบันนี้ไม่มีหลักฐานอะไรเหลือ ให้เห็นแล้วนอกจากซากของกำแพงเพียงเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น ในตอนที่พระยาโบราณราชธานินทร์ทำการตรวจสอบนั้น กล่าวว่ากำแพงหนา ๒ วาเศษ ก่ออิฐสองข้าง ตรงกลางไว้ช่องสำหรับถมดินและอิฐหัก ส่วนสูงตั้งแต่เชิงกำแพงถึงปลายใบเสมา คะเนว่า ถ้าในที่ต่ำคงจะตกราว ๓ วา ถ้าเป็นที่สูงตก ๑๐ ศอกเศษ เพราะพบเศษกำแพงที่เหลืออยู่ที่วัดท่าทรายแห่งหนึ่ง สูงจากพื้นดินเก้าศอกเศษ กับที่ใต้วัดจีนเยืองหน้าวัดสุวรรณอีกแห่งหนึ่ง เมื่อถัวเฉลี่ยแล้วกำแพงรอบพระนครนี้จะมีความสูงประมาณ ๓ วา รวมทั้งเชิงฐานเนินดินเดิมด้วยแล้ว จะสูงทั้งหมดประมาณ ๔ วาเศษ ตามแนวกำแพงพระนครนี้ ยังมีป้อม เชิงเทิน ค่ายคู ประตูหอรบ อีกมากมาย

แต่รูปทรงที่แท้จริงเป็นอย่างไรนั้น ไม่มีหลักฐานให้เราเห็นชัดนัก เพราะส่วนใหญ่ถูกรื้อเสียหมดแล้ว เฉพาะป้อมเท่าที่เหลืออยู่ในปัจจุบันนี้มี ๒ ป้อม คือป้อมประตูข้าวเปลือก ซึ่งได้รับการซ่อมแซมใหม่ ตามรากฐานและแนวเดิม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ และป้อมเพชรซึ่งตั้งคุมแม่น้ำทางด้านใต้อีกแห่งหนึ่ง ป้อมทั้งสองแห่งนี้ก่อยื่นออกไปจากแนวกำแพง ๓ วาเศษ กลางป้อมมีพื้นดินว่าง มีบันไดอิฐขึ้นไปยังเชิงเทินชั้นบนของป้อม ตามเหลี่ยมป้อม ที่พื้นดินมีประตูคูหาก่อเป็นรูปโค้งมีรอบขีดบาน นอกจากป้อมสองแห่งนี้แล้ว ยังปรากฏในพงศาวดาร อีกหลายป้อม เป็นต้นว่า ป้อมมหาไชย หอราชคฤห์ ป้อมซัดกบหรือท้ายกบ เป็นต้น นอกจากป้อมแล้ว ตามแนวกำแพงรอบพระนคร ยังมีประตูเข้าออก อีก ๖๓ ประตู เป็นประตูน้ำและประตูบกและประตูช่องกุด เฉพาะประตูใหญ่นั้นโดยประจะเป็นทรงไหน ไม่ปรากฏชัด สันนิษฐานกันว่าคงจะเป็นประตูทรงยอด เพราะภาพเขียนขบวนพยุหยาตรา ซึ่งคัดลอกมาจากวัดยมมีลักษณะเช่นนั้น

ศิลปการก่อสร้างที่สำคัญ และเป็นจุดเด่นที่สุดของอยุธยานั้น คือการก่อสร้างพุทธสถาน ซึ่งมีอยู่ไม่น้อยกว่า

๔๐๐ วัด ถัดมาก็คือพระราชวังหลวง อันเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินและพระราชวังหน้าของยุพราช กับบ้านเรือนของราษฎรซึ่งทำเป็นเรือนแถวบ้าง เป็นบ้านสวนบ้าง และตลาดย่านการค้าอีกตามสมควร เฉพาะพุทธสถานที่เป็นการก่อสร้างที่สำคัญ และมีหลักฐานทางโบราณสถาน เหลือตกทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้นั้น ตามธรรมดาจะแบ่งอาณาเขตออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งเรียกว่า "พุทธาวาส" ซึ่งพระสงฆ์ในพุทธศาสนาใช้ประกอบพิธีสังฆกรรม ในเขตพุทธาวาสนี้การก่อสร้างที่สำคัญมีอยู่ ๒ อย่าง คือ พระสถูปเจดีย์อย่างหนึ่ง กับพระอุโบสถและวิหารอีกอย่างหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งของพุทธสถานเรียกว่าสังฆาวาส อันเป็นที่พระสงฆ์ใช้พำนักอาศัย ประกอบด้วยอาคารต่างๆ เป็นต้นว่า กุฏิที่พักของสงฆ์ หอไตร หอฉัน เหล่านี้เป็นต้น

การจัดผังส่วนพุทธาวาส ส่วนใหญ่ จะนิยมวางผังหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ตามแบบฉบับที่เคยกระทำสืบต่อมาจากประเทศอินเดียแบบเดียวกับทางเมืองสุโขทัย แต่เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ ของพระนครศรีอยุธยา มีแม่น้ำลำคลองและทางสัญจรคมนาคมมากมาย การจัดผังของวัด

จึงยึดเอาสายทางคมนาคมเป็นหลักอีกอย่างหนึ่งด้วย เพราะเหตุดังกล่าวนี้ วัดในสมัยอยุธยาจึงมีทั้งที่หันหน้าไปทางทิศตะวันออกและหันไปทางทิศอื่น ๆ ตามเส้นทางคมนาคมด้วยแต่เกือบทุกวัด นิยมทำเขตพุทธาวาสเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีพระสถูปเจดีย์ตั้งอยู่ตรงศูนย์กลาง และวิหาร ตั้งอยู่ทางด้านหน้า พระอุโบสถตั้งอยู่ทางด้านหลังอีกทีหนึ่ง ระหว่างพระวิหารและพระอุโบสถ จะนิยมเชื่อมด้วยวิหารคดล้อมรอบพระเจดีย์องค์กลาง ปล่อยลานกว้างไว้โดยรอบ นอกจากอาคาร ๓ อย่างนี้แล้ว ยังมีเจดีย์บริวารอีกมากมายรายรอบเขตพุทธาวาสเหล่านี้ การจัดผังเจดีย์บริวารนั้น โดยทั่วไปจะแบ่งน้ำหนักอาคารทั้งหมดเท่า ๆ กัน ครั้นต่อมาภายหลังการจัดผังพุทธาวาสเปลี่ยนแปลงไปเล็กน้อย กล่าวคือแทนที่จะเปลี่ยนที่ตั้งพระวิหารไปทางด้านหลัง แล้วย้ายพระอุโบสถมาแทนที่ ทั้งนี้มีผู้ให้อรรถาธิบายว่า เพราะในสมัยอยุธยาตอนปลาย พระอุโบสถมีความสำคัญมากกว่าพระวิหาร และเป็นแบบฉบับของพุทธาวาสในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ด้วย

ภายในเขตพุทธาวาส ได้กล่าวมาแล้วว่า ประกอบด้วยพระสถูปเจดีย์ ซึ่งเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุอย่างหนึ่ง

และพระอุโบสถและวิหารอีกอย่างหนึ่ง เฉพาะพระสถูปเจดีย์นั้นในสมัยอยุธยาผิดกับสมัยอื่นๆ ด้วยภูมิสถานที่ตั้งของเมืองนี้ เคยเป็นหลักแหล่งแห่งพระพุทธศาสนา ทั้งลัทธิหินยานซึ่งเจริญรุ่งเรืองในสมัยทวาราวดี และลัทธิมหายานซึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองในสมัยขอมลพบุรี แต่เมื่อชนชาติไทยได้มาปกครองประเทศสยาม ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี รับนับถือพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ เป็นหินยานสืบต่อมาจนกระทั่งสมัยอยุธยา แต่เนื่องจากดินแดนนี้วัฒนธรรมของขอมเคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน ก่อยกับในสมัยอยุธยาตอนต้น ได้คุ้นเคยกับวัฒนธรรมของขอม ยิ่งว่าไทยทางสุโขทัย จึงนิยมชมชอบในศิลปวัฒนธรรมของขอมยิ่งกว่า เป็นเหตุให้ประเพณีตลอดจนการช่างนิยมตามแบบขอมบ้าง แบบสุโขทัยบ้าง และคิดขึ้นเองบ้าง การสร้างพระสถูปเจดีย์ในสมัยอยุธยาจึงนิยมสร้างกันสามแบบ คือแบบปรางค์ในสมัยอยุธยาตอนต้น แบบระฆังคว่ำในสมัยอยุธยาตอนกลาง และแบบย่อไม้สิบสองในสมัยอยุธยาตอนปลาย

การทำพระสถูปเจดีย์ทรงปรางค์ในสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น ถ้าจะว่าโดยอายุ ก็เห็นจะเป็นมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระ

รามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) จนกระทั่งสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งในระยะเวลานี้ บรรดาพระสถูปเจดีย์ต่าง ๆ เช่น พระสถูปเจดีย์วัดพุทไธสวรรย์ที่พระเจ้าอู่ทองสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๖ พระเจดีย์วัดมหาธาตุ ที่พระบรมราชาธิราชที่ ๑ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๗ พระสถูปเจดีย์วัดราชบูรณะที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ เจ้าสามพระยาสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๗ และพระสถูปเจดีย์วัดพระรามที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสร้างล้วนแต่นิยมทำพระปรางค์ตามแบบอย่างลพบุรีทั้งสิ้น

ลักษณะพระปรางค์ในสมัยอยุธยานั้น เป็นปรางค์ที่ได้รับแบบอย่างมาจากขอมอีกทีหนึ่ง โดยทั่วไปเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน หรือก่อด้วยแลง ไม่นิยมใช้หินตามแบบอย่างของขอม ก่อรูปขึ้นจากฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีการย่อไม้สิบสองที่ฐานบ้าง เป็นรูปสี่เหลี่ยมไม่ย่อมุมบ้าง ยกฐานขึ้นจากระดับพื้นดินเล็กน้อย แล้วจึงเป็นองค์พระปรางค์ ซึ่งก่อขึ้นเป็นห้องสี่เหลี่ยมมีย่อมุมและซุ้มประตูสองทิศบ้าง สี่ทิศบ้าง แล้วจึงเป็นส่วนยอดซึ่งก่อด้วยอิฐต่อขึ้นจากองค์พระปรางค์ทั้งสี่ด้านให้สอบเข้าหากัน โดยวิธีการยื่นแผ่นอิฐออกมาทีละน้อยตาม

รูปที่ ๑ พระปรางค์วัดพุทไธสวรรย์ สถาปัตยกรรมยุคที่ ๑

รูปที่ ๒ พระปรางค์วัดราชบูรณะ สถาปัตยกรรมยุคที่ ๑

รูปที่ ๓ พระปรางค์วัดพระราม สถาปัตยกรรมยุคที่ ๑

รูปที่ ๔ พระปรางค์วัดนรเชษฐ สถาปัตยกรรมยุคที่ ๑

แบบอย่างของอินเดีย จนกระทั่งถึงส่วนยอดสุด ส่วนด้านนอกของยอดพระปรางค์นั้น ในชั้นแรกจะตบแต่งด้วยครุฑและประติมากรรม เป็นการแบ่งส่วนองค์พระปรางค์และส่วนยอด ถัดจากนี้ขึ้นไปเป็นใบขนุน ซึ่งก่อด้วยอิฐฉาบปูน เรียงรายกันขึ้นไปเป็นชั้น ๆ จนกระทั่งถึงยอดบนสุด นิยมตบแต่งนภศูล ตามธรรมดาพระปรางค์ในสมัยอยุธยานี้ จะนิยมทำฐานสูง มีบันไดนาคสี่ทิศบ้าง สองทิศบ้าง ตามแต่ความนิยมของช่างแต่ละสมัย อันเป็นลักษณะที่แตกต่างจากพระปรางค์ของขอมซึ่งนิยมสร้างเทวาลัยหรือพุทธสถานตั้งอยู่บนพื้นดิน

การทำพระสถูปเจดีย์สมัยอยุธยารุ่นต่อมา ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ จนกระทั่งถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม คติการสร้างพระสถูปเจดีย์ได้เปลี่ยนจากแบบปรางค์ไปอีกลักษณะหนึ่งคือทรงระฆังคว่ำ ดังที่เราจะเห็นได้จากพระสถูปเจดีย์ที่บรรจุพระบรมอัฐิธาตุของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช แห่งหนึ่ง เจดีย์ใหญ่ไชยมงคลซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชสร้างเป็นอนุสาวรีย์ไชยสมรภูมิ ที่วัดใหญ่ไชยมงคล อีกแห่งหนึ่ง เจดีย์แบบที่สองนี้ก่อรูปขึ้นจากฐานสี่เหลี่ยมเช่นเดียวกันกับพระปรางค์

ในสมัยก่อน แล้วจึงก่อฐานแปดเหลี่ยมซ้อนฐานสี่เหลี่ยมอีกทีหนึ่ง ถัดจากนี้ขึ้นไปจึงเป็นฐานกลม ตกแต่งด้วยลวดบัวลดหลั่นกันเป็นชั้นๆ แล้วจึงเป็นองค์พระปรางค์ พระเจดีย์รูปทรงแบบเดียวกับองค์ระฆังคว่ำ ถัดจากองค์พระเจดีย์ขึ้นไปเป็นบัลลังก์แปดเหลี่ยม แล้วเป็นปล้องไฉนและยอดพระเจดีย์ตามลำดับ ลักษณะเจดีย์แบบนี้จะก่อตัน ไม่มีคูหาข้างใน โดยทั่วไปเมื่อสร้างฐานเรียบร้อยแล้วจะก่อผนังจนรอบแล้วจึงถมองค์เจดีย์ด้วยเศษอิฐหักหรือดินอัดจนแน่น เว้นเสียแต่เจดีย์ทรงระฆังคว่ำขนาดใหญ่ เช่น เจดีย์ใหญ่ไชยมงคลซึ่งองค์พระเจดีย์ก่อภายในเป็นคูหาคล้ายคลึงกับพระปรางค์ด้านนอกขององค์พระเจดีย์แบบนี้ โดยทั่วไปจะมีซุ้มทั้งสี่ทิศเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป

เจดีย์ทรงระฆังคว่ำดังกล่าวนี้ โดยทั่วไปมักจะเรียกกันว่าทรงลังกา เพราะกล่าวกันว่าลังกาได้คิดขึ้นเป็นครั้งแรก ครั้นต่อมาภายหลังได้แพร่หลายขึ้นไปทางเมืองสุโขทัยและย้อนกลับลงมาทางภาคกลางตามลำดับ แต่ลักษณะของเจดีย์ทรงระฆังคว่ำที่พระนครศรีอยุธยานี้ มีส่วนที่แตกต่างกับ

รูปที่ ๕ เจดีย์ทรงลังกา วัดพระศรีสรรเพชญ์
สถาปัตยกรรมยุคที่ ๒ ซ่อมสร้าง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐

รูปที่ ๖ เจดีย์ทรงลังกา วัดใหญ่ชัยมงคล
สถาปัตยกรรมยุคที่ ๒

รูปที่ ๗ เจดีย์ทรงย่อไม้สิบสอง
สถาปัตยกรรมยุคที่ ๓ วัดญาณเสน

รูปที่ ๘ เจดีย์แบบย่อไม้สิบสอง สถาปัตยกรรมยุคที่ ๓
เจดีย์ศรีสุริโยทัย วัดสวนหลวงสบสวรรย์

เจดีย์ทรงระฆังคว่ำของลังกาและสุโขทัยอยู่ เป็นต้นว่า องค์ระฆังจะสูงชะลูดกว่าประการหนึ่ง บัลลังก์จะนิยมสร้างเป็นแปดเหลี่ยมมากกว่าสี่เหลี่ยมอีกประการหนึ่ง ลักษณะบัลลังก์แปดเหลี่ยมนี้ เป็นลักษณะเฉพาะของเจดีย์ทรงระฆังคว่ำสมัยอยุธยาทีเดียว

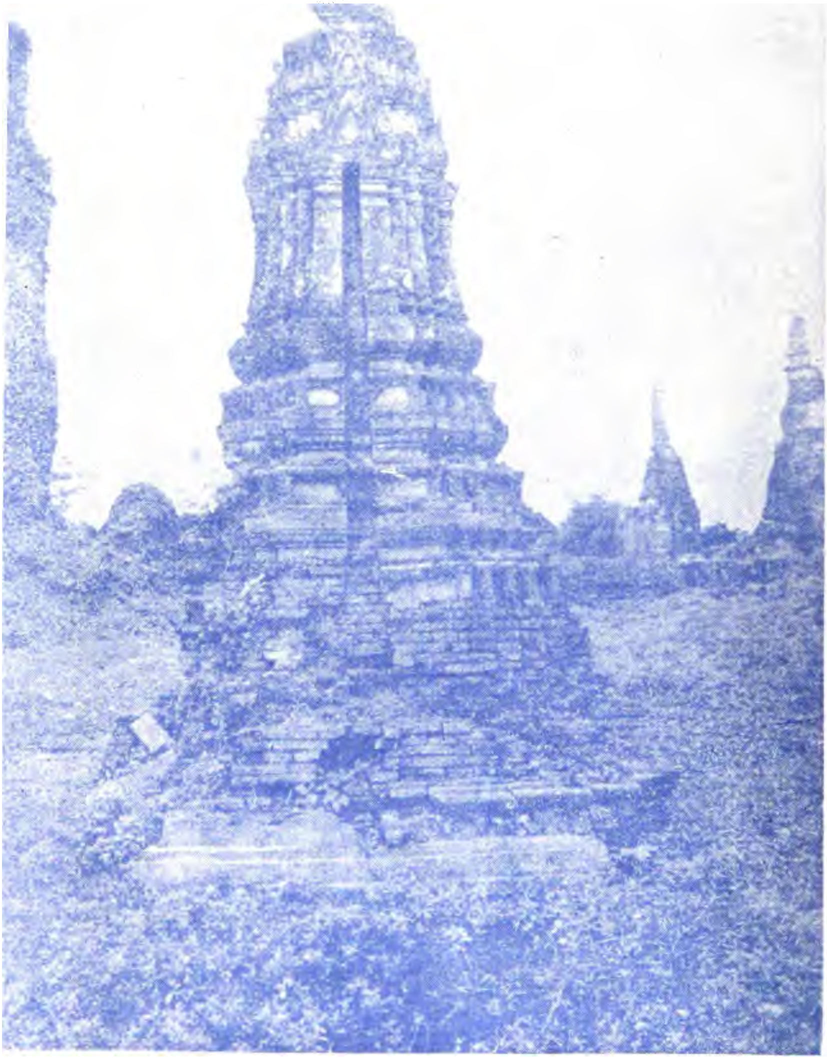
นอกจากพระสถูปเจดีย์ทรงปรางค์และทรงระฆังคว่ำแล้ว ยังมีเจดีย์อีกแบบหนึ่งซึ่งเรียกกันว่า แบบย่อไม้สิบสอง อันกำลังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ในปัจจุบันนี้ว่า ช่างไทยคิดแบบขึ้นเองหรือเลียนแบบมาจากเจดีย์ของชาติอื่น เช่น ที่วัดชุมพลนิกายาราม อำเภอบางปะอิน วัดใหม่ประชุมพล อำเภอนครหลวง วัดชัยวัฒนาราม อำเภอพระนครศรีอยุธยา และเจดีย์ศรีสุริโยทัย เป็นต้น เจดีย์แบบย่อไม้สิบสองนี้ แบ่งส่วนพระเจดีย์ออกเป็น ๓ ชั้น แบบเดียวกับพระปรางค์และเจดีย์ทรงลังกานั่นเอง แต่ที่องค์พระเจดีย์แทนที่จะทำเป็นทรงกลมแบบระฆัง ก็เปลี่ยนแบบสี่เหลี่ยม ตามเหลี่ยมแต่ละมุมจะย่อมุมย่อยไปอีกสามมุม พุ่งแนวจากฐานขึ้นไปจนกระทั่งถึงบัลลังก์ และเป็นแบบสุดท้ายของสมัยอยุธยา เจดีย์แบบย่อไม้สิบสองบางองค์ ที่ฐานสี่เหลี่ยมแทนที่จะตบแต่งด้วยลวด

บัว แบบพระปรางค์และเจดีย์ทรงลังกา ก็เปลี่ยนเป็นแบบชั้นเท้าสิงห์ ลดหลั่นกันขึ้นไปเป็นชั้น ๆ สามชั้นบ้าง สี่ชั้นบ้าง เช่น ที่เจดีย์ภูเขาทอง เจดีย์วัดเขียน ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น

ในเขตพุทธาวาส นอกจากมีพระสถูปเจดีย์แล้ว ยังมีพระอุโบสถและวิหารซึ่งสร้างคู่กันไปกับพระเจดีย์ตามที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น ลักษณะของพระอุโบสถและวิหาร โดยทั่วไปจะทำเป็นห้องโถงชั้นเดียว เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกฐานสูงขึ้นเล็กน้อย ผนังนิยมก่อด้วยอิฐถือปูน มีบานประตูและหน้าต่าง ถ้าเป็นอาคารขนาดใหญ่นิยมวางเสากลางข้างในสองแถว เพื่อรองรับน้ำหนักเครื่องบนและมีเสาระเบียงด้านนอกผนังทั้งสองด้านด้วย หลังคาทำเป็นรูปจั่วลดหลั่นกันเป็นชั้น ๆ ตามธรรมดาจะมุงด้วยกระเบื้องดินเผาแบบลูกฟูก เว้นแต่วัดบรมพุทธารามเพียงแห่งเดียว ที่มุงด้วยกระเบื้องเคลือบ ซึ่งเข้าใจว่า คงจะสั่งมาจากเมืองจีน หลังคานี้จะลาดลงทั้งสองข้าง ตกแต่งด้วยช่อฟ้าใบระกาตามลำดับ ที่หน้าบันนิยมประดับด้วยภาพจำหลักไม้ในเรื่อง *รามเกียรติ์*บ้าง พุทธประวัติบ้าง ภายในพระวิหารและพระ

รูปที่ ๘ เจดีย์แบบย่อไม้สิบสอง

รูปที่ ๑๐ เจดีย์แบบย่อไม้สิบสอง มีมุขและ
เครื่องตบแต่ง วัดราชบุรณะ

อุโบสถ จะนิยมตบแต่งด้วยภาพเขียนตามฝาผนังของอาคารในขณะเดียวกัน ที่เพดานก็ตบแต่งด้วยไม้จำหลัก เป็นรูปดาวล้อมเดือน ดังเราเห็นได้จากวัดหน้าพระเมรุที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นพระอุโบสถเพียงหลังเดียว ที่คงลักษณะพระอุโบสถและวิหารสมัยอยุธยาที่สมบูรณ์ที่สุดในขณะนี้

ลักษณะพิเศษของพระอุโบสถและวิหารนี้ ได้แก่การทำหลังคาซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ทำนองเดียวกับเก๋งของจีน หรือสถาปัตยกรรมของชาวอินโดนีเซีย ซึ่งน่าเชื่อว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากความจำเป็นในการแก้ไข ความงามด้านสุนทรียะเป็นหลักสำคัญ ทั้งนี้เพราะถ้ากรณีพระอุโบสถและวิหารเป็นอาคารขนาดใหญ่ ก็จำเป็นที่จะต้องทำหลังคากว้างออกไป เพื่อปกคลุมส่วนต่าง ๆ ของอาคาร อันเป็นผลให้หลังคาใหญ่ออกไปตามผังพื้น ในกรณีเช่นนี้ จะเกิดการขัดแย้งกันอย่างรุนแรง ระหว่างหมู่อาคารและวิหารหลังเล็ก ๆ อื่น ๆ ภายในเขตพุทธาวาสอันกว้างใหญ่ และอาจเป็นเพราะการค้นหาข้อขัดแย้งดังกล่าวนี้ก็ได้ ช่างไทยจึงได้คิดวิธีการทำหลังคาซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ลดหลั่นลงมาซึ่งเหมาะสมทั้งด้านความงาม

ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง เพื่อความสะดวกในการวางโครงสร้าง ด้วยวิธีการดังกล่าวนี้ ช่างไทยจึงประสบความสำเร็จในการตกแต่งความงามของอาคาร พระอุโบสถและวิหาร ตลอดจนหมู่อาคารในเขตพุทธสถาน ให้กลมกลืนกันไป ทั้งส่งเสริมอาคารให้ดูกระหง่านวิจิตรยิ่งขึ้น อันเป็นแบบฉบับของตนเอง ที่ได้รับการยกย่องสืบต่อมาจนกระทั่งบัดนี้

จากพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เป็นต้นมา ทรวดทรงของสถาปัตยกรรมไทยยิ่งมีความอ่อนช้อยมากขึ้น ลักษณะความวิจิตรพิสดารยิ่งทวีขึ้นตามลำดับ นับตั้งแต่ความอ่อนโค้งของหลังคา และฐาน ที่อ่อนโค้งตามกันไปแบบเรือสำเภา จนแลดูเหมือนกับขาดความเป็นปึกแผ่นมั่นคงซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากโครงสร้างที่ทำด้วยไม้นั่นเอง ลักษณะเช่นนี้เป็นรสนิยมที่ทำสืบต่อกันมาจนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สิ่งที่งามและดึงดูดใจเป็นอย่างยิ่งในบรรดาพระอุโบสถและวิหาร หรือสิ่งก่อสร้างทางศาสนสถาน สมัยอยุธยาก็คือลวดลายประดับหน้าบัน ลวดลายประดับหน้าบันแต่ละ

รูปที่ ๑๑ ตำหนักเย็น แสดงให้เห็นอิทธิพลของศิลปการก่อสร้างของชาวฝรั่งเศสในการก่อสร้างสมัยอยุธยา

รูปที่ ๑๒ ภาพจำหลักไม้ตู้พระธรรม
แสดงให้เห็นปราสาท ๕ ยอดในสมัยอยุธยา

รูปที่ ๑๓ ลักษณะของพระอุโบสถ สมัยอยุธยาตอนต้น
วัดหน้าพระเมรุ

แห่งจะมีแบบแปลกแตกต่างกัน แล้วแต่ความคิดของศิลปินส่วนบริเวณที่สุดของหลังคาหน้าบันนั้น โดยทั่วไปประดับตกแต่งด้วยรูปนาค ลวดลายจำหลักดังกล่าวนี้ลงรักปิดทองตัวนาคประดับกระจกสีทอง อันเป็นลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งของงานตบแต่งอาคาร

เกี่ยวกับการก่อสร้างพระอุโบสถและวิหาร สมัยอยุธยาตอนต้นนั้น ปรากฏหลักฐานที่พระอุโบสถวัดพุทไธสวรรย์ว่าไม่มีการทำหน้าต่างซึ่งคงจะเป็นแบบเดียวกับทางเมืองสุโขทัยที่อาจสืบเนื่องมาจากความต้องการ ด้านความสงบวิเวกภายในของสงฆ์ที่ทำพิธีกรรมประการหนึ่ง เพราะไม่กล้าเจาะผนังให้โปร่งอีกประการหนึ่ง ด้วยประการหนึ่งประการใดก็ตามเรายุติได้ว่าในสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น พระอุโบสถและวิหารไม่มีการเจาะช่องหน้าต่าง ครั้นต่อมาภายหลัง อาจเป็นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ได้เกิดการเจาะช่องหน้าต่างขึ้น แต่ช่องหน้าต่างดังกล่าวนี้มักจะนิยมทำซีกรง อย่างที่เราเรียกว่าลูกฟักบ้างก่อเป็นรูปซีเมนต์บล็อกบ้าง ใส่เอาไว้ด้วย ลักษณะการเจาะ

ช่องหน้าต่างแบบลูกฟักนี้ คงจะเลียนแบบมาจากการทำลูกมะหวดในศิลปการก่อสร้างของเขมรนั้นเอง ดังที่เราจะเห็นได้จากปราสาทพนมวัน ปราสาทหินพิมาย เป็นต้น

ครั้นถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง การทำหน้าต่างรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าจึงได้เกิดขึ้น อันอาจสืบเนื่องมาจากความชำนาญในการก่อสร้างหรือความต้องการแสงสว่างภายในเพิ่มขึ้น จะโดยวิธีใดก็ตาม อาคารอุโบสถและวิหารสมัยกลางจะนิยมเจาะช่องหน้าต่าง เป็นรูปสี่เหลี่ยม มีคานไม้รับน้ำหนักอิฐจากผนังด้านบน เป็นกรอบอีกชั้นหนึ่ง และทำบานหน้าต่างด้วยไม้เอาไว้ด้วย หลังจากนั้นประมาณสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ช่องหน้าต่างแบบสี่เหลี่ยมจะเปลี่ยนรูปเป็นแบบหน้าต่าง ๆ อย่างโกธิค ซึ่งเราจะเห็นได้อย่างดีจากอาคารต่าง ๆ ที่พระราชวังหลวง ลพบุรี และตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ สมัยสมเด็จพระเพทราชา เป็นต้น ส่วนกุฏิสงฆ์ก็คงเหมือนกับอาคารบ้านเรือนราษฎรโดยทั่วไป

ศิลปการก่อสร้างในสมัยอยุธยา นอกจากที่เกี่ยวกับศาสนสถานแล้วยังมีปราสาทราชมนเทียรที่ประทับของพระเจ้า

แผ่นดินอีกอย่างหนึ่งด้วย ปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์ว่า ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยานั้น มีพระราชวังทั้งหมด ๔ แห่ง คือ

๑. พระราชวังหลวง อันเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน

๒. พระราชวังหน้า เป็นที่ประทับของพระยุพราช

๓. พระราชวังหลัง สวนหลวงสบสวรรย์ อันเป็นที่ประทับของเจ้านายเชื้อพระวงศ์

๔. พระราชตำหนักกับตำหนักที่พักร้อนอื่น ๆ

พระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินสมัยอยุธยานั้น มีลักษณะแบบอย่างเช่นไร เราไม่มีหลักฐานเหลือให้เห็นในขณะนี้เสียแล้ว เพราะถูกข้าศึกเผาทำลายเสียในคราวเสียกรุงครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๑๐ คงปรากฏเหลืออยู่แต่เพียงลักษณะโดยทั่วไป ที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์เท่านั้น ว่าเมื่อถึงเขตพระราชวัง แลเห็นพระราชมนเทียรล้วนปิดทองเหลืองอร่าม พวกทูตานุทูตลงจากรถแล้วไปพักที่ศาลาแห่งหนึ่งซึ่งผูกม่านแต่งไว้อย่างงดงาม

...เมื่อได้เวลาแล้วเจ้าพนักงานจึงนำทูตานุทูตเข้าไปในพระราชวัง ผ่านประตูเข้า ๒ ชั้น ที่ประตูก็ประดับประดาด้วยสีทองและสีอื่นๆ เมื่อล่วงประตูชั้นที่ ๒ เข้าไป ก็ถึงพระที่นั่ง (สรรเพชญ์มหาปราสาท) สองข้างฐานมุขเด็จ มีรูปภาพต่างๆ ตั้งไว้...........รูปเหล่านี้ล้วนปิดทองตั้งอย่างละคู่ ตรงหมู่รูปขึ้นไปเป็นราชบัลลังก์ สูงประมาณ ๑๐ คืบ ตั้งเครื่องสูงรอบราชบัลลังก์นั้น ผูกม่านปักทองงามน่าพิศวง ฝาผนังพระที่นั่งก็ปิดทอง บนราชบัลลังก์ตั้งบุษบกที่ประทับเสด็จออกที่บุษบกนั้น...ทางข้างขวาของพระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาท มีโรงช้างปิดทอง......ประตูพระราชวังก็ดี ศาลาลูกขุนอันเป็นที่เจ้าพระยามหาอุปราชและข้าราชการประชุมกันก็ดี ล้วนตกแต่งเครื่องประดับประตูพระราชวังยอดปิดทองประดับด้วยดอกและเครือไม้ เมื่อแลดูเข้าไปเห็นพระที่นั่งหลังคาห้าชั้นล้วนมีหน้าต่างลูกกรง และยังมีพระราชมนเทียรอีกหลายหลังล้วนปิดทองและทำหลังคาเป็นชั้น ตำหนัก

พระราชโอรสและตำหนักมหาเหสี ทั้งสามมีรูปร่างอย่างเดียวกัน พระราชวังอันงามวิจิตรที่กล่าวมานี้สร้างที่ริมกำแพงใกล้แม่น้ำ......" จดหมายเหตุของชาวฮอลันดาชื่อ โยส เซาเต็น มาในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและสมเด็จพระเจ้าปราสาททองกล่าวว่า "พระราชวังที่ประทับของพระมหากษัตริย์ และข้าราชบริพารในราชอาณาจักนี้ใหญ่โตมโหฬารยิ่งนัก" ด้วยเหตุนี้เองเมื่อหมอแกมเฟอร์ ชาวเยอรมัน เดินทางเข้ามาที่พระนครศรีอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา จึงบันทึกเอาไว้ว่า บรรดาพระราชวังของพระมหากษัตริย์ชาวผิวเหลืองแล้วไม่มีราชวังของชาติไหนจะงดงามยิ่งไปกว่าราชวังของพระเจ้ากรุงสยาม

พระราชวังของกรุงศรีอยุธยาเดิมนั้นตั้งอยู่ตรงบริเวณวัดพระศรีสรรเพชญ์ในปัจจุบันนี้ ครั้นต่อมาภายหลังในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดอุทิศพระราชวังให้เป็นพุทธาวาส แล้วให้สร้างพระราชนิเวศน์ใหม่ทางทิศเหนือ ริมแม่น้ำลพบุรี คือพระราชวังที่ปรากฏใน

จดหมายเหตุตามที่กล่าวมาแล้ว พระราชวังแห่งนี้มีอาณา บริเวณเป็นรูปสี่เหลี่ยม ปรากฏนามในพงศาวดารว่ามีพระที่นั่ง อยู่หลายหลัง เป็นต้นว่า พระที่นั่งวิหารสมเด็จ อันเป็น พระมหาปราสาทหลังหนึ่ง พระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาท หลังหนึ่ง พระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์หลังหนึ่ง พระที่นั่ง บรรยงก์รัตนาสน์หลังหนึ่ง และพระที่นั่งไพชยนต์มหา ปราสาทอีกหลังหนึ่ง และตำหนักน้อยใหญ่อีกมากมาย ซึ่ง แสดงให้เห็นว่าพระราชมนเทียรต่าง ๆ ในสมัยอยุธยานั้น มี ทั้งที่ทำทรวดทรงเป็นยอดเป็นชั้นอย่างมหาปราสาท และ หลังคาเป็นชั้นลดหลั่นแบบเดียวกับพระอุโบสถและวิหาร ก็มี เท่าที่ทราบหลักฐานชัดนั้น เพียงพระที่นั่งสรรเพชญ์มหา ปราสาทหลังเดียวเท่านั้นที่ทำหลังคายอดเป็นชั้น ๆ

เฉพาะหลักฐานที่เหลือปรากฏอยู่ในขณะนั้น ปรากฏ ใน*ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓* ซึ่งพระยาโบราณราชธานินทร์ เขียนขึ้นที่กไว้ตอนที่ชุดแต่งกรุงเก่าว่า..... "พระวิหาร สมเด็จ กับพระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาท ' องค์นี้มีกำแพงแก้ว และในกำแพงแก้วพื้นลาน

หน้าพระที่นั่งสรรเพชญ์ปูอิฐเกรียงปูน ข้างขวาพบแนวทิมดาบ ยังพอเห็นรูปดีอยู่ แต่ข้างซ้ายขุดกันเสียย่อยยับ ไม่เป็นรูปร่าง ในคราวที่ขุดหวังทำปราสาทเป็นที่บำเพ็ญพระราชกุศลครั้งนี้ (พ.ศ. ๒๔๔๖) เห็นว่าพื้นอิฐลานหน้าพระที่นั่งมิเป็นหย่อมเป็นตอนลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไม่เสมอกัน ครั้นจะเอาพื้นดินเดิมไว้ก็ไม่น่าดูแลอะไร จึงได้ถมดินเกลี่ยให้เรียบ.......... และพระที่นั่งทั้งสององค์นี้เดิมจะมีมุขยาวแต่มุขหน้าด้านเดียว มุขหลังมุขข้างสั้น ภายหลังมาก่อเพิ่มเติมต่อมุขหลังให้ยาวออกไป รอยที่ก่อต่อยังเห็นปรากฏอยู่ ที่ข้างขวาพระที่นั่งสรรเพชญ์กับที่ข้างซ้ายพระ-ที่นั่งวิหารสมเด็จ ถัดมุมมุขกลางออกมามีโรงช้างเผือกข้างละโรง คงจะเป็นโรงที่เรียกโรงยอด หลังโรงช้างเผือกมีกำแพงสกัดต่อจากกำแพงแก้วพระที่-นั่งสรรเพชญ์ ไปชนกำแพงแก้ววิหารสมเด็จ ในกำแพงแก้วสกัดเข้าไปตอนที่ใกล้พระที่นั่งสรรเพชญ์มีที่ขังน้ำก่ออิฐถือปูน กว้าง ๖ ศอก สี่เหลี่ยม มุข

ข้างล่างมีท่อทองแดงที่สำหรับจะไขเปิดปิดน้ำได้ ต่อไปข้างพระวิหารสมเด็จข้างซ้ายมีพระที่นั่งอีกองค์หนึ่งยาวเกือบครึ่งพระวิหารสมเด็จ ก่อเป็นห้องหับชอบกลแลมีบ่อน้ำกลมอยู่ข้างผนังด้านเหนือด้วย ทีก็จะสำหรับขังน้ำฝน ข้างขวาตอนถัดมุมมุขพระที่นั่งออกไป ก็มีพระที่นั่งอีกองค์หนึ่ง แต่ย่อมกว่าองค์ข้างซ้าย ตรงระหว่างด้านหลังพระที่นั่งสรรเพชญ์กับพระวิหารสมเด็จไปทางตะวันตก ขุดพบรากพระที่นั่งหมู่หนึ่ง ซึ่งก่อฐานอิฐ พื้นปูอิฐหน้าวัวลดหลั่นหลายชั้น มีไม้เสาแก่นราบเรียงเป็นระยะกันไป เข้าใจว่าจะเป็นพระราชมนเทียรสถานที่

นอกจากนี้ ยังมีพระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท ซึ่งสร้างในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เป็นปราสาทตรีมุข ด้านหลังมีตำหนักใหญ่องค์หนึ่ง เล็กต่อไปข้างซ้ายอีก ๒ มีชาลาถมพื้นสูงเดินได้รอบตำหนักทั้งสามองค์ บนชานพระมหาปราสาทด้านตะวันตกมีทิมดาบ ๒ หลัง เป็นพระที่นั่งสำหรับทอดพระเนตรกระบวนแห่ หน้าพระที่นั่งออกไป

เป็นท้องสนามหลวง อีกหลังหนึ่งเข้าใจว่าคงสร้างในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระที่นั่งสรรเพชญ์ เป็นพระที่นั่งพื้นสูง ฐานพระที่นั่งสูงจากพื้น ๕ ศอกเศษ บนฐานยังมีรักแร้ร่วมปราสาททั้งสี่ด้าน แต่รักแร้ด้านเหนือยังอยู่สูง ที่ผนังรักแร้พ้นจากพื้นล่างขึ้นไปอีก ๖ ศอกมีรูรอด อันแสดงให้เห็นว่าพระที่นั่งหลังนี้เป็นอาคาร ๒ ชั้นและเป็นเครื่องไม้

อีกหลังหนึ่งคือพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ซึ่งพงศาวดารกล่าวว่า สร้างในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ศักราช ๑๐๔๙ พงศาวดารกล่าวความละเอียดว่า ได้ขุดสระเป็นคูอยู่ซ้ายขวาแล้วก่ออ่างแก้วและภูเขา มีท่อน้ำไหลลงในสระแก้ว และทำระหัดน้ำฝังท่อให้น้ำเดินเข้าไปผุดในอ่างแก้วแล้วให้ทำพระที่นั่งทรงปืนที่ท้ายสระ พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์หลังนี้ตั้งอยู่ในวังด้านหลังตะวันตก เป็นปราสาทจตุรมุขอยู่บนเกาะ มีสระน้ำล้อมรอบ อิฐที่ใช้ขนาดเดียวก่อลักษณะเดียวกับพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์ คือก่อมีแลงสลับเป็นชั้น นอกจากนี้ยังมีตำหนักเจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาทิพย์ เจ้าฟ้ากรม

หลวงโยธาเทพ ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ คงเหลือแต่เพียงฐานอิฐ

เฉพาะพระที่นั่งสำคัญตามที่ออกนามมานี้ คงทำการก่อสร้างลักษณะเดียวกับพระอุโบสถและวิหาร คือทำผนังด้วยอิฐก่อโบกปูน เครื่องบนนั้นคงทำโครงสร้างด้วยไม้ทรวดทรงเป็นจั่วลาดลดหลั่นลงไปทั้งสองข้าง เว้นแต่พระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาท ซึ่งจดหมายเหตุของชาวต่างชาติหลายฉบับกล่าวต้องกันว่า ทำหลังคาเป็นยอดมหาปราสาทเป็นชั้น ๆ ส่วนตำหนักของเจ้านายประทับนั้น เห็นจะไม่แตกต่างจากตำหนักแดงซึ่งสร้างในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร) เท่าไรนัก คือทำเป็นตำหนักไม้

บ้านเรือนราษฎรนั้นไม่ปรากฏหลักฐานให้เราเห็นในปัจจุบันนี้ คงปรากฏอยู่ตามลวดลายตู้พระธรรมและภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังเท่านั้น ลักษณะของบ้านโดยทั่วไป คงทำด้วยไม้แบบยกพื้น ใต้ถุนสูงโปร่ง มักสร้างเป็นสามคูหาคูหาหนึ่งมีหน้าต่างขนาดเล็กและแคบ เปิดเข้าภายในด้วย

เคือยไม้ ประตูก็สร้างวิธีเดียวกัน ซึ่งตั้งอยู่บนพลึง ฝาบ้านทำเป็นกรอบแบบลูกฟักอย่างที่เราเรียกว่าฝาปกล มีระเบียงติดกันไปตามความยาวของตัวเรือน หลังคาสูงชันและตกลงมาถึงระเบียง หลังคานี้อาจมุงด้วยกระเบื้อง แฝก จาก หรือไม้ ติดปั้นลมที่บนหัวแปที่หน้าจั่วของหลังคา นอกนั้นมีชานติดต่อกับห้องครัว บางแห่งมีหอนั่ง หอพักร้อน ตามแต่ฐานะของบุคคล ในจดหมายเหตุของโยซ เซาเต็น กล่าวว่า "บ้านของชาวสยามสร้างด้วยไม้หรือไม้ไผ่ตามแบบของอินเดีย หลังคาบ้านนั้นใช้จากหรือกระเบื้องมุง เขาชอบยกพื้นให้สูงกว่าพื้นดินราว ๓-๔ ฟุต บ้านหลังหนึ่งมีประตูหนึ่งบาน เครื่องแต่งบ้านนั้นมีน้อย มีเท่าที่จำเป็น สำหรับการหลับนอน บริโภคอาหารและการหุงต้มเท่านั้น" นอกจากนี้ยังปรากฏในจดหมายเหตุของนายทหารฝรั่งเศส ที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า บ้านเรือนของราษฎรนั้น มีตึกอยู่ ๒ หลัง ประมาณ ๒๐๐ ครอบครัว แต่เป็นตึกชั้นเดียวเตี้ย ไม่น่าดูอะไรเลย

ตามที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่า สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาได้เกิดขึ้นเพราะความศรัทธาในการพระศาสนา ซึ่งมุ่ง

ที่จะเนรมิตงานอย่างวิจิตรพิสดารอย่างหนึ่ง เพื่อเป็นที่อาศัยหลับนอนอีกประการหนึ่ง สร้างขึ้นเพื่อป้องกันศึกสงครามประการหนึ่ง และเป็นอนุสาวรีย์อีกประการหนึ่ง ลักษณะของงานสถาปัตยกรรมแต่ละอย่างก็แตกต่างออกไปตามแต่ชนิดของศิลปกรรมเหล่านั้น งานก่อสร้างเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นเพราะความชำนาญของนายช่างสถาปนิกซึ่งตัดสินคำนวณด้วยสายตา ไม่เหมือนกับปัจจุบันนี้ กอปกับความชำนาญด้านวิศวกรรมสมัยนั้นไม่เจริญเหมือนปัจจุบันนี้ วัสดุที่นำมาใช้เป็นส่วนประกอบของโครงสร้างแต่ละอย่าง จึงมีขนาดใหญ่เป็นการสิ้นเปลือง และมีราคา แต่อย่างไรก็ตาม สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ไม่ว่าการก่อสร้างศาสนสถานหรือปราสาทราชมณเฑียร ตลอดจนบ้านเรือนของราษฎร ก็มีประสิทธิผลทางด้านความงามไม่น้อยกว่าศิลปกรรมสมัยอื่นของไทย และไม่น้อยไปกว่าสถาปัตยกรรมของชนชาติอื่นในภูมิภาคส่วนนี้ของโลกที่ร่วมสมัยนั้น

ในที่สุดนี้ หวังเป็นที่สุดว่าเรื่องราวของพระนครหลวงศรีอยุธยา ซึ่งผมนำมาบรรยายในวันนี้ จากสลักหักพังของสถาปัตยกรรมที่วิจิตรพิสดาร ในยุคก่อนและกลายเป็น

โบราณสถานที่คร่ำคร่าในวันนี้ พอจะเป็นหลักฐานยืนยันให้เราทั้งหลาย ได้เห็นความรุ่งเรืองไพบูลย์ของราชอาณาจักรสยาม ในสมัยนั้นเป็นอย่างดี และซากสลักหักพังของปราสาทราชมนเทียร วัดวาอาราม ป้อมค่ายคูประตูหอรบคงจะเป็นที่หวงแหนของท่านทั้งหลายบ้าง เพราะโบราณสถานเหล่านั้นนอกจากสะท้อนให้เราเห็นความรุ่งเรืองของนครเวนิสแห่งภาคตะวันออกสมัยนั้นแล้ว บางแห่งบางตอนยังเป็นกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นความผิดพลาดของชาติเราในอดีต และประวัติศาสตร์ชาติไทยสมัยอยุธยา ซึ่งซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังโบราณสถานแห่งนี้ น่าจะช่วยเตือนเราทั้งหลายให้พึงรำลึกอยู่เสมอว่า ชาติเผ่าพันธุ์มนุษย์ใดก็ตาม ถ้าคนในชาติมุ่งทำงานเพื่อประโยชน์ตนเอง ไม่คำนึงถึงชาติและผืนแผ่นดินแล้ว วันหนึ่งความหายนะของชาตินั้นจะเกิดขึ้น เหมือนกับความพินาศของราชอาณาจักรสยาม "พระนครศรีอยุธยา" แห่งนี้

การศาสนาสมัยอยุธยา

ของ

นายเทพ สุบรัตนี

ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

กระผมได้รับเชิญให้มาบรรยาย เรื่อง การศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยา นับว่าเป็นหัวข้อปาฐกถาที่กว้างอยู่มาก อย่างไรก็ดีก็จะพยายามรวบรัดให้สั้นพอเป็นแนวทางศึกษาและค้นคว้ากันต่อไป การบรรยายครั้งนี้เป็นการบรรยายเนื่องในการจัดงานอนุสรณ์กรุงศรีอยุธยา ซึ่งวัตถุประสงค์ของคณะผู้จัดงานก็เพื่อเชิดชูและเชิญชวนให้ชาวไทยได้ระลึกถึงความสำคัญของพระนครศรีอยุธยาอันเป็นราชธานีของไทยมาถึง ๔๑๗ ปี (พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐) เป็นประการสำคัญ ฉะนั้นจุดมุ่งหมายจึงมิใช่อยู่ในเรื่องของหลักธรรมในศาสนา หากแต่จะเน้นหนักไปในเรื่องความเจริญรุ่งเรืองของการศาสนาเป็นหลักใหญ่ ทั้งนี้ผู้บรรยายได้อาศัยพื้นฐานจากพงศาวดาร วรรณคดี จดหมายเหตุ หลักฐานทาง

โบราณคดี ตลอดจนข้อเขียนและปาฐกถาของนักปราชญ์ ซึ่งได้นิพนธ์และเรียบเรียงไว้ในอดีตเป็นเครื่องนำทาง ดังกระผมได้วางแนวทางบรรยายไว้ดังนี้

ก. ศาสนาพราหมณ์

ข. พุทธศาสนา

ค. คริสตศาสนา ฝ่ายโรมันคาทอลิก

ง. มะหะหมัด

ศาสนาทั้ง ๔ อันมีอยู่ในกรุงศรีอยุธยานี้ ใคร่ขอเรียนต่อที่ประชุมว่า โดยที่พุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติไทยมาจนถึงปัจจุบัน จึงจะขอพูดให้มากสักหน่อย ส่วนศาสนาอื่น ๆ นั้นจะพูดเพียงเพื่อให้ครบองค์ประกอบของเรื่องการศาสนาสมัยอยุธยาเท่านั้น

ก. ศาสนาพราหมณ์ (ไสยศาสตร์)

ศาสนาพราหมณ์ เป็นศาสนาที่เริ่มต้นด้วยการเชื่อถือเทพเจ้า มีพระพรหมเป็นหลัก จนทำให้พระพรหมมีสาวกศักดิ์สิทธิ์ต่อมาได้มีพุทธศาสนามาแข่ง จึงแปลงไปเป็นศาสนาฮินดู เพิ่มเทพเจ้าที่เท่าเทียมกันขึ้นอีก ๒ องค์ คือ พระศิวะ เจ้าแห่งขุนเขาเกิดทางภาคเหนือของอินเดีย และพระวิษณุเกิด

ทางภาคใต้ของอินเดีย เช่นบ้านฝั่งทะเล เรียกรวมเทพเจ้าทั้งสามนี้ว่า "ตรีมูรติ" ในศาสนานี้ยังมีเทพเจ้าอีกมากองค์ซึ่งจะเว้นที่จะกล่าวถึง ต้นกำเนิดของศาสนานี้อยู่ในประเทศอินเดีย ชาวอินเดียได้เข้ามาอยู่ในดินแดนประเทศไทยอันได้นามว่า "สุวรรณภูมิ" นี้ก่อน พ.ศ. ๓๐๐ เสียอีก ฉะนั้นศาสนานี้จึงได้แพร่หลายตามเข้ามาในประเทศไทยแต่โบราณกาล ประชาชนในท้องถิ่นนี้ได้รับนับถือสืบต่อ ๆ กันมาโดยไม่ขาดสาย จนถึงสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี และสืบต่อมาจนถึงสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ ซึ่งจะสังเกตได้จากพิธีการต่าง ๆ ที่คละเคล้าผสมผสานอยู่ในพุทธศาสนาในปัจจุบันก็มากอย่าง อันที่จริงเรื่องการปกครองวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ตลอดจนการศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็นำมาจากกรุงสุโขทัยเป็นพื้น ฉะนั้นเรื่องของพราหมณ์หรือไสยศาสตร์จึงเข้ามามีบทบาทในกรุงศรีอยุธยาด้วย แม้ศาสนาพราหมณ์กับพุทธศาสนาในอินเดียจะขัดกันอยู่บ้าง แต่สำหรับในประเทศนี้ไม่ขัดกัน จึงกล่องปล่องชื่นผสมผสานกันเข้ากันได้สมดังพระนิพนธ์ของ

สมเด็จ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งนิพนธ์ไว้ตอนหนึ่ง ใน เรื่อง "ลักษณะปกครองประเทศไทยแต่โบราณ" ดังนี้

"ส่วนศาสนาไสยศาสตร์ของพวกพราหมณ์นั้นมีหลักฐานปรากฏว่า ได้รับการทำนุบำรุงตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ เหตุด้วยไสยศาสตร์ที่มาถือกันในประเทศนี้มิได้เป็นปฏิปักษ์กับพระพุทธศาสนา หรือจะว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระพุทธศาสนาก็ว่าได้ พระสงฆ์ในฝ่ายพระพุทธศาสนาสั่งสอนในทางธรรมปฏิบัติ ฝ่ายพราหมณ์สั่งสอนขนบธรรมเนียมบ้านเมืองและนิติศาสตร์ราชประเพณี เป็นประโยชน์ในทางโลก แม้พระเป็นเจ้าในศาสนาไสยศาสตร์ (พราหมณ์) เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ ไทยก็รับนับถือ อย่างเช่น เทวดาในชั้นฟ้า อันมีในคติพระพุทธศาสนา ไม่ขัดข้องกัน จึงได้สร้างเทวรูปเหล่านั้นและทำเทวสถานสำหรับบ้านเมืองมีสืบมาจนกาลบัดนี้"

อีกข้อหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลอยู่ในราชสำนักสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็คือหลักฐานทางวรรณคดี นั่นคือ "โองการแช่งน้ำ" ซึ่งพราหมณ์ในสมัยพระเจ้าอู่ทอง (พระรามาธิบดีที่ ๑) ปฐมกษัตริย์ครองกรุง

ศรีอยุธยา ได้แต่งขึ้นใช้ในพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัจจาหรือราชพิธีศรีสัจปานกาล เนื้อความได้กล่าวถึงเทพเจ้าผู้มีมหิทธานุภาพของพราหมณ์ สาปแช่งผู้ทรยศให้พินาศ และอำมาตย์มนตรีผู้มีใจจงรักภักดีขอให้มีความเจริญ ดังจะขอยกมาเป็นอุทาหรณ์ ดังนี้

กล่าวถึงพระนารายณ์

"โอม สิทธิสรวงศรีแกล้ว แผ้วมฤตยู เอางูเป็นแท่นแกว่นกลืนฟ้ากลืนดิน บินเอาครุฑมาขี่ สี่มือถือสังข์จักรคธรณีภีรุอวตาร อสุรแลงลาญหัก ทหักคนิจรนาย แทงพระแสงศรปลัยวาต....."

ใครคดต่อแผ่นดินก็แช่งไว้ว่า

"....ยมพบาลลากไป ไฟนรกปรายปลิ้นตีนพลางขวาวางเหนือพื้น ผู้บ่มีบ่ซื่อ ซื่อใครใจคด ขบถต่อเจ้าผู้ผ่านเกล้าอยุธยา สมเด็จพระรามาธิบดี......"

ในทางโบราณคดี หลักฐานที่แสดงว่าศาสนาพราหมณ์มีบทบาทอยู่ในกรุงศรีอยุธยาสมัยเป็นราชธานี ก็คือ โบราณสถาน ซึ่งเรียกกันว่า เทวสถานและศาลพระกาฬ ยังปรากฏ

หลักฐานอยู่จนทุกวันนี้ ในทางพงศาวดารก็ปรากฏว่า ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โปรดให้รื้อเทวสถานพระอิศวรพระนารายณ์ขึ้นมาตั้งยังชีกุน พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาเขียนไว้ว่า

"ศักราช ๙๙๘ ปีชวด อัฐศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้รื้อเทวสถาน พระอิศวร พระนารายณ์ ขึ้นมาตั้งยังชีกุน ....."

ตอนนี้ขอสันนิษฐานตามความเข้าใจของผู้บรรยายสักเล็กน้อยว่า เดิมเทวสถานคงตั้งอยู่ตรงศาลพระกาฬใกล้ ๆ หอกลองตรงถนนป่าโทนตัดกับถนนป่าตอง เยื้องไปข้างใต้เล็กน้อย ที่จะขวางหรือไม่ถูกพระทัย จึงย้ายไปตั้งทางสะพานชีกุน ปัจจุบันอยู่หน้าสถานีตำรวจภูธรพระนครศรีอยุธยา เดี๋ยวนี้ยังมีหลักฐานอยู่ อีกอย่างหนึ่งคำว่า "ชีกุน" น่าจะเป็นชีกุณฑ์ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสภาให้คำอธิบายไว้ว่า ชี (น) นักบวช กุณฑ์ น. ไฟ เช่น เกิดกุณฑ์วุ่นวายทั้งเวียงชัย) ฉะนั้นสถานที่นี้จึงอาจหมายความว่า นักบวชในศาสนาพราหมณ์ผู้นับถือหรือบูชาไฟตั้งเตาเผาถ่ายานก็อาจเป็นได้ ใกล้บริเวณนี้มีเสาชิงช้าและยังมีหลักฐานของสะพาน

ฤๅษีอยู่แห่งหนึ่ง เรียกกันว่า "สะพานชีกุน" เท่าที่กล่าวมาโดยสังเขปนี้ คงจะพอเป็นเครื่องประกอบการพิจารณาได้ว่า สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น ศาสนาพราหมณ์ ได้มีอิทธิพลอยู่ในราชสำนักและประชาราษฎรต่อเนื่องมาจากสุโขทัยได้พอสมควร

ข. พระพุทธศาสนา

ก่อนที่จะกล่าวถึงพระพุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ใคร่จะขอกรุยทางไว้เสียสักเล็กน้อยก่อนว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ประเทศไทยอย่างไรบ้างโดยจะขอย่อเรื่องปาฐกถาของศาสตราจารย์ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ซึ่งได้แสดงไว้ ณ พุทธธรรมสมาคม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ ซึ่งท่านได้กล่าวไว้ว่าพระพุทธศาสนา ได้เข้ามาสู่เมืองไทยเป็น ๔ ยุคด้วยกัน คือ

ยุคที่ ๑ ลัทธิหินยานอย่างเถรวาท

ลัทธิหินยานอย่างเถรวาทได้เข้ามาสู่ประเทศไทย เป็นครั้งแรกตั้งแต่สมัยเมื่อเป็นถิ่นฐานของชนชาติลาวหรือละว้า มีราชธานีอยู่ ณ เมืองนครปฐม มีนามปรากฏในหนังสือ

มหาวงศ์ว่า สุวรรณภูมิ แต่ตามจดหมายเหตุจีนเรียกว่า ตอลอปอตี หรือ ทวารวดี เหตุที่ลัทธิมหายานอย่างเถรวาทจะเข้ามาสู่ดินแดนนี้นั้น ก็เนื่องจากเมื่อราว พ.ศ. ๓๐๐ พระเจ้าอโศกมหาราชผู้ทรงเลื่อมใสได้ทรงทำนุบำรุงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาหินยานอย่างเถรวาทขึ้น ได้จัดให้ทำตติยสังคายนา แล้วอาราธนาให้พระโมคคลีบุตรติสสเถระจัดการเลือกสรรพระอรหันต์ออกไปเผยแพร่พระพุทธศาสนานอกประเทศอินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๓๐๓ ในหนังสือมหาวงศ์พงศาวดารลังกาเขียนไว้ว่า ได้จัดส่งไปถึง ๙ แห่ง โดยเฉพาะได้ส่งพระโสณเถระกับพระอุตตรเถระไปยังสุวรรณภูมิ ซึ่งนักปราชญ์ทางโบราณคดีส่วนมากเชื่อกันว่าศูนย์กลางของสุวรรณภูมิก็คือ นครปฐม แต่บางท่านก็ว่าอยู่ที่เมืองสะเทิมในพม่า แต่รู้สึกว่าเหตุผลทางโบราณคดีที่เมืองสะเทิมมีน้อยมาก สำหรับนครปฐมนั้น ปรากฏว่าได้พบโบราณวัตถุรุ่นพระเจ้าอโศกมหาราชอยู่มาก เช่นตันว่า เสมาธรรมจักรกับกวาง อันเป็นรูปเคารพแทนพระพุทธรูปปางปฐมเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี พระแท่นปางตรัสรู้ที่ใต้โพธิพฤกษ์ ที่เมืองคยา พระสถูปที่

เรียกว่าพระปฐมเจดีย์ องค์เก่าแทนปาง เสด็จสู่พระนิพพาน อีกอย่างหนึ่ง ยังมีอักษรที่จารึกพระธรรม เช่น คาถา เย ธมฺมา ก็เป็นภาษามคธ แสดงว่าพระพุทธศาสนาจากมคธราฐ นอกจากนี้ศาสตราจารย์ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ยังกล่าวต่อไปอีกว่า โบราณวัตถุที่พบในรุ่นทวารวดีก็ยังมีอยู่ คือพระพุทธรูป ทำตามแบบพระพุทธรูปอินเดีย ครั้งราชวงศ์คุปตะ ซึ่งพบที่นครปฐมทั้งเล็กและใหญ่เป็นอันมาก มีตัวอย่างคือ พระพุทธรูปหินสีขาวทวารวดี พบที่วัดพระเมรุ นครปฐมถึง ๔ องค์ องค์หนึ่งประดิษฐานอยู่ที่พระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ องค์ที่สองประดิษฐานอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา องค์ที่สามประดิษฐานอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร องค์ที่สี่กำลังจะประกอบประดิษฐานไว้ ณ อาคารหลังที่ ๒ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา โบราณวัตถุเหล่านี้มิได้พบแต่ในเขตนครปฐมเท่านั้น แต่ยังคลุมไปถึงจังหวัดอื่น ๆ อีก เช่น ราชบุรี สุพรรณบุรี ลพบุรี ปราจีนบุรี และนครราชสีมา อันแสดงว่าสมัยนั้นอาณาจักร ทวารวดี

เจริญรุ่งเรืองมาก พระพุทธศาสนาลัทธิหินยานอย่างเถรวาท เข้ามาถึงเมืองไทยครั้งแรกก็ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาและก็เชื่อกันว่านครปฐมเป็นศูนย์กลางการพระพุทธศาสนาหินยานอย่างเถรวาทในสุวรรณภูมินี้

ยุคที่ ๒ ลัทธิมหายาน

เนื่องจากการทำปฐมสังคายนานั้นพระสงฆ์ได้แตกออกเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายเถรวาทและอาจาริยวาท ฝ่ายเถรวาทถือว่าพระวินัยที่พระพุทธองค์บัญญัติไว้อย่างไรก็ให้ถือตามนั้น ไม่แก้ไขเปลี่ยนแปลง ส่วนฝ่ายอาจาริยวาทถือว่าข้อบังคับเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่พระพุทธองค์บัญญัติไว้อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ ด้วยการที่พระสงฆ์แตกเป็นสองฝ่ายเช่นนี้ พอมาถึงราวปี พ.ศ. ๖๑๓ มีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระเจ้ากนิษกะ ได้ขึ้นครองราชย์ตั้งราชธานีอยู่ ณ บุรุษบุรี (เปษวา) มีอานุภาพมาก แผ่พระราชอำนาจมาถึงฝ่ายใต้ พระองค์ทรงนับถือพระสงฆ์ฝ่ายอาจาริยวาทและปรารถนาใคร่จะรวมพระสงฆ์ฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ให้เป็นอันเดียวกัน แต่ก็เป็นไปไม่ได้ จึงได้จัดให้ทำสังคายนา พระธรรม

วินัยขึ้นที่เมืองบุรุษบุรี ยึดพระสงฆ์ฝ่ายเหนือเป็นหลัก พระธรรมวินัยทำเป็นภาษาสันสกฤต ผิดกับครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งทำเป็นภาษามคธ

ด้วยเหตุที่ลัทธิมหายานได้แพร่หลายอยู่ในอินเดีย ซึ่งเริ่มได้รับการอุปถัมภ์ฟื้นฟูอย่างจริงจัง ตั้งแต่สมัยพระกนิษกะนั้น จึงทำให้มีผู้นำเข้ามาสั่งสอนเผยแพร่ในประเทศใกล้เคียง โดยชาวอินเดียได้นำมาเผยแพร่ที่เกาะสุมาตราเมื่อราว พ.ศ. ๙๖๐ ซึ่งเป็นเวลาที่อาณาจักรศรีวิชัยรุ่งเรือง ครั้นราว พ.ศ. ๑๓๐๐ กษัตริย์ครองศรีวิชัยมีอานุภาพมาก ได้เข้ามามีอำนาจถึงในตอนใต้ของประเทศไทย พุทธศาสนาฝ่ายมหายานจึงเข้ามาเผยแพร่ทางภาคใต้ของประเทศไทย ตั้งแต่ปัตตานีจนถึงสุราษฎร์ธานี โบราณวัตถุสถานที่ปรากฏอยู่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าลัทธิมหายานแพร่เข้ามาก็ได้แก่พระมหาธาตุเมืองไชยา พระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราชองค์เดิม และการทำพระพิมพ์ดินดิบ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้พบพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเชื่อกันว่า เป็นผู้รักษาพระศาสนาของพระโคดมสักยมุนีศรีสรรเพชญพุทธเจ้า ที่อำเภอไชยา

จังหวัดสุราษฎร์ธานีอีกด้วย ที่กล่าวมานี้เป็นทางหนึ่งซึ่งลัทธิมหายานเข้ามาสู่ดินแดนไทย

อีกทางหนึ่งสืบเนื่องมาจากกษัตริย์สุริยวรมัน ได้เป็นใหญ่ในกัมพูชาระหว่าง พ.ศ. ๑๕๔๕-๑๗๒๕ ขอมได้แผ่อำนาจครอบคลุมในประเทศไทย ได้ตั้งศูนย์การปกครองเมืองต่าง ๆ อยู่หลายแห่ง เป็นต้นว่า ลพบุรี สุโขทัย ศรีเทพ พิมาย ที่สำคัญที่สุดก็เห็นจะเป็นลพบุรี พระเจ้าแผ่นดินขอมและประชาชนนับถือพุทธศาสนาลัทธิมหายานซึ่งได้รับจากสุมาตรา พุทธศาสนาฝ่ายมหายานจึงเข้ามาสู่ประเทศไทยอีกด้านหนึ่ง ขอมได้มาสร้างเทวสถานขึ้นมากแห่งซึ่งเรียกว่า ปราสาทหิน เช่น ปราสาทหินพิมาย ขณะนี้กรมศิลปากรกำลังบูรณะอยู่ และยังมีปราสาทหินอีกมากแห่ง จะศึกษาได้จากหนังสือการสำรวจโบราณสถาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งนายมานิต วัลลิโภดม ภัณฑารักษ์พิเศษ ได้ไปดำเนินการสำรวจ กรมศิลปากรได้พิมพ์เป็นเอกสารไว้แล้ว นี้เป็นข้อความอีกตอนหนึ่งที่พุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยนี้ สรุปแล้วลัทธิมหายานแผ่เข้ามาในประเทศไทยเป็นสองคราว คือมาทาง

อาณาจักรศรีวิชัย และทางกัมพูชาดังกล่าวมา ทั้งเป็นยุคที่ ๒ ซึ่งพระพุทธศาสนาเผยแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทย

ยุคที่ ๓ ลัทธิหินยานอย่างพุกาม

เนื่องจากพม่าได้รับเคารพนับถือลัทธิหินยานฝ่ายเถรวาทมาช้านาน ต่อมาในปี พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้าอนุรุทมหาราชกษัตริย์ครองพม่า ตั้งราชธานีอยู่ ณ เมืองพุกาม มีอานุภาพมาก ได้ขยายอำนาจมาจนถึงลานนา ลานช้าง จึงนำลัทธิหินยานฝ่ายเถรวาทซึ่งแปลงชื่อใหม่เป็นหินยานอย่างพุกามไปแล้วเข้ามาสั่งสอน พระเจ้าอนุรุทมหาราชมีอำนาจมาก ขยายอาณาเขตเข้ามาจนถึงนครปฐมตลอดภาคกลางของประเทศไทย อย่างไรก็ดีเมื่อว่ากันทางเรื่องการเคารพนับถือในทางศาสนา ภาคเหนือนับถือพุทธศาสนาฝ่ายหินยานแบบพุกาม แต่ทางตอนใต้คงถือลัทธิมหายานอย่างขอมดังกล่าวมาในตอนต้น เพราะฝังรกรากลงเสียแล้ว แต่เข้าใจว่าหินยานแบบพุกามก็คงเผยแพร่เข้ามาบ้างไม่มากก็น้อย นี้เป็นยุคหนึ่งซึ่งจัดเป็นยุคที่ ๓ ของการพุทธศาสนาในเมืองไทย

ยุคที่ ๔ ลัทธิลังกาวงศ์

ยุคนี้จัดเป็นยุคที่สำคัญที่สุดซึ่งจะนำเข้าสู่การพุทธศาสนาสมัยอยุธยา เพราะเป็นยุคซึ่งคนไทยได้ยอมรับนับถือพุทธศาสนาฝ่ายหินยานอย่างลังกาวงศ์มาตราบเท่าทุกวันนี้ เรื่องเดิมมีอยู่ว่า ราว พ.ศ. ๑๖๙๖ พระเจ้าปรักกรมภาหุแห่งสิงหลประเทศ (ลังกา) ได้ทรงฟื้นฟูทำนุบำรุงพุทธศาสนา ลัทธิหินยานแบบเถรวาทขึ้น โดยอาราธนาพระมหากัสสปเถร เป็นประธานทำสังคายนาพระธรรมวินัย ครั้งที่ ๗ ของพวกฝ่ายใต้ขึ้นในครั้งนั้น ได้จัดระเบียบข้อวัตตปฏิบัติขึ้นใหม่ กิตติศัพท์ได้เลื่องลือไปสู่ประเทศต่าง ๆ เช่น พม่า กัมพูชาและเมืองไทย พระสงฆ์ซึ่งฝักใฝ่และสนใจได้ไปศึกษาเล่าเรียนนำมาประพฤติปฏิบัติ สำหรับพระสงฆ์ไทยนั้นเมื่อได้ศึกษาสำเร็จได้มาตั้งศูนย์กลางอยู่ ณ นครศรีธรรมราชก่อนเมื่อราว พ.ศ.๑๘๐๐ ความตอนนี้ศาสตราจารย์หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ได้เขียนไว้ว่า "ข้อนี้รู้ด้วยซ่อมพระมหาธาตุเมืองนคร ซึ่งเดิมเป็นเจดีย์แบบศรีวิชัยให้เป็นเจดีย์แบบลังกาปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ และที่วัดพระมหาธาตุเมืองนครได้เคยพบพระพุทธรูปแก้วมรกตฝีมือช่างลังกา

สมัยนั้นปรากฏอยู่เป็นสำคัญและมีข้อความปรากฏอยู่ในศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหง เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๐ เคยว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราชกระทำโอยทานแก่มหาเถรสังฆราช ปราชญ์เรียนจบพระไตรปิฎก หัวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลุกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา"

ความที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ได้เข้ามาเผยแพร่เป็นที่เลื่อมใสในประเทศไทยตั้งแต่กรุงสุโขทัย สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช สืบต่อมาจนถึงพระมหาธรรมราชาลิไท ซึ่งทรงเลื่อมใสพระพุทธศาสนาฝ่ายลังกาวงศ์เป็นอย่างยิ่ง ถึงกับเสด็จออกทรงผนวชเป็นภิกษุภาวะ ในระหว่างที่ครองราชย์อยู่ พระองค์เป็นผู้เชี่ยวชาญในพุทธศาสนามาก ถึงกับทรงพระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิพระร่วงขึ้นไว้

ในระหว่างที่กรุงสุโขทัยค่อย ๆ เสื่อมอำนาจลงในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ นั้น ทางกรุงศรีอยุธยามีสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑) ได้ตั้งราชธานีครองอำนาจเป็นกษัตริย์ทางฝ่ายใต้ขึ้น ได้ตั้งราชธานีอยู่ ณ หนอง-

โสนความในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาเขียนไว้ว่า

"ศุภมัสดุศักราช ๗๑๒ ปีขาลโทศก (พ.ศ. ๑๘๙๓) วันศุกร์ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ เพลาสามนาฬิกาเก้าบาท สถาปนาพระนครศรีอยุธยา ชีพ่อพราหมณ์ได้ฤกษ์ตั้งพิธีกลบบาตรได้สังข์ทักษิณาวัฏใต้ต้นหมันใบหนึ่ง แล้วสร้างพระที่นั่งไพฑูรย์มหาปราสาทองค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาทองค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาทองค์หนึ่ง แล้วพระเจ้าอู่ทองเสด็จเข้ามาเสวยราชสมบัติพระชนม์ได้ ๓๗ พรรษา ชีพ่อพราหมณ์ถวายพระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงเทพพระมหานครบวรทวาราวดีศรีอยุธยา มหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์..........."

การที่กรุงสุโขทัยเสื่อมอำนาจลงเป็นเหตุให้พระเจ้าอู่ทองทรงประกาศเอกราชของไทยขึ้นทางใต้แล้วนั้นได้ส่งวัตติเดชอำมาตย์ (เชื่อกันว่าคือขุนหลวงพะงั่ว) ซึ่งเป็นพี่พระมเหสีให้ไปยึดเมืองชัยนาทไว้ ความในศิลาจารึกต่อมาพระมหาธรรมราชาลิไทได้มาขอคืน ทรงยินยอมให้

แต่เมื่อวัตติเดช (ขุนหลวงพะงั่ว) ได้ครองราชย์สุโขทัยก็สิ้นอำนาจลง มาขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาโดยสิ้นเชิงนับแต่นั้นมา

ในทางศาสนาวัฒนธรรมแม้กรุงศรีอยุธยาจะประกาศเป็นราชธานี โดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ แล้วก็ตาม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมก็คงดำเนินตามแบบสุโขทัยเรื่อยมา ฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงสืบต่อมาจากสุโขทัย โดยถือลัทธิลังกาวงศ์ตลอดมา ในสมัยที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ได้ขึ้นครองราชย์แล้วก็ปรากฏว่าได้บำรุงการศาสนาถึง ๒ คราว มีวัดเกิดขึ้นถึง ๒ วัด วัดพุทไธสวรรย์และวัดป่าแก้ว (วัดเจ้าพระยาไท) ดังความในพงศาวดารมีกล่าวไว้ดังนี้

"ศักราชได้ ๗๑๕ ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๑๘๙๖) วันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๑ ค่ำ เพลาเช้า ๒ นาฬิกา ๕ บาท ทรงพระกรุณาตรัสว่า ที่พระตำหนักเวียงเหล็กนั้น ให้สถาปนาพระวิหาร และพระมหาธาตุเป็นพระอารามแล้วให้นามชื่อวัดพุทไธสวรรย์.........."

อีกตอนหนึ่งโปรดให้สร้างวัดป่าแก้ว

"ศักราช ๗๑๙ ปีระกา นพศก (พ.ศ. ๑๙๐๐) ทรงพระกรุณาตรัสว่า เจ้าแก้ว เจ้าไทย ออกอหิวาตกโรคตายให้ขุดขึ้นเผาเสีย และที่ปลงศพนั้น ให้สถาปนาพระเจดีย์และวิหารเป็นพระอารามแล้วให้นามชื่อ วัดป่าแก้ว....."

เพียงพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวก็จะพอเห็นแล้วว่าได้โปรดบำรุงการพระพุทธศาสนา สร้างวัดขึ้นถึง ๒ วัด ดังได้อ้างพงศาวดารมา

มีอยู่ข้อหนึ่งซึ่งจะเว้นกล่าวเสียมิได้ก็คือ ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นราชธานีนั้น ความเจริญรุ่งเรืองในเรื่องการพระพุทธศาสนาก็มีมาก่อนแล้ว ในนามของเมืองอโยธยาหรืออโยธฌิมาปุระ หรืออายุทธิยาบรมบวร หลักฐานที่พอจะอ้างอิงได้มีอยู่ว่าในตำนานมูลศาสนาและตำนานพระธาตุดอยสุเทพ แม้ว่าปราชญ์บางท่านจะไม่เชื่อเรื่องของตำนานก็ตาม แต่ก็คิดว่าตำนานต่าง ๆ ที่ท่านได้รจนาไว้ก็คงแฝงไว้ซึ่งความจริงอยู่บ้างไม่มากก็น้อย ตำนานทั้งสองได้กล่าวมีข้อความคล้ายกันว่า "ในการนั้นมีพระภิกษุ ๒ องค์ เป็นลูกเจ้าเมืองสุโขทัย คนหนึ่งชื่อ

อโนมทัศสี่ คนหนึ่งชื่อสุมนะ ไฟสูดเรียนในเมืองอายุทธิ-ยาบรมบวรแล้วก็มาอยู่ในสำนักสังฆราชาบรรพตะในเมือง สุโขทัยนั้นแล.........." สำหรับตำนานมูลศาสนาได้เขียนไว้ตอนหนึ่งว่า "เจ้าไททั้งสองตนนี้ (หมายถึงอโนมะทัศสี่และสุมนะ) เป็นลูกศิษย์มหาบรรพตะ สังฆราชในเมืองสุโขทัย เจ้าไททั้งสองลงไปเรียนปิฎกธรรมทั้ง ๓ ในเมืองอโยธยาโพ้นแล้วกลับมาสู่สำนักมหาบรรพตะสังฆราชดังกล่าวนั้นแล" ตามที่ยกมาอ้างนี้ นายธนิต อยู่โพธิ อธิบดีกรมศิลปากรขีดขึ้นได้ให้ศักราชไว้ ในเรื่องเมืองไตรตรึงศ์ อู่ทองและอโยธยา ฉบับพิมพ์วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๙๙ หน้า ๔๑ ได้คำนวณไว้ว่า "ท่านสมณะเถระเกิดในปี พ.ศ. ๑๘๕๒ และเมื่อปี ๑๘๗๕ ซึ่งพระอุทุมพรบุปผมหาสวามี (สุโขทัย) นำศาสนามาตั้งในเมืองพันนั้น อายุท่าน ๒๓ ปี ก่อนปี ๑๘๗๕ นั้น มิกล่าวถึงท่านสุมนะกับท่านอโนมทัศสี.........."

เป็นอันว่าตกลงกันได้ไว้ชั้นหนึ่งก่อนว่า การพระพุทธศาสนานั้นก่อนที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงสร้างอยุธยาเป็นราชธานีก็เจริญรุ่งเรืองอยู่แล้วถึงกับพระภิกษุฝ่าย

เหนือ (สุโขทัย) ยังต้องมาศึกษาและเรียนธรรมวินัยจากอโยธยา

ข้อสนับสนุนอีกประการหนึ่ง ขอเสนอพระนิพนธ์ของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ว่ากรุงศรีอยุธยาก่อนเป็นราชธานีนั้น การพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองมาแล้ว ซึ่งมีความตอนหนึ่งดังนี้

"ข้อนี้พึงเห็นได้โดยมีจดหมายเหตุปรากฏว่าสร้างพระพุทธรูป พระเจ้าพนัญเชิง เมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๗ ก่อนพระเจ้าอู่ทองมาสร้างเป็นราชธานีถึง ๒๕ ปี และยังมีวัดอื่น เช่น วัดธรรมิกราช เป็นต้น ซึ่งรู้ได้โดยรูปที่ว่าสร้างก่อนพระเจ้าอู่ทองมาตั้งเป็นราชธานี ก็อีกหลายวัด...."

ข้อสนับสนุนที่ว่าเมืองอโยธยา อันเป็นเมืองด่านของขอมสมัยละโว้ (ลพบุรี) ทางฝ่ายใต้นั้น สิ่งที่เห็นชัดก็ใคร่เสนอว่า ณ บริเวณนี้มีวัดโบราณอยู่ไม่น้อยกว่า ๓๐ วัด ตัวอย่างที่เห็นชัดได้แก่ วัดกุฎีดาว วัดสมณโกษฐ์ วัดมเหยงคณ์ วัดพระเจ้าพระยาไทย วัดอโยธยา วัดพระนอน วัดเราไร ฯลฯ วัดเหล่านี้ล้วนแต่ตั้งอยู่ในบริเวณเมืองอโยธยาทั้งนั้น หลักฐานเหล่านี้ หากกรมศิลปากรได้

งบประมาณพอที่ขุดแต่งศึกษาเวลาค้นคว้า สักวันหนึ่งความจริงที่เป็นของจริงอยู่ก็คงจะปุดขึ้นมาพูดเพื่อนักศึกษาจักได้ศึกษาและค้นคว้าต่อไป

ความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาสมัยอยุธยา

๑. การสร้างวัดและบูรณะวัด

ดังกล่าวมาแล้วว่าพระพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นสืบต่อมาจากกรุงสุโขทัย โดยถือลัทธิลังกาวงศ์ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน การสร้างวัดและบูรณะวัดนั้น องค์พระมหากษัตริย์ตลอดจนประชาราษฎรได้สร้างขึ้นมากมาย นับได้เฉพาะในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา จากแผนที่ท้ายพงศาวดาร ภาค ๖๓ ซึ่งพระยาโบราณราชธานินทร์แต่งไว้มีวัดอยู่ถึง ๑๖๘ วัด ซึ่งเป็นวัดร้างและวัดมีพระสงฆ์สลับซับซ้อนกันอยู่ หมายความว่า ตกเป็นวัดร้างแล้วก็กลับบูรณะและฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ดังความตอนหนึ่งในเรื่องมูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย ซึ่งสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพนิพนธ์ไว้ตอนหนึ่งว่า

มาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี คติการถือพระศาสนาก็เหมือนอย่างเมื่อครั้งกรุงสุโขทัย มีพระอารามหลวง

ที่สำคัญ คือวัดพระศรีสรรเพชญ์สร้างขึ้นในบริเวณพระราชวังเหมือนอย่างวัดมหาธาตุที่เมืองสุโขทัย เป็นที่บรรจุอัฐิธาตุของพระเจ้าแผ่นดินและเจ้านายในราชสกุล และมีวัดอื่นทั้งของหลวงและของราษฎรสร้างไว้อีกมากมาย จนเป็นคำกล่าวกันในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ว่า "เมื่อครั้งบ้านเมืองดีเขาสร้างวัดให้ลูกเล่น"

อันที่จริงในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีวัดมากมายนั้น เป็นเพราะใครตั้งวงศ์สกุลได้มั่นคงเป็นหลักฐาน ก็สร้างวัดไว้เป็นอนุสาวรีย์สำหรับบรรจุอัฐิธาตุของคนในสกุลวงศ์นั้น จะสร้างเจดีย์ไว้หน้าพระอุโบสถ ๒ องค์ องค์หนึ่งสำหรับบรรจุอัฐิธาตุของบิดา อีกองค์หนึ่งบรรจุอัฐิธาตุของมารดา บรรดาคนในวงศ์สกุลก็สร้างเป็นพระเจดีย์รายไว้รอบ ๆ ตัวอย่างวัดหลวงก็ได้แก่วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดราษฎร์ก็ได้แก่วัดตะไกร ซึ่งมีพระเจดีย์อยู่มากองค์

วัดซึ่งจัดเป็นพระอารามหลวงในสมัยกรุงศรีอยุธยาปรากฏตามทำเนียบในคำให้การชาวกรุงเก่ามีอยู่ถึง ๔๗ วัด ล้วนแล้วแต่ตั้งอยู่ในกรุงศรีอยุธยาทั้งนั้น ในที่นี้ใคร่จะขอเสนอชื่อพระอารามหลวงซึ่งองค์พระมหากษัตริย์ได้ทรงสร้าง

และบูรณะไว้ ซึ่งปรากฏตามพงศาวดารพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ก. รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงอุทิศตำหนักเวียงเหล็กเป็นวัดพุทไธสวรรย์ เมื่อปี พ.ศ. ๑๘๙๖ เป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายคามวาสี บำเพ็ญธรรมฝ่ายคันถธุระ และในปี พ.ศ. ๑๙๐๖ โปรดให้ขุดศพเจ้าแก้ว เจ้าไทย ซึ่งตกอหิวาตกโรคตาย ขึ้นกระทำฌาปนกิจศพ ณ สถานที่นั้นได้สร้างวัดขึ้นให้ชื่อว่าวัดป่าแก้ว ต่อมาเป็นที่ประทับของพระสังฆราชฝ่ายอรัญญวาสี บำเพ็ญฝ่ายวิปัสสนาธุระ

ข. รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ร่วมกับพระมหาเถรธรรมกัญญาณโปรดให้สร้างวัดมหาธาตุขึ้น สมเด็จพระราเมศวรได้ช่วยสร้างเสริมต่อมา ณ วัดนี้กรมศิลปากรได้ขุดค้น ได้พบพระธาตุ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๙ ขณะนี้ได้เก็บรักษาไว้ให้ประชาชนได้นมัสการ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

ค. รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงอุทิศตำหนักเดิมให้เป็นวัด ให้ชื่อว่า วัดวังชัย

ง. รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้สร้างพระเจดีย์ชัยมงคลขึ้น ณ วัดป่าแก้ว หรือวัดเจ้าพระยาไทย

จ. รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงโปรดให้สร้างวัดวรเชษฐาราม ขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระเชษฐาธิราช

ฉ. รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงสถาปนาบ้านเดิมสมเด็จพระพันปีหลวง ขึ้นเป็นวัดให้ชื่อว่า วัดไชยวัฒนาราม และได้ทรงสร้างบ้านเดิมของพระองค์ที่บางปะอินให้เป็นวัด ชุมพลนิกายาราม บัดนี้ยังเป็นวัดที่มีพระสงฆ์อยู่

ช. รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา ทรงอุทิศบ้านหลวงที่ตำบลป่าตองให้เป็นพระอารามให้นามว่า วัดบรมพุทธาราม และปฏิสังขรณ์วัดพระยาแมน

ซ. รัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ทรงบูรณะวัดมเหยงคณ์ สำหรับกรมพระราชวังบวร (สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ) ทรงบูรณะวัดกุฎีดาว

ฌ. รัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ทรงบูรณะและฉลองวัดป่าโมก วัดหารตรา ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดพระราม วัดภูเขาทอง ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้า

บรมโกศนี้การศาสนาได้เฟื่องฟูมาก ทั้งทางการบูรณะปฏิสังขรณ์วัด และการเผยแพร่พระพุทธศาสนา จนถึงสิงหลประเทศ (ลังกา) ต้องมาขอพระสงฆ์ไทยไปบวชกุลบุตรไว้ในลังกาทวีป ได้นามว่า สยามวงศ์มาจนบัดนี้

วรรณคดีในพุทธศาสนา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น ได้เกิดวรรณคดีเนื่องในพุทธศาสนาขึ้นหลายเรื่อง ทั้งนี้วัตถุประสงค์ของผู้นิพนธ์ก็มุ่งหวังที่จะเผยแพร่หลักธรรม และเรื่องราวในพระพุทธศาสนา ให้แพร่หลายเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร หลายเรื่อง ซึ่งจะขอยกขึ้นเป็นอุทาหรณ์ดังนี้

๑. มหาชาติคำหลวง

ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ทรงทำนุบำรุงการพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ถึงกับทรงมีพระราชศรัทธาปสาทะออกผนวชเป็นพระภิกษุภาวะในระยะที่พระองค์ครองราชย์ ณ วัดจุฬามณี จังหวัดพิษณุโลก ในปี พ.ศ. ๒๐๒๕ พระองค์ได้ให้ปราชญ์บัณฑิตร่วมกันแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้น นับเป็นเรื่องแรกสำหรับวรรณคดีประเภทชาดก คำว่ามหาชาติหมายถึงการเกิดครั้งใหญ่ที่สุดของพระพุทธ-

เจ้า เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นพระชาติที่สร้างบารมีครบ ๑๐ ประการ คือ ทาน ศีล เนกขัม ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิฏฐาน เมตตา และอุเบกขา เรื่องราวของมหาชาติคำหลวงที่สำคัญก็คือกล่าวถึงพระเวสสันดร ซึ่งเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วไม่จำเป็นต้องนำมากล่าวอีก นั้นนับเป็นวรรณคดีทางศาสนาเรื่องแรกในสมัยอยุธยาเป็นราชธานี

๒. กาพย์มหาชาติ

ในปี พ.ศ. ๒๑๗๐ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโปรดให้แต่งกาพย์มหาชาติขึ้น ซึ่งเนื้อเรื่องก็เหมือนกับมหาชาติคำหลวง ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๓. สมุทรโฆษคำฉันท์

ได้แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยพระมหาราชครู แต่มาจบเอาในครั้งรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ผ่านมาถึง ๓ กรุง คือ กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงเทพ ฯ เนื้อเรื่องเป็นเรื่องชาดกในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นนิยายเล่าสืบกันต่อมา ฉันท์เรื่องนี้นับเป็นเรื่องแรกที่นำมาบรรยายชาดก

๔. นันโทปนันทสูตรคำหลวง

เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ได้ทรงนิพนธ์ไว้เมื่อราว พ.ศ. ๒๒๗๙ มีความโดยย่อว่าพญานาคนามนันโทปนันท์ เกิดทิฐิมานะ ไม่เคารพนับถือในองค์สมเด็จพระสัมมาพระพุทธเจ้า กล่าวดูหมิ่นด้วยประการต่าง ๆ พระพุทธองค์จึงโปรดให้พระโมคคัลลาน์ พระอัครสาวกฝ่ายซ้าย ไปทรมานจนยอมจำนน ยอมนมัสการนับถือพระพุทธองค์

๕. พระมาลัยคำหลวง

เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ทรงนิพนธ์เมื่อคราวทรงผนวช เป็นเรื่องของพระอรหันต์องค์สุดท้าย ชื่อพระมาลัย ได้ไปโปรดสัตว์นรกแล้วเสด็จไปนมัสการพระธาตุจุฬามณีบนสวรรค์ ได้พบกับพระศรีอาริยเมตไตรซึ่งเชื่อกันว่าจะได้เป็นพระศาสดาองค์ต่อไป

๖. บุณโณวาทคำฉันท์

พระมหานาควัดท่าทราย แห่งกรุงศรีอยุธยาได้ประพันธ์ขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

เท่าที่กล่าวมานี้เป็นเพียงเสนอชื่อหนังสือสำหรับเป็นเค้าในการศึกษาและค้นคว้า เข้าใจว่าอาจมีวรรณคดีเรื่อง

อื่น ๆ อันเกี่ยวแก่การศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยาอีก หาก แต่ว่าคงจะสูญไปเสียแล้วในคราวเสียกรุง พ.ศ. ๒๓๑๐ ก็อาจจะเป็นได้

การตั้งสยามวงศ์ในลังกาทวีป

พุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา สืบต่อมาจากกรุงสุโขทัย โดยถือลัทธิลังกาวงศ์ดังกล่าวแล้ว แต่มีอยู่สมัยหนึ่งปรากฏว่าพุทธศาสนาในลังกาเสื่อมลงจนถึงกับมีความจำเป็นต้องขอพระภิกษุสงฆ์ไทยไปบวชกุลบุตรในสิงหลประเทศกล่าวคือในปีมะเมียโทศก (จุลศักราช ๑๑๑๒) พ.ศ. ๒๒๙๓ พระเจ้าเกียรติสิงหะมีรับสั่งให้สามเณรสรณังกร แต่งพระราชสาส์นเป็นภาษามคธ ถวายสมเด็จพระเจ้าบรมโกศฉบับหนึ่ง ถวายสมเด็จพระสังฆราชกรุงศรีอยุธยาฉบับหนึ่ง โดยมอบให้ราชทูต ๕ คน เข้ามาขอพระสงฆ์เพื่อไปฟื้นฟูพุทธศาสนาในลังกา สมเด็จพระเจ้าบรมโกศโปรดรับรองราชทูต ณ มุขเด็จ พระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ พระอริยมุนี และพระอุบาลี พระราชาคณะ ๒ องค์พร้อมกับพระเปรียญกรรมวาจาจารย์ ๕ รูป คือ พระมหานาม พระมหาบุญ พระมหา

สุวรรณ พระมหามุนีศร์ พระมหามณี นอกจากนี้ยังมีพระอันดับอีก ๑๑ รูป เรียกตามนามฉายาว่า พระพรหมโชติ พระมณีโชติ พระจันทรโชติ พระธรรมโชติ พระบุญโชติ พระอินทรโชติ พระจันทสาระ พระสิริจันทะ พระอินทสุวรรณ พระพรหมสร และพระยศทิน พระสงฆ์คณะนี้ได้ไปอุปสมบทกุลบุตรชาวลังกาตั้งลัทธิพุทธศาสนาว่า สยามวงศ์ นับว่าเป็นเกียรติประวัติอันยิ่งใหญ่สำหรับพุทธศาสนาในเมืองไทยอันเคยเป็นหนี้บุญคุณของสิงหลประเทศอยู่ เพราะเรานับถือลัทธิลังกาวงศ์มาก่อน เมื่อทางลังกาเสื่อมสงฆ์ ไทยสมัยพระเจ้าบรมโกศก็ออกไปฟื้นฟูและตั้งนามว่า "สยามวงศ์" ยังรุ่งขึ้นในลังกาก็ยังคงรับนับถือ ข้อนี้แสดงให้เห็นชัดแจ้งว่าเข้าทำนองภาษิตโบราณของไทยที่ว่า น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่าอัชฌาสัย

ความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาสมัยเป็นราชธานีตามที่กล่าวมาแล้วนั้น แม้จดหมายเหตุของต่างประเทศ เช่น ลาลูแบร์ แกมเฟอร์ และทูตที่เข้ามาขอพระสงฆ์ไปประดิษฐานในลังกาก็กล่าวเป็นทำนองชมความรุ่งเรืองของการพระพุทธศาสนาไว้มาก จึงใคร่ขอสรุปลงท้าย

ด้วยโคลงจากกำศรวลศรีปราชญ์ อันแสดงถึงความเจริญทางพระพุทธศาสนาไว้ดังนี้

กำศรวลศรีปราชญ์

อยุธยายศยิ่งฟ้า ลงดิน แลฤๅ
อำนาจบุญเพรงพระ ก่อเกื้อ
เจดีย์ละอออินทร์ ปราสาท
ในทาบทองแล้วเนื้อ นอออกโสรม

ชมปูชนียสถาน

พรายพรายพระธาตุเจ้า จยรจันทร์ แจ่มเฮย
ไตรโลกเล็งคือโคม ค่ำเช้า
พิหารระบยงบรรพ์ รจเรข เรืองแฮ
ทุกแห่งห้องพระเจ้า น่งงเนือง ๆ
ศาลาอเนกสร้าง แสนเสา โสดแฮ
ธรรมาสน์จูงใจเมือง สู่ฟ้า
พิหารย่อมฉลักเฉลา ฉลุแผ่น ไขร้นา
พระมาศเหลื้อมเหลื้อมหล้า หล่อแสง

ค. คริสตศาสนา

สำหรับเรื่องราวของคริสตศาสนา สมัยอยุธยานี้จะขอพูดเพียงย่อ ๆ พอเป็นเค้าโครงได้เป็นองค์ประกอบของเรื่องเท่านั้น เรื่องนี้คงสืบต่อมาแต่การที่ฝรั่งชาติตะวันตกเข้ามาในกรุงศรีอยุธยานั้น จุดใหญ่ก็คงเข้ามาเพื่อประกอบการค้าขายประการหนึ่ง เพื่อเผยแพร่คริสตศาสนาประการหนึ่ง และเพื่อผลทางการเมืองที่จะยึดเมืองไทยเป็นเมืองขึ้นของเขา แต่ในที่นี้จะกล่าวแต่เฉพาะ เพื่อหวังผลทางเผยแพร่ศาสนา ฝรั่งชาติแรกที่เข้ามาสู่พระนครศรีอยุธยานั้นคือชาวโปรตุเกสเข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ในทางการค้า ด้วยความดีความชอบในการอาสาช่วยในการสงครามระหว่างไทยกับพม่าในแผ่นดินสมเด็จพระชัยราชา ซึ่งชาวโปรตุเกสได้ใช้ปืนไฟเข้าต่อสู้กับข้าศึก สมเด็จพระชัยราชาทรงยกย่องและโปรดพระราชทานที่ดินให้ชาวโปรตุเกสตั้งบ้านเรือนและสร้างวัดตามลัทธิศาสนาคริสเตียน ทำการเผยแพร่คริสตศาสนาได้ในตำบลกุฎีจีน นับเป็นครั้งแรกที่คริสตศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย สมัยอยุธยา นอกจากนี้ชาวฮอลันดา ได้เข้ามาในสมัยสมเด็จ

พระนเรศวรมหาราช ชาติอังกฤษเข้ามามีบทบาทในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ สุดท้ายฝรั่งเศสได้เข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การประดิษฐานคริสตศาสนาในประเทศไทย ครั้งสำคัญเห็นจะเป็นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีคณะมิชชันนารีเข้ามาเผยแพร่คริสตศาสนาฝ่ายโรมันคาทอลิกหลายท่าน "ดำเนินการแทนชาวโปรตุเกสมิชชันนารีเหล่านี้มีวิธีการหลายอย่างเพื่อจูงใจให้ประชาชนเลื่อมใส เป็นต้นว่าตั้งโรงเรียนสามเณร มีชั้นประถมสอนเด็กเล็กๆศึกษาความรู้เบื้องต้น ส่วนชั้นสูงขึ้นไป อาจจะเรียกว่าชั้นมัธยมก็สอนหลักธรรมในศาสนาคริสเตียน นอกจากนี้มีการตั้งโรงพยาบาลรักษาคนไข้ ฉะนั้นคำว่ามิชชันนารีเราจึงเรียกติดปากมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ว่า หมอสอนศาสนายิ่งกว่านั้นในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ทรงอุปถัมภ์อุ้มชูมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสมาก ได้ทรงอุทิศให้สร้างโบสถ์ในทางคริสตศาสนา เช่นโบสถ์เซนต์โยเซ็ฟที่อยุธยา โรงเรียนที่เกาะมหาพราหมณ์ บัดนี้เรียกว่าบ้านตึกหลักฐานหมดไปแล้วเพราะขุดอิฐขาย โบสถ์เซนต์

เปาโลที่ลพบุรี เป็นต้น ด้วยการส่งเสริมเช่นนี้ ทำให้บาทหลวงองค์หนึ่งองค์ใดนำความไปกราบทูลพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ว่า พระองค์จะทรงเข้ารีตยอมรับนับถือ คริสตศาสนา ถึงกับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้มอบหมายให้เชอวาเลียเดอโชมอง เป็นเอกอัครราชทูตเข้ามาติดต่อ กราบทูลขอร้องให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเข้ารีตเมื่อพ.ศ. ๒๒๒๘สมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็คงจะไม่พอพระทัยนัก แต่ด้วยกุศโลบายทางการเมือง "จึงตรัสถามมองซิเออร์ฟอลคอน ผู้เป็นล่ามผ่านไปยังเชอวาเลียเดอโชมองว่า ใครเป็นผู้ไปกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเพื่อนรักของเราว่า เรามีน้ำใจโอนเข้าหาศาสนาคริสเตียน เช่นนี้"

มองซิเออร์ฟอลคอนจึงกราบทูลมีความโดยย่อว่า ตนไม่ทราบ แต่เห็นว่าพระองค์ทรงส่งเสริมคริสตศาสนา เป็นต้นว่า ทรงทำไทยธรรมพระราชทานไปยังบาทหลวงถึงเมืองจีน และในเมืองไทยเล่า พระองค์ก็ทรงอุ้มชูอุปถัมภ์สร้างวัดเข้ารีตสำหรับเป็นที่เคารพบูชาที่แท้ ด้วยเหตุผลเหล่านี้ สมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จึงเข้าพระทัยว่า คงจะหันเข้าพระศาสนาคริสเตียนอยู่บ้าง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ได้ตรัสไปกับพ่อลคอนมีความตอนหนึ่งว่า ตามพงศาวดาร ภาคที่ ๔๑ ภาคที่ ๒ หน้า ๔๘ อันแสดงถึงพระปรีชาสามารถในการแก้ปัญหาของพระองค์ท่าน เป็นพระดำรัสที่ไพเราะประกอบไปด้วยเหตุผลดังนี้

"......เจ้าจงไปบอกราชทูตแทนเรา ว่าเรามีความขอบพระทัยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอย่างยิ่ง ที่ได้ทรงแสดงไมตรีต่อตัวเราดังนี้ และการที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงแสดงไมตรีแก่เรานั้น เป็นการที่ได้ทราบกันแพร่หลายในฝ่ายทิศตะวันออกแล้ว เพราะฉะนั้น เราจึงขอบพระคุณยิ่งนัก แต่การที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเพื่อนรักของเรามาแนะนำการอันยากเช่นนี้ และเป็นเรื่องที่เราไม่มีความรู้เลยนั้น เป็นเรื่องที่กระทำให้เราเสียใจเป็นอันมาก แต่ขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ทรงพระปรีชาญาณอย่างล้ำเลิศได้ทรงตริกตรองดูว่า การที่จะเปลี่ยนศาสนาซึ่งได้เคยนับถือต่อ ๆ กันมาถึง ๒๒๒๙ ปีแล้ว จะเป็นการสำคัญและลำบากสักเพียงไร อีกประการหนึ่งเราก็มีความประหลาดใจมากว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเพื่อนรักของเราได้มาเป็นพระธุระในการอันเป็นกิจของพระเป็นเจ้า เพราะเราก็เห็นว่าพระเป็นเจ้าเองก็หาได้ผักใฝ่เรื่องนี้ไม่

เพราะการที่มนุษย์เรามีร่างกาย มีวิญญาณ มีธรรมชาติอย่างเดียวกัน ไม่ใช่พระเป็นเจ้าเป็นผู้ทำให้เป็นเช่นนั้นดอกหรือ ถ้าพระเป็นเจ้าจะโปรดให้มนุษย์ทั้งปวงได้มีความนับถือศาสนาอันดีอันเดียวกันแล้ว พระเป็นเจ้ามิทำให้มนุษย์ทั้งหลายเกิดมาร่วมศาสนาเดียวกันหรือ แต่นี่พระเป็นเจ้าก็ไม่ต้องการให้เป็นเช่นนั้น กลับปล่อยให้มีศาสนาต่าง ๆ กันทั่วโลกตั้งแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้เราจะไม่ควรเชื่อหรือว่า พระเป็นเจ้ามีความประสงค์จะให้มนุษย์เราได้นับถือบูชาพระองค์ด้วยวิธีและลัทธิต่าง ๆ กันดังเราได้เห็นกันอยู่แล้วว่า ต่างพวกก็ต่างนับถือและบูชาพระเป็นเจ้าตามลัทธิของตัว แต่อย่างไรก็ดี เราก็รู้กันอยู่แล้วว่าการทั้งปวงจะเป็นอย่างไรก็ต้องสุดแล้วแต่พระเป็นเจ้าจะสั่งให้ทำ เพราะฉะนั้นเราจึงขอมอบกายของเราและแผ่นดินของเราให้อยู่ในความปกครองของพระเป็นเจ้า การต่อไปข้างหน้าจะดีร้ายประการใดก็แล้วแต่พระเป็นเจ้าจะโปรดเถิด แล้วเจ้าจงบอกราชทูตให้ไปกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วย ว่าเพื่อจะแสดงให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเห็นว่า เรามีความพอใจในพระราชไมตรีของพระองค์เพียงไร และเรามีความประสงค์ที่จะยึดพระ

ราชไมตรีนั้นไว้เพียงไร เราจึงจะได้จัดการให้ตัวเราก็ดี ผู้ที่จะเป็นพระเจ้าแผ่นดินแทนเราก็ดี ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของเราก็ดี ต้องนับถือและนึกถึงพระคุณของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอยู่เนืองนิตย์ ถ้าแม้ว่าต่อไปภายหน้า ผู้ที่จะเป็นพระเจ้าแผ่นดินแทนเราจะไม่ปฏิบัติตามความประสงค์ของเราดังว่ามานี้แล้วก็ขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ลงโทษต่อพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้น หรือจะทรงขับไล่พระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นให้ออกไปเสียให้พ้นพระราชอาณาเขตก็ได้ เพราะเราจะได้ยกอำนาจให้แก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส สำหรับที่จะลงโทษแก่ผู้ที่จะขัดพระราชโองการของเราต่อไป แต่นั่นแหละข้อต่าง ๆ ที่เรายกขึ้นมาอ้างนี้ ราชทูตฝรั่งเศสจะว่ากระไรบ้าง"

อย่างไรก็ดี สมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็มิได้ทรงเข้ารีต แต่ทรงยินยอมให้พสกนิกรของพระองค์เข้ารีตได้ตามใจสมัคร นับแต่นั้นมา คริสตศาสนาก็ได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทยสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้

ง. ศาสนามะหะหมัด (อิสลาม)

เรื่องราวของศาสนามะหะหมัดหรืออิสลามนี้ ผู้บรรยายแทบจะไม่มีเรื่องจะพูด เพราะยังค้นหาหลักฐานต่าง ๆ ไม่พบ

อย่างพร้อมมูล แต่ครั้นจะไม่พูดถึงเสียเลย หลักฐานทางโบราณคดีก็ยังปรากฏอยู่ เช่นต้นว่า ทุ่งแขก (ซึ่งอยู่ด้านหน้าของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยาทางทิศใต้) ตะเกียนที่คลองตะเคียน นอกจากนี้ทางประวัติศาสตร์และพงศาวดารก็กล่าวไว้ว่า กรุงศรีอยุธยาได้มีความสัมพันธ์ทางการค้าขายกับเมืองจาม เมืองชวา มลายู อินเดียและเปอร์เซีย ไปมาถึงกันอยู่ช้านานแล้ว ชนชาติที่กล่าวมาส่วนใหญ่ก็เคารพเลื่อมใสนับถือศาสนาอิสลาม หรือมะหะหมัดอยู่ ศาสนานี้จะเข้ามาเผยแพร่ในกรุงศรีอยุธยาแต่สมัยนั้นยากที่จะกำหนดให้ชัดแจ้งได้ จึงขอฝากไว้แก่ผู้คงแก่เรียนและผู้รู้ทั้งหลายได้โปรดกรุณาแจ้งให้ผู้บรรยายได้ทราบด้วยหากได้สนใจค้นพบ

ในที่นี้ใคร่ขอเสนอเพียงความสัมพันธ์ระหว่างเปอร์เซีย ชวา อินเดียกับไทยในทางค้าขาย ซึ่งมีความตอนหนึ่งในหนังสือประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาตอนต้น ซึ่งนายรอง ศยามานนท์ และหม่อมราชวงศ์สุมนชาติ สวัสดิกุล กรรมการชำระประวัติศาสตร์ได้เขียนไว้ตอนหนึ่งในบทที่ ๓ หน้า ๑๑ ว่า

"ในเปอร์เซีย ราชวงศ์อินข่านได้หมดอำนาจลงเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๒ บ้านเมืองได้แบ่งแยกออกเป็นหลายแคว้นมาเป็นเวลาเกือบถึงศตวรรษ กรุงศรีอยุธยาก็ห่างไกลจากเปอร์เซีย ฉะนั้นเปอร์เซียจึงไม่ได้มีความเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา"

"......ส่วนทางอินเดีย สุลต่านแห่งกรุงเดลีได้สร้างอาณาจักรขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๗๔๙ ต่อมาพวกอิสลามได้ขยายอำนาจของตนไปทางทิศเหนือไปจดภูเขาหิมาลัย ทางทิศใต้จดแผ่นดินตอนใต้ปลายสุดของอินเดีย แม้ว่าภายหลังสุลต่านแห่งกรุงเดลีอ่อนอำนาจลงก็ไม่ปรากฏว่าเจ้าผู้ครองรัฐใดมีกำลังพอที่จะทำลายอาณาจักรของสุลต่านกรุงเดลี อินเดียแบ่งแยกออกเป็นหลายรัฐและอาณาจักร ปราศจากผู้ทรงอำนาจสิทธิ์ขาดทั่วไปตลอดมา จนพระเจ้าบาบาสถาปนาราชวงศ์โมกุล มีกรุงเดลีเป็นราชธานีเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๙ ในชวา กล่าวโดยสรุปราชวงศ์มาชปะหิตได้ครองอำนาจสมัยเดียวกับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงสร้างกรุงศรีอยุธยา กษัตริย์ราชวงศ์นี้แผ่อานุภาพครองมายังสุมาตราบอร์เนียว และส่วนหนึ่งของฟิลิปปินส์ปัจจุบัน และส่วนหนึ่ง

ของแหลมมลายู ทรงได้รับผลประโยชน์ทางค้าขายอย่างกว้างขวางกับประเทศต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน แต่ต่อมาราชวงศ์มาชปะหิตก็เสื่อมความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยาซึ่งทำการโดยอาศัยการเจริญพระราชไมตรีและการศึกสงครามที่มีอยู่กับราชอาณาจักรตะวันออก และภาคเหนือของแหลมอินโดจีน อันได้แก่ เขมร ลานนาไทยและจีน

เท่าที่กล่าวมาก็พออาศัยได้เป็นเค้าว่าเพราะการค้าระหว่างอินเดีย ชวา และเปอร์เซียซึ่งมีอยู่กับกรุงศรีอยุธยานั้นย่อมโน้มนำศาสนามะหะหมัดและอิสลามเข้ามาสู่พระนครศรีอยุธยาโดยติดตามเข้ามากับพ่อค้าแต่ไม่ปรากฏหลักฐานในตอนต้นว่าได้เผยแพร่กันอย่างไร ในสมัยกรุงศรีอยุธยายุคต้น

ในระยะต่อมามีอยู่ในข้อหนึ่งที่จะเว้นกล่าวเสียมิได้คือ เฉกอาหมัด พ่อค้าชาวเปอร์เซียซึ่งเข้ามาทำการค้าขายในกรุงศรีอยุธยาเมื่อปี พ.ศ.๒๑๔๕ ตรงกับแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้สวามิภักดิ์เข้ารับราชการ ได้เลื่อนยศเป็นถึงเจ้าพระยาเฉกอาหมัดรัตนาธิบดี ว่าที่สมุหนายกอัครมหาเสนาบดี ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ต่อ

มาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นเจ้าพระยาบวรราชนายก ผู้สืบสกุลสายนี้มีลำดับและได้รับบรรดาศักดิ์แทบทุกรัชกาลดังนี้

เจ้าพระยาบวรราชนายก (เฉกอาหมัด)

พ.ศ. ๒๐๘๕-พ.ศ. ๒๑๗๓ แผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม

เจ้าพระยาอภัยราชา (ชื่น)

พ.ศ. ๒๑๒๑-๒๒๑๐ แผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง

เจ้าพระยาชำนาญภักดี (สมบุญ)

พ.ศ. ๒๑๖๑-......แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เจ้าพระยาเพชรพิชัย (ใจ)

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

เจ้าพระยาอัครมหาเสนา (บุนนาค)

พ.ศ. ๒๒๘๑-๒๓๔๘ ในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

การสืบสกุลของเฉกอาหมัดซึ่งเป็นชาวเปอร์เซียซึ่งผู้บรรยายเข้าใจว่าคงจะนับถือศาสนามะหะหมัดมาแต่ก่อน

แล้ว การที่ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นถึงชั้นเจ้าพระยาและสืบต่อมาหลายรัชกาลในสมัยกรุงศรีอยุธยานี้คงจะได้รับพระราชทานที่ดินเพื่อสร้างเคหสถาน ซึ่งผู้บรรยายเข้าใจว่าคงจะเป็นบริเวณทุ่งแขกก่อน ต่อมาอาจจะทรงโปรดให้ย้ายสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาไปยังตะเกีย คลองตะเคียนข้างขึ้น ซึ่งผู้บรรยายขอออกตัวไว้เสียก่อนว่า ยังมิได้สอบสวนให้แน่ชัด อย่างไรก็ดีศาสนาอิสลามหรือมะหะหมัดก็ได้มีอยู่ในกรุงศรีอยุธยาแล้วตั้งแต่สมัยโน้นจนถึงสมัยนี้

การศาสนาสมัยอยุธยาเท่าที่ได้บรรยายมานี้ ผู้บรรยายนึกอยู่เสมอว่าคงจะมีสาระสำคัญบางประการขาดตกบกพร่องอยู่มาก หากท่านผู้ฟังมีความคิดเห็นประการใด ขอได้โปรดให้คำแนะนำเพื่อเป็นแนวการศึกษาค้นคว้าต่อไป

การปกครองสมัยอยุธยา

ของ

นายพิสิฐ เจริญวงศ์

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ประกอบกับหลักฐานทางโบราณคดี เป็นต้นว่า โบราณวัตถุสถานสมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาเมื่อแรกสถาปนา ได้หลักฐานข้อมูล ทั้งเก่าและใหม่เพิ่มเติม พอที่จะเสนอข้อคิดได้ว่า ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีบ้านเมืองแห่งหนึ่งตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีเมืองอโยธยาเป็นราชธานี เป็นศูนย์กลางการปกครอง วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ สืบต่อจากเมืองละโว้ซึ่งลดความสำคัญลง กลายเป็นเมืองลูกหลวงไป จนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ กรุงอโยธยาเกิดโรคระบาดขึ้น สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หรือที่เรียกกันว่า พระเจ้าอู่ทอง ซึ่งครองราชย์อยู่ในขณะนั้น ได้อพยพ ย้ายมาตั้งราชธานีใหม่ ที่บริเวณหนองโสน ฝั่งตรงข้ามด้านตะวันตกของกรุงอโยธยา ขนานนามราชธานีว่า "กรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยา" สืบมา

ก็ด้วยเหตุเคยอยู่ในบ้านเมืองเดียวกันมาก่อน ทั้งพระมหากษัตริย์ข้าราชการและประชาราษฎร์ เมื่อมาตั้งหลักแหล่ง ณ เมืองใหม่ พฤติกรรมทั้งปวง ตลอดจนคติและแนวความคิดต่าง ๆ จึงยังคงรูปรอยเดิมเป็นส่วนมากหรือทั้งหมด ทั้งนี้ย่อมรวมไปถึงรูปลักษณะของการปกครองบ้านเมืองด้วย

คติการปกครองของกรุงศรีอยุธยานั้น ถือแปลกไปจากกรุงสุโขทัยบ้าง เพราะทางกรุงศรีอยุธยานั้นเป็นเมืองทางฝ่ายใต้ ปกครองตามประเพณีขอม ก็แต่ประเพณีการปกครองของขอมกับของไทยเหมือนกันอย่างหนึ่ง ซึ่งถือเอาอาญาสิทธิ์ของพระเจ้าแผ่นดินเป็นหลักในการปกครอง มาผิดกันที่พวกขอมถือลัทธิตามชาวอินเดีย สมมุติว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นพระโพธิสัตว์ หรือเป็นพระอิศวร พระนารายณ์แบ่งภาคลงมาเลี้ยงโลก และอาศัยพวกพราหมณ์เป็นเจ้าตำราการปกครอง ลักษณะการที่พวกขอมปกครองราษฎรจึงคล้ายนายปกครองบ่าว[๑] ส่วนกรุงสุโขทัยนั้นเป็นเมืองฝ่ายเหนือ ถือ

---

๑. สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, <u>ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ</u> กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายแสวง ทิมทอง, วันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๒ หน้า ๖

คติการปกครองตามประเพณีไทย ข้อเท็จจริงนี้ตีความได้จาก *จารึกกรุงสุโขทัย* ซึ่งสะท้อนให้เห็นการปกครองอาณาจักรของพระมหากษัตริย์ได้ว่า อยู่ในลักษณะ บิดาปกครองบุตร คอยคุ้มครอง พิทักษ์ให้ปลอดภัย ส่งเสริมการอาชีพให้อยู่ดีกินดี และร่มเย็น

ความแตกต่างในข้อนี้ เห็นได้จากการศึกษาสภาพอาณาเขตและความสัมพันธ์ของอาณาจักรทั้งสองที่มีต่ออิทธิพลภายนอก กล่าวคือ กรุงศรีอยุธยามีสภาพเป็นอาณาจักรมาช้านานแล้ว ส่วนกรุงสุโขทัยวิวัฒนาการมาจากบ้านเมืองและชุมชนเล็ก ๆ ฐานะของพระมหากษัตริย์กับราษฎรสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงเสมอด้วยเจ้ากับข้า คล้ายคลึงกับทัศนะการปกครองตามจารีตประเพณีของขอมซึ่งเคยอยู่ด้วยกันมาเป็นเวลานาน กฎหมายเก่าซึ่งตราขึ้นในสมัยนี้ก็นิยมใช้ถ้อยคำภาษาเขมรและสันสกฤตอย่างที่ขอมใช้ ถือสถาบันของพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันชั้นสูงสุด ทรงอยู่ในฐานะสมมุติเทพ เป็นผู้ทรงบุญญาธิการเสมอด้วยองค์เทวะ ปรากฏถ้อยคำในสร้อยพระนามเสมอมา เช่น ในลิลิต*โองการแช่งน้ำ*ซึ่งเชื่อกันว่าแต่งขึ้นในสมัยนั้นก็กล่าวพระนาม

"สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทราบรมมหาจักรพรรดิศร-ราชาธิราช" หมายรวมว่าทรงอำนาจเป็นใหญ่กว่าราชาทั้งหลาย ข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๓๘ ว่าด้วยเรื่องกฎหมายลักษณะโจร พบที่เมืองสุโขทัย จารึกถ้อยคำแสดงฐานะของกษัตริย์กรุงอยุธยากับกรุงสุโขทัย แตกต่างกันคือ ใช้คำขานกษัตริย์ทางอยุธยาว่า "สมเด็จบพิตร........ราชศรีบรมจักรพรรดิราช" และขานพระนามกษัตริย์กรุงสุโขทัย (พ่อขุนรามคำแหง) แต่เพียงว่า "พระยารามราช" เช่น "ดังมนุษยธรรม (อย่าง) พระยารามราช อันฝูงสาธุแสดงยศปรากฏชั่วลูกหลาน"[๑] แสดงวิวัฒนาการการปกครองของกรุงสุโขทัยว่า ปรับจากคติการปกครองแบบพื้นบ้านแต่เดิมมา เมื่อกล่าวพระนามก็ไม่ประกอบด้วยราชาศัพท์สนธิสมาสยืดยาวหลายคำ เช่น "สมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีบรมไตรยโลกนารถมหามงกุฎเทพยมนุษยบริสุทธิสุริยวงษ์องค์พุทธางกูรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว"[๒] อย่าง

๑. สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๓, หน้า ๒๖-๒๗

๒. มิสบรัดเล, กฎมนเทียรบาลเล่ม ๑, หนังสือ เรื่อง กฎหมายเมืองไทย, หน้า ๘๑

กรุงศรีอยุธยา ไม่มีคำว่า พระบาท สมเด็จ ข้าเฝ้าละอองธุลีพระบาท กษัตริย์ต้นวงศ์พระร่วงองค์แรก แต่ก่อนก็เป็นพ่อขุนบางกลางท่าว เจ้าเมืองบางยาง เมื่อเสวยราชย์เปลี่ยนเป็น พ่อขุนศรีอินทรบดินทราทิตย์หรือศรีอินทราทิตย์อันเป็นพระนามที่พ่อขุนผาเมือง พระสหาย ได้รับจากพระราชาธิบดีกรุงกัมพูชาและถวายให้ กระนั้นก็ยังครึ่งไทยครึ่งขอมอยู่ดี คือไม่ยอมทิ้งคำว่า "พ่อขุน" หรือ "ขุน" อันเป็นคำสามัญพื้นบ้านอย่างไทย ๆ

และแม้พระนามและสร้อยพระนามของกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา จะพ้องกับเทพเจ้าในศาสนาฮินดูและพราหมณ์ก็ตาม เป็นแต่เพียงถ้อยคำแสดงพระเกียรติยศเท่านั้นในทางพฤติกรรมหรือทางปฏิบัติ พระมหากษัตริย์ มิได้ทรงถือพระองค์เป็นเทพเจ้าแบ่งภาคลงมาเกิด ดังคติในศาสนานั้น เพราะพระองค์ยึดถือพระพุทธศาสนา สามารถอยู่ใกล้ชิดราษฎรและอยู่ในความรู้สึกของราษฎรได้มากกว่าคติทางฮินดูแต่ก็ยังนับว่าห่างเหินกว่าทางกรุงสุโขทัย ส่วนราษฎรนั้นถือพระองค์เสมอด้วยพระโพธิสัตว์อยู่แล้ว เมื่อ เสด็จสวรรคต ในเอกสารเก่า เช่น พระราชพงศาวดารยังใช้คำแทน

สวรรคตว่า "นิพพาน" เช่น "ศักราช ๗๔๗ กุนศก สมเด็จพระราเมศวรเจ้านิพพาน จึงพระราชกุมารท่านเจ้าพญารามเสวยราชสมบัติ"[๑] และในจารึกหลักที่ ๔๑ ที่วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กล่าวถึงขุนนางชื่อขุนศรีรัตนากร บำเพ็ญกุศลหล่อพระพิมพ์ ๗๖,๕๑๒ องค์ ถวายอานิสงส์ส่วนหนึ่งแด่สมเด็จพระรามาธิบดี ขอให้ "จุงลุสวรรค์นิรพาน"[๒]

จะเห็นได้ว่าศูนย์รวมของความเชื่อและความรู้สึกของ องค์พระมหากษัตริย์กับราษฎร มั่นอยู่ในพระบวรพุทธศาสนาเช่นกัน ปรากฏในเอกสารเก่า ว่ากษัตริย์แทบทุกพระองค์มีพระจริยาวัตรมั่นอยู่ในธรรม ปวารณาพระองค์เป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก ทำนุบำรุงศาสนา ด้วยการสร้างวัดวาอาราม ไม่ขาดระยะ อันราษฎรนั้นเล่า ก็ถือวัดเป็นประหนึ่งสโมสรสันนิบาตเป็นแหล่งพบปะสังสันทนา เรื่องธรรม และสารทุกข์สุกดิบ เหตุนี้เป็นเหตุหนึ่งที่อยุธยามีวัดวาอาราม

---

๑. องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๖, ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑, หน้า ๑๓๓

๒. ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๓ หน้า ๔๘

มากมาย นับได้ว่าเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่ง ที่ส่องสะท้อนให้เห็นการศึกษา การเมือง และรูปลักษณะสังคมโดยทั่วไป ของชาวอยุธยาในครั้งกระนั้น ทั้งยังเป็นบ่อเกิดของศิลปกรรมแทบทุกแขนง และสามารถกล่าวได้ว่าเป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นปึกแผ่นของบ้านเมืองในรัชสมัยต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

ความอยู่ดีกินดีของชาวอยุธยามีอยู่ตลอดมา แต่ครั้งเมื่ออยู่ในอโยธยาแล้ว เพราะกรุงอโยธยาตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะ ในบริเวณที่มี แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรีมาพบกัน ที่ราบลุ่มในอาณาเขตนี้จึงอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก อาชีพหลักของประชาชนในสมัยนั้นจึงเป็นเรื่องเกษตรกรรม กสิกรรม และการประมง ถึงเมื่อย้ายมาตั้งเมืองใหม่เป็นกรุงศรีอยุธยาแล้ว ก็ยังได้อาศัยแม่น้ำทั้งสามสายเป็นสายเลือดสำคัญ จนเมื่อปี พ.ศ. ๒๑๒๓ สมเด็จพระมหาธรรมราชา ได้โปรดให้ขุดคูขื่อหน้า ที่ตำบลบ้านหัวรอ ไปบรรจบแม่น้ำบางกะจะ ที่ตำบลป้อมเพชร แต่นั้นมากรุงศรีอยุธยาก็กลายสภาพเป็นเกาะ มีทางน้ำไหลล้อมทั้ง ๔ ด้าน ถึงฤดูน้ำ น้ำจะไหลหลากทั่วบริเวณรอบ

ตัวเมือง เป็นปราการธรรมชาติที่แข็งแรงอย่างหนึ่ง สำหรับป้องกันข้าศึกโจมตีพระนครได้ชั่วระยะหนึ่ง มีพงศาวดารบันทึกว่า

"เมื่อพม่ายกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา ต้องมาเฉพาะหน้าแล้ง"

ในพระนครมีคลองที่ขุดขึ้นสำคัญ ๆ หลายคลอง ทั้งเล็กและใหญ่ มีการชลประทานเพื่อให้ราษฎรได้ใช้สอย "เพราะว่ากรุงเก่าถึงจะเป็นเมืองลุ่ม หน้าน้ำ น้ำท่วมก็จริงแต่ถึงระดูแล้งน้ำก็ลดต่ำกว่าตลิ่งลงไปเกือบ ๓ วา คลองในพระนครอย่างลึก ก็คงจะ ๓ วา หรือไม่ถึง เมื่อเป็นเช่นนั้นถึงหน้าแล้ง น้ำในคลองในพระนครก็คงแห้งหมด จะมีน้ำใช้ก็แต่ที่บึงชีขันอย่างเดียว"๑ กรุงศรีอยุธยาจึงเป็นเมืองอู่ข้าวอู่น้ำเสมอมา เป็นชุมทางการค้าขายภายใน ทั้งทางบกและทางน้ำระหว่างเมืองทางเหนือและทางใต้ ทั้งสามารถติดต่อค้าขายกับชาวต่างประเทศได้ด้วย อาณาเขตเล่า ก็กว้างขวางใหญ่โต เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรในสมัยนั้นภูมิลำเนาบ้านเรือนของพลเมืองในเวลาโน้น คงจะอยู่ในที่

---

๑. พระยาโบราณราชธานินทร์, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๓, ตำนานกรุงเก่า, หน้า ๔๕.

ริมแม่น้ำลำคลองและที่ใกล้กำแพงพระนครทั้งภายในและภายนอก แต่กลางเมืองเห็นที่จะเป็นที่ว่างเปล่า หรือถึงจะมีบ้างก็คงน้อย สังเกตดูความในพระราชพงศาวดาร ถ้าเกิดทัพศึกคราวใด ก็ต้องกวาดต้อนราษฎรในแขวงจังหวัดทั้ง ๔ เข้าไปไว้ในพระนคร[๑] ปัญหาทางเศรษฐกิจ ที่จะมีผลต่อการเมืองจึงไม่ยังเกิดขึ้นเลย

แต่เริ่มแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เขตการปกครองของกรุงศรีอยุธยา ยังไม่กว้างเท่าใดนัก ด้วยทางเมืองเหนือยังมีอาณาจักรสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองอยู่ ทางตะวันตกเมืองเมาะตะมะของมอญก็เป็นอิสระจากกรุงสุโขทัย ทางตะวันออกกรุงกัมพูชาก็เป็นปึกแผ่นแน่นหนาอยู่ ส่วนทางใต้ก็ต่อเขตแดนเมืองประเทศราชของกรุงสุโขทัย สภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้น จึงบีบบังคับให้อยุธยาเร่งรัดและสร้างเสริมกำลังให้แข็งแรง เพื่ออย่างน้อยที่สุดก็สามารถป้องกันการรุกรานจากอาณาจักรที่มีอำนาจได้ พร้อมกันนั้นก็เริ่มการขยายอาณาเขตออกไปที่เมืองมอญและกรุงกัมพูชาเข้ามาไว้ในอำนาจ

---

๑. พระยาโบราณราชธานินทร์, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๓, ตำนานกรุงเก่า, หน้า ๑๐๖.

แผ่นดินต่อมา สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) อาณาเขตของกรุงศรีอยุธยา กว้างขวางออกไปอีก ได้เมืองเหนือทั้งหมด รวมทั้งกรุงสุโขทัยด้วย นโยบายการปกครองเมืองประเทศราช หัวเมืองฝ่ายเหนือในรัชกาลนี้ ใช้วิเทโศบายที่ดีที่สุด กล่าวคือ แบ่งเขตการปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมดที่เคยเป็นของกรุงสุโขทัย ออกเป็นสองส่วน เป็นการตัดกำลัง จะได้ปกครองง่ายขึ้น ส่วนหนึ่งบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง อันมีเมือง ตาก กำแพงเพชร และนครสวรรค์ ให้พระยาญาณดิศโอรสบุญธรรมปกครองขึ้นตรงต่อราชธานี อีกส่วนหนึ่ง คือบริเวณลุ่มแม่น้ำยมและน่าน มีเมืองพิษณุโลก สุโขทัย สวรรคโลก และพิจิตร ให้พระมหาธรรมราชา ที่ ๒ ปกครองเป็นประเทศราช

แผ่นดินสมเด็จพระราเมศวร ครั้งที่ ๒ ได้เมืองเชียงใหม่ จากนั้นจนสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราช ที่ ๒ กรุงศรีอยุธยามีเรื่องยุ่งยาก ด้วยการแย่งชิงราชสมบัติและราชกิจภายใน แต่อำนาจการปกครองอาณาเขตหัวเมืองและประเทศราชทั้งหลายตลอดจนเป้าหมาย นโยบายทางการเมือง ยังคงเป็นไปเช่นเดิม

ระเบียบบริหารราชการโดยทั่วไปของกรุงศรีอยุธยาขึ้นอยู่กับองค์พระมหากษัตริย์เป็นปฐม เป็นสถาบันการบริหารชั้นสูงสุดแต่เพียงสถาบันเดียว ต่างกันกับคติการปกครองของพวกฮินดู ซึ่งให้อำนาจบริหารแก่วรรณะกษัตริย์และพราหมณ์ร่วมกัน พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา มีอิสระในการดำเนินนโยบายปกครองได้ทุกอย่าง อาจยอมรับหรือไม่ยอมรับข้อเสนอ หรือความคิดเห็นของ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ก็ได้ แม้จะยอมรับหลักทศพิธราชธรรมในพระธรรมศาสตร์ก็แต่เพียงพิธี และเป็นหลักการของการยอมรับราชอำนาจของกษัตริย์เท่านั้นเอง สถาบันของพระมหากษัตริย์ก็สถาบันหนึ่ง ขุนนางก็สถาบันหนึ่ง เหนือกว่าประชาชนมากนัก ไม่มีความเป็นกันเองอย่างสมัยพ่อขุนรามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัย

นิโคลาส์ แชร์แวส์ ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในประเทศสยาม ครั้งแผ่นดินสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชบันทึกว่า

"ไม่มีรัฐใดในชมพูทวีป (ทางอินเดีย) ที่จะเป็นราชาธิปไตยเท่าประเทศสยาม พระเจ้าแผ่นดินที่ทรงครองราชย์มาจนกระทั่งถึงองค์ปัจจุบันนี้ ได้รับการยกย่องพระเกียรติ

เสมอด้วยพระผู้เป็นเจ้าทีเดียว พระองค์ทรงเลือกเอาประโยชน์ทางบำเพ็ญพระองค์ให้เป็นที่เกรงกลัวแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ยิ่งกว่าจะทรงพอพระราชหฤทัยให้เป็นที่รักแก่พวกเขาเสียอีก และไม่ค่อยทรงปรากฏพระองค์ต่อสาธารณะนัก อาจจะเป็นเพราะทรงเกรงว่า ถ้าปรากฏพระองค์ให้พลเมืองเห็นแล้ว พวกราษฎรก็จะประจักษ์ว่า อันเจ้าชีวิตของพวกเขานั้นที่แท้ก็คือ มนุษย์ธรรมดาสามัญที่ยังมีความขาดตกบกพร่องและจุดอ่อนแออย่างเราดี ๆ นี่เอง รัฐประศาสโนบายของพระองค์ก็ซ่อนเร้นเท่า ๆ กับชีวิตของพระองค์เหมือนกัน เป็นความลับอันจะเผยให้ทราบได้ก็แต่เฉพาะบุคคลที่พระองค์ทรงมอบหมายให้ปฏิบัติรัฐกิจเท่านั้น เสรีภาพของบุคคลในยุโรป ในอันที่จะกล่าวขวัญถึงเจ้านายและความประพฤติของพระองค์ได้อย่างอิสระนั้น ในประเทศนี้ถือว่าเป็นการประทุษร้ายต่อแผ่นดิน"[๑]

พระมหากษัตริย์ถือพระองค์ว่าเป็นเจ้าชีวิต และเป็นเจ้าแผ่นดิน ตรงตามศัพท์ เช่น

---

๑. นิโกลาส์ แชรแวส์, <u>ประวัติศาสตร์ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม</u>, สันต์ ท. โกมลบุตร, แปล, หน้า ๖๘-๗๐.

"แล้วจึงพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสตรัสแก่เจ้าขุนหลวงสพฤา แลมุขมนตรีทั้งหลายว่า ที่ในแว่นแคว้นกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ เป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากให้ราษฎรทั้งหลายผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่ จะได้เป็นที่ราษฎรหามิได้"[1]

การปกครองหรือการบริหารราชการส่วนกลาง

การปกครองส่วนกลางหรือราชธานีของกรุงศรีอยุธยาแต่แรกมีพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระราชอำนาจเด็ดขาด ในการบริหารประเทศหรืออาณาจักร อาณาเขตปกครองอยู่แต่เฉพาะเมืองหลวงกับเมืองลูกหลวง ๔ เมือง แบบสุโขทัย หลักบริหารราชการส่วนกลาง แบ่งการปกครองออกเป็น ๔ ส่วน อันมี เวียง วัง คลัง และนา

๑. เวียง หรือ เมือง ขุนนางตำแหน่งนี้เรียกว่าขุนเมือง เป็นพนักงานปกครองท้องที่ บังคับบัญชาไพร่บ้านพลเมือง และมีหน้าที่พิทักษ์สันติให้ประชาราษฎร์ เช่น ปราบ

---

๑. ดี.บี. บรัดเล, กฎหมายเมืองไทย, ลักษณะเบ็ดเสร็จ, หน้า ๓๗๒.

ปรามโจรผู้ร้าย ตลอดจนลงทัณฑโทษแก่ผู้กระทำผิด มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบราชการในเมืองหลวงเท่านั้น

๒. วัง หัวหน้าส่วนราชการเรียก ขุนวัง รับผิดชอบในราชการในส่วนราชสำนัก และมีหน้าที่ตุลาการ ตัดสินคดีความอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย

๓. คลัง ขุนนางตำแหน่งนี้เรียก ขุนคลัง จัดการเกี่ยวกับราชทรัพย์ ตลอดจนส่วยสาอากร

๔. นา ขุนนางตำแหน่งนี้เรียก ขุนนา ตรวจตราดูการไร่นา และจัดการเกี่ยวกับเสบียงอาหารสำหรับพระนคร

ตำแหน่งจตุสดมภ์ทั้งหมดนี้ ถึงแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงแก้ไขเสียใหม่ "เอาขุนเมืองเป็นพระนครบาลเมือง เอาขุนวังเป็นพระธรรมาธิกรณ์ เอาขุนนาเป็นพระเกษตรา เอาขุนคลังเป็นพระโกษาธิบดี ให้ถือศักดินาหมื่น"[๑] มีฐานะเป็นกรม เจ้ากรมเป็นเสนาบดี

นอกจากกรมทั้ง ๔ นี้ ยังมี กรมพระกลาโหม ซึ่งเป็นกรมที่ใหญ่ที่สุดในบรรดาหน่วยราชการครั้งกรุงศรีอยุธยา

---

๑. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถ์เลขา, ภาคต้น, ห้างหุ้นส่วนจำกัด โอเดียนสโตร์ หน้า ๑๐๗.

เข้าสังกัดเป็นถึง อัครมหาเสนาบดี หรือสมุหพระกลาโหม เป็นฝ่ายขวา แบ่งส่วนราชการย่อยลงไปอีกมากมายตามกระบวนยุทธวิธีทหาร เทียบเท่ากระทรวงกลาโหมในปัจจุบัน กฎหมายลักษณะทหารหัวเมือง แสดงส่วนราชการในกรมพระกลาโหมว่า มีทำเนียบที่บัญชาการของสมุหพระกลาโหมเป็นกรมหนึ่ง มีราชปลัดทูลฉลอง ปลัดบาญชี ครูขุนใหญ่ขุนน้อย นายกองเพนียด นายเวรกลาโหม ตลอดจนนักการถือศักดินา ตั้งแต่ หมื่นไร่ ลดหลั่นลงมาถึง ๖๐๐ ไร่ เป็นต้น[๑]

กรมมหาดไทย เป็นกรมที่มีปริมาณงานรองลงมาจากกรมพระกลาโหม อัครมหาเสนาบดีเป็นที่สมุหนายก เป็นฝ่ายซ้าย ควบคุมราชการฝ่ายพลเรือนในหัวเมืองภายในพระราชอาณาจักร ส่วนในพระนครหลวงนั้น มีกรมอยู่ ๔ กรม คือ เวียง วัง คลัง และนา ซึ่งว่าราชการฝ่ายพลเรือนอยู่แล้ว และไม่ได้ขึ้นอยู่กับกรมมหาดไทยนี้ หากแต่รับผิดชอบโดยตรงต่อองค์พระมหากษัตริย์ทีเดียว ส่วนราชการ

---

๑. ดี.บี. บรัดเล, กฎหมายเมืองไทย, ศักดินาทหารหัวเมือง หน้า ๑๗๐-๑.

ในกรมนี้ แบ่งออกเป็นส่วนย่อยอีกหลายส่วนเหมือนกัน กล่าวคือ มีทำเนียบ สมุหนายก เป็นกรมหนึ่ง มีกรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ ฝ่ายพระลำภัง ฝ่ายตำรวจภูธร ฝ่ายตำรวจนครบาล และส่วนราชการกรมกองในการเดินสารติดต่อกับหัวเมืองอีกหลายส่วน

นอกจากกรมใหญ่ ๆ ที่เจ้าสังกัดมีศักดินาหมื่นไร่แล้ว ยังมีกรมกองเล็ก ๆ ที่เจ้ากรมมีศักดินาตั้งแต่ ๕,๐๐๐ ไร่ลงไป ได้แก่ กรมพระสุรัสวดี กรมแพทย์ จนถึงกรมอาสาวิเศษขวาและซ้าย ที่เจ้ากรมถือศักดินา ๘๐๐ ไร่อีกด้วย

ครั้นสิ้นแผ่นดิน สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้ว สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ เสวยราชย์สืบต่อจนตลอดรัชกาล ไม่มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงการปกครองใด ๆ ถึงรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งใฝ่พระทัยเรื่องการทหาร จึงได้ทรงปรับปรุงระเบียบแบบแผนให้รัดกุมขึ้นหลายอย่าง เช่น โปรดให้ทำสารบัญชี หรือวางระเบียบจัดบัญชีพล ทำพิธีทุกหัวเมือง หรือเกณฑ์พลเข้าซ้อมกระบวน

ยุทธ์ ตลอดจนทำตำราพิชัยสงคราม สร้างป้อมกำแพงเมือง
หลายแห่ง

ต่อจากรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เป็นต้นมา มีกษัตริย์สืบราชบัลลังก์ต่อมาอีก ๖ พระองค์ กรุงศรีอยุธยาก็เสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ บ้านเมืองก็ยุ่งยากด้วยราชกิจภายในและภายนอก ไม่มีโอกาสได้ปรับปรุงแก้ไขรูปการปกครอง แม้เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกอบกู้เอกราชขึ้นแล้วก็ยังต้องทำศึกสงครามกับประเทศต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา จนถึงรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ ว่างแก่การศึก พอจะมีเวลาจัดระเบียบการปกครองได้บ้าง เช่นโปรดให้จัดระบบภาษีอากร รวบรวมกฎหมายเก่าแล้วจัดประมวลตามลักษณะต่าง ๆ เช่น ลักษณะโจร ลักษณะกู้หนี้ และยังตราขึ้นใหม่อีกหลายลักษณะ

ต่อแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงปรับปรุงวิธีการค้าไม่ให้สินค้าบางอย่าง เช่น ข้าวขาดแคลน มีการควบคุมปริมาณข้าว เผื่อเหตุฉุกเฉินเรื่องศึกสงคราม และไม่ให้พ่อค้าไทยต้องเสียเปรียบการค้าแก่ชาวต่างประเทศ

จากนั้นเป็นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชผู้ทรงพระปรีชาสามารถในการปกครองมาก แต่ก็นับได้ว่าไม่ได้ทรงเปลี่ยนแปลงรูปการปกครองที่มีมาแต่ก่อนเลย จนถึงสิ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา เสียแก่พม่า พ.ศ. ๒๓๑๐

การปกครองหรือการบริหารส่วนภูมิภาค

แต่เดิมทีเดียว ยังคงถือตามกระบวนการปกครองอย่างกรุงสุโขทัยอยู่บ้าง กล่าวคือ วางพระนครศรีอยุธยาราชธานีอยู่กลาง แวดล้อมด้วยเมืองหน้าด่านทั้ง ๔ ทิศ ซึ่งมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง เช่น ให้เมืองลพบุรีอยู่ทางทิศเหนือ เมืองนครนายกอยู่ทางทิศตะวันออก เมืองพระประแดงอันเป็นเมืองปากน้ำเจ้าพระยาอยู่ทางทิศใต้ และเมืองสุพรรณบุรีอยู่ทางทิศตะวันตก ผู้ปกครองเมือง หรือที่เรียกว่า กินเมืองลูกหลวงนั้น พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งเอง โดยเลือกจากเจ้านายในพระราชวงศ์และท้าวพระยาผู้มีบำเหน็จความชอบ แต่ส่วนใหญ่แล้วก็เป็นเชื้อพระวงศ์แทบจะทั้งนั้น การปกครองเมือง ให้ปกครองอย่างกึ่งอิสระดำรงสิทธิอำนาจเด็ดขาดในการบริหารเช่นเดียวกับองค์พระมหากษัตริย์ แต่นโยบายการปกครอง และแบบอย่างประเพณี

บางอย่างต้องอยู่ในกรอบวิธีอย่างเมืองราชธานี เช่น การตัดสินคดีความ ต้องถือปฏิบัติตามพระราชบัญญัติหรือหมายประกาศที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้น

ดังเช่นในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้พระราเมศวรราชโอรส ไปครองเมืองลพบุรี อันเป็นเมืองหน้าด่าน ป้องกันข้าศึกทางเหนือ เช่น กรุงสุโขทัย และทางตะวันออกอาจป้องกันกรุงกัมพูชารุกรานได้ และให้ขุนหลวงพะงั่ว พระเชษฐาของพระมเหสี ครองเมืองสุพรรณบุรี ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ โปรดให้พระอนุชาไปครองเมืองสุพรรณบุรีที่พระองค์เคยครองมาก่อน ส่วนเมืองอินทรบุรีซึ่งเป็นเมืองหลานหลวงก็ให้พระราชนัดดาไปปกครอง ดังนี้เป็นต้น

แบบบริหารราชการส่วนภูมิภาคแบบนี้ เป็นปัญหาหนึ่งที่ยุ่งยาก ก่อให้เกิดการช่วงชิงอำนาจ ราชบัลลังก์ขึ้น เพราะการที่พระมหากษัตริย์ทรงกระจายอำนาจการปกครองให้แก่เจ้านายในพระวงศ์ หรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ไปปกครองเมืองลูกหลวงหลานหลวงอย่างกึ่งอิสระ โดยไม่สามารถควบคุมดูแลได้อย่างใกล้ชิดอย่างหนึ่ง และไว้วางพระราชหฤทัย

เกินไปว่าเป็นเครือญาติเดียวกันอีกอย่างหนึ่ง ทำให้คิดไปว่าคงจะไม่ทรยศ กบฏต่อ "พระคุณ" เป็นแน่ อันที่จริงการใช้ "พระคุณ" มากกว่า "พระเดช" ในลักษณะนี้ก็เป็นผลดีอยู่เหมือนกัน แต่ก็เป็นเพียงชั่วระยะหนึ่ง ที่พวกนั้นจะจงรักภักดีต่อพระองค์ ต่อเมื่อสิ้นรัชกาลผู้มีพระคุณแล้วนั่นแหละก็จะเกิดความวุ่นวายขึ้น เพราะจะต้องมีเจ้าผู้ครองนคร เมืองลูกหลวงเมืองใดเมืองหนึ่งซึ่งเป็นรัชทายาทเสวยราชสมบัติต่อ บรรดาเจ้าเมืองทั้งหลายที่เคยดำรงตำแหน่งฐานะเท่าเทียมกันมาก่อน ก็สิ้นความจงรักภักดีเพราะบางคนก็คิดอยากเป็นใหญ่เป็นโต

ปัญหาการเมืองข้อนี้ อาจลุล่วงไปด้วยดี หากพระมหากษัตริย์องค์ใหม่ทรงเข้มแข็ง เด็ดขาด และมีผู้ไม้ลายมือเป็นที่เชื่อถือกันมาก่อนเสวยราชย์ แต่ถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดทรงอ่อนแอ เมืองลูกหลวงหลานหลวงทั้งหลายก็อาจกระด้างกระเดื่อง คิดแยกตัวเป็นอิสระ หรือเตรียมพร้อมที่จะช่วงชิงราชบัลลังก์ ดังอุทาหรณ์สังเขปต่อไปนี้

๑. เมื่อสิ้นรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พระราเมศวรขึ้นเสวยราชสมบัติ "สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า

เข้ามาแต่เมืองสุพรรณบุรี เสนาบดีกราบทูลว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชเสด็จเข้ามา สมเด็จพระราเมศวรก็ออกไปอัญเชิญเสด็จเข้าพระนคร ถวายราชสมบัติแล้วถวายบังคมลาขึ้นไปลพบุรีดังเก่า"

๒. เมื่อสิ้นรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ "จึงเจ้าทองจันทร์ (ทองลัน) ราชบุตรขึ้นเสวยราชสมบัติสืบต่อมาได้ ๗ วัน พระราเมศวรเสด็จลงมาแต่ลพบุรีเข้าไปพระราชวัง ได้กุมเอาเจ้าทองจันทร์ได้ ให้พิฆาตเสียที่วัดโคกพระยา แล้วพระองค์ได้เสวยราชสมบัติ"

๓. เมื่อสิ้นรัชกาลสมเด็จพระราเมศวร พระยารามราชบุตรขึ้นเสวยราชย์ มีเรื่องบาดหมางกับเจ้าพระยามหาเสนาบดี เจ้าพระยามหาเสนาบดีหนีไปซ่องสุมผู้คนยกเข้ามาปล้นเอาพระนครศรีอยุธยาได้ แล้วถวายราชสมบัติแด่พระนครอินทร์ พระราชนัดดาสมเด็จพระบรมราชาธิราชซึ่งครองเมืองสุพรรณบุรีอยู่ในขณะนั้น

๔. เมื่อสิ้นรัชกาลสมเด็จพระอินทราธิราชที่ ๑ เจ้าอ้ายพระยา ซึ่งกินเมืองสุพรรณบุรี และเจ้ายี่พระยาซึ่งกินเมืองแพรกศรีราชา ยกทัพเข้ามาชิงราชสมบัติกันจนถึงแก่

ถึงวงคตด้วยกันทั้งสองฝ่าย มุขมนตรีจึงไปเฝ้าเจ้าสามพระยาซึ่งกินเมืองชัยนาท แล้วถวายราชสมบัติ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ อยู่ในราชสมบัติได้ ๑๗ ปี จึงเสด็จสวรรคต สมเด็จพระราเมศวร เจ้าราชบุตร ขึ้นเสวยราชย์สืบต่อมา ทรงพระนามว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ทรงแลเห็นความยุ่งยากในกรณีนี้ จึงโปรดให้เลิกคติการให้เจ้านายในพระราชวงศ์ออกไปปกครองเมืองลูกหลวง หลานหลวงนั้นเสีย

ส่วนการปกครองหัวเมืองชั้นนอกซึ่งเป็นเมืองประเทศราช ยังคงถือคติเก่าอย่างกรุงสุโขทัยเหมือนกัน เมืองชั้นนอกหรือเมืองประเทศราชในสมัยนั้น มีเมืองนครหลวง เมืองศรีสัตนาคนหุต เมืองเชียงใหม่ เมืองตองอู เมืองเชียงไกร เมืองเชียงกรานและเมืองอื่น ๆ รวม ๒๐ หัวเมือง เป็นต้น โปรดให้เจ้านาย เชื้อชาตินั้นปกครองกันเองตามประเพณีการปกครองเฉพาะชาติ เป็นแต่ให้ส่งเครื่องราชบรรณาการปรากฏตามกฎมนเทียรบาลว่า "ฝ่ายกระษัตริย์แต่ได้ถวายดอกไม้ทองเงินทั้งนั้น ๒๐ เมือง"

การปกครองหรือการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น

การปกครองส่วนท้องถิ่นในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น กล่าวได้ว่า ไม่สู้จะมีปัญหายุ่งยากอะไรนัก นโยบายการปกครองมุ่งเฉพาะการบริหารราชการส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค จึงไม่มีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงแบบแผนที่มีมาแต่เดิมเลย

การบริหารราชการส่วนนี้ กำหนดให้หมู่บ้านเป็นหน่วยแรกแล้วรวมหมู่บ้านเป็นตำบล มีกำนันเป็นหัวหน้าบรรดาศักดิ์เป็นพัน หลายตำบลรวมกันเป็นแขวง ให้หมื่นแขวงเป็นผู้ปกครองและหลายแขวงรวมกันเข้าเป็นเมือง มีพระยามหานครปกครอง

การแต่งตั้งข้าราชการส่วนท้องถิ่นนี้ เจ้าเมืองมีสิทธิอำนาจแต่งตั้งได้เอง นอกจากตำแหน่งกรมการเมืองบางตำแหน่ง เช่น ยกกระบัตร ต้องให้พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งปรากฏในกฎหมายลักษณะขบถศึก ว่า

"มาตราหนึ่ง เจ้าเมืองทั้งหลาย อยู่ในพระราชเสมาอาณาเขต เป็นข้าพระเจ้าอยู่หัวในแว่นแคว้น อันขึ้นแก่กรุงศรีอยุธยา เมืองใหญ่น้อยให้เจ้าเมืองหานายผู้จะเป็น

หมื่นแพ่ง หมื่นนครบาล หมื่นวัง หมื่นคลัง หมื่นนา ให้รักษาเมืองท่าน อย่าให้เกิดอุบัติ อนึ่งให้ตั้งหมื่นด่านหมื่นแขวง ตั้งนายขนอน คอยด่านทางให้มั่น จงดูพ้นแดนโดยรอบคอบ อย่าให้ข้าศัตรูเข้ามาแปลกปลอม ถ้าพบข้าศึกศัตรูมาก เห็นซ้ำเติมเข้ามา ให้เร่งขับครัวเข้าเมือง หับประตูเมืองอยู่ท่าพระเจ้าอยู่หัว ให้แต่งพลทหารสอดแนมดูเอาทางข้าศึกจงได้ แม้นข้าศึกถอยไป ให้ตามจนพ้นแดน จะมีบำเหน็จแก่เจ้าเมือง"๑

ศูนย์การปกครองส่วนท้องถิ่นนี้อยู่ที่ "เมือง" เจ้าเมืองมีความรับผิดชอบแต่เพียง ดูแลให้สงบและปลอดภัยและยุติธรรมต่อราษฎร สิทธิอำนาจของเจ้าหน้าที่ปกครองกำหนดโดยศักดินาลดหลั่นกันลงไป จนถึงลูกบ้านธรรมดาและยาจก วณิพก ทาสและลูกทาสซึ่งต่ำที่สุด มีศักดินาคนละ ๕ ไร่

กล่าวโดยสังเขปได้ว่า การปกครองของประเทศไทยสมัยกรุงศรีอยุธยานี้ มุ่งรวมอำนาจการปกครองไว้ในส่วน

---

๑. มิสบรัดเล, <u>กฎหมายเมืองไทย</u>, ลักษณะขบถศึก, หน้า ๒๔๘-๒๔๘.

กลาง มีพระมหากษัตริย์ทรงอำนาจเด็ดขาดอยู่แต่ผู้เดียว แบบแผนการปกครองส่วนใหญ่ คงลักษณะผสมของกรุงสุโขทัยและของขอมแห่งกัมพูชา มาปรุงเป็นวิธีการปกครองกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีพระองค์ที่ ๒ ซึ่งเป็นราชโอรส วิธีปกครองที่ปรุงขึ้นเมื่อระหว่าง พ.ศ. ๑๙๙๑ จน พ.ศ. ๒๐๗๒ ใน ๒ รัชกาลที่กล่าวมา จึงได้เป็นหลักของวิธีปกครองประเทศสยามสืบมา ถึงแก้ไขข้างเป็นบางสมัย ก็เป็นแต่แก้พลความ ตัวหลักวิธียังคงอยู่จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์นี้[๑]

---

๑. สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ, หน้า ๘

การติดต่อกับต่างประเทศสมัยอยุธยา

ของ

นายขจร สุขพานิช

เรื่องการต่างประเทศในสมัยอยุธยานั้น กินระยะเวลา ๔๑๗ ปี ในจำนวนรัชกาลถึง ๓๓ รัชกาล นับเป็นระยะยาวนานมาก ผมในที่นี้เชื่อว่ามีบางท่านทราบเรื่องดี บางท่านก็ทราบเพียงเลา ๆ การจะกล่าวให้ละเอียดก็อาจจะซ้ำกับผู้ที่ทราบดีแล้ว แต่ถ้าจะกล่าวอย่างผ่าน ๆ ก็จะเสียประโยชน์แก่ฝ่ายที่มีความรู้ในทางนี้น้อย แต่อย่างไรก็ดี เมื่อมีอยู่ ๒ สิ่ง ที่ต้องเลือกอยู่อย่างนี้ ผมก็จำเป็นที่จะต้องหาทางพูดในทางสายกลาง แต่จะว่าให้ละเอียดในบางเรื่อง และบางเรื่องก็จะกล่าวอย่างรวบรัด การเริ่มกล่าวปาฐกถาในทางวิชาการก็เห็นที่จะต้องยกครูเสียก่อน คืออันที่จริงผมได้รับประโยชน์จากผู้อาวุโสกว่า แล้วก็ยังมีชีวิตอยู่ในประเทศไทยนี้ ท่านผู้นี้มีอายุได้ ๙๐ ปี อยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ เป็นคนอังกฤษ เคยรับราชการในรัฐบาลอังกฤษ ตอนหลังนี้ออก

จากราชการ ก็เลยตั้งภูมิลำเนาอยู่จังหวัดเชียงใหม่ ก็คือมิสเตอร์ W.A.R. Wood หนังสือของท่านซึ่งเป็นที่รู้กันทั่วโลกคือ History of Siam ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๔ และต่อมาก็ตีพิมพ์อีกในตอนหลัง ๆ นอกจาก Mr. Wood แล้ว ก็ยังมีอีกท่านหนึ่งที่ผมยกย่องว่าเป็นผู้ที่ค้นคว้าในวิชาประวัติศาสตร์ไทย ในทางหลักการที่ถูกต้องเป็นคนแรกในเมืองไทย ท่านผู้นั้นมีนามสกุล อนุมานราชธน เหมือนกัน แต่ว่าไม่ใช่คนพ่อซึ่งเป็นบรมครูของผม แต่เป็นคนลูก คือคุณสมจัย อนุมานราชธน หนังสือของท่านเรื่องการทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยานี้ได้เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ แต่มาตีพิมพ์เอาในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ เมื่อปีที่แล้วก็ได้ตีพิมพ์ใหม่อีกครั้งหนึ่ง เพราะว่าต้นฉบับเดิมหายาก ในการตีพิมพ์ครั้งใหม่นี้ ท่านผู้ที่สนใจก็ควรจะหาเอาไว้ เพราะว่าเป็นผลงานของการค้นคว้าจริง ๆ แล้วก็ค้นคว้าอยู่ในประเทศที่เขาอุดมด้วยหนังสือที่จะให้ค้นคว้าได้ หนังสือการทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ของคุณสมจัยในด้านหลัง เวลาระบุรายชื่อหนังสือที่ใช้ คุณจะเห็นว่าท่านได้ใช้หนังสือหลักฐานร่วม

ร้อยเล่ม แล้วก็หนังสือร้อยเล่มนี้ในเมืองไทยมีไม่ถึงครึ่ง นอกนั้นเราต้องหาจากต่างประเทศ เรื่องการทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาเล่มนี้ ผมคิดว่าถ้าแก้ไขบางตอนซึ่งยังไม่ค่อยจะรัดกุมเพียง ๒-๓ แห่ง ก็จะใช้เป็น Text คือว่าเป็นหนังสือเรียนได้เป็นอย่างดีทีเดียว เพราะว่าผู้เขียนนั้นได้เขียนอย่างระมัดระวัง พร้อมทั้งให้หลักฐานเอกสารตลอดจนหน้าไหน แม้จะยังไม่ถึงระบุว่าบรรทัดนั้นบรรทัดนี้ แต่ก็ระบุหน้าไว้ให้ด้วย หนังสือการทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาของคุณสมรัย อนุมานราชธนนี้ ไม่ได้พูดถึงเรื่องประเทศจีน ท่านก็ได้ออกตัวไว้แต่แรกว่า การติดต่อกับประเทศจีนนั้น ติดต่อมาก มากครั้งเหลือเกิน การที่จะมาเขียนเพียงบทเดียวนั้นทำไม่ไหว ผมก็ได้ใช้หนังสือเรื่องอื่นเกี่ยวกับการติดต่อกับประเทศจีนในสมัยอยุธยา คือของศาสตราจารย์ชาวอเมริกัน ชื่อ สกินเนอร์[1] ผมได้นำมาด้วย ลองมานับดูว่าสมัยอยุธยานั้นประเทศไทยได้ติดต่อเป็นทางการกับรัฐบาลจีนกว่า ๗๐ ครั้ง คือว่าติดต่อบ่อยเหลือเกิน

---

1 G. William Skinner: Chinese Society in Thailand, Cornell U.P., 1957-pp. 1-27.

ในบางครั้งก็ระบุเพียงบรรทัดสองบรรทัด แต่เพียงสองบรรทัดนั้น บางครั้งก็ให้ประโยชน์แก่เราอย่างล้ำค่า เราจะหาจากที่อื่นไม่ได้ ก็เป็นที่เชื่อแน่ว่าเมื่อได้มีการติดต่อกันโดยทางรัฐบาลของสองประเทศนี้แล้ว ชาวจีนที่สมัครมาประเทศไทย แล้วตั้งรกรากบ้านช่องทำมาหากิน แล้วก็ได้หญิงไทยเป็นภรรยา เกิดบุตรหลาน มีมาตั้งแต่สมัยแรกๆ แล้ว และก็โดยเฉพาะเครื่องชั่งตวงวัด เราก็ได้ใช้ของจีนมา คือชั่ง ตำลึง บาท ที่เราใช้กันอยู่ในทุกวันนี้ เพราะว่าเราติดต่อกับจีนมากเหลือเกิน ผมจึงขอผ่านไปเสียเลย เพราะมีแทบทุกรัฐบาล บางรัชกาลก็มีถึง ๒-๓ ครั้ง

ทีนี้ก็มาถึงฝรั่ง เพราะประเทศพม่าก็ดี ลาว เขมร หรือแม้แต่ญวน เราจะเรียกว่าเป็นต่างประเทศก็ได้ แต่ว่าประเทศเหล่านี้อยู่ใกล้บ้านเหลือเกิน แล้วก็ประโยชน์ที่จะได้รับก็ไม่ค่อยมีอะไรมาก เพราะฉะนั้นเมื่อฝรั่งชาติโปรตุเกสเข้ามา ก็เป็นที่ทราบกันดีว่าเข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ในบางครั้งผมก็อยากจะเขียนตัวเลขที่กระดาษ เพราะตัวเลขถ้าไม่เขียนบางครั้งก็จำลำบาก ศักราชที่จะเขียน

นี้ก็ให้เป็นศักราชฝรั่ง เพราะว่าจำง่าย พวกที่ถนัดศักราชไทยก็บวกด้วย ๕๔๓ ก็แล้วกัน เป็นอันว่ามีหลักฐานอย่างแน่นหนาว่า โปรตุเกสเป็นประเทศแรกที่เข้ามาติดต่อกับประเทศไทย พวกโปรตุเกสได้เข้ามาตั้งแต่ยังตีมะละกาอยู่ คือว่ายังตีไม่ได้ แต่รีบส่งทูตถือราชสาสน์เข้ามาเฝ้าแล้วก็ภายในระยะเวลา ๕ ปี ก็ส่งมาติด ๆ กันถึง ๓ ครั้ง ครั้งสุดท้ายได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีฉบับแรกขึ้นในปี พ.ศ. ๒๐๕๙ แต่เสียดายที่ว่าเราไม่พบเอกสาร เมื่อโปรตุเกสได้เข้ามาแล้วในไม่ช้า พวกบาทหลวงก็เข้ามา บาทหลวงโปรตุเกสแล้วก็มีบาทหลวงสเปนด้วย เข้ามาก็สร้างวัด ซากของโบสถ์ก็ยังมีอยู่ ที่เห็นในวัดนี้อยู่นอกเกาะกรุงศรีอยุธยา ผมเคยระบุชื่อโบสถ์ ๒ โบสถ์ไว้ ว่าโบสถ์หนึ่งนั้นชื่อว่าซันโตโดมิงโก้ เป็นโบสถ์ของคณะโดมินิกัน เดี๋ยวนี้เราก็มีคณะโดมินิกันเข้ามาในกรุงเทพ ฯ แต่ว่าไม่ติดต่อกับพวกแรก โดยขาดระยะไป ๒๐๐-๓๐๐ ปี โบสถ์ที่ ๒ ที่ยังทิ้งซากให้เห็นก็คือ ซันโตเปาโล เป็นของคณะเยซูอิต นี่เป็นซากให้เห็นว่าศาสนาคริสต์นั้นเข้ามาในประเทศไทยไม่ต่ำกว่า ๔๐๐ ร้อยปีแล้ว อันที่จริงหมู่บ้านโปรตุเกสขณะนี้ก็มี

คนอื่นอยู่เสียแล้ว ไม่เหมือนกับอีกหมู่บ้านหนึ่งซึ่งเข้ามาทีหลังประมาณ ๑๕๐ ปี คือในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ยังเป็นหมู่บ้านของพวกเข้ารีตฝรั่งเศส เรียกว่า หมู่บ้านเซนต์โยเซฟ ขณะนี้มีโบสถ์ขนาดใหญ่มากเกือบเท่าโบสถ์อัสสัมชัญนี้ก็มีอยู่ แต่ว่าเป็นโบสถ์ที่สร้างใหม่ ไม่ใช่โบสถ์ไม้ของเดิม เมื่อพูดถึงโปรตุเกสแล้วก็จะรวบรัดเอาชาติฝรั่งชาติที่ ๒ ที่ได้เข้ามาติดต่อกับกรุงศรีอยุธยานั้นเรารู้น้อย เพราะได้มีเหตุการณ์เกิดขึ้นเมื่อเขาเข้ามาครั้งแรก ประเทศที่ ๒ คือประเทศสเปน ทูตของผู้สำเร็จราชการกรุงมนิลาได้เข้ามาเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชพร้อมทั้งคุทธภรรของผู้สำเร็จราชการ การต้อนรับได้เป็นไปอย่างดี แต่ว่าตอนจะกลับเกิดมีเรื่องเสียก่อน นัยว่า ตามหลักฐานของสเปน (เอกสาร de Morga)กล่าวว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีพระราชประสงค์จะได้ปืนใหญ่ที่มากับเรือ พวกสเปนไม่อยากให้ ก็เลยเอาไปจมไว้ในแม่น้ำโดยมิให้เห็น ก็เป็นอันว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไม่สมพระราชประสงค์ ตอนทูตจะกลับก็แอบเอาพวกที่เป็นนักโทษชาติโปรตุเกสซุกซ่อนไปด้วย พระองค์ทรงกริ้ว ก็เลยส่งทหารติดตาม นัยว่าได้รบ

กันในแม่น้ำจนถึงปากน้ำถึง ๘ วัน ๘ คืน แล้วก็ว่าฝ่ายไทยเป็นฝ่ายตายแยะ ส่วนตัวนายของสเปนก็ตาย ตายในที่รบบ้าง ตายในเรือเวลาหนีไปบ้าง จึงเป็นอันว่าความสัมพันธ์กับสเปนถึงแม้จะเริ่มในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็เป็นอันขาดตอนไป จะไปต่ออีกทีก็ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าท้ายสระ ส่วนชาติที่ ๓ ที่นำมาติดต่อจากยุโรป ก็คือชาติฮอลันดา ฮอลันดาเข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเหมือนกัน แต่เป็นปลายรัชกาล ตอนนั้นพวกฮอลันดาได้เข้ามาค้าขายแล้ว แต่ไม่อึกเหิมเหมือนอย่างสเปน มีอะไรก็พูดจากัน แลกเปลี่ยนกันและฮอลันดาในสมัยนั้นเชี่ยวชาญในการต่อเรือมาก พอสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ พระองค์ก็ส่งทูตไทยติดตามฮอลันดาให้ไปยุโรปก็เป็นการส่งทูตไทยไปยุโรปเป็นชุดแรก นัยว่าพวกทูตไทยได้ไปสังเกตการต่อเรือโดยเฉพาะทางทะเล ได้นำมาใช้ในกรุงศรีอยุธยา เข้าใจว่าฮอลันดาก็คงส่งข่าวมาด้วย หมู่บ้านฮอลันดานั้นก็อยู่ตรงกันข้ามหมู่บ้านโปรตุเกส หมู่บ้านเหล่านี้บัดนี้ก็ยังเหลือซากอยู่อีก พวกฮอลันดาได้ทำสิ่งหนึ่ง

ที่ได้เปรียบชาติอื่น คือเข้ามาก็ไม่รู้ว่าจะอยู่นานเท่าไร ได้หญิงไทยเป็นภรรยามีบุตรหลานเป็นอันมาก แล้วก็ส่งเด็กฮอลันดาเข้ามาเรียนภาษาไทย ได้รู้จักขนบธรรมเนียมของไทย สิ่งที่แกได้ประโยชน์มากจากประเทศไทยก็คือ แกได้ใช้คนจีนในเมืองไทยเราเป็นลูกเรือเอาหนังสัตว์ เอาข้าวสาร เอาข้าวเปลือก เอาหนังปลากระเบน เหล่านี้เอาไปขายที่ญี่ปุ่น แล้วจากญี่ปุ่นถ้าได้ของมาก็ดี เมื่อไม่ได้ของก็เอาเงินญี่ปุ่นเข้ามากรุงศรีอยุธยาซื้อของของไทยแล้วไทยเอาเงินญี่ปุ่นนั้นหลอมเป็นเงินไทยอีกทีหนึ่ง ความข้อนี้หลักฐานก็มีอยู่ชัด ฮอลันดาแกก็มีบ้านช่องถิ่นฐานถาวรอยู่จนปลายกรุงศรีอยุธยาทีเดียว (พ.ศ. ๒๑๔๕-๒๓๑๐) ถึงแม้ว่าตอนหลังการค้าจะไม่ค่อยดีเท่าไร แต่แกก็ยังอยู่ซื้อขายทำเรื่อยมา เพราะว่าแกเป็นนักค้าขายอาชีพ ต่อจากพวกฮอลันดาก็ได้แก่อังกฤษ อังกฤษได้เข้ามาเป็นที่ทราบชัดแน่คือ ในปี พ.ศ.๒๑๕๕ ซึ่งเคยเชื่อกันว่าเป็นแผ่นดินของสมเด็จพระเอกาทศรถ แต่ในตอนท้ายของคำบรรยายนี้ผมจะได้เสนออะไรบางอย่าง แล้วก็มีหลักฐานให้เห็นว่า

ปี พ.ศ. ๒๑๕๕ นี้เป็นรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสียแล้วไม่ใช่พระเอกาทศรถดังที่เคยเข้าใจกัน อังกฤษเข้ามาอยู่ในครั้งแรก ๓ ปี ในตอนขากลับ (พ.ศ. ๒๑๕๘) ก็ได้นำพระราชสาส์นของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไปทูลถวายพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษด้วย ตอนหลังมีหลักฐานพอเชื่อได้ว่า พ่อค้าอังกฤษนั้นในตอนแรกเงินทุนไม่ค่อยมี ขอยืมจากท้องพระคลังในหลวงของเราก็โปรดให้ยืม ดอกเบี้ยก็ไม่คิด สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เราควรจะปรับความเข้าใจเสียใหม่ เพราะมีหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ในรัชกาลของพระองค์มีการติดต่อกับต่างประเทศอย่างมากเหลือเกิน คือเราเข้าใจว่าพระนาม "ทรงธรรม" นี้จะธรรมะ ธรรมโม แต่อันที่จริงท่านถนัดมากในทางต่างประเทศ แม้แต่ชื่อทรงธรรมนี้ก็เป็นชื่อที่ถวายเมื่อสิ้นแผ่นดินแล้ว ตอนนั้นในพระราชสาส์นท่านก็เรียกตัวเองว่าสมเด็จพระเอกาทศรถ คือพระนามนี้ใช้ในเอกสารปลายรัชกาล แต่ว่าพระนามเดิมก่อนที่จะครองราชสมบัตินั้นพระองค์มีพระนามว่า พระอินทราชา เป็นโอรสองค์เล็กของสมเด็จพระเอกาทศรถ ถ้าดูในพระราชพงศาวดาร จะ

รู้สึกว่าเรื่องมันสับสนเหลือเกิน เพราะในพระราชพงศาวดารเริ่มเรื่องของพระองค์ว่า ทรงพระนามพระศรีศิลป์ บวชอยู่ที่วัดระฆัง มีความรู้แตกฉานในพระบาลีได้เป็นที่พระพิมลธรรมว่าไปเรื่อย อันที่จริงแล้ว การที่เขียนขึ้นเช่นนี้เป็นการเขียนขึ้นในยุคกรุงเทพฯ คือเขียนขึ้นหลังเหตุการณ์ราว ๒๐๐ ปี คนที่เขียนจึงจำอะไรไม่ได้เสียแล้ว แต่หลักฐานที่พบจะเป็นหลักฐานชั้นหนึ่ง คือเป็นหลักฐานที่เขาเขียนขึ้นในเวลานั้นเขาอยู่ที่อยุธยาแล้วเขาจดไว้ พระองค์เป็นโอรสองค์เล็กของสมเด็จพระเอกาทศรถ โดยองค์โตคือเจ้าฟ้าสุทัศน์ถูกประหารอย่างฝรั่งเขาว่า หรือว่าพระองค์ทรงยาพิษตามที่พงศาวดารว่าอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อสิ้นพระชนม์ลง โอรสองค์ที่สอง ๒ จึงได้ครองต่อ คือพระศรีเสาวภาคย์ ครั้นพระศรีเสาวภาคย์ก็สวรรคตจึงถึงรัชกาลของพระองค์ ส่วนจะเชื่อว่าพระศรีศิลป์คือพระองค์นั้นไม่ใช่ พระศรีศิลป์เป็นพระอนุชาเป็นอุปราชและองค์นี้บวชอยู่ในปลายรัชกาลของพระองค์เพราะฉะนั้นพระราชพงศาวดารเอาพระเจ้าทรงธรรมกับพระศรีศิลป์ไปปนกัน เลยยุ่งกันใหญ่ในพงศาวดารของเรา

อย่างไรก็ดี เมื่ออังกฤษได้เข้ามาครั้งแรก ตอนนั้นการค้าขายไม่ค่อยดี ซ้ำมีคู่แข่งที่ร้ายแรงมาก คือฮอลันดา ฮอลันดาได้พยายามกีดกัน และได้รบพุ่งกันที่ปัตตานี เพราะยังต้องการแย่งชิงตลาดกัน ในที่สุดอังกฤษก็ต้องถอยไปอินเดีย แล้วก็ยึดอินเดียได้ในที่สุด ฮอลันดาก็ได้เป็นใหญ่อยู่ในหมู่เกาะชวาและแถบนี้ อังกฤษจะเข้ามาอีกทีก็เป็นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าเสียแล้ว จึงเป็นอันว่าอังกฤษเข้ามาครั้งแรกแล้วก็เข้ามาอีกในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แล้วก็ถอยกลับออกไปจะเข้ามาอีกทีก็ราว ๒๐๐ ปี ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า แล้วก็เขยิบไปเมืองจีนจนได้เช่าเกาะฮ่องกง อันที่จริงคนญี่ปุ่นเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาก่อนอังกฤษ แต่ว่าไม่ได้มีการติดต่อกันในระหว่างประมุขของประเทศ คือพวกพ่อค้าหรือพวกผจญภัยเข้ามาค้าขายหาเงินหาทอง หรือมิฉะนั้นก็สมัครเป็นทหารรับใช้ประเทศไทย แต่ว่ามาติดต่อกันจริง ๆ ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม เพราะฉะนั้นหมู่บ้านของญี่ปุ่นนอกเกาะอยุธยาก็อยู่หลังอังกฤษ คือ ฮอลันดา อังกฤษ แล้วก็ถึงญี่ปุ่น นั่นฟากหนึ่ง อีกฟากหนึ่งเป็นพวกโปรตุเกส ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมมีพระราชสาส์นไปมา

ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับญี่ปุ่นหลายครั้ง ส่วนเรื่องการติดต่อในพระราชสาส์นได้แสดงข้อความถึงพระเจ้าทรงธรรม มีข้อความที่น่าขับใจมาก กล่าวคือ อ่านดูแล้วคล้าย ๆ กับของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ เพราะเป็นจดหมายแบบกันเอง มีการถ่อมตัว มีการเอาอกเอาใจ มีการระลึกถึงสิ่งนั้นสิ่งนี้เล็ก ๆ น้อย ๆ แสดงให้เห็นพระอัจฉริยะของพระองค์สมกับพระนามที่ราษฎรถวาย คือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เราก็เลยนึกไปว่า พระองค์เอาแต่ธรรมะ ธรรมโม แต่ว่าการต่างประเทศสมัยนี้สำคัญเหลือเกิน มีการติดต่อกับนานาประเทศมากมาย ผมยังเชื่อว่าในพระเจ้าแผ่นดิน ๓๓ พระองค์ของกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าทรงธรรมเด่นที่สุดในเรื่องการต่างประเทศ เวลานั้นอังกฤษยังเป็นประเทศเล็กประเทศน้อยอย่างในทวีปอินเดีย มีประเทศหนึ่งชื่อ โกกอนด้า อยู่ทางแถบเมืองมัทราส มีอาณาเขตมาถึงทางด้านทะเลฝั่งตะวันออกนั้น จะเป็นชื่อที่ค้าขายก็ไม่เชิง จะเป็นโจรสลัดก็ยังไงอยู่ คือว่า ถ้าเรือแพใครไปมาก็จับเสียก่อนละ ค่อยพูดค่อยจากันทีหลัง บางทีพูดจาไม่ดีก็ต้องเสียค่าไถ่แพง ๆ อย่างไรก็ดี ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมก็มีการติดต่อ

จนได้ ทีนี้ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เรื่องราวทางการทูตของไทย ดูจะบรรลุจุดสุดยอด มีผู้คนกล่าวถึงมาก ถ้าท่านติดต่อกับเปอร์เซียหรืออิหร่านโดยวิธีส่งทูตไป เมื่อทูตไปเสียทีเขามา อาจจะเป็นระหว่างการเดินทาง กำไรที่กะว่าจะได้ ก็มิอันเป็นไป จนฟอลคอนได้เข้ามา นัยว่าเป็นเจ้าหน้าที่ในพระคลังหลวง ตอนนี้ประเทศที่กำไรมากที่สุดก็คือฝรั่งเศส ฝรั่งเศสที่เข้ามาก็เป็นสังฆราช ซึ่งมีความพากเพียรมาก พวกสังฆราชนี้ ดูออกจะประหลาด มา ๆ ไป ๆ อย่างกะว่าเราไปเที่ยวสามแยก หรือสามย่านใกล้ ๆ นี้ แต่การเดินทางในสมัยโบราณ เขาเดินทางยกกว่าจะมาถึงทีหนึ่งปีครึ่งถึง ๒ ปี แล้วก็ต้องผ่านภัยร้อยแปดในระหว่างทาง แต่แกก็เที่ยวไปเที่ยวมาอยู่นั่นแหละ คนสำคัญที่ทำให้ไทยเป็นทองแผ่นเดียวกับประเทศฝรั่งเศสนั้น ชื่อท่านสังฆราชปาลูองค์นี้เพียรมาก เข้ามากรุงอยุธยา ๒ ครั้ง ครั้งที่ ๒ ได้นำพระราชสาสน์ของพระเจ้าหลุยส์มาถวาย ยังนำสมณสาสน์ของสันตปาปามาด้วย พอครั้งที่ ๓ เมื่อมีการติดต่อกันอย่างแน่นหนาแล้ว ท่านก็กลับออกไปไม่ย้อนเข้ามาอีก จะไปไหน

ผมไม่ทราบ ติดตามไม่เจอ เมื่อชาติฝรั่งเศสเข้ามาตั้งรกราก ชั่วระยะหนึ่งก็มีความสัมพันธ์ทางการทูตกันระหว่างรัฐแล้ว เหตุการณ์จึงดำเนินไป จนถึงแผ่นดินพระเพทราชา ถ้าคุณจะอ่านดูเรื่องราวตอนนี้ จะรู้สึกแปลกใจเหมือนผมเหมือนกันว่า พระเจ้าหลุยส์แต่แรกก็ตรัสว่า อยากให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้รับพรอันประเสริฐเช่นเดียวกับพระองค์ ก็คือว่าเข้ารีต แต่ต่อ ๆ มามันแปรไปเสียแล้ว ก็การที่จะให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเข้ารีต ทำไมต้องไม่เข้ารีตเพียงอย่างเดียว ส่งทหารมาด้วย ทำไมต้องยึดบางกอก ทำไมต้องมายึดเมืองมะริดด้วย แต่การที่มีทหารมีขึ้นใหญ่มาไม่ใช่การเข้ารีต จะเข้าบ้านเข้าเมืองเอาเป็นเมืองขึ้นมากกว่า แต่อย่างไรก็ดีในตอนปลายรัชกาล ทูตอิหร่านได้เข้ามา เอกสารของทูตอิหร่านเราก็ได้มาหลายปีแล้วแต่หาคนแปลไม่ได้ คือว่าเขียนด้วยตัวอาหรับ แต่เป็นภาษาเปอร์เซีย ถ้าเขียนตัวอาหรับภาษาอาหรับก็มีคนแปล หรือเขียนเป็นตัวหนังสือและภาษาเปอร์เซียสมัยหลังก็พอหาคนแปลได้ แต่นี่เขียนด้วยตัวอาหรับแต่ภาษาเปอร์เซียหาคนอ่านยาก ผมเองก็ติดต่อไว้กับคนฝรั่งเศสชื่อ Aubin เป็นศาสตราจารย์ แกใช้เวลาแปลมาจนบัดนี้

๑๒-๑๓ ปี ยังไม่ได้ตีพิมพ์ออกมาสักที เข้าใจว่ามันคงยากจริงๆ เอกสารก็มีไม่เท่าไร ผมจำหยาบๆ ก็ราว ๘๐ หน้า ๑๐๐ หน้า แต่ ๑๐ กว่าปีนี้ยังไม่เสร็จ คงจะยากอะไรสักอย่างหนึ่ง แต่อย่างไรก็ดี ถัดจากพวกฝรั่งเศสแล้วผมก็เข้าใจว่า อิหร่านจะเป็นประเทศสุดท้ายที่มีความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา นอกจากนั้นเกาะเล็กเกาะน้อย เช่น อะเจหรือว่าเมืองทางหมู่เกาะสุมาตราเขาก็มีหลายเมือง ถ้าเราไม่นับพวกนี้ก็เห็นอิหร่านเป็นประเทศสุดท้าย ก็มีการติดต่อกันระหว่างประมุขของประเทศ เพราะฉะนั้นถ้าเราจะถามปัญหาหนึ่งว่าการติดต่อต่างประเทศระยะ ๔๑๗ ปีนี้ เราได้อะไรบ้างที่เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันของพวกเรา คือว่าถ้าติดต่อเพื่อโก้เก๋มันก็ไม่ได้อะไร ติดต่อแล้วมันได้ประโยชน์ จะเป็นวัตถุธรรมก็ยังดีถ้าไม่ได้ถึงนามธรรม ผมเองมีความรู้สึกว่าคนไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาสติปัญญาจะยังไม่ถึงเขา เพราะอย่าง เช่น วิชาวิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์อะไรที่มันไปกะเขาไม่ได้แน่ เพราะเราไม่มีพื้นฐาน อย่างวิชาทำน้ำประปาหรือตัดถนน ใช้กล้อง ขุดคลองก็พอไปได้ ผมเคย

เขียนไว้ครั้งหนึ่งว่า วิชาแผนที่ที่ฝรั่งทำไว้ในสมัยอยุธยา เราทำกันไม่ได้ เราทำได้ในสมัยรัตนโกสินทร์ ผมเขียนว่าในสมัยรัชกาลที่ ๕ คือวังหน้าของรัชกาลที่ ๕ แต่เดี๋ยวนี้เราพอจะเชื่อได้ว่า เป็นพระปิ่นเกล้า ฯ ในรัชกาลที่ ๔ องค์นี้ท่านได้แสดงอะไรไว้ แต่ว่าเวลาตีพิมพ์ก็เป็นของวังหน้า รัชกาลที่ ๕ คือโอรสพระปิ่นเกล้าไป ที่เราจำได้ก็ทองหยิบ ฝอยทอง แม่ทองกีบม้าอะไรก็ว่ากันไป อ้ายนั้นก็เห็นจะจริง เพราะว่าเรื่องขนมกะคนไทยไม่ค่อยจะถูกโรคกัน ยิ่งขนมที่ใส่นมเนยก็ยิ่งไปใหญ่ เพราะฉะนั้นที่เชื่อว่าฝรั่งเขานำเอาเข้ามาก็เห็นจะถูก นอกจากนั้น ผมยังเสียดายที่ว่าวิทยาลัยคอนสแตนตินตั้งขึ้นที่เมืองลพบุรี โดยคณะบาทหลวง คณะ Mission Estrangeve คือคณะโบสถ์อัสสัมชัญตั้งมาได้ปีหนึ่งในปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พอถึงรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาก็ล้ม เพราะว่าเหตุการณ์บ้านเมืองตอนนั้นยุ่งเหยิง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเองก็มีอันเป็นไป ฟอลคอนตัวอุปัฏฐากวิทยาลัยก็โดนประหาร สมเด็จพระเพทราชาท่านก็มัวขะมักเขม้นในเรื่องฝรั่งเศส กลัวเขาจะเข้ามาตีกลับ เกรงจะยุ่ง วิทยาลัยของเราที่ควรจะมีใน

สมัยนั้นก็ต้องล้มไปเสียแล้ว เพราะฉะนั้นผมเองยังรู้สึกว่าประโยชน์ที่ได้รับจากการติดต่อกับต่างประเทศใน ๔๑๗ ของกรุงศรีอยุธยา ถ้าเราจะได้กน้อยเหลือเกิน ทั้งนี้ทั้งนั้นเราก็โทษคนอื่น ๆ ไม่ได้ เพราะพื้นฐานเราไม่มี พอจะมีบ้างก็เกิดเหตุการณ์บ้านเมืองเป็นอุปสรรคเสีย ทำให้ต้องปิดโรงเรียน เลิกโรงเรียน ก็เป็นอันมีแต่โรงเรียนโบสถ์พราหมณ์ของพวกมิชชั่น เขาก็สอนอ่าน สอนเขียน แล้วก็สอนคำสอนพระเยซู ก็มีเท่านั้นเอง ไม่ลึกซึ้งกว้างขวางอะไร ในตอนท้ายก่อนจะจบผมก็อยากจะเสนอให้เห็นว่า หลักฐานที่ว่ารัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถนั้น พระราชพงศาวดารของเราฉบับต่าง ๆ ก็เขียนจำนวนปีไว้ต่างกัน ๖ ปีบ้าง ๗ ปีบ้าง ๘ ปีบ้าง ทีนี้มาในตอน ๕๐ ปีหลังนี้ทางกระทรวงศึกษาฯก็ได้แก้ไขเป็น ๑๕ ปีคือระหว่างพ.ศ.๒๑๔๘-๒๑๖๓ แล้วรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมก็ ๘ ปี ที่เชื่อกันเช่นนี้ และก็สอนกันในโรงเรียนของกระทรวงศึกษาฯ อยู่ที่การแปลผิด ด้วยการแปลผิด ๆ มาร่วม ๓๐๐ ปี คือหนังสือหลักฐานเดิมเป็นภาษาฮอลันดา เขียนขึ้นในแผ่นดิน

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ต่อมามีผู้แปลเป็นฝรั่งเศส อีกคนแปลนี้ชื่อวิกเกอร์ฟอร์ด แปลสะเพร่าไป อายุรัชกาลในต้นฉบับพระเจ้าทรงธรรมว่า ๑๙ ปี แกแปลว่า ๙ ปี หลักฐานมีอยู่ที่นี่แหละครับ แล้วเมื่อจากภาษาฝรั่งเศสผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษในกรุงเทพฯ เพื่อทูลถวายสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ พระองค์ก็ใช้คำแปลภาษาอังกฤษนี้ แก้ไขอายุรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรม เรื่องมันก็เลยเป็นอย่างนี้ กลายเป็นพระองค์ครองราชย์แต่ พ.ศ. ๒๑๖๓-๒๑๗๑ จะเรียก ๘ หรือ ๙ ปีก็ตามใจ เพิ่งมาทราบความจริงเอาหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ โดยศาสตราจารย์ชาวญี่ปุ่นชื่ออิวาโอะ แกไปนั่งทำงานที่กรุงเฮก ไปได้เอกสารฉบับเดิมซึ่งยังไม่มีการตีพิมพ์ แกก็เอามาตีพิมพ์เป็นภาษาฮอลันดา ด้านหนึ่งภาษาฝรั่งเศสคำแปลของวิกเกอร์ฟอร์ตอีกด้านหนึ่ง แล้วแกชี้ให้เห็นเลยผิดตรงนี้ เพราะฉะนั้นจากหลักฐานอันนี้จึงเป็นหลักฐานหนึ่ง เราก็ได้หลักฐานอีกอันหนึ่งของคนอังกฤษอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาเอง ซึ่งเข้ามาในปี พ.ศ. ๒๑๕๕ เขาว่านี่เป็นรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมแล้ว ไม่ใช่รัชกาลพระเอกาทศรถ

พระเอกาทศรถได้สิ้นไปแต่ พ.ศ. ๒๑๕๓ แล้ว นี่เป็นรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรมแต่ว่ารัชกาลของพระเอกาทศรถเพียง ๕ ปี หลักฐานนี้จึงมาสนับสนุนกันเข้า ทำให้ความจริงแจ่มขึ้นมา เพราะฉะนั้นผมก็ขอเสนอต่อท่านผู้ฟังในที่นี้เลยว่า ถ้าเราจะแก้รัชกาลของพระเจ้าแผ่นดินสองพระองค์นี้ให้ถูกต้องตามหลักฐาน คือรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ๕ ปี (พ.ศ. ๒๑๔๘-๒๑๕๓) และรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ๑๙ ปี (พ.ศ. ๒๑๕๓-๒๑๖๘) มีรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์แทรกระหว่างกลาง แต่คงสั้นเพียงไม่กี่วัน ทั้ง ๓๓ รัชกาลยุคกรุงศรีอยุธยาก็จะบริบูรณ์ ในเวลาเดียวกัน ผมก็ได้เสนอไปกรมวิชาการและกรมศิลปากรแล้ว พร้อมกับให้หลักฐานให้เขาได้ทดสอบด้วย

ประติมากรรมสมัยอยุธยา

ของ

นายมานิต วัลลิโภดม

ก่อนจะพูดถึงประติมากรรมสมัยอยุธยา จะขอทำความเข้าใจในคำ "ประติมากรรม" เสียก่อน ผู้เชี่ยวชาญทางศิลปกรรมไทย• ว่า ประติมากรรมไทยอาจแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ประเภทประติมากรรมตกแต่ง

๒. ประเภทประติมากรรมรูปคน

ประเภทประติมากรรมตกแต่งนั้นส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้และปูนปั้น ดินเผา ใช้เป็นเครื่องประดับภายนอกและภายในโบสถ์วิหาร ปราสาท เช่น ซุ้มประตู หน้าบัน หน้าต่าง ทวย หัวเสา และสิ่งอื่นๆ อีกมากมาย เป็นต้น

ประเภทประติมากรรมรูปคนนั้น นอกจากจะสร้างด้วยไม้ปูนปั้นดินเผาแล้ว ส่วนใหญ่สร้างด้วยศิลาและโลหะ คือ

• ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี <u>ประติมากรรมไทย</u> กรมศิลปากร จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๐ หน้า ๓๐

ทองสัมฤทธิ์ โดยเฉพาะการสร้างหล่อด้วยโลหะ เป็นวิชาที่ช่างไทยโบราณชำนิชำนาญอย่างยอดเยี่ยม และประติมากรรมรูปคนมักเป็นของสร้างเนื่องในลัทธิศาสนา คือพระพุทธศาสนา และศาสนาลัทธิฮินดู ได้แก่ พระพุทธรูป เทวรูป เป็นต้น

ส่วน "สมัยอยุธยา" นั้น ทางการโบราณคดีกำหนดเวลาตั้งแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงสร้างพระนครศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานีเมื่อวันศุกร์ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล พ.ศ. ๑๘๙๓ จนถึงสิ้นสุดสภาพเป็นราชธานี โดยเสียแก่กองทัพพม่าเมื่อวันอังคารขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุน พ.ศ. ๒๓๑๐ รวมกำหนดเวลาของสมัยอยุธยามีอยู่ ๔๑๗ ปีอย่างไรก็ดี แม้จะถือว่าสมัยอยุธยาได้สิ้นสุดลงใน พ.ศ. ๒๓๑๐ แต่ฝีมือการช่างของอยุธยานั้นยังหาได้สิ้นสุดลงไปด้วยไม่เพราะประติมากรรมชาวอยุธยายังมีชีวิตดำรงงานศิลปของตนสืบต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อีกมิใช่น้อยคน

หลังจากที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงสร้างราชธานีศรีอยุธยาแล้ว ๒๔ ปี ถึง พ.ศ. ๑๙๑๗ สมเด็จพระ

บรมราชาธิราชที่ ๑ พะงั่ว (พ.ศ. ๑๙๑๓-๑๙๓๑) ทรงสร้างวัดพระมหาธาตุขึ้นริมบึงพระราม (หนองโสน) ด้านตะวันออก เป็นวัดอยู่ภายในกำแพงพระนคร ณ ที่วัดนี้ตามซากปรางค์และเจดีย์องค์เล็กองค์น้อย เท่าที่เคยสำรวจขุดค้นและติดตามศึกษามา ปรากฏว่าบรรดารูปประติมาจะเป็นพระพุทธรูปก็ดี พระพิมพ์ก็ดี ส่วนใหญ่เป็นศิลปแบบลพบุรีกับศิลปแบบอู่ทอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่พระปรางค์ศรีรัตนมหาธาตุซึ่งเป็นองค์ประธานของวัด ยอดพังทลายครั้งสุดท้ายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เหลืออยู่เพียงชั้นคูหาลงมานั้น กรมศิลปากรทำการขุดค้นกรุต่ำสุดในพื้นดินเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ นอกจากได้พบพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ในผอบแก้วผลึกแล้ว ยังพบโบราณวัตถุอันทำด้วยทองคำ แก้วผลึก และโลหะอื่นมากมาย บรรดาพระพุทธรูปพระพิมพ์มีลักษณะเป็นศิลปแบบลพบุรี แบบอู่ทอง เป็นส่วนใหญ่ นับเป็นหลักฐานส่วนหนึ่งที่ยึดถือได้ว่าในระยะแรกของกรุงศรีอยุธยานั้นนิยมสร้างประติมากรรมตามอย่างสมัยลพบุรี กับสมัยอู่ทอง ประติมากรรมสมัย

ลพบุรี เป็นฝีมือช่างของอาณาจักรละโว้หรือลพบุรี และประติมากรรมสมัยอู่ทอง เป็นฝีมือช่างของอาณาจักรอโยธยา (รูปที่ ๑)

หลังจากอาณาจักรสุโขทัยตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรอยุธยาในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๑ แล้ว ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนครินทราธิราช (พ.ศ. ๑๙๕๒-๑๙๖๗) มีเหตุการณ์ของบ้านเมืองที่ทำให้พระมหากษัตริย์หรือเชื้อพระวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ต้องเสด็จขึ้นไปยังหัวเมืองในเขตสุโขทัยหลายครั้ง คงจะสนพระทัยในความงดงามของศิลปกรรมสมัยสุโขทัย จึงถอดถ่ายมาเป็นแบบอย่าง ในชั้นแรกอาจจะสร้างสรรค์แต่ประเภทของเล็ก ๆ เช่นพระพิมพ์ปางลีลาขนาดต่าง ๆ (ซึ่งมักเรียกกันเป็นสามัญว่าพระกำแพงศอก กำแพงคืบ กำแพงนิ้ว) เป็นต้น ดังปรากฏในกลุ่มโบราณวัตถุกรุพระปรางค์ศรีรัตนมหาธาตุ วัดราชบูรณะ ซึ่งสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๗ และกรมศิลปากรทำการขุดค้น

---

๑ และ ๒ ม.ร.ว. พันพงศ์ กฤดากร ประมวลภาพประติมา จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานสภากาชาด พ.ศ. ๒๕๐๘ หน้า ๒๖-๓๔

รูปที่ ๑ พระพุทธรูปปางมารวิชัย
ศิลปแบบอู่ทอง พบที่วัดมหาธาตุ

รูปที่ ๒ พระโพธิสัตว์ ๕๕๐ ชาติ
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงโปรดให้หล่อขึ้น
พบที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๑

พบเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ ของโบราณในกรุพระปรางค์แห่งนี้มีหลายแบบหลายสมัย สร้างด้วยทองคำก็มี สัมฤทธิ์และศิลาก็มี โดยเฉพาะที่เป็นศิลปสมัยอยุธยามีทั้งประติมากรรมรูปคน รูปสัตว์ และประติมากรรมตกแต่ง ทุกวันนี้จัดแสดงไว้ให้ชมให้ศึกษาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ว่าโดยส่วนประติมากรรมรูปคนสมัยอยุธยา คือ พระพุทธรูป พระพิมพ์ท้าวทรวดทรงพระวรกายอวบพี วงพระพักตร์เป็นรูปกลมมนบ้าง ดูมกลมบ้างรูปไข่กลาย ๆ บ้าง

สิ้นแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ พระราชโอรส คือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เสวยสิริราชสมบัติตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑ รวมเวลารัชกาล ๔๐ ปี มีเหตุการณ์สำคัญที่ควรนำมากล่าวเกี่ยวกับบทความเรื่องนี้คือ

ใน พ.ศ. ๑๙๙๑ ทรงอุทิศพระราชมนเทียรเดิม (ซึ่งสร้างแต่ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑) สร้างเป็นวัดพุทธาวาสขึ้นในพระราชวัง แล้วย้ายไปสร้างพระราชฐานอยู่ใหม่ใกล้ลำน้ำลพบุรี คือที่บริเวณหมู่พระที่นั่งวิหารสมเด็จ และพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทในเวลานี้

ในราว พ.ศ. ๒๐๐๑ ทรงบำรุงพระพุทธศาสนาให้บริบูรณ์และหล่อรูปพระโพธิสัตว์ ๕๕๐ ชาติ รูปพระโพธิสัตว์เหล่านี้ ที่เหลือจากไฟไหม้ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ มีเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร หลายชิ้น เป็นหลักฐานที่จะเรียนรู้รูปประติมากรรมในรัชกาลของพระองค์ได้เป็นอย่างดี (รูปที่ ๒)

ใน พ.ศ. ๒๐๐๖ เสด็จขึ้นไปเสวยราชย์อยู่ ณ เมืองพิษณุโลก โดยโปรดให้สมเด็จพระบรมราชโอรสอยู่ปกครองพระนครศรีอยุธยา

ใน พ.ศ. ๒๐๐๗ ทรงปฏิสังขรณ์วัดจุฬามณีในเมืองพิษณุโลก และใน พ.ศ. ๒๐๐๘ เสด็จออกผนวชอยู่ ณ ที่พระอารามแห่งนี้เป็นเวลา ๘ เดือน ที่วัดจุฬามณีมีปรางค์สร้างด้วยแลงอยู่องค์หนึ่ง เป็นศิลปสมัยลพบุรี (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘) มีลวดลายและรูปสัตว์ปั้นด้วยปูนติดประดับเหลืออยู่หลายแห่ง ลักษณะฝีมือของเครื่องปูนปั้นหรือรูปประติมากรรมตกแต่งเหล่านี้เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับที่พระสถูปใหญ่ ๓ องค์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัด

อยุธยาแล้ว เชื่อว่าเป็นของสร้างประดับขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (รูปที่ ๓)

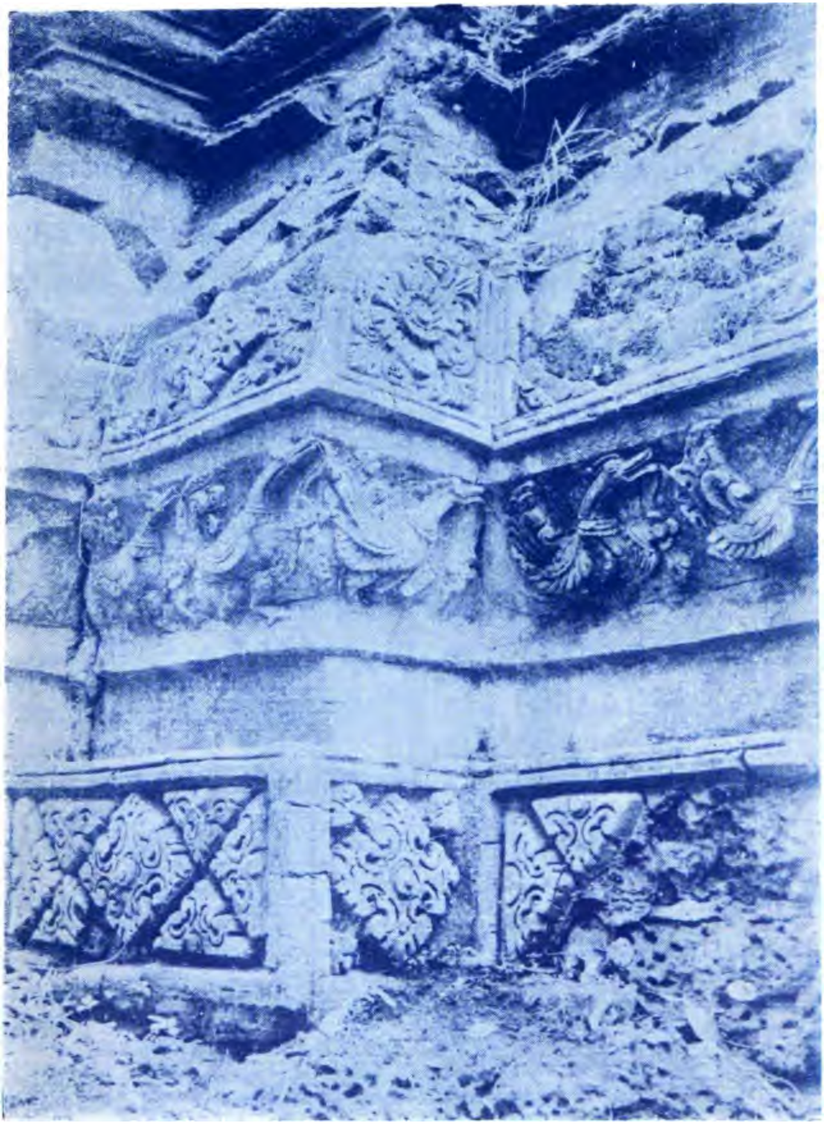
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถประทับอยู่ ณ เมืองพิษณุโลกจนเสด็จสวรรคตลงในพ.ศ. ๒๐๓๑ เนื่องด้วยพระราชบิดาของพระองค์ คือสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) มีสายสัมพันธ์กับราชวงศ์สุโขทัยประการหนึ่ง และพระองค์เองก็แปรพระราชฐานไปประทับอยู่เมืองพิษณุโลก จนตลอดพระชนมายุประการหนึ่ง ศิลปินแห่งราชสำนักเมืองเหนือกับเมืองใต้ย่อมจะต้องคลุกคลีแลกเปลี่ยนความรู้กันและกัน ของฝ่ายใดมีรสนิยมเหนือกว่าก็มีอิทธิพลแทรกซึมเข้าอยู่ในของอีกฝ่ายหนึ่ง ฉะนั้นว่าโดยส่วนประติมากรรมทางเมืองเหนือจึงเกิดมีพระพุทธรูปแบบสุโขทัยอย่างมีไรพระศกเป็นเส้นเล็กๆ อันเป็นสัญญลักษณ์ของแบบอู่ทอง ส่วนทางเมืองใต้เกิดมีพระพุทธรูปแบบอู่ทอง อย่างวงพระพักตร์ยาวรี เลียนแบบรูปไข่หรือผลมะตูมของสุโขทัย ซึ่งในที่สุดทรวดทรงของพระพุทธรูปหรือรูปประติมาแบบสุโขทัยที่คลายความอ่อนหวานนุ่มนวลเกือบสนเชิงก็กลายเป็นศิลปอยุธยา

อย่างแท้จริง นิยมสร้างกันมาจนพระนครศรีอยุธยาหมดสภาพเป็นราชธานี (รูปที่ ๔)

มีรูปประติมากรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเห็นจะทำขึ้นไม่ล่าไปกว่ารัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ วัสดุก่อสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ของแคว้นสุโขทัย แต่รูปภาพเทวดาที่เห็นปรากฏนั้นเป็นแบบอย่างของช่างกรุงศรีอยุธยา สิ่งนี้คือช่อฟ้าสังคโลก (รูปที่ ๕)

อย่างไรก็ดีก่อนที่ประติมากรรมของสมัยกรุงศรีอยุธยาจะมีแบบอย่างเป็นของตนเองโดยแท้จริงนั้น น่าจะมีการคิดสร้างแบบอย่างรูปทรงกันเหมือนเช่นมีการคิดค้นหาแบบอย่างรูปพระประติมาในงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษบ้างก็เป็นได้ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

สิ้นแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้ว สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ผู้เป็นพระบรมราชโอรสได้เป็นกษัตริย์อยู่ ๓ ปี สิ้นพระชนม์ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ผู้เป็นพระราชอนุชา (ต่างพระราชมารดา) ได้ครองราชสมบัติตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๓๔ จนถึง พ.ศ. ๒๐๗๒ รวมเวลารัชกาล ๓๘ ปี พระองค์โปรดให้หล่อพระพุทธรูปยืน

รูปที่ ๓ ลวดลายปูนปั้นวัดจุฬามณี
จังหวัดพิษณุโลก

รูปที่ ๔ พระพุทธรูปปางมารวิชัย
พบที่วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ใหญ่สำคัญองค์หนึ่ง เริ่มดำเนินงานขั้นหล่อเมื่อวันอาทิตย์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปีวอก พ.ศ. ๒๐๔๓ หล่อแล้วหุ้มทองคำทั้งองค์ เสร็จเรียบร้อยสร้างพระวิหารประดิษฐานไว้ในวัดพุทธาวาส ซึ่งสร้างครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และทำการสมโภชฉลองเมื่อวันศุกร์ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีกุน พ.ศ. ๒๐๔๖ พระพุทธปฏิมาองค์นี้มีพระนามว่า พระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งก็กลายเป็นนามของวัดแห่งนั้นไปด้วยสืบมาจนทุกวันนี้ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยากล่าวว่า พระพุทธรูปองค์นี้วัดแต่พระบาทถึงยอดพระรัศมีสูงได้ ๘ วา พระพักตร์ยาวได้ ๔ ศอก โดยกว้าง ๓ ศอก พระอุระกว้างได้ ๑๑ ศอก ทองสัมฤทธิ์ที่ใช้หล่อหนัก ๕๓๐๐๐ ชั่ง ทองคำหุ้มหนัก ๒๘๖ ชั่ง คราวเสียพระนครศรีอยุธยาแก่กองทัพพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ข้าศึกได้ใช้ไฟสุมสำรอกเอาทองคำที่หุ้มพระศรีสรรเพชญ์จนองค์พระพุทธรูปโทรมพังเสียหาย ไม่สามารถปฏิสังขรณ์ได้ ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงโปรดให้อัญเชิญลงมาบรรจุไว้ในพระเจดีย์ศรีสรรเพชญ์ที่วัดพระเชตุพน จังหวัดพระนคร สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เสด็จสวรรคตแล้ว พระราชโอรส

คือสมเด็จพระบรมราชาธิราช (หน่อพุทธางกูร) ที่ ๔ ได้สืบราชสมบัติต่อมา ๔ ปี สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๐๗๖

ในวัดพระศรีสรรเพชญ์มีพระมหาสถูป ๓ องค์ เรียงเป็นแถวจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก องค์ตะวันออกกับองค์กลางนั้นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงสร้างเป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กับสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๕ ส่วนองค์ทิศตะวันตกสันนิษฐานว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราช (หน่อพุทธางกูร) ที่ ๔ ทรงสร้างบรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ หลังจากเปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้วราว ๗-๘ เดือน มีคนลักลอบขุดพระมหาสถูปองค์กลาง ตามข่าวที่สดับตรับฟังมาว่าได้โบราณวัตถุทั้งที่สร้างด้วยโลหะและทองคำไปเป็นจำนวนมาก คณะกรรมการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาทราบเรื่องจึงรายงานมายังราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งครั้งนั้นมีหน้าที่บำรุงรักษาโบราณวัตถุสถานในพระราชอาณาจักร ให้ทำการขุดค้นที่พระมหาสถูปอีก ๒ องค์เสีย เกรงว่าทิ้งไว้จะไม่ปลอดภัย ราชบัณฑิตยสถานจึงอนุญาตให้ทางจังหวัด

พระนครศรีอยุธยาทำการขุดค้น เริ่มที่พระสถูปองค์ตะวันออกก่อน เสร็จแล้วตรวจค้นองค์ตะวันตก สำหรับที่องค์ตะวันตกนั้นไม่พบโบราณวัตถุใดๆ บรรจุไว้ (นัยว่าได้ถูกลักขุดเอาสิ่งของไปเงียบๆเสียนมนานแล้ว) และส่วนที่องค์ตะวันออกซึ่งบรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้นได้พบพระบรมสารีริกธาตุบรรจุในพระเจดีย์แก้วผลึกสีขาวสวมครอบด้วยเจดีย์ทองคำ เงิน สัมฤทธิ์ ฯลฯ เป็นชั้นๆรวม ๗ ชั้น พร้อมด้วยสิ่งของอีกมากมาย ในที่นี้จะขอพูดถึงแต่เฉพาะประติมากรรม คือ พระพุทธรูป ตามที่มีเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ปรากฏว่านอกจากจะมีลักษณะแบบอู่ทองอย่างพระพักตร์ยาวรีแล้ว มีองค์ขนาดย่อมๆหลายองค์ หล่อเป็นพระยืนบ้าง พระนั่งบ้างลักษณะเป็นอย่างศิลปแบบสุโขทัยก็มี แบบเชียงแสน และแบบนครศรีธรรมราช ที่ฐานมีลวดลายประดับทำเสร็จเรียบร้อยก็มี ยังค้างอยู่ครึ่งๆ ก็มี สังเกตดูคล้ายๆจะเป็นตัวอย่าง (Model) สร้างขึ้นเพื่อเปรียบเทียบคัดเลือกแบบอย่าง ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถดังกล่าวมาข้างต้นก็ได้

ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มีพระเศียรพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่ สูงประมาณ ๑.๗๐ เมตร กว้าง ๑.๐๐ เมตร ขนย้ายมาจากพระอุโบสถวัดพระศรีสรรเพชญ์ ทำพระนลาฏกว้าง มีอุณาโลมหล่อติดในตัว และมีเบ้าหรือหลุมสำหรับฝังเพชรพลอย ๓ เบ้า ไรพระศกเป็นแผ่น พระขนงโก่ง พระหนุมนว่าโดยลักษณะและส่วนสัดควรจัดเป็นตัวอย่างขนาดใหญ่ที่ดียิ่ง พระเศียรหนึ่งที่แสดงถึงการคลี่คลายจากแบบอู่ทองมาเป็นศิลปแบบอยุธยา(รูปที่๖)

พระเศียรพระพุทธรูปวัดพระศรีสรรเพชญ์นี้ มีลักษณะประพิมพ์ประพายคล้ายพระเศียรของพระพุทธไสยาสน์ ก่อด้วยอิฐ โบกปูน ขนาดยาวใหญ่องค์หนึ่งในวิหารวัดพระรูป จังหวัดสุพรรณบุรี พระพุทธไสยาสน์ที่พูดถึงนี้ รูปทรงยังสมบูรณ์ดีอยู่ แต่วิหารดูอาการร่อแร่จะพังทับให้องค์พระแตกหักเสียหาย ถ้าได้รับความศรัทธาบูรณะรักษา ประติมากรรมสมัยอยุธยาชิ้นนี้ก็เห็นจะมีอายุยืนยาวไปอีกนานปี

ถึงแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ หลังจากที่ทรงยอมหย่าทัพกับพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง กระทำสัตยาธิษฐานต่อกัน ณ ที่วัดหัศดาวาสแล้ว ในราว พ.ศ. ๒๑๐๗ หรือ

รูปที่ ๕ ช่อฟ้าสังกโลก สมัยอยุธยา

รูปที่ ๖ พระเศียรพระพุทธรูปแสดงให้เห็นการคล้ายคลึง
จากแบบอู่ทองมาเป็นศิลปแบบอยุธยา

๒๑๐๘ พระองค์มอบราชการบ้านเมืองให้แก่พระมหินทร์ราชโอรส แล้วได้เสด็จขึ้นไปเมืองลพบุรี กระทำการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยู่ระยะเวลาหนึ่ง บัดนี้ที่พระปรางค์ศรีรัตนมหาธาตุก็ดี พระเจดีย์ภายในบริเวณวัดก็ดี ยังมีรูปประติมาและลวดลายปูนปั้นติดประดับอยู่พอสมควร พอเป็นหลักฐานศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนกลางได้

ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๑๙๒) ได้ทรงสร้างวัดไชยวัฒนารามขึ้น ณ บริเวณนิวาสสถานเดิมของพระราชมารดาแต่ยังแรกที่ได้เสวยสิริราชสมบัติ เจดีย์ประธานของวัดนี้ทำเป็นรูปปรางค์มีพระระเบียงล้อมรอบ และตามมุมพระระเบียงสร้างเป็นเมรุทิศเมรุราย ข้างหลังเมรุทิศเมรุรายมีซุ้มจรนำ ตามช่องซุ้มนานมาแล้ว เคยเห็นมีรูปประติมาและลวดลายปูนปั้นติดตั้งประดับเหลืออยู่บ้างทุกวันนี้จะคงมีอยู่หรือสูญหายหมดแล้วก็ไม่ทราบได้ อย่างไรก็ดี ความคิดเห็นทางการโบราณคดีรุ่นหนึ่งกล่าวว่า ในรัชกาลกษัตริย์พระองค์นี้และรัชกาลของพระราชโอรสคือสมเด็จพระนารายณมหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑)

เกิดนิยมสร้างพระพุทธรูปด้วยหินทราย เพราะเหตุว่าครั้งสมเด็จพระเจ้าปราสาททองนั้นปราบได้ประเทศกัมพูชาเป็นเมืองขึ้น จึงใช้ศิลาทำเป็นพระพุทธรูปตามอย่างในประเทศนั้น ความคิดเห็นข้อนี้นอกจากจะย่ออายุของรูปประติมาศิลาที่มีในพระนครศรีอยุธยาให้อ่อนลงแล้ว ยังพลอยดึงให้รูปประติมาหินทรายสีแดงทางภาคใต้เช่นที่อำเภอไชยา อายุอ่อนตามไปด้วย ที่จริงการใช้หินทรายจะเป็นสีเทาหรือสีแดงก็ตาม ทำเป็นพระพุทธรูปหรือรูปประติมาอื่น ๆ นั้น ทำกันมาแล้วแต่สมัยต้นกรุงศรีอยุธยาทั้งในลักษณะศิลปแบบอู่ทองและแบบอยุธยา ทำเป็นพุทธประติมาทรงเทริด (สวมมงกุฎ) มีลวดลายประดับอย่างที่เรียกกันว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยก็ดูเหมือนจะมี เคยพบเป็นตัวอย่างตามวัดตามถ้ำในจังหวัดราชบุรี-เพชรบุรีตั้งหลายองค์ หากจะกล่าวให้กว้างขวางยิ่งขึ้นไป โดยการแยกรูปประติมาสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘) กับฝีมือช่างขอมออกจากกันแล้ว จะเห็นได้ว่าการสร้างสรรค์รูปประติมาด้วยศิลาโดยฝีมือช่างในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือชาวไทยนั้น ได้มีมาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ นมนานแล้ว (รูปที่ ๗)

รูปที่ ๗ พระพุทธรูปศิลา ปางมารวิชัย
ศิลปแบบอยุธยาสมัยพระเจ้าปราสาททอง

รูปที่ ๘ พระพุทธรูปทรงเครื่อง
ที่นิยมแพร่หลายในสมัยอยุธยาตอนปลาย

ในตอนปลายสมัยอยุธยาน่าจะตกราวแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ (พ.ศ. ๒๒๕๑-๒๒๗๕) และแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. ๒๒๗๕-๒๓๐๑) นอกจากการสร้างรูปประติมาอย่างแบบอยุธยาแท้จริง ที่มีมาแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้ว ยังปรากฏว่าชอบสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องราชาภรณ์ (เรียกง่าย ๆ ว่าแบบทรงเครื่องใหญ่) ขึ้นแบบหนึ่ง แม้รูปพระศรีอาริยเมตไตรยโพธิสัตว์ก็ทำอย่างทรงเครื่องเหมือนกัน และอีกแบบหนึ่งชอบสร้างพระพุทธรูปเลียนศิลปอู่ทองด้วยหินทราย แต่ไรพระศกที่ชอบพระนลาฏทำเป็นเส้นกลมเล็กกว่าของเดิม บางองค์ทั้งพระพุทธรูปและพระสาวกมีรอยพระมัสสุขีดลึกที่ริมพระโอษฐ์บน (พรายปาก) ทั้งสองแบบนี้ได้เป็นแบบอย่างมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (รูปที่ ๘)

ดนตรีไทยสมัยอยุธยา

ของ

นายมนตรี ตราโมท

เรื่องที่ข้าพเจ้าจะพูดต่อไปนี้ ก็มีสภาพเหมือน ๆ กับเรื่องต่าง ๆ ที่ท่านผู้ทรงคุณวุฒิได้พูดไปแล้ว และจะพูดต่อไปในงานนี้ คือเป็นเรื่องในสมัยที่กรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานีของไทยอยู่ อันเป็นเรื่องที่พวกเราทั้งผู้พูดและผู้ฟังเกิดไม่ทันทั้งนั้น ที่เรานำมาพูดกันได้ก็ด้วยอาศัยหลักฐานต่าง ๆ เท่าที่จะพบได้ นำมาปะติดปะต่อกันตามความเข้าใจของแต่ละท่าน ประกอบเข้าเป็นหลักที่จะใช้วิจารณญาณสันนิษฐานให้เป็นรูปเป็นเรื่องขึ้น หลักฐานที่นำมาประกอบเหล่านี้โดยมากก็ได้มาจากเอกสารที่มีผู้บันทึกไว้แต่ครั้งกระโน้นทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศบ้าง จากโบราณสถานและโบราณวัตถุทั้งจิตรกรรมและปฏิมากรรมอันได้สรรค์สร้างไว้แต่ครั้งโน้นบ้าง เป็นส่วนสำคัญ แต่เรื่องดนตรีไทยซึ่งข้าพเจ้าจะพูดนี้ หลักฐานในทางเอกสารรู้สึกว่าจะมีน้อยเต็มที เพราะ

นักดนตรีไทยในสมัยโบราณดูจะห่างเหินกับหนังสือมาก นักดนตรีไทยไม่ค่อยชอบเขียนหนังสือ หรือจะพูดอย่างไม่เกรงใจก็อาจพูดได้ว่า นักดนตรีไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาหาผู้ที่รู้หนังสือถึงอ่านออกเขียนได้คงจะน้อยตัวเต็มที เพราะฉะนั้นหลักฐานทางเอกสารที่กล่าวถึงดนตรีไทยจึงมีอยู่เป็นส่วนน้อย และที่มีอยู่บ้างก็เป็นบันทึกของผู้ที่มิใช่นักดนตรีไทยแทบทั้งสิ้น ข้อความที่ได้นั้นก็อาจขาดตกบกพร่องหรือผิดพลาดไปได้บ้าง ส่วนทางจิตรกรรมปฏิมากรรมนับว่าพอที่จะมีให้เห็นเป็นหลักฐานบ้าง แต่ทางด้านโบราณสถานแล้วดูเหมือนว่าเกือบจะไม่มีอะไรช่วยได้เลย อันหลักฐานต่างๆ ที่ข้าพเจ้ากล่าวมานี้ ก็เป็นหลักฐานที่พอจะแสดงให้รู้ได้ว่าในครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น มีอะไรอยู่บ้างเท่านั้นเอง แต่เรื่องของดนตรีเป็นเรื่องของศิลป และศิลปของดนตรีก็คือการแสดงออกทางเสียง การที่จะทำให้ผู้ฟังรู้สึกในรสไพเราะหรือเกิดอารมณ์ต่างๆ ตามลักษณะของเพลงได้ก็อยู่ที่เสียง แต่ว่าเสียงเพลงที่เคยดังเคยขับกล่อมหรือเคยประโคมอยู่ในสมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยายังเจริญรุ่งเรืองเป็นราชธานีของไทยอยู่นั้น ไม่มีเหลือแม้แต่เศษของหาง

งเสียงให้เราได้ยินเลย เพราะศิลปประเภทนี้เป็นศิลปที่หนีได้พอเกิดขึ้นแล้ว ก็สูญไปทันที และสิ่งที่พอจะช่วยบันทึกเสียงไว้ได้ ถึงแม้จะไม่เหมือนของจริงนัก เช่น แผ่นเสียง หรือการบันทึกเท็ป ก็ไม่มีในสมัยอยุธยาเสียด้วย จึงเป็นอันว่าหลักฐานในทางเสียงเพลงไม่มีเลย แม้ที่ข้าพเจ้าจะพูดก็ต้องพูดไปตามหลักฐาน และเหตุผลทางอื่น เท่าที่จะนำมาวิเคราะห์ตามวิชาการและความเข้าใจว่าจะเป็นไปได้เท่านั้น

เรื่องดนตรีไทยสมัยอยุธยาที่ข้าพเจ้าจะพูดนี้ จะขอแบ่งออกเป็น ๓ หัวข้อ คือเรื่องเครื่องดนตรีหัวข้อหนึ่ง เรื่องเพลงดนตรีหัวข้อหนึ่ง และเรื่องวิธีการบรรเลงดนตรีหัวข้อหนึ่ง

ในสมัยที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แม้แต่ในตอนต้นซึ่งกรุงสุโขทัยยังมิได้มารวมขึ้นอยู่ด้วยก็ตาม ก็คงจะแยกกันแต่อำนาจการปกครองเท่านั้น ส่วนบรรดาประชาราษฎรทั้งสองพระนครก็คงจะไปมาหาสู่ค้าขายติดต่อถึงกันเป็นปรกติ ศิลปะและวัฒนธรรมต่าง ๆ ก็ไหลซึมแพร่หลายเข้าสู่กันและกันเนือง ๆ และยิ่งเมื่อถึงสมัยกรุงสุโขทัยเข้ารวมกับกรุงศรีอยุธยาก็ไม่มีปัญหาอันใดว่าศิลปะ โดยเฉพาะดุริยางคศิลป์

จะไม่ประสมประสานกันจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เครื่องดนตรีใดที่มีอยู่ในสมัยสุโขทัยก็ย่อมมามีอยู่ในกรุงศรีอยุธยาทุก ๆ อย่าง นอกจากนั้น ยังเพิ่มเติมสิ่งอื่น ๆ ทั้งที่มีอยู่เดิมในอยุธยาและที่คิดสร้างหรือพบใหม่ขึ้นอีกตามที่เห็นสมควร

โดยเฉพาะวงปี่พาทย์นั้น ก็มีเพียงวงที่เรียกกันในสมัยปัจจุบันนี้ว่าเครื่องห้าเท่านั้น และในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นก็คงจะมีเครื่องบรรเลง ๕ สิ่งจริงๆ คือ ปี่ใน ฆ้องวง ตะโพน กลองทัดลูกเดียว และฉิ่ง เหมือนอย่างสมัยสุโขทัย ส่วนระนาดคงจะมาเพิ่มขึ้นราวสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง สิ่งที่พอจะอ้างอิงได้ว่าในสมัยต้นยังไม่มีระนาดนี้ จะเห็นได้จากบทพากย์เบิกหน้าพระในการแสดงหนังใหญ่ ซึ่งเป็นบทไหว้ครูบทที่มีสำนวนเก่าสุดระบุเครื่องดนตรีไว้ดังนี้

ลงการากษสสำแดง อยุธยากล้าแขง
จะเล่นให้ท่านทั้งหลายดู

ชัยศรีโขลนทวารเบิกบานประตู ฆ้องกลองตะโพนครู
ดูเล่นให้สุขสำราญ

บทพากย์ที่ว่ามานี้มีแต่ฆ้อง กลอง และตะโพน ขาดปี่กับฉิ่ง ส่วนบทพากย์อีกบทหนึ่ง ซึ่งเป็นสำนวนเก่าเหมือนกัน มีปี่อีกอย่างหนึ่ง ว่าดังนี้

จึงจุดธูปเทียนฉับพลัน จบเศียรโบกควัน
แล้วเจิมซึ่งปลายศรชัย
พลโห่ขานโห่หวั่นไหว ปี่แจ้วจับใจ
ตะโพนและกลองฆ้องขาน

อีกบทหนึ่งบอกแต่ว่าปี่พาทย์กับตะโพนกลองเท่านั้น

เร่งเร็วเอาเทียนติดปลายศร อ่านเวทย์ขอพร
ศรีศรีสวัสดิสมพอง
พลโห่ขานโห่ทั้งผอง พิณพาทย์ตะโพนกลอง
ดูเล่นให้สุขสำราญ

บทพากย์หนังทั้ง ๓ บทนี้ มิได้มีระบุถึงระนาดเลย ส่วนฉิ่งนั้นเป็นของเล็ก และโดยมากมักจะไม่เห็นเป็นของสำคัญ จึงมักจะมองข้ามไปเสีย แต่ถึงอย่างไร ฉิ่งนั้นต้องมีแน่ เพราะเป็นเครื่องกำกับจังหวะอย่างสำคัญที่จะขาดเสียมิได้

เมื่อปี่พาทย์เครื่องห้า เท่าที่มีอยู่ในบรรเลงประกอบการแสดงหนังใหญ่ กลองก็จะกลายเป็น ๓ ลูกขึ้นมา เพราะเจ้าของหนังใหญ่นั้น เขาต้องมีโกร่ง และม้าล่อโดยพวกชาวหนังถืออยู่ภายในจอ กับกลองติ๋ง มีลักษณะเหมือนกลองทัด แต่เล็กกว่า และเสียงสูงกว่าอีกคู่หนึ่ง เจ้าของหนังนำมามอบให้บรรเลงผสมอยู่ในวงปี่พาทย์ ส่วนปี่นั้นแต่เดิมคงจะใช้ปี่นอก แต่ต่อมาใช้ปี่กลางเพื่อให้มีระดับเสียงไม่สูงมากนัก หากเป็นในเวลาบรรเลงปรกติแล้ว ปี่พาทย์ก็คงมีอยู่ ๕ สิ่งดังที่ว่ามาแล้ว

แม้ในจดหมายเหตุของลาลูแบร์ เอกอัครราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ซึ่งได้เข้ามาเจริญพระราชไมตรี ณ กรุงสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๐ สมัยปลายรัชกาลพระนารายณ์มหาราชซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้ทรงแปลเป็นภาษาไทย ก็ไม่มีกล่าวถึงระนาดเลย จริงอยู่ลาลูแบร์อาจไม่ได้เที่ยวไปเห็นเครื่องดนตรีไทยโดยทั่วถึง แต่เมื่อลาลูแบร์กล่าวถึงปี่ในว่า "เครื่องเป่ามีอยู่บางอย่างเรียกปี่" และกล่าวถึงฆ้องว่า "ชาวสยามเรียกว่าพาทย์ฆ้อง พาทย์ฆ้องนั้นล้วนผูกไว้ต่อ ๆ กัน

ทุกอันกับไม้สั้นๆ และทั้งเป็นวงมีข่อยไม้ รูปร่างเหมือนง่ามเหล็กยกล้อเกวียน คนที่เครื่องดนตรีอันนั้น นั่งขัดสมาธิอยู่ตรงกลาง ตีพาทย์ฆ้องด้วยไม้สองอัน อันหนึ่งถือมือขวาอีกอันหนึ่งถือมือซ้าย" ปี่และฆ้องวงนี้ก็อยู่ในวงปี่พาทย์ ถ้าหากมีระนาดอยู่ในวงนี้แล้ว ลาลูแบร์ไม่เห็น ก็ดูจะผิดวิสัยไป

ส่วนตะโพนนั้น ลาลูแบร์เขียนไว้ว่า "ตะโพนนั้นรูปร่างเหมือนถัง คนที่เอาเชือกโยง แขวนคอไว้ข้างหน้าและตีทั้งสองข้างด้วยกำมือ" ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะเป็นเปิงมางที่จ่ากลองตีในขบวนกลองชนะ เพราะใช้เชือกโยงแขวนคอหรือว่าตะโพนสมัยโบราณจะใช้เชือกโยงแขวนคอมาก่อนแล้วมาคิดทำเท้ารองขึ้นทีหลังอย่างที่ใช้อยู่ปัจจุบันได้บ้างกระมัง

แต่ที่ลาลูแบร์มิได้กล่าวถึงกลองทัดไว้ด้วยนั้น ไม่แปลกอะไร เพราะลาลูแบร์คงจะบันทึกจากการบรรเลงในงานพระราชพิธี เพราะในตอนที่กล่าวถึงนี้กระบุว่า มีบัณเฑาะว์แตรสังข์ ปี่ไฉน และกลองชนะ ซึ่งเป็นของประกอบในงานพระราชพิธีทั้งนั้น และการบรรเลงปี่พาทย์ในงานพระราชพิธีนั้นโดยปรกติไม่มีกลองทัด ซึ่งถือเป็นประเพณีมาจนปัจจุบันนี้

ในตอนหลังลาลูแบร์คงจะเพิ่งไปพบกลองทัดเข้า จึงนำมากล่าวไว้อีกตอนหนึ่ง ลาลูแบร์พูดถึงกลองทัดว่า "ยังมีกลองฝรั่งแท้ๆ ชาวสยามเรียกกลอง แต่มาตรว่ากลองสยามย่อมกว่าของเรา (ฝรั่ง) ไม่แขวนไหล่เหมือนเรา เอาหนังข้างหนึ่งตั้งลงกับพื้น และตีทางหนังอีกด้านหนึ่ง คนตีนั่งขัดสมาธิตรงหน้ากลอง พอใจใช้กลองอย่างนี้เข้ากับเสียงดนตรีต่างๆ ด้วย แต่ไม่ค่อยจะได้ใช้เข้ากับเสียงคนร้อง มักใช้กลองต่อเมื่อยามโขนหรือละคอนจะทำเพลงเต้นๆรำๆ" นี่ก็แสดงให้เห็นชัดแล้วว่ากล่าวถึงกลองทัด และมีอยู่ลูกเดียวดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น กลองทัดในวงปี่พาทย์เรานี้ มีลูกเดียวตลอดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยาและกรุงธนบุรีเพิ่งจะมาเพิ่มเป็น ๒ ลูกในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง การที่ลาลูแบร์กล่าวว่าเป็นกลองฝรั่งแท้ๆ นั้นก็ด้วยไม่รู้จะเขียนอธิบายได้อย่างไร จึงเอาของของชาติตนเองที่มีอยู่มาเปรียบเทียบ แม้แต่ปี่ไฉน หรือปี่ชวา ลาลูแบร์ยังเรียกได้ว่า "แตร" เพราะแลเห็นปากเป็นดอกลำโพงเหมือนแตร ในตอนที่แลเห็นหมู่กลองชนะตั้งรอเวลา

บรรเลงเมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จออก ก็หาว่าเป็นเครื่องดนตรีเก็บตั้งไว้อวดเฉยๆ ลาลูแบร์พูดถึงปี่ไฉนหรือปี่ชวากับกลองชนะว่าดังนี้ "เห็นมีคนตั้งร้อยหมอบอยู่เป็นแถวๆ บางคนถือแตรเล็กๆ อันน่าเกลียดไว้สำหรับอวด แต่ไม่ใช่สำหรับเป่า ข้าพเจ้าออกติดใจว่าจะทำด้วยไม้ด้วยซ้ำไป นอกนั้นอีกเป็นอันมากมีกลองใบย่อมๆ วางไว้ตรงหน้า แต่ก็ไม่เห็นได้ตี" ปี่ที่ประกอบกับกลองชนะนี้ ใช้ทั้งปี่ไฉนและปี่ชวา แล้วแต่โอกาส และรูปร่างก็เหมือนกัน ผิดแต่ขนาดเล็กใหญ่กว่ากันเท่านั้น ทั้งสองอย่างนี้ก็ทำด้วยไม้ หรืออย่างดีก็ทำด้วยงาช้าง เป็นอันว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นวงแตรสังข์และกลองชนะคงจะมีครบบริบูรณ์เหมือนปัจจุบันนี้ เพราะตอนหนึ่งลาลูแบร์ก็พูดถึงแตรว่า "ชาวสยามอยู่ข้างรักแตรของเรามาก แตรฝรั่งที่ชาวสยามใช้นั้นสั้นและฝีมือหยาบคาย" ที่พูดนี้จะหมายถึงแตรงอนหรือแตรฝรั่ง ในวงแตรสังข์ก็ไม่ทราบ แต่ถึงอย่างไรก็คงมีแน่ ส่วนสังข์อาจจะไม่แลเห็น เพราะเป็นของเล็ก ไม่ต้องเอาออกมาถืออวด และเมื่อบรรเลงเขาก็เป่าแต่ตอนขึ้นต้นเท่านั้น และสังข์นี้ในกฎมนเทียรบาลก็มีปรากฏอยู่ จึงไม่มีปัญหาอันใด ส่วนบัณเฑาะว์

นั้น ลาลูแบร์เรียกว่า "ตลุงปุงบั้ง" ซึ่งแกคงเรียกเอาเอง ตามเสียงที่ได้ยิน หรือไม่ก็คงจะไปถามชื่อจากพวกที่ไม่รู้อะไร แล้วก็บอกส่ง ๆ ไปที่ เรื่องการบอกเล่าหรืออธิบายสิ่งต่าง ๆ ให้ชาวต่างประเทศฟังนั้น ถ้าหากว่าไม่รู้จริงแล้วขืนบอกไปโดยเดา ย่อมเกิดผลเสียแก่ประเทศชาติเป็นอันมาก ผู้ที่เป็นมัคคุเทศก์ในสมัยนี้ ควรจะสังวรในเรื่องเช่นนี้ไว้ให้มาก

เรื่องเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์ วงแตรสังข์และกลองชนะ ก็ได้กล่าวมาให้ท่านฟังพอจะแลเห็นแล้วว่าในสมัยอยุธยามีสิ่งใดบ้าง ยังเหลืออีกอย่างหนึ่งก็คือวงมโหรี

ไหน ๆ ได้พูดถึงจดหมายเหตุของลาลูแบร์มาเป็นอันมากแล้วจึงจะนำมาพูดอีกสัก ๒-๓ ข้อ ข้อแรกคือเรื่องซอสามสาย ลาลูแบร์ได้จดไว้ว่า "ชาวสยามมีเครื่องดุริยางค์เล็ก ๆ น่าเกลียดมาก มีสายสามสาย เรียกซอ" ซึ่งหมายถึงซอสามสายของไทยเราโดยตรง จะเป็นอื่นไปไม่ได้ แต่นัยน์ตาของลาลูแบร์เป็นอย่างไรหนอ จึงแลเห็นเป็นน่าเกลียดไปได้ หรือว่าสิ่งไรที่ไม่เหมือนของตนแล้วน่าเกลียดทั้งหมด

อันซอสามสายนี้ในสมัยอยุธยาก็คงจะได้ผสมอยู่ในวงมโหรีอย่างเป็นแบบแผนแล้ว วงมโหรีในสมัยอยุธยาตอนต้นนั้นก็คงจะมีเครื่องดนตรีอยู่เพียง ๔ อย่าง คือ ซอสามสายหนึ่ง กระจับปี่หนึ่ง ทับ (โทน) หนึ่งและคนร้องตีกรับพวงอีกหนึ่ง วงมโหรีแบบนี้ น่าจะเป็นวงที่บรรเลงในพระราชฐาน เฉพาะบำเรอพระมหากษัตริย์ หรือเจ้านายชั้นสูง ต่อเมื่อถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ปรากฏจากรูปเขียนลายทองที่ตู้หนังสือ มโหรีเพิ่มขลุ่ยและรำมะนาสำหรับตีคู่กับโทนอีกสองสิ่ง วงมโหรีจึงเป็น ๖ คนขึ้น

ส่วนวงเครื่องสายก็น่าจะมีผู้รวมเล่นกันบ้างเป็นแน่ เพราะรู้สึกว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหรือก่อนนั้น จะมีผู้เล่นดนตรีจำพวกซอขลุ่ยอยู่เป็นอันมาก และอาจจะเล่นกันอย่างแพร่หลายจนความสนุกสนานเพลิดเพลินทำให้เล่นกันเกินขอบเขตเข้าไปถึงใกล้พระราชฐาน จึงถึงแก่มีบัญญัติกำหนดโทษไว้ในกฎมนเทียรบาล ตอนที่ ๑๕ ว่า

"แต่ละประตูแสดงรามถึงสระแก้ว ไอยการหมื่นโทวาริก ผิวผู้ชายผู้หญิงเจรจาด้วยกันก็ดี นั่งในที่สงัดก็ดี

อนึ่งทอดแหแลตกเบ็ดสุ่มส้อนช้อนชนาง แลร้องเรือเป่าขลุ่ยเป่าปี่ตีทับขับรำโห่ร้องนั่นนั้น ไอยการหมื่นโทวาริก ถ้าจับได้โทษ ๓ ประการ ประการหนึ่งให้ส่งมหาดไทย ประการหนึ่งให้ส่งองครักษ์ ประการหนึ่งให้สักลงหญ้าช้าง"

และตอนที่ ๒๐ มีคล้ายคลึงกันอีกแห่งหนึ่งว่า

"อนึ่งในท่อน้ำในสระแก้ว ผู้ใดขี่เรือคฤ เรือปทุน เรือกูบและเรือมีสาตราวุธ แลใส่หมวกคลุมหัวนอนมา ชายหญิงนั่งมาด้วยกัน อนึ่งชเลาะตีด่ากัน ร้องเพลงเรือเป่าปี่เป่าขลุ่ย สีซอ ดีดจะเข้ กระจับปี่ตีโทนทับโห่ร้องนี่นั่น อนึ่งพีริยหมู่แขกขอมลาวพม่าเมงมอญมสุมแสงจีนจามชวานานาประเทศทั้งปวง แลเข้ามาเดินในท้ายสนมก็ดี ทั้งนี้ไอยการขุนสนมห้าม ถ้ามิได้ห้ามปรามเกาะกุมเอามาถึงศาลาให้แก่เจ้าน้ำเจ้าท่า แลให้นานาประเทศไปมาในท้ายสนมได้ โทษเจ้าพนักงานถึงตาย"

เครื่องดนตรีต่าง ๆ ที่ได้ระบุมาในกฎมนเทียรบาลนี้ นอกจากปี่ซึ่งอยู่ในวงปี่พาทย์ และกระจับปี่ในวงมโหรีแล้ว ก็ล้วนแต่เป็นสิ่งที่อยู่ในวงเครื่องสามทั้งสิ้น คือมีซอ มีขลุ่ย จะเข้ และโทนทับ ส่วนซอนั้นจะเป็นซอสามสายอย่างในวง

มโหรี หรือจะเป็นซอด้วงซออู้ อย่างที่เราบรรเลงผสมอยู่ในวงเครื่องสายก็ไม่ทราบได้ แต่เท่าที่พิจารณาตามสภาพการณ์ซึ่งเล่นกันมากมาย แพร่หลาย ถึง แก่ต้อง บัญญัติห้าม ไว้ เป็นกฎหมายอย่างนี้ จะต้องเป็นของที่ค่อนข้างจะเล่นง่ายและหาง่าย ข้าพเจ้าจึงเข้าใจว่า ซอที่ระบุในกฎมนเทียรบาลนี้จะเป็นซอด้วงซออู้ ที่บัญญัติไว้ว่า "ซอ" เฉยๆ ก็เพื่อให้คลุมไปถึงซอสามสาย และซออื่นๆ ที่จะมีผู้คิดสร้างเลียงกฎหมายขึ้นในภายหลังด้วย

ถ้าเป็นอย่างข้าพเจ้าว่า วงเครื่อง สายไทย ในสมัยอยุธยา ก็มีพร้อมบริบูรณ์อยู่แล้ว คือมี ซอด้วง ซออู้ จะเข้ ขลุ่ย เป็นเครื่องบรรเลงทำนอง โทนทับ และฉิ่งเป็นเครื่องบรรเลงประกอบจังหวะ ส่วนขลุ่ยคงจะมีแต่ขลุ่ยเลาขนาดกลาง ซึ่งเราเรียกกันในสมัยนี้ว่า ขลุ่ยเพียงออเลาเดียว ขลุ่ยหลีบ คือขลุ่ยขนาดเล็ก มีเสียงสูงคงจะยังไม่มี แต่โทนทับนั้นเป็นการเรียกทับศัพท์ เพราะทับก็คือโทน โทนก็คือทับ จึงเห็นได้ว่าเวลานั้นเครื่องกำกับจังหวะมีแต่โทน (หรือทับ) อย่างเดียว ยังไม่มีรำมะนามาผสม ส่วนซอวงที่มี

เครื่องผสมอย่างนี้ คงจะไม่เรียกว่าวงเครื่องสาย แต่อาจ จะเรียกว่า "ดนตรี" ก็ได้ เพราะในกฎมนเทียรบาลนั้นเอง แยกเรียกมโหรีกับดนตรีเป็นคนละอย่าง กฎมนเทียรบาลที่ ข้าพเจ้าว่านี้ คือตอนที่ ๑๖๔ ซึ่งว่าด้วยการพิทธิตรองเปรียง (เรียกตามต้นฉบับ) ตอนที่กำหนดเรือต่าง ๆ นั้น มีอยู่ตอน หนึ่งว่า

"......เรือปลาลูกขุนเผ้าหน้าเรือเบ็ญจา เรือตะเข้ แนมทั้งสองข้าง ซ้ายดนตรี ขวามโหรี...ฯลฯ"

คำว่าดนตรีในที่นี้ ย่อมเหมาะที่จะเรียกชื่อวงเครื่อง สายยิ่งกว่าวงอื่นใด เพราะคำว่า ดนตรี ก็แปลตรงอยู่ว่า ผู้มีสาย

เท่าที่ข้าพเจ้าได้รวบรวมกล่าวมาแล้ว ย่อมเป็นที่ แน่นอนว่า ในสมัยอยุธยานั้นมีเครื่องดนตรีครบทั้ง ๓ ประเภท คือปี่พาทย์ มโหรี และเครื่องสาย

วงปี่พาทย์ เป็นอย่างปี่พาทย์เครื่องห้า ในตอนแรกมี เครื่องบรรเลงเพียงปี่ ฆ้องวง ตะโพน กลองทัดลูกเดียว และฉิ่ง ตอนหลังจึงเพิ่มระนาดขึ้นอีกอย่างหนึ่ง

วงมโหรีสมัยต้นมี ๔ อย่าง คือ ซอสามสาย กระจับปี่ โทน และกรับพวง สมัยตอนปลายเพิ่มขลุ่ยกับรำมะนา รวมเป็น ๖ อย่าง

วงเครื่องสาย มีซอด้วง คือ ซออู้ จะเข้ ขลุ่ย โทน และฉิ่ง

ส่วนเครื่องประโคมสำหรับพระราชพิธี ก็มีพร้อมทั้งบัณเฑาะว์ สังข์ แตร ปี่ไฉน ปี่ชวา เปิงมาง กลองชนะ และมโหรทึก ก็มีในกฎมนเทียรบาล ตอน ๑๖๑ ว่าด้วยพระราชพิธีตุลาการว่า

"......พลเทพถือพิน วังถือดอกหมาก พระยมราชถือแพนไชย ขุนศรีสังกระเป่าสังข์ พระอินทโรตีอินทเภรีพระนนทิเกษตีฆ้องไชย ขุนดนตรีตีโหรทึก......ฯลฯ"

ต่อไปจะได้กล่าวถึงเรื่องเพลงดนตรี ซึ่งหมายรวมทั้งเพลงที่ร้องและเพลงที่บรรเลงด้วยเครื่องดนตรี

อันเพลงดนตรี ทั้งที่ร้องและบรรเลงในสมัยอยุธยานั้นถ้าจะกล่าวอย่างกว้างๆ ก็ต้องว่ามีทั้งอัตราชั้นเดียว ๒ ชั้น

และ ๓ ชั้น พอท่านผู้ฟังได้ยินคำว่า ๓ ชั้น คงจะนึกค้านข้าพเจ้าอยู่ในใจแล้วว่า เพลง ๓ ชั้นนี้ เพิ่งเกิดมีขึ้นเมื่อปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้มิใช่หรือ ทำไมจึงว่ามีอยู่ในสมัยอยุธยาด้วย ขอให้ท่านสงบใจไว้สักครู่แล้วข้าพเจ้าจะอธิบายให้ฟัง

คำว่าเพลงที่ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไปนี้ ขอท่านผู้ฟังได้โปรดกำหนดจำกัดความหมายไว้ด้วยว่า มิได้มีความหมายกว้างขวางออกไปถึงเพลงพื้นเมือง เช่น เพลงปรบไก่ เพลงเกี่ยวข้าว แต่อย่างใดไม่ ข้าพเจ้าจะพูดเฉพาะเพลงที่เป็นทำนองเกี่ยวข้องกับวงการดนตรีเท่านั้น อีกประการหนึ่งข้าพเจ้าจะขอรวมหัวข้อที่ ๓ คือวิธีการบรรเลงดนตรี มารวมพูดแทรกไปกับเรื่องเพลงดนตรีนี้เสียด้วย เพราะจะทำให้เข้าใจง่ายขึ้น แต่ถึงแม้จะรวม ๒ หัวข้อมากล่าวร่วมกันแล้ว ก็ยังจะต้องแยกออกพูดเป็น ๒ ตอนอยู่ดี คือตอนแรกจะว่ากันเฉพาะเพลงที่บรรเลงแต่ดนตรี เช่น เพลงจำพวกหน้าพาทย์ หรือเพลงโหมโรง เป็นต้น ตอนหลังจึงจะว่ากันถึงเพลงที่บรรเลงประกอบกับการขับร้อง

เพลงที่บรรเลงเฉพาะดนตรีซึ่งจะกล่าวต่อไปนี้ จะได้พูดถึงเพลงโหมโรงก่อน ย่อมเป็นที่รู้กันอยู่ดีจากหนังสือวรรณคดีต่าง ๆ แล้วว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น มีการแสดงมหรสพนานาชนิด เช่น หุ่น ละคอน โขน หนัง และระบำ เป็นต้น การที่จะแสดงหุ่นหรือละคอนเหล่านี้ ปี่พาทย์จะต้องบรรเลงโหมโรงก่อน เพลงที่บรรเลงเป็นเพลงโหมโรงการแสดงมหรสพนี้ ก็เรียบเรียงเช่นเดียวกับโหมโรงเย็น คือเพลงชุดที่ใช้โหมโรงในการเริ่มงานมงคลต่างๆ ของเอกชน จะผิดกันเพียงเพลงต้นกับเพลงท้ายเท่านั้น เพลงโหมโรงเย็นนั้น ตามตำราโบราณเริ่มต้นด้วยเพลงตระสันนิบาต รัวสามลา เข้าม่าน. ปฐม ลา เสมอ เชิดกลม ชำนัญ กราวใน ชุบ และลา ส่วนเพลงสาธุการนั้นเข้าใจว่าจะมาเพิ่มขึ้นในตอนหลัง และใช้บรรเลงเป็นเพลงอันดับแรก ก่อนเพลงตระสันนิบาต แต่ถ้าจะบรรเลงเป็นเพลงโหมโรงการแสดงมหรสพ ก็ตัดเพลงสาธุการออก เริ่มด้วยเพลงตระที่เดียว เหมือนอย่างตำราโบราณ แต่ต้องเพิ่มเพลงวาต่อท้ายอีกเพลงหนึ่ง

ประเพณีการแสดงมหรสพในสมัยโบราณนั้น ถ้าเป็นการแสดงในเวลากลางวัน ซึ่งได้เริ่มแสดงตั้งแต่เช้ามาแล้ว เมื่อถึงเวลาเที่ยงจะต้องหยุดพักกลางวัน อ้างกันว่า "เวลาเที่ยงครูจะต้องขึ้นเฝ้าพระอิศวร" จะอ้างอย่างไรก็ตามก็เป็นการสมควรที่จะต้องหยุดพักให้ตัวละครและผู้บรรเลงดนตรีได้รับประทานอาหารกลางวันด้วย

ครั้นถึงเวลาบ่าย ก่อนที่จะแสดงต่อไป ปี่พาทย์ก็จะต้องโหมโรงเพื่อเป็นสัญญาณและเรียกคน ให้รู้ว่ามหรสพนั้นจะเริ่มแสดงตอนบ่ายแล้ว เพลงปี่พาทย์โหมโรงตอนนี้เป็นอีกชุดหนึ่ง ไม่เหมือนโหมโรงครั้งแรก เพลงโหมโรงชุดนี้เรียกว่าโหมโรงกลางวัน เพลงชุดโหมโรงกลางวันนี้มีเพลงกราวในเป็นอันดับแรก แล้วจึงถึงเพลงเชิด เพลงชุบ ลา กระบองกัน เสมอข้ามสมุทร เชิดฉาน ปลูกต้นไม้ ชายเรือ รุกร้น แผละ เหาะ โล้ แล้วต่อท้ายด้วยเพลงวาเหมือนกัน เพลงในชุดโหมโรงกลางวันนี้ สมัยปัจจุบันเราไม่ค่อยจะได้ยินกันแล้ว ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้ใช้กันอย่างจริงจังมา ก็เมื่อยังมีโรงบ่อนเบี้ยอยู่ตามตำบลต่าง ๆ ซึ่งตามโรงบ่อนเหล่านี้มีละคอน (หรือมหรสพอย่าง

อื่น) แสดงประจำอยู่ เรียกว่าละครเหมา คือเหมากันเป็นงวดๆ งวดละ ๗ วันบ้าง ๑๐ วันบ้าง ละครเหมานี้จะลาโรงกลางวัน แล้วมีโหมโรงแสดงตอนบ่ายทุกวัน ปี่พาทย์ก็ต้องใช้เพลงโหมโรงกลางวันบรรเลงอยู่เป็นนิจสิน สมัยนี้ไม่ค่อยมีโอกาสบรรเลง เพลงชุดนี้จึงไม่ค่อยจะได้ยินกัน นอกจากจะนำมาบรรเลงเป็นเพลงหน้าพาทย์ ประกอบโขนละครบางครั้งบางคราวเท่านั้น

ประเพณีของไทยเราอีกอย่างหนึ่งก็คือ การโกนจุกหรือตัดจุก เด็กไทยสมัยโบราณไว้ผมจุกกันแทบทั้งนั้น มีแปลกออกไปบ้างก็มักเป็นเด็กที่พ่อแม่หรือปู่ย่าตายายเห็นว่าขี้โรคเลี้ยงยาก เปลี่ยนเป็นไว้แกะไว้เปียเสียบ้าง แต่เมื่อมีอายุสมควรแล้วก็ต้องทำพิธีโกนหรือตัดเช่นเดียวกัน พิธีโกนจุกตามประเพณีก็ต้องจัดเป็นงาน ๒ วัน วันแรกพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ตอนเย็น รุ่งขึ้นเป็นฤกษ์ตัดจุก ฤกษ์ตัดจุกนี้มักจะตกในเวลาย่ำรุ่ง ก่อนฤกษ์ตัดจุกนี้ปี่พาทย์จะต้องมาเตรียมตั้งวงให้พรักพร้อม และพยายามที่จะไม่ให้เสียงปี่พาทย์อย่างใดอย่างหนึ่งดังขึ้นเป็นอันขาด แม้เวลาติดข้าวสุก ตะโพนหรือกลองก็ต้องคาดคะเนเอาเองว่าจะหนักเบาพอดี

จะเคาะจะลองไม่ได้ทั้งนั้น รอจนกว่าจะถึงฤกษ์ พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถาถึงคำว่า "ชยันโต" ขณะนั้นก็จะลั่นฆ้องชัย พราหมณ์หรือผู้ใหญ่ในพิธีลงกรรไกรตัดจุก ในสมัยโบราณมียิงปืนขับไล่ภูตผีปีศาจด้วยและปี่พาทย์ก็เริ่มบรรเลงขึ้นพร้อม ๆ กันในขณะนั้นเพลงที่บรรเลงนี้ มีเพลงสาธุการ, เพลงเหาะ รัว, กลม, และชำนาญ เพลงชุดนี้ในสมัยต่อมาเรียกว่า เพลงโหมโรงเช้า เพราะไม่ว่าในมงคลพิธีใดถ้าต้องโหมโรงในเวลาเช้าแล้ว มักจะใช้ชุดนี้ทั้งสิ้น

นอกจากเพลงโหมโรงดังกล่าวมาแล้ว เพลงจำพวกประกอบพิธีและกรณีต่าง ๆ ก็นับว่ามีอยู่พร้อมมูลแล้ว เช่นเวลาเวียนเทียนทำขวัญสมโภช ก็มีเพลงเรื่องทำขวัญ (หรือเวียนเทียน) เวลาพระสงฆ์ฉันภัตตาหารก็มีเพลงฉิ่งพระฉันเพลงพระฉันนั้นมีทั้งเพลงพระฉันเช้าและพระฉันกลางวัน เวลาพระสงฆ์มายังบ้านหรือมณฑลพิธี ก็มีเพลงเรื่องเพลงช้าเพลงเร็ว เมื่อพระสงฆ์กลับ ถ้าตอนเย็นหลังจากเจริญพระพุทธมนต์ ก็ใช้เพลงกราวในและเชิด ซึ่งชักออกมาจากชุดโหมโรงเย็น ถ้าตอนเสร็จจากฉันอาหารบิณฑบาต

ยะถาสัพพีสวดอนุโมทนาและอดิเรกแล้ว ก็บรรเลงด้วยเพลงพระเจ้าลอยถาดหรือกราวรำ

ส่วนเพลงหน้าพาทย์พิเศษ เช่นเพลงประกอบการไหว้ครูปี่พาทย์ ตามที่ปรากฏในตำราโบราณ มีเพลงตระพระประคนธรรพ กับเพลงโปรยข้าวตอก ส่วนไหว้ครูละคอนก็มีเพลงพราหมณ์เข้า พราหมณ์ออก เพลงองค์พระพิราพเป็นต้น และเพลงหน้าพาทย์ ที่จะประกอบการแสดงโขนละคอน ก็ย่อมจะต้องมีอยู่จนเพียงพอแก่ความต้องการของการแสดง เช่นเพลงเสมอ เชิด เพลงช้า เพลงเร็ว และเพลงฉิ่งเป็นต้น นอกจากนั้น ครูบาอาจารย์ทางดุริยางคศิลป์ ในสมัยอยุธยา ยังได้ประดิษฐ์ทำนองเพลงหน้าพาทย์ต่าง ๆ เพิ่มเติมให้พอเพียงและเหมาะสมกับการแสดงขึ้นอีก เป็นต้นว่าเพลงเสมอ ซึ่งประกอบกิริยาเดิน ไปมาใกล้ ๆ เพียงจากห้องนี้ไปอีกห้องหนึ่ง คำว่าเสมอ ก็คงจะเลื่อนมาจากคำว่า "เถมอ" ของเขมร ซึ่งแปลว่าเดิน เขมรเขียน "เถมิล" แต่อ่าน "เถมอ" เมื่อมาเป็นสำเนียงไทยจึงกลายเป็นเสมอ เช่นเดียวกับ "ถมอ" เป็น "สมอ" เพลงเสมอนี้ ครูดนตรีสมัยอยุธยาก็แยกทำนองให้เหมาะสมกับ

ตัวแสดงได้เป็นอย่างดีเช่น เสมอเถร สำหรับฤษี หรือผู้ทรงพรต เสมอมารสำหรับยักษ์หรืออสูร เสมอผี สำหรับผีปีศาจ เสมอเข้าที่สำหรับการไหว้ครู เมื่อตอนส่งครูกับสู่สถานที่สถิต และถ้าในการแสดงเป็นการออกศึกหรือออกพิธีที่ยิ่งใหญ่ก็ใช้เพลงเสมอตีนนก ซึ่งในสมัยปัจจุบันเรียกว่าเพลงบาทสกุณี

เพลงตระนั้นก็เพิ่มเติมแยกแยะออกไปได้ตามกรณีต่าง ๆ เช่น ตระนอน ตระนิมิต ตระเชิญ ตระนารายณ์บรรทมสินธุ์ เป็นต้น

เพลงต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้ากล่าวมานี้ บางเพลงก็มีชื่อปรากฏอยู่ในตำรา บางเพลงก็ไม่มี เพลงที่ไม่มีชื่ออยู่ในตำราอันเป็นหลักฐาน แต่ข้าพเจ้าได้กล่าวว่าเป็นเพลงสมัยอยุธยานี้ ข้าพเจ้าได้พิจารณาตามสำนวนทำนองของเพลงนั้น ๆ สำนวนทำนองก็เหมือน ๆ กับกวีนิพนธ์ หรือสำนวนถ้อยคำในหนังสือเรื่องต่าง ๆ เมื่อเราพบบทกวีนิพนธ์หรือหนังสือเรื่องใด ถ้าได้อ่านโดยพินิจพิเคราะห์แล้ว ก็อาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นสมัยใด ถึงไม่ถูกตรงนักก็ใกล้เคียง สำนวนของทำนองเพลงก็เป็นเช่นเดียวกัน แต่การพิจารณาสำนวน

ทำนองเพลงยากแก่การสันนิษฐานกว่ากวีนิพนธ์หรือข้อความต่าง ๆ อยู่อย่างหนึ่ง เพราะเพลงดนตรีของไทยเราใช้ความจำสืบต่อกันมา มิได้บันทึกไว้เป็นโน้ต ผู้บรรเลงย่อมจะใช้ความคิดของตนเปลี่ยนแปลงให้ผันแปรไปจากของดั้งเดิมได้ตามทำนองที่มีความนิยมของแต่ละยุคแต่ละสมัย และแต่ละบุคคล เพลงในสมัยอยุธยาเมื่อนำมาบรรเลงในสมัยนี้ จะไม่เหมือนของเดิมตลอดทั้งเพลงเป็นแน่แท้ แต่เค้าโครงและสำนวนเดิมบางประโยคบางตอน จะยังคงมีแสดงออกมาให้เห็นชัดเจนอยู่ ยิ่งเป็นเพลงจำพวกเพลงหน้าพาทย์สูง ๆ หรือที่เรียกกันว่าเพลงครูแล้ว สำนวนเดิมจะมีอยู่เกือบครบบริบูรณ์ทีเดียว เพราะฉะนั้นจึงพอจะวินิจฉัยได้ว่า เพลงใดน่าจะเป็นเพลงสมัยอยุธยา

พูดถึงการแต่งขยายอัตราของทำนองเพลง ในสมัยอยุธยาได้กระทำกันมาอย่างแพร่หลาย แต่ที่แพร่หลายจริง ๆ ก็เพียงทำเพลงอัตราชั้นเดียวให้เป็น ๒ ชั้น ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ในการร้องประกอบการแสดงละครเป็นพื้น ส่วนเรื่องการขยายเพลงอัตรา ๒ ชั้นขึ้นเป็น ๓ ชั้นนั้น โดยทั่วไปไม่มีเลย เฉพาะในด้านเพลงดนตรีมีอยู่ในเพลง

ประเภทเดียวเท่านั้น เพลงประเภทนี้ได้แก่เพลงตระที่ใช้ในการบรรเลงโหมโรงเย็นหรือโหมโรงแสดงมหรสพเท่านั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วว่า ในโหมโรงเย็นหรือโหมโรงมหรสพนั้น ในตำราโบราณใช้เพลงตระสันนิบาต ซึ่งเป็นอัตรา ๒ ชั้น ต่อมาภายหลัง คงจะเกิดเบื่อการบรรเลงซ้ำซากขึ้น จึงได้คิดขยายเพลงตระสำหรับโหมโรงขึ้นเป็นอัตรา ๓ ชั้น เพลงตระอัตรา ๓ ชั้นนี้ มีชื่อต่าง ๆ กัน เช่น ตระหญ้าปากคอก ตระปลายพระลักษมณ์ ตระมารละม่อม ตระจอมศรี และตระเชิงกระแชงเป็นต้น เพลงตระ ๓ ชั้นเหล่านี้มีชื่อปรากฏอยู่ในตำราโบราณ และเป็นสำนวนสมัยอยุธยาทั้งสิ้น แต่คงจะเป็นอยุธยาตอนปลาย นี่แหละที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วว่า เพลง ๓ ชั้นในการบรรเลงดนตรีได้มีมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา

ต่อไปจะได้กล่าวถึง เพลงขับร้อง ในสมัยอยุธยา เพลงขับที่เชื่อกันว่ามีแน่ ก็เห็นจะได้แก่ขับไม้ ซึ่งประกอบด้วยซอสามสาย และบัณเฑาะว์ อีกอย่างหนึ่งก็คือขับเสภาดังปรากฏตามกฎมนเทียรบาล ข้อที่ ๑๔๖ อันว่าด้วยพระราชานุกิจประจำวันของพระมหากษัตริย์ตอนหนึ่งว่า

"......๕ ทุ่มเบิกโหรราชบัณฑิตยสนทนาธรรม ๖ ทุ่มเบิกเสภาดนตรี ๗ ทุ่มเบิกนิยาย ฯลฯ" วิธีการขับเสภาก็คงเหมือนกับสมัยปัจจุบันนี้ คือคนขับเสภาขยับกรับเอง ดังที่ลาลูแบร์ กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า "ดนตรีสยามนั้น บางทีก็มีเสียงไม้สองอันขยับประจังหวะไปด้วย ชาวสยามเรียกกรับ เอากรับสองอันเคาะกัน คนที่ร้องนั้นเรียกกันว่าช่างขับมักขยับกรับเอง มักมีคนหาไปในงานบ่าวสาว พร้อมกันกับเครื่องดนตรี" ที่ลาลูแบร์กล่าวว่า พร้อมกันกับเครื่องดนตรีนี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า มิได้หมายความว่า การขับเสภาในสมัยอยุธยามีดนตรีประกอบด้วย คงจะหมายเพียงว่างานบ่าวสาวหรืองานสมรสนั้น เขามักจะหาทั้งเสภาและดนตรีไปบรรเลงด้วยเท่านั้น เพราะนับว่า เสภาเพิ่งจะมามีปี่พาทย์บรรเลงประกอบเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าฯนี้เอง ดังคำกลอนไหว้ครูเสภาซึ่งแต่งในสมัยรัชกาลที่ ๒ ว่า

"เดิมเมื่อครั้งจอมนรินทร์แผ่นดินลับ
เสภาขับยังหามีปี่พาทย์ไม่
ครั้นมาถึงพระองค์ผู้ทรงชัย
ก็เกิดมีขึ้นในอยุธยา"

ซึ่งหมายความว่า เมื่อรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้นเสภายังไม่มีปี่พาทย์ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงเกิดมีขึ้นในเมืองไทย

เมื่อพูดถึงเพลงร้องสมัยอยุธยา ก็จะเว้นเพลงที่ลาลูแบร์ได้บันทึกโน้ตไว้เมื่อเข้ามาเป็นทูตอยู่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งเรียกว่า Siamese Song เสียมิได้ เพลงที่ว่านี้ ถึงกับบางสมัย หรือบางท่านเรียกว่า เพลงสรรเสริญพระนารายณ์ก็มี แต่จะอย่างไรก็ตาม จะเป็นเพลงสรรเสริญพระนารายณ์ไปไม่ได้ เพราะคำร้องที่ลาลูแบร์บันทึกคำไทยเป็นอักษรโรมันกำกับไว้กับโน้ตนั้น ขึ้นต้นด้วยคำว่า "สายสมร" และคำต่อ ๆ ไปก็ล้วนเป็นคำจำพวกเพลงขับกล่อมแบบเพลงมโหรีทั้งสิ้น คำร้องทั้งหมดนี้ ได้พยายามถอดเป็นคำไทยกันมาหลายต่อหลายท่านแล้ว ไม่ได้ความตลอดสักที ข้าพเจ้าเองก็ได้พยายามมาหลายครั้งทั้งลองร้องไปกับเสียงตามโน้ต ก็ไม่สำเร็จ เมื่อได้พิจารณาดูแล้ว ก็เห็นว่าวิธีร้องเพลงไทยโบราณนั้น มีร้องเอื้อนซึ่งโดยมากเป็นเสียงเออหรือเอย กับแทรกสร้อยคำต่าง ๆ เช่น

เจ้าเอย นะเอย อยู่เป็นอันมาก จึงทำให้ผู้จดบันทึกซึ่งเป็นฝรั่งเข้าใจผิด และจดพลาดพลั้งไปได้ เท่าที่ข้าพเจ้าลองถอดดูในครั้งหลังนี้ พอจะได้ความบ้าง แต่ก็คงจะยังผิดอีกหลายคำ คำร้องที่ข้าพเจ้าถอดเป็นดังนี้

สายสมรเอย ลูกประคำซ้อนเสื่อ
ขอแนบเนื้อฉอ้อน เคียงที่นอนในเอย
เพลงนี้ก็เจ้าเอยเพลงใด เพลงระบำหรือเจ้าเอยชาวใต้
เพลงนี้ก็เท่าเอย เพลงซอนะเอย
พี่เอยหวังละจะเชย จะเยื้องก้าวย่าง
นางช่าง จะเลี้ยวจะเดินเอย

ถึงคำร้องที่ข้าพเจ้าถอดนี้จะยังผิดพลาดอยู่มาก ก็คงจะเป็นแนวทางที่ท่านผู้สนใจจะช่วยกันลองพินิจพิเคราะห์ดูต่อไป เพื่อให้ได้มาซึ่งถ้อยคำที่ถูกต้องตามที่ท่านผู้นั้นได้ร้องให้ลาลูแบร์ฟัง

อันบทร้องในสมัยอยุธยานั้น ในตอนแรกเป็นกาพย์รูปคล้าย ๆ กับบทกล่อมเด็กแทบทั้งนั้น ดังเพลงสายสมรที่ลาลูแบร์จดมานี้เป็นต้น และแม้เพลงที่ร้องกับมโหรีก็เป็นเช่นเดียวกัน ขอให้ท่านลองนึกถึงลักษณะของเพลงกล่อม

เด็ก และเปรียบเทียบกับเพลงมโหรีดู จะเห็นว่า มีลักษณะเดียวกันแท้ ๆ ข้าพเจ้าจะลองว่าบทกล่อมเด็กให้ท่านฟังสักบทหนึ่ง

เจ้าเนื้อละเอียดเอย

ช้างเข้าพเนียด แม่มิให้เจ้าไปดู
ช้างพลายตกน้ำมัน มันคลั่งเป็นบ้าอยู่
แม่ห้ามไว้มิให้ดู บุญชูเจ้าคนเดียวเอย

ทีนี้ลองฟังบทร้องเพลงมโหรีสมัยอยุธยาดูบ้าง บทนี้ร้องเพลงนางนาค ว่าดังนี้

เจ้าเอยนางนาค เจ้าคิดแต่เท่านั้นแล้ว
เจ้าปักปิ่นแก้ว แล้วเจ้ามาแซมดอกไม้ไหว
จำปาสองหูห้อย สร้อยสังวาลแลมาลัย
ชมพูผ้าสไบ เจ้าห้อยลองบ่าสง่างาม

เพลงนางนาคนี้ก็เป็นเพลงสมัยอยุธยาเพลงหนึ่ง แต่ทั้งวิธีร้องและวิธีบรรเลงได้ถูกดัดแปลงมาทีละน้อย ๆ โดยสิ่งแวดล้อมตามยุคตามสมัย ลักษณะทำนองเพลงที่เราได้ยินได้ฟังกันอยู่ในปัจจุบันนี้จึงรู้สึกว่าจะใหม่ไปหน่อย ข้าพเจ้า

จะให้ท่านได้เห็นวงมโหรี ๖ คนแบบอยุธยา และลองฟังการร้องเพลงนางนาคโดยบทเก่านี้ดู

(แสดงวงมโหรีสมัยอยุธยา ร้องเพลงนางนาค คลอซอสาย และบรรเลงรับ)

บทร้องเพลงมโหรีโบราณ มักมีรูปลักษณะเป็นกาพย์อย่างนี้แทบทั้งนั้น ข้าพเจ้าจะให้ท่านฟังเพลงสมัยอยุธยาอีกเพลงหนึ่ง เพลงนี้ชื่อเพลงเหรา เพลงเหรานี้รู้สึกว่าท่วงทำนองยังเป็นโบราณอยู่มาก ไม่ค่อยจะมีคนร้องและบรรเลง เพลงไหนร้องมากบรรเลงมาก ก็แปรเปลี่ยนไปมาก เพลงไหนร้องน้อยบรรเลงน้อย ก็แปรเปลี่ยนน้อย บทร้องของเพลงเหราว่าดังนี้

เจ้าเหราเอย รักแก้วข้าเอยเหรา
สาวน้อยเดินมา จะชมเจ้าเล่นสบายใจ
เจ้างามละม่อม เจ้างามพริ้งพร้อมละไม
ในใต้ฟ้าไม่หาได้ ไม่ปานหนึ่งใยเจ้าเอย
เจ้าเหราเอย รักแก้วข้าเอยเหรา
บิดานั้นนาคา มารดานั้นเป็นมังกร

มีตีนทั้งสี่ หน้ามีทั้งครีบทั้งหงอน
เป็นทั้งนาคทั้งมังกร เรียกชื่อว่าเหราเอย

(ร้องเพลงเหรา รับมโหรี)

สมัยหลัง ๆ ต่อมาบทร้องมโหรีจึงกลายเป็นแบบกลอน การที่บทร้องมโหรี เปลี่ยนมาใช้บทกวีประเภทคำกลอนนี้ คงจะเนื่องมาจากนำบทละคอนมาร้องส่งมโหรีอย่างหนึ่ง กับนำบทที่เล่นดอกสร้อยมาร้องอย่างหนึ่ง บทละคอนนั้นในสมัยต้น ๆ ก็เป็นกลอนปนกาพย์ แบบละคอนโนราชาตรี ดังบทละคอนเรื่องมโนหราสมัยอยุธยา ที่ยังมีต้นฉบับอยู่ในบัดนี้เป็นต้น ตอนหลังจึงได้เปลี่ยนเป็นกลอน อย่างเช่นเรื่องดาหลัง และอิเหนา ส่วนการเล่นดอกสร้อย ในสมัยอยุธยารู้สึกว่าจะนิยมเล่นกันอย่างแพร่หลายมาก และกวีผู้บอกก็สามารถจริง ๆ สังเกตดูถ้อยคำล้วนไพเราะคมคายทั้งสิ้น นอกจากนั้นในทางบรรจุทำนองเพลงก็พิถีพิถันมาก กำหนดทั้งชื่อเพลง และหน้าทับที่ประกอบไว้อย่างเรียบร้อย เช่นอย่างบทดอกสร้อยสวรรค์ครั้งกรุงเก่าบทแรกซึ่งเป็นบทของผู้ชายที่ร้องตอบ กำหนดไว้ให้ร้องเพลงล่องเรือใช้หน้าทับนางไห้ มีบทว่า

มาเอยมาพบ ดอกสร้อยสวรรค์มาลัย
เรียมรักจำนงจงใจ จะใคร่ได้ดอกสุมณฑา
ภุมริภิรมย์ชมรส กลิ่นฟุ้งปรากฏเป็นหนักหนา
แม้นได้มิให้เจ้าโรยรา บุษบาแย้มบานตระการใจ
อันดวงดอกสร้อยเกศี ในท้องธรณีไม่หาได้
มิให้เสียพุ่มพวงดวงดอกไม้ จะให้รุ่งฟ้าทั้งตาปี

อันการเล่นดอกสร้อยนั้น มีเครื่องดนตรีแต่จำพวกกำกับจังหวะ คือโทน รำมะนา ฉิ่ง และกรับ เท่านั้น และกลอนดอกสร้อยที่เขาเล่นกันนั้น เขาไม่ลงเอย เพื่อบังคับให้ผู้บอกบทต่อไปต้องรับสัมผัสด้วย ดังบทของผู้หญิงที่ร้องตอบ ซึ่งกำหนดให้ร้องลำรอบก้อย ใช้หน้าทับนางไห้เหมือนกัน มีบทว่าดังนี้

ตัวเอยตัวน้อง คือหนึ่งดอกสร้อยเกศี
มีกลิ่นเฟื่องฟุ้งขจรลี้ ลีลาศดัดเต้าอยู่รวยรส
ตัวชายนั้นคือภุมรี ล้นลมย่อมต่อยู่ปรากฏ
ครั้นได้ประสบพบรส ขับจดเล่นแล้วจะบินไป

จะคลาศคล้อยคลาลาหนี ตัวเป็นสตรียังสงสัย
เมื่อแลที่ข้าจะเชื่อใจ ก็บ่จะได้อย่ายินยล

โดยเฉพาะบทหญิงนี้ ยังมีหมายเหตุไว้ข้างท้ายอีกว่า จะใช้เพลงลีกิน และหน้าทับนางไห้ก็ได้ อันเพลงที่ใช้ร้องในการเล่นดอกสร้อยนั้นมีมาก และเป็นเพลง ๒ ชั้นทั้งนั้น เช่น นางกราย จันดิน เสภาใน คำหวาน สร้อยสน ระส่ำระสาย ดอกไม้ไทร ราโค มโนหรา โอด ทองย้อย และพระรามตามกวางเป็นต้น ส่วนหน้าทับก็มีหลายอย่าง เช่น หน้าทับนางไห้ หน้าทับเนรปาติ หน้าทับปรบไก่ หน้าทับพัดชา และหน้าทับโฉลกแขกเป็นต้น

อันเพลงที่ใช้ร้องมโหรีนั้นก็มีมากมายเหมือนกัน ซึ่งบางทีก็เรียบเรียงไว้เป็นทับ โดยมีเพลงหลายๆเพลงรวมกันเรียกว่าเรื่อง เช่น เรื่องพระนเรศวรชนช้าง ก็มีเพลง นเรศวรชนช้าง เพลงอุปราชขาดคอช้าง เพลงพุดซากระแทก เพลงเชิงตะกอน เพลงนางรำ และเพลงพระรามเข้าสังข์เป็นต้น บางทีก็ใช้ร้องเป็นเพลงเอกเทศ เฉพาะเพลงเรียกว่าเพลงเกร็ด

ยังมีการละเล่นที่เกี่ยวกับเพลงดนตรีอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งคู่กับดอกสร้อย การเล่นชนิดนี้ก็คือการเล่นสักวา การเล่นสักวานั้นมีเครื่องกำกับจังหวะอย่างเดียวกับดอกสร้อย แต่เล่นได้หลาย ๆ วง บางทีก็เล่นเป็นเรื่อง และว่ากันเจ็บ ๆ ทำให้การแต่งบทยากขึ้น เพราะฉะนั้น ในทางผู้ร้องจึงต้องคิดช่วยให้คนแต่งมีเวลามากขึ้น โดยประดิษฐ์ขยายทำนองร้องขึ้นเป็น ๓ ชั้น และลูกคู่รับทวนอีกเที่ยวหนึ่ง เพลงสำหรับร้องสักวานั้น นอกจากเพลงสำหรับร้องอวดกันอย่างหนึ่ง กับเพลงตอนลาจากกันอีกอย่างหนึ่งแล้ว การร้องดำเนินเรื่อง จะใช้เพลงพระทอง ๓ ชั้นเพลงเดียวเท่านั้น ส่วนเพลงที่ร้องอวดกันบางเพลงก็แต่งขึ้นเป็นสามชั้นเหมือนกัน การร้องเพลงในการเล่นสักวานี้ เป็นเครื่องยืนยันว่าเพลงร้องซึ่งเป็นอัตรา ๓ ชั้น ได้มีมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วแต่ตอนต้น

รวมความแล้ว เพลงที่เรียกว่า ๓ ชั้นนี้ มีมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา ทั้งดนตรีและร้อง ทางดนตรีมีอยู่ที่เพลงตระโหมโรง ทางร้องมีอยู่ในการเล่นสักวา ทั้งสองด้านยังมิได้เข้ามาประสมกันเท่านั้น

ส่วนเครื่องและเพลงดนตรีของภาษาต่าง ๆ ก็คงจะได้เข้ามาผสมกันอยู่ในวงการดนตรีไทยบ้างแล้ว เช่นกลองแขก ปี่ชวา กลองจีนและอื่น ๆ เพราะในสมัยอยุธยาก็มีชาวต่างชาติเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่มิใช่น้อย ย่อมนำเอาเครื่องดนตรีและเพลงดนตรีเข้ามาให้นักดนตรีไทยเราจดจำนำมาใช้บ้างเป็นธรรมดา แม้เพลงมโหรีสมัยนั้นที่บอกชื่อเป็นต่างภาษาก็มีอยู่มิใช่น้อย เช่น มอญแปลง มลากาเสียเมือง ฝรั่งถอนสมอ แขกสวดและจีนเก็บดอกไม้เป็นต้น

อันเพลงดนตรีสมัยอยุธยาที่มีชื่อปรากฏอยู่ในตำรานั้น มีอยู่ประมาณร้อยกว่าเพลง เมื่อได้นำมาสอบกันดูก็ปรากฏว่า พวกเราสมัยนี้ไม่รู้จักหรือไม่ได้เพลงเหล่านั้นเสียประมาณ ๗๐ เปอร์เซ็นต์ แต่เมื่อนำเอาชื่อเพลงทั้งหลายมาเปรียบเทียบกับเพลงที่มีใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ จะเห็นว่าเพลงในสมัยนี้มีมากกว่าประมาณ ๒ เท่า เพราะฉะนั้น เพลงจำพวกที่มีชื่อในตำราและพวกเราสมัยนี้ไม่มีใครได้ จะถือว่าสูญไปทั้งหมดก็เห็นจะไม่จริงเสมอไป จริงอยู่เพลงเหล่านั้นอาจสูญไปกับความตายของครูบาอาจารย์ก็ต้องมีบ้าง แต่

บางเพลงทำนองอาจไม่สูญไป หากแต่ชื่อเพลงได้เปลี่ยนแปรไปก็ได้ เช่นเพลงนางรำ อาจจะเป็นเพลงนางครวญในสมัยนี้ หรือบางเพลงอาจเปลี่ยนไปจนแลไม่เห็นชื่อเดิม แล้วคนรุ่นหลังก็ไม่รู้จักชื่อเดิม จึงคิดว่าสูญไปแล้วก็ได้ เช่นเดียวกับวัดที่อยู่ใกล้ ๆ กับหอสมุดที่เรานั่งกันอยู่นี้ เด็ก ๆ รุ่นนี้เกือบจะไม่รู้จักอยู่แล้วว่า วัดสมอแครง สมอรายอยู่ที่ไหน แต่รู้จักวัดราชาธิวาส วัดเทวราชกุญชร แม้แต่ตัวข้าพเจ้าเอง นอกจากผู้ที่แก่กว่าข้าพเจ้า หรือรุ่นราวคราวเดียวกัน หรือผู้ที่รู้จักคุ้นเคยกันมาแต่ก่อน จะไม่รู้เลยว่าข้าพเจ้าชื่อบุญธรรมมาก่อน

อีกประการหนึ่ง เพลงที่ได้สูญไปแล้วจริง ๆ นั้น ข้าพเจ้าก็คิดว่า ไม่น่าจะเสียดายมากนัก เพราะธรรมดาเพลงที่ดี ถึงศิลปะ ย่อมจะมีผู้นิยม และบรรเลงกันแพร่หลายแล้วก็จะต้องยืนยงคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน เพลงใดที่ไม่ถึงขนาด ไม่มีผู้นิยมบรรเลง เพลงนั้นก็สูญไป ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า เพลงที่สูญไปนั้น คงจะมีเพลงดี ๆ น้อยเต็มที สภาพเช่นนี้ ก็เหมือนเพลงที่เราได้ยินกันอยู่ในปัจจุบันนี้แหละ บางเพลงพอเริ่มแต่งขึ้นมาก็เกรียวกราวกันทีเดียว แต่ไม่กี่เดือนก็ตาย

ไปเอง ส่วนเพลงที่ดีนั้น จะยังคงดำรงอยู่เป็นอมตะ ยิ่งฟังก็ยิ่งเพราะขึ้นทุกที

ข้าพเจ้าได้พูดเรื่องดนตรีสมัยอยุธยา แม้แต่จะรวบรัดก็ให้ทรมานท่านผู้ฟังมานานพอสมควรแล้ว หวังว่าคงจะช่วยเพิ่มเติมสิ่งที่ท่านผู้สนใจต้องการรู้ได้บ้าง แม้แต่เพียงเล็กน้อยก็เป็นที่พอใจของข้าพเจ้าแล้ว จึงขอยุติแต่เพียงแค่นี้ สวัสดี.

สังคมสมัยอยุธยา

ของ

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ระบอบการปกครองของกรุงศรีอยุธยานั้น เป็นระบอบการปกครองซึ่งพระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจเป็นล้นพ้น ด้วยเหตุนี้ สังคมในสมัยอยุธยาจึงเป็นสังคมที่ขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์โดยตรง การกล่าวถึงสังคมในสมัยอยุธยาจึงจำเป็นต้องกล่าวถึงฐานะของพระมหากษัตริย์ในสมัยนั้นก่อนอื่น

ในสังคมแห่งราชอาณาจักรสุโขทัยนั้น พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะเป็นพ่อเมือง ทรงปกครองราษฎรเยี่ยงบิดาปกครองบุตร ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรในราชอาณาจักรอยุธยานั้น เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้ากับข้าโดยแท้ ความแตกต่างในฐานะของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัยกับฐานะของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยานั้น อาจมีมาแต่ดั้งเดิมแล้วก็ได้ ทางกรุงสุโขทัยยึดถือหลักการอย่างหนึ่ง และกรุงศรีอยุธยา

ยึดถือหลักการอีกอย่างหนึ่ง ที่กล่าวมาเช่นนี้ก็เพราะว่าไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ใด ๆ ที่จะแสดงให้เห็นว่าฐานะของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยานั้น ได้วิวัฒนาการมาจากฐานะของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย และตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยานั้น ก็ปรากฏว่าตำแหน่งพระมหากษัตริย์นั้นเป็นตำแหน่งที่ช่วงชิงกันได้ด้วยอำนาจทางทหาร ผู้ใดที่มีกำลังทางทหารมากที่สุดก็มักจะได้ขึ้นเสวยราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา มิได้สืบราชสันตติวงศ์กันลงมาเช่นในกรุงสุโขทัย แม้พระราชวงศ์ของพระเจ้าอู่ทองผู้ซึ่งได้ทรงสร้างกรุงศรีอยุธยานั้น ก็ได้ขึ้นเสวยราชเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาแต่เพียงสององค์เท่านั้น คือสมเด็จพระราเมศวรและสมเด็จพระรามราชาธิราช พระมหากษัตริย์พระองค์หลังนี้ก็มิได้เสด็จอยู่ในราชสมบัติเป็นเวลานานนัก ด้วยเหตุนี้ฐานะของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาจึงตั้งอยู่บนพระราชอำนาจแต่อย่างเดียว และมีความผูกพันอยู่กับพระราชอำนาจนั้นยิ่งกว่าสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น หลักการแห่งอำนาจนั้นย่อมจะต้องแข็งแรงเด็ดเดี่ยวกว่าหลักการแห่งการสืบสายโลหิตเป็นธรรมดา และ

อาจเป็นเพราะเหตุนี้ก็ได้ ที่ราชอาณาจักรสุโขทัยต้องตกมาเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรอยุธยาในที่สุด

ในความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับสังคมในสมัยอยุธยาโดยทั่วไปนั้นพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะต่าง ๆ กันดังต่อไปนี้ ในประการแรก ทรงเป็นเจ้าชีวิตซึ่งหมายความว่าทรงมีพระราชอำนาจเหนือชีวิตคนทุกคนในสังคม ไม่ว่าบุคคลนั้นจะอยู่ในฐานะสูงต่ำอย่างไร จะสังเกตเห็นได้จากกฎหมายต่าง ๆ ของกรุงศรีอยุธยาว่าอำนาจสั่งให้ประหารชีวิตคนได้นั้น อยู่ในพระมหากษัตริย์แต่พระองค์เดียว บุคคลอื่นจะใช้อำนาจนั้นได้ก็ต่อเมื่อได้รับพระราชทานอาญาสิทธิ์จากพระมหากษัตริย์ ในประการที่สองพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งหมายความว่าทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินทั่วพระราชอาณาจักร จะพระราชทานแผ่นดินเป็นเนื้อที่เท่าใดให้แก่ผู้ใดใช้ทำมาหากินก็ได้ หรือจะทรงเรียกเนื้อที่นั้นคืนเสียเมื่อไรอีกก็ได้เช่นเดียวกัน เอกสารเกี่ยวกับที่ดินซึ่งใช้กันมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบันนี้ แสดงให้เห็นชัดว่าบุคคลมิได้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งตนครอบครองอยู่ แต่เป็นเจ้าของพระ

บรมราชานุญาตให้ทำมาหากินบนพื้นแผ่นดินตามเนื้อที่ ๆ ปรากฏในเอกสารนั้นเท่านั้น และกรรมสิทธิ์ในพระบรมราชานุญาตให้ใช้ที่ดินได้นั้น เป็นสิ่งที่โอนให้แก่กันหรือซื้อขายจำนองกันได้ ในประการต่อไป พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะเป็นธรรมราชา ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและใช้พระราชอำนาจปกป้องรักษาสถาบันแห่งพระพุทธศาสนา ตลอดจนศีลธรรมแห่งศาสนานั้น ทรงตราพระราชกำหนดกฎหมายต่าง ๆ ให้คนในสังคมปฏิบัติตามโดยไม่มีเงื่อนไขว่าจะต้องทรงปฏิบัติตามพระราชกำหนดกฎหมายนั้น ๆ ด้วยพระองค์เอง และทรงเป็นผู้ชี้ขาดขั้นสุดท้ายในข้อพิพาทและความผิดถูกทั้งปวง

หลังจากที่พระเจ้าสามพระยาได้ตีพระนครหลวงได้ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ กรุงศรีอยุธยาได้ถ่ายเทเอาระบอบการปกครองและวัฒนธรรมทั้งหมดของเขมรมายังกรุงศรีอยุธยา และได้ปรับปรุงให้เข้ากับการปกครองของไทยและวัฒนธรรมของไทยที่มีอยู่ในขณะนั้น ข้าราชการ พราหมณ์นักปราชญ์ราชบัณฑิตตลอดจนผู้มีความรู้ของเขมรได้ถูกกวาดต้อนมายังกรุงศรีอยุธยาเป็นส่วนมาก ผลที่เกิดขึ้นจาก

การนี้เท่าที่เกี่ยวกับฐานะของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาก็คือ ได้ทรงเปลี่ยนฐานะจากมนุษยราชขึ้นเป็นเทวราช มีพระผู้เป็นเจ้าทั้งสามของพราหมณ์อันได้แก่พระพรหม พระศิวะ พระนารายณ์มารวมอยู่ในพระองค์ พระราชโองการทั้งหลายทั้งปวงซึ่งแต่ก่อนเคยเป็นแต่เพียงคำสั่งของมนุษย์ผู้มีอำนาจสูงสุดในแผ่นดินก็ได้กลายเป็นเทวโองการซึ่งมนุษย์ธรรมดาไม่อยู่ในฐานะที่จะขัดแย้ง หรือวิจารณ์ หรือแม้แต่จะแสดงความคิดเห็นในทางใด ๆ ทั้งสิ้น พระราชประเพณีต่าง ๆ และกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ ตลอดจนราชาศัพท์ที่เริ่มใช้กันขึ้นในกรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้น มีไว้เพื่อรักษาฐานะเทวราชของพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น

เมื่อพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาทรงอยู่ในฐานะดังที่กล่าวมาแล้ว สังคมในสมัยอยุธยาจึงเป็นสังคมที่ขึ้นอยู่กับพระราชอัธยาศัยและพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์โดยไม่มีปัญหาแต่อย่างใดเลย แต่ตามความจริงนั้น ถึงแม้ว่าพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาจะมีพระราชอำนาจเป็นล้นพ้น แต่พระราชอำนาจนั้นก็ถูกจำกัด

อยู่ภายในขอบเขตอย่างกว้าง ๆ ซึ่งอาจแปรรูปและขนาดไปได้ตามกาลสมัย ขอบเขตนั้นประกอบด้วยหลักธรรมอันเปี่ยมไปด้วยความเมตตาของศาสนาพุทธอย่างหนึ่ง ตามหลักธรรมนี้พระมหากษัตริย์ต้องทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ซึ่งหมายความว่าการใช้พระราชอำนาจอันล้นพ้นนั้นควรจะประกอบด้วยศีล ด้วยทาน ด้วยพระเมตตาคุณและพระกรุณาคุณ ตลอดจนธรรมอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ทั้งนี้เป็นขอบเขตในทางศีลธรรม แต่นอกจากนี้แล้วก็ยังมีขอบเขตในทางการเมืองอีกด้านหนึ่ง โดยที่สังคมสมัยกรุงศรีอยุธยาถือว่าการปราบดาภิเษกนั้นเป็นการก้าวขึ้นสู่ราชบัลลังก์โดยชอบธรรม พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงต้องทรงระมัดระวังคอยเอาใจคนบางหมู่บางเหล่าในสังคมไว้เสมอ เพราะเกรงว่าจะเกิดการขบถขึ้นถ้าหากว่าบุคคลเหล่านั้นไม่พอใจในพระองค์ คนที่พระมหากษัตริย์ต้องคอยเอาใจหรือเกลี้ยกล่อมเอาไว้นั้นก็ได้แก่ชนชั้นสูงซึ่งมีทั้งเจ้านายในพระราชวงศ์และขุนนาง เพราะคนเหล่านี้มีพวกพ้องและมีผู้คนอยู่ใต้บังคับบัญชามาก หากไม่พอใจแล้วอาจคิดขบถขึ้นเมื่อไรก็ได้ สำหรับประชาชนทั่วไปนั้น ไม่ปรากฏว่าสนใจในโชคชะตา

ของพระมหากษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่งโดยเฉพาะ และไม่เคยปรากฏว่าประชาชนในสมัยอยุธยาได้เคยริเริ่มคิดขบถหรือคิดโค่นล้มราชบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์เลยแม้แต่ครั้งเดียว ความผันผวนในทางการเมืองสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นเป็นเรื่องของชนชั้นสูงหรือเป็นเรื่องของผู้ที่มีอำนาจ ทั้งสิ้น หากผู้ใดมีอำนาจสูงสุดขึ้นมา ประชาชนก็ตกอยู่ใต้อำนาจของผู้นั้น และยอมรับโดยไม่มีการขัดแย้งแต่อย่างใดว่าผู้นั้นเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือตน ปรากฏการณ์หรือสภาพทางจิตใจเช่นนี้ เกือบจะเรียกได้ว่าเป็นลักษณะอันเที่ยงแท้ของคนไทยตั้งแต่โบราณมาจนถึงสมัยปัจจุบัน จนถึงขณะนี้ก็ไม่ปรากฏว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเท่าไรนัก

สังคมไทยในสมัยอยุธยานั้น เรียกได้ว่าเป็นสังคมที่ปราศจากชนชั้น ถึงแม้ว่าสังคมในสมัยนั้นจะมีชนชั้นสูงและชนชั้นต่ำซึ่งมีฐานะตลอดจนสิทธิและหน้าที่แตกต่างกันก็ดี ชนชั้นเหล่านั้นก็เป็นชนชั้นที่ไม่มีเสถียรภาพหรือความถาวรแต่อย่างใด ความจริงคนไทยได้รับเอาวัฒนธรรมต่าง ๆ ของอินเดียมามากมายหลายอย่าง แต่อย่างหนึ่งที่คนไทยไม่เคยรับเอามาใช้ก็คือสถาบันอันเกี่ยวกับวรรณะ ชนชั้น

ต่าง ๆ ในสังคมกรุงศรีอยุธยาจึงมิได้แยกกันด้วยกำเนิด และด้วยเหตุนี้จึงมิได้สืบต่อกันไปด้วยความถาวร หากแต่มีความเคลื่อนไหวหมุนเวียนอยู่เป็นนิจ ผู้ที่เกิดมาในราชตระกูลวงศ์นั้น ถึงแม้ว่าจะได้รับความยกย่องจากชนทั้งปวงว่าเป็นชนชั้นสูง แต่ความสูงนั้นก็ถูกลดลงมาทุกชั่วคนและละลายหายไปจนหมดสิ้นเมื่อถึงชั่วคนที่ ๕ ความเป็นขุนนางผู้สูงศักดิ์นั้นก็เป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล เพราะบรรดาศักดิ์และศักดิ์อื่น ๆ แห่งขุนนางแต่ละคนนั้น เมื่อตัวตายแล้วก็หมดสิ้นไป มิได้ตกทอดลงไปถึงลูกหลานด้วยวิธีการสืบตระกูลอย่างที่มีในประเทศอื่น ๆ และความเป็นขุนนางผู้สูงศักดิ์นั้นเอง อาจหมดสิ้นไปในขณะที่ตัวบุคคลนั้นยังมีชีวิตอยู่ก็ได้ ถ้าหากว่าพระมหากษัตริย์มีพระราชโองการให้ถอดเสียจากตำแหน่ง ส่วนสามัญชนหรือแม้แต่บุคคลซึ่งมีฐานะต่ำต้อยนั้น ถ้าหากได้รับการสนับสนุนจากผู้มีบุญวาสนาหรือปฏิบัติตนมีความดีความชอบในราชการเป็นที่ต้องพระราชอัธยาศัยของพระมหากษัตริย์แล้ว ก็อาจเลื่อนฐานะขึ้นไปเป็นผู้สูงศักดิ์ได้โดยไม่มีขอบเขต สมณะในพระพุทธศาสนานั้น จะถือว่าเป็นชนชั้นหนึ่งก็ไม่ได้อีกเช่นเดียวกัน

เพราะนักบวชในพระพุทธศาสนานั้นไม่มีข้อบังคับกำหนดว่าจะต้องบวชไปจนตลอดชีวิต อาจสึกเสียเมื่อไรก็ได้ และในสมัยอยุธยานั้น พระมหากษัตริย์ก็ทรงมีพระราชอำนาจที่จะสั่งให้สึกสมณะผู้ใดก็ได้ แม้แต่ทาสในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นก็จะเรียกได้ว่าเป็นชนชั้นซึ่งแยกออกไปจากผู้ที่เป็นไทแก่ตัวเพียงชั่วคราวเท่านั้น เพราะทาสทุกคนมีค่าตัวกำหนดไว้แน่นอน อาจไถ่ถอนตัวเองออกจากความเป็นทาสเมื่อไรก็ได้อีกเช่นเดียวกัน ที่สำคัญที่สุดนั้นก็คือ คนทุกคนในสังคมสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ไม่ว่าจะเป็นเจ้า เป็นขุนนาง หรือเป็นไพร่ ย่อมอยู่ในฐานะเป็นข้าแผ่นดินเสมอกันหมด มนุษย์ทุกคนย่อมเสมอกันในสายตาของพระผู้เป็นเจ้าฉันใด หรือคนทุกคนมีฐานะเท่าเทียมกันในสายตาของกฎหมายฉันใด คนทุกคนในสังคมสมัยอยุธยาก็มีฐานะเท่าเทียมกันภายใต้พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาฉันนั้น ความเสมอกันภายใต้พระราชอำนาจและความเคลื่อนไหวเข้าหากันระหว่างชนชั้นต่าง ๆ อันทำให้ชนแต่ละชั้นไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาดนั้น เป็นลักษณะอันสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของสังคมสมัยอยุธยา ในการ

พิจารณาชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมสมัยอยุธยาซึ่งจะได้ทำต่อไปนั้น ควรจะได้คำนึงถึงลักษณะอันสำคัญนี้ควบกันไปด้วยโดยตลอด

ชนชั้นสูงที่สุดในสังคมสมัยอยุธยานั้นได้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ ทั้งนี้หมายถึงพระบรมวงศานุวงศ์ของพระมหากษัตริย์ผู้ซึ่งครองราชย์อยู่ในขณะใดขณะหนึ่งเท่านั้น หากเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ของพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ถูกสำเร็จโทษไปแล้ว ถ้ายังมีชีวิตเหลืออยู่ก็คงจะอยู่ในฐานะต่ำต้อยไม่มีผู้ใดยกย่องนับถือ อย่างไรก็ตาม ตามกฎมนเทียรบาลซึ่งประกาศใช้ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น พระบรมวงศานุวงศ์ มีอันดับสูงต่ำแตกต่างกันดังต่อไปนี้

๑. พระราชโอรสของพระมหากษัตริย์อันประสูติแต่พระอัครมเหสีนั้นเรียกว่าสมเด็จหน่อพระพุทธเจ้า นับว่าเป็นอันดับสูงสุดในพระบรมวงศานุวงศ์ และตามปกติสมเด็จหน่อพระพุทธเจ้าทรงมีสิทธิเหนือผู้อื่นในอันที่จะสืบราชสมบัติต่อไป

๒. พระราชโอรสอันประสูติแต่พระอัครชายาชั้นที่เรียกว่าแม่ยั่วเมืองนั้น มีฐานันดรศักดิ์เป็นพระมหาอุปราช

จัดเป็นอันดับที่สอง หากสมเด็จหน่อพระพุทธเจ้าหาพระองค์มิได้ พระมหาอุปราชก็สืบราชสมบัติต่อไป น่าสังเกตว่าคำว่าพระมหาอุปราชในสมัยอยุธยานั้น มิได้หมายถึงองค์รัชทายาท แต่หมายถึงพระราชโอรสอันดับรองรัชทายาทลงมา

๓. พระราชโอรสซึ่งประสูติจากพระมารดาซึ่งทรงเป็นพระราชธิดาของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน หรือที่เรียกกันในสมัยนั้นว่าลูกหลวงนั้น ทรงมีฐานันดรศักดิ์เป็นลูกหลวงเอก

๔. พระราชโอรสซึ่งเกิดแต่เจ้าจอมมารดาที่มีกำเนิดเป็นหลานหลวง ทรงมีฐานันดรศักดิ์เป็นลูกหลวง

๕. พระราชโอรสอันประสูติแต่เจ้าจอมมารดาซึ่งเป็นพระสนมนั้น ทรงมีฐานันดรศักดิ์เป็นพระเยาวราช เจ้านายในสมัยอยุธยาซึ่งทรงมีฐานันดรศักดิ์เป็นพระเยาวราชนั้นคงจะมีอยู่มากพระองค์ในทุกรัชกาล น่าสังเกตว่าวรรณคดีไทยบางเรื่องมีข้อความบอกไว้ว่าพระเยาวราชเป็นผู้ทรงนิพนธ์ แต่เนื่องด้วยพระเยาวราชนั้นหมายถึงพระเจ้าลูกเธอชั้นพระองค์เจ้าซึ่งคงจะมีมากพระองค์ด้วยกันดังที่ได้กล่าวมาแล้ว การที่จะสันนิษฐานว่าพระเยาวราชพระองค์ใดเป็น

ผู้ทรงนิพนธ์วรรณคดีเรื่องนั้นเรื่องนี้ จึงเป็นสิ่งที่เกือบจะทำไปไม่ได้

ฐานันดรศักดิ์อีกชั้นหนึ่งซึ่งจะต้องกล่าวถึงไว้ในที่นี้ก็คือฐานันดรศักดิ์ชั้นเจ้าฟ้า ในสมัยต้นและในสมัยกลางแห่งกรุงศรีอยุธยานั้น เข้าใจว่าเจ้าฟ้าคงจะเป็นตำแหน่งหน้าที่มากกว่าเป็นฐานันดรศักดิ์ ต่อมาในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงยุครัตนโกสินทร์ คำว่าเจ้าฟ้าจึงได้มีความหมายเป็นฐานันดรศักดิ์ของพระราชโอรสธิดาซึ่งประสูติแต่พระมเหสี คำว่าเจ้าฟ้านั้น ถ้าจะแปลตรง ๆ ก็หมายถึงเจ้าหรือผู้ปกครองสิ่งหนึ่งซึ่งเรียกว่าฟ้า แต่คำว่าฟ้าในภาษาไทยดั้งเดิมหรือแม้แต่ในภาษาไทยใหญ่ทุกวันนี้มิได้มีความหมายตรงกับคำว่าฟ้าที่ใช้กันอยู่ในภาษาไทยปัจจุบัน อันหมายถึงชั้นเบื้องบนของแผ่นดิน แต่หมายความถึงเขต แคว้น หรือรัฐ ส่วนฟ้าในความหมายปัจจุบันนั้นภาษาไทยแต่ก่อนเรียกว่าหาว พระเจ้าแผ่นดินนั้นบางครั้งก็เรียกกันว่า พระเจ้าหาว ดังปรากฏมีหลักฐานเหลืออยู่ในชื่อตึกพระเจ้าหาวหรือที่เรียกเพี้ยนกันไปว่า "ตึกพระเจ้าเหา" ที่เมืองลพบุรี เพราะฉะนั้นคำว่าเจ้าฟ้าในสมัยต้นกรุงศรี

อยุธยาจึงแปลว่าผู้ปกครองเขตแคว้นหรือผู้ปกครองเมืองเท่านั้นเอง คำว่าเจ้าฟ้าในสมัยนั้นจึงมิได้หมายถึงความสูงต่ำแห่งฐานันดรศักดิ์ พระราชโอรสองค์ใดจะเป็นเจ้าฟ้าหรือไม่ก็สุดแล้วแต่ว่าพระราชโอรสพระองค์นั้นจะได้ครองเมืองที่เรียกกันว่าเมืองลูกหลวงหรือไม่เท่านั้น เมืองลูกหลวงในสมัยอยุธยานั้นก็มิได้มีกำหนดแน่นอน พระมหากษัตริย์อาจทรงเห็นสมควรที่จะส่งลูกหลวงไปครองเมืองใดเมืองหนึ่งก็ได้สุดแล้วแต่สถานการณ์และความจำเป็น และพระราชโอรสที่จะไปครองเมืองลูกหลวงนั้น ก็อาจเป็นได้ตั้งแต่พระมหาอุปราช ลูกหลวงเอก ลูกหลวง จนถึงชั้นพระเยาวราช เมื่อได้ทรงครองเมืองแล้วก็ทรงอยู่ในตำแหน่งเจ้าฟ้า ความจริงฐานันดรเจ้าฟ้านี้ยังขาดความแน่นอนมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเป็นเจ้าฟ้าตั้งแต่สมเด็จพระบรมชนกนาถยังมิได้เสวยราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดเกล้า ฯ ให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นเจ้าฟ้าตั้งแต่แรก

ประสูติด้วยเหตุผลตามพระราชดำรัสว่า "เมื่อพ่อก็เบ็นเจ้าฟ้าแม่ก็เบ็นเจ้าฟ้า ลูกก็ต้องเบ็นเจ้าฟ้า"

โอรสธิดาของพระราชโอรสแห่งพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยานั้น คงจะเบ็นหม่อมเจ้าทั้งสิ้น แต่บุตรหม่อมเจ้านั้นจะได้เบ็นหม่อมราชวงศ์หรือไม่และจะได้ลดหลั่นลงไปจนถึงชั้นหม่อมหลวงหรือไม่เบ็นเรื่องที่น่าสงสัยอยู่ เพราะไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด ผู้ที่เบ็นบุตรหลานหม่อมเจ้านั้น คงจะมีผู้ยกย่องใช้คำว่าหม่อมนำหน้านามโดยทั่วไป แต่ถ้าหากว่ามีความดีความชอบในราชการก็คงจะได้แต่งตั้งขึ้นเบ็นเจ้าอีกชนิดหนึ่ง ที่เรียกว่าเจ้าราชนิกุล เจ้านายในพระราชวงศ์นั้นทรงมีศักดินามาตั้งแต่แรกประสูติทั้งสิ้น ศักดินาของพระราชวงศ์นั้นเพิ่มขึ้นและลดลงได้ตามความชอบและความผิดที่มีต่อแผ่นดิน แต่ศักดินาที่มีมาแต่แรกประสูตินั้น ถ้าจะถือตามเกณฑ์ที่ใช้กันอยู่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ชั้นเจ้าฟ้าทรงศักดินาตั้งแต่ ๑๕,๐๐๐ ไร่ไปถึง ๒๐,๐๐๐ ไร่ ชั้นพระองค์เจ้าตั้งแต่ ๑,๕๐๐ ไร่ ไปถึง ๗,๐๐๐ ไร่ หม่อมเจ้ามีศักดินา ๑,๕๐๐ ไร่ หม่อมราชวงศ์มีศักดินา ๕๐๐ ไร่ และหม่อมหลวงมีศักดินา ๒๐๐ ไร่

เมื่อได้พูดถึงระบอบศักดินาขึ้นมาแล้วในที่นี้ ก็จำเป็นจะต้องพูดถึงระบอบนั้นต่อไป เพราะระบอบศักดินาเป็นระบอบสังคมสมัยศรีอยุธยาโดยแท้จริง และได้ใช้ติดต่อกันลงมาในประเทศไทยเป็นเวลาช้านานหลายร้อยปี จนถึงในปัจจุบันนี้ก็ยังมิได้เลิกไปโดยหมดสิ้นเสียทีเดียว ผิดกันแต่ที่ว่าศักดินาในปัจจุบันนี้เป็นเรื่องของประเพณี มิได้มีผลในทางกฎหมายหรือเกี่ยวข้องกับสิทธิและหน้าที่ของคนเช่นในสมัยก่อน ระบอบสังคมแห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งพอจะเรียกได้ว่าระบอบศักดินานั้น เป็นของที่เกิดขึ้นและมีอยู่ร่วมสมัยกับระบอบฟิวดัลของฝรั่ง ถึงจะร่วมกาละกันก็ห่างไกลกันอยู่มากที่เทศะ ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีความแตกต่างกันอยู่มากเป็นธรรมดา ระบอบฟิวดัลของฝรั่งนั้น ถือเอาที่ดินเป็นเกณฑ์ในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่าง ๆ ในสังคม ส่วนระบอบศักดินาของไทยนั้น ถือเอาศักดิ์ของคนเป็นเกณฑ์แต่อย่างเดียว มีข้อน่าสังเกตอยู่ว่าการวัดศักดิ์หรือศักดินาของคนในประเทศไทยนั้น ใช้มาตราวัดที่ดินคือไร่เป็นเครื่องวัด ทั้งนี้ทำให้น่าคิดไปว่า ระบอบศักดินาของไทยนั้นในระยะแรกเริ่มอาจเกี่ยวกับการถือที่ดินเป็นสำคัญ เช่น

เกี่ยวกับระบอบฟิวดัลของฝรั่ง แต่ถ้าหากจะพิจารณาตามข้อเท็จจริงแล้วไม่ปรากฏว่าได้เคยมีการถือที่ดินกันตามศักดินา เพราะฉะนั้นถ้าจะคิดอีกทางหนึ่งแล้ว ก็น่าจะคิดได้ว่าสังคมเมืองไทยนั้นเป็นสังคมกสิกรรม เมื่อถึงคราวที่จะต้องวัดศักดิของคนผู้ที่เริ่มคิดจะวัดศักดิของคนนั้น อาจนึกถึงมาตราวัดที่ดินได้ก่อนสิ่งอื่นก็ได้ หรือมิฉะนั้นคำว่าศักดินานั้นเองอาจแปลแต่เพียงว่านาแห่งศักดิก็ได้ เพื่อให้เห็นแตกต่างกับนาที่เป็นเนื้อที่ดินสำหรับปลูกข้าว หรือประกอบการกสิกรรมอย่างอื่น เพราะศักดิของคนในสมัยอยุธยานั้น อาจเกิดดอกออกผลงอกเงยขึ้นก็ได้ หรืออาจไม่เกิดดอกออกผลและลดน้อยลงไปกว่าเดิมก็ได้ สุดแล้วแต่การกระทำของผู้ที่มีศักดินาแต่ละคน อย่างไรก็ตาม คนในสังคมสมัยอยุธยาทุกคนต้องมีศักดินา มากน้อยตามแต่ตำแหน่งหน้าที่ในราชการแผ่นดินหรือตามแต่อาชีพ เช่น เป็นไพร่หลวงก็มีศักดินา ๒๕ ไร่ เป็นไพร่ราบก็มีศักดินา ๒๐ ไร่ แม้แต่บุคคลซึ่งมีอาชีพเป็นอิสระไปจากราชการแผ่นดิน ก็มีศักดินาเช่นเดียวกัน เช่น เป็นนายโรงละครก็มีศักดินา ๓๐ หรือ ๔๐ ไร่ หากไม่รู้จักทำมาหากิน

ต้องยากจนลงไป ถึงต้องเป็นยาจกเข็ญใจ ขอทานเขากิน ศักดินานั้นเองก็ลดลงไปเหลือแต่เพียง ๗ ไร่ หรือถ้าหากว่าเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว จนต้องทำให้ตัวเองตกไปเป็นทาสของผู้อื่น ศักดินาที่มีอยู่นั้นก็หมดสิ้นไป การที่บุคคลซึ่งมิได้รับราชการมีศักดินาเช่นเดียวกับผู้ที่รับราชการนั้น อาจเป็นที่มาของคำว่า "เชลยศักดิ์" ในภาษาไทยปัจจุบันนี้ก็ได้ซึ่งหมายถึงอาชีพที่มิได้เกี่ยวข้องกับทางราชการ เช่น "แพทย์เชลยศักดิ์" อันหมายถึงแพทย์ซึ่งประกอบอาชีพของตนเป็นอิสระ มิได้เป็น "แพทย์หลวง" ศักดินาของคนในสมัยอยุธยานั้น เพิ่มขึ้นได้ด้วยการทำความดี ความชอบในราชการ หรือในการประกอบอาชีพที่มีความสำคัญต่อสังคมมากขึ้นไป แต่ข้อสำคัญนั้นก็คือ ศักดินาที่ทุกคนมีประจำตัวอยู่นั้นเป็นเครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ในสังคมอย่างแน่นอนบุคคลใดจะมีสิทธิหรือมีหน้าที่ในสังคมมากน้อยอย่างไรก็มีศักดินาของบุคคลนั้นเองเป็นเครื่องกำหนด

ในสังคมสมัยอยุธยาที่กล่าวถึงนี้ มีการแบ่งคนในสังคมออกเป็นสองชั้น ผู้ที่มีศักดินาตั้งแต่ ๔๐๐ ไร่ขึ้นไปเรียกกันว่าผู้ดี ส่วนผู้ที่มีศักดินาต่ำกว่านั้น ถือว่าเป็นไพร่

แต่ในที่นี้ก็จะต้องคำนึงถึงข้อสังเกตซึ่งได้ตั้งไว้แล้วแต่แรกเริ่มว่า สังคมอยุธยานั้นเป็นสังคมที่มีความเคลื่อนไหว มิใช่แน่นอนตายตัวอย่างสังคมในประเทศอื่น ๆ เพราะฉะนั้นผู้ที่เป็นไพร่นั้น จึงใช่ว่าจะต้องเป็นไพร่ตลอดไปจนกว่าจะสิ้นอายุของตน หากเป็นผู้ที่มีความสามารถในการประกอบการงานและสติปัญญาแล้ว ก็จะได้เพิ่มศักดินาขึ้นไปเรื่อยๆ จนเป็นชนชั้นผู้ดีไปในที่สุด ส่วนผู้ที่เป็นผู้ดีอยู่แล้วนั้น ก็ใช่ว่าจะเป็นผู้ดีไปได้จนตาย หากประพฤติตนผิดพลาดหรือไม่เจริญในหน้าที่การงาน ก็อาจถูกลดศักดินาลงไปเป็นไพร่ได้ในที่สุดเช่นเดียวกัน ผู้ที่เป็นผู้ดีมีศักดินาตั้งแต่ ๔๐๐ ไร่ขึ้นไปนั้น มีสิทธิต่าง ๆ บางประการเหนือผู้ที่มีศักดินาต่ำกว่านั้น อาทิเช่น ตนเองและบุคคลในครอบครัวไม่ต้องถูกเกณฑ์ไปใช้งานในราชการ ในฐานะที่เรียกกันว่าเลข นอกจากนั้นเมื่อผู้ดีเกิดมีคดีความถึงโรงศาล ก็ไม่ต้องไปศาลด้วยตนเอง เว้นแต่ในกรณีที่คดีความนั้นเป็นอาญาแผ่นดิน ผู้ดีถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏ แต่ในคดีธรรมดาสามัญนั้น ผู้ดีมีสิทธิที่จะส่งผู้แทนไปว่าความแทนตนในโรงศาลได้ ว่าโดยทั่วไปแล้ว ผู้ที่มีศักดินาสูงหรือผู้ดีนั้นก็จะต้องมีบุคคลที่เรียกกันว่าทนายเอาไว้ใช้สอยกิจการส่วนตัว

และในบรรดาทนายเหล่านี้ ก็จะต้องมีคนที่มีความรู้กฎหมาย และมีความชำนาญในการว่าความเอาไว้ใช้เป็นผู้แทนคนไปว่าความในโรงศาลเมื่อเกิดคดีขึ้น เป็นต้นเหตุให้เกิดมีศัพท์ในภาษาไทยว่า "ทนายความ" มาจนบัดนี้ ในประการสุดท้ายผู้ที่มีศักดินาตั้งแต่ ๔๐๐ ไร่ขึ้นไป มีสิทธิที่จะเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทได้ในขณะที่เสด็จออกขุนนาง แต่ผู้ที่มีศักดินาสูงนั้น มิใช่ว่าจะมีแต่คุณแก่ตนเสมอไปเท่านั้น หากแต่มีหน้าที่และภาระกิจบางประการประกอบอยู่ด้วย ยกตัวอย่างเช่นผู้ที่มีศักดินาสูงนั้น จะต้องรับผิดชอบต่อองค์พระมหากษัตริย์ในอันที่จะควบคุมผู้คนไว้จำนวนหนึ่งให้มีกำลังและร่างกายอันสมบูรณ์และแข็งแรงพอที่จะใช้ในราชการทัพหรือราชการอื่น ๆ ได้ ยกตัวอย่างเช่นผู้ที่มีศักดินา ๑๐,๐๐๐ ไร่ และมีหน้าที่บังคับบัญชากรมกองซึ่งมีไพร่หลวงสังกัดอยู่ ก็จะต้องรับผิดชอบในจำนวนผู้คนที่จะกะเกณฑ์มาใช้ในราชการให้ได้ทันท่วงที เป็นจำนวน ๔๐๐ คนตามแต่จะมีรับสั่งเรียก จำนวนคน ๔๐๐ คนนี้เป็นผลลัพท์ของการเอาศักดินา ๑๐,๐๐๐ ไร่ ของผู้มีศักดินาสูงตั้งและเอาศักดินา ๒๕ ไร่อันเป็นศักดินาของไพร่

หลวงเข้าหาร ผู้ที่มีศักดินาสูงบางคนอาจมีผู้คนอยู่ในสังกัดของตนเป็นจำนวนมากมายกว่านั้นหลายเท่า แต่จำนวน ๔๐๐ คนนั้นเป็นจำนวนที่ต่ำสุดในความรับผิดชอบ และผู้ที่มีศักดินาสูงนั้น ก็จะต้องคอยดูแลในความผาสุกและในความปลอดภัยของทุกคนเหล่านั้น แม้แต่บุคคลที่อยู่ในสังกัดของตนเกิดถ้อยร้อยความต้องคดี ก็เป็นหน้าที่ของผู้ที่มีศักดินาสูงจะต้องส่งทนายไปแก้คดีให้ ทั้งนี้ก็เพื่อรักษากำลังคนไว้ให้ใช้ในราชการได้ทุกเมื่อ และกำลังคนนั้นจะต้องเป็นกำลังคนที่แข็งแรงมีประสิทธิภาพ มิใช่กำลังของคนที่อดอยากหรือง่อยเปลี้ยเสียขาซึ่งจะไม่เป็นประโยชน์แก่ทางราชการเลย

ในระบอบสังคมสมัยอยุธยานี้ ชายฉกรรจ์ทุกคนที่เป็นไทแก่ตัวและมิได้เกิดมาในตระกูลผู้ดี ยกเว้นพระภิกษุสงฆ์ จะต้องไปขึ้นทะเบียนเป็นเลขสังกัดกรมกองต่าง ๆ ถ้าหากบิดาเป็นไพร่หลวงอยู่แล้ว เมื่อชายฉกรรจ์อายุครบ ๑๘ ปีบริบูรณ์ ก็จะต้องไปขึ้นทะเบียนเป็นไพร่สมเป็นเวลา ๒ ปี ตามกรมกองที่บิดาของตนสังกัดอยู่ ในระยะเวลา ๒ ปีที่เป็นไพร่สมอยู่นี้ ชายฉกรรจ์เหล่านั้นขึ้นตรงต่อเจ้ากรมหรือข้าราชการคนอื่น ๆ ภายในกรมกองซึ่งเจ้ากรมได้มอบหมาย

ให้ จะใช้สอยทำกิจการใด ๆ ก็ได้ เพื่อฝึกหัดไว้ให้พร้อมที่จะรับราชการต่อไป เมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์แล้ว จึงขึ้นทะเบียนเป็นไพร่หลวง จะเป็นที่กรมกองเดิมของตนก็ได้ แต่ถ้าหากไม่พอใจจะเปลี่ยนสังกัดไปขึ้นกับกรมกองอื่น ๆ ก็ได้ ผู้ที่เป็นไพร่หลวงนั้นจะต้องรับราชการตลอดไปจนกว่าจะมีอายุถึง ๖๐ ปี จึงจะปลดจากราชการ หรือถ้าหากมีบุตรเป็นชายฉกรรจ์ขึ้นทะเบียนเป็นไพร่หลวงแล้ว ๓ คน ผู้ที่เป็นบิดาก็จะถูกปลดปล่อยให้พ้นจากราชการ ไพร่หลวงนั้นหมายถึงไพร่พลที่จับอาวุธออกรบได้ในยามที่มีศึกสงครามเป็นทหารฝ่ายพลรบตามที่เรียกกันในบัดนี้ ส่วนไพร่รายนั้น อาจหมายถึงผู้ที่ไม่เหมาะสมที่จะใช้ทำการรบ แต่ใช้ในการหาบหามเสบียงหรือสัมภาระอื่น ๆ ตลอดจนใช้ในการโยธาได้ ผู้ที่เป็นไพร่รายนั้นอาจเป็นเพราะเข้าสังกัดกรมกองเดิมที่บิดาของตนสังกัดอยู่ก็ได้ หรือเพราะมีร่างกายไม่เหมาะสมที่จะใช้ทำการรบก็ได้ หรือไปเข้าสังกัดกรมกองที่มีแต่ไพร่รายด้วยความสมัครใจของตัวเองก็ได้ ผู้ที่เป็นเลขสังกัดกรมกองราชการเหล่านี้ ในปีหนึ่ง ๆ จะต้องสละเวลาทำมาหากินเพื่อเข้ามาอยู่เวรรับราชการตามกรมกองที่ตน

สังกัดอยู่ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชปรากฏตามหลักฐานซึ่งลาลูแบร์ได้จดไว้ว่า พวกเลขต้องเข้ามารับราชการปีหนึ่งเป็นเวลา ๖ เดือน ระยะเวลา ๖ เดือนนี้ไม่จำเป็นที่จะต้องติดต่อกัน กรมกองที่เป็นเจ้าสังกัดจะเรียกเข้ามาเวลาใดก็สุดแต่ความจำเป็น แต่เมื่อรวมเวลาแล้วปีหนึ่งจะต้องไม่เกิน ๖ เดือน ในสมัยกรุงธนบุรี เวลาราชการนี้ลดลงมาเหลือเพียงปีละ ๔ เดือน และเมื่อถึงกรุงรัตนโกสินทร์ก็ลดลงมาเหลือเพียงปีละ ๓ เดือนเท่านั้น ผู้ที่เป็นเลขสมสังกัดกรมกองราชการนั้นจึงมีเวลาทำมาหากินเป็นของตนเองในส่วนใหญ่ของปี การงานที่ต้องทำเมื่อเข้ามาอยู่เวรราชการนั้นผู้ที่เป็นเจ้าขุนมูลนายเป็นผู้กำหนดให้ แต่ผู้ที่เป็นเจ้าขุนมูลนายอาจเรียกใช้สอยเป็นส่วนตัวได้บ้าง แต่ก็มิใช่ตลอดไป ตามมาตรา ๒๕ ของกฎหมายลักษณะอาญาหลวง ปรากฏว่ามีการกำหนดบทลงโทษเจ้าขุนมูลนายซึ่งใช้เลขสมใต้สังกัดไปทำกิจการส่วนตัวเกินกว่า ๑ วัน ๒ วัน หรือ ๓ วัน ตามลำดับ หน้าที่ราชการของพวกเลขนั้น ก็แตกต่างกันไปสุดแล้วแต่กรมกองที่ตนสังกัด บางคนก็ทำหน้าที่ทหาร หากกรมที่ตนสังกัดนั้นเป็นกรมทหาร แต่ถ้าสังกัดกรมกองอื่น

เช่นกรมช่างสิบหมู่ ก็ทำงานช่างต่าง ๆ และเลขทุกคนนั้นหากปรากฏว่าเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ราชการได้ดีหรือเป็นผู้ที่มีฝีมือดีก็จะได้เลื่อนฐานะในราชการของตนขึ้นไป กล่าวคือจะได้เลื่อนศักดินาสูงขึ้นไปโดยไม่มีกำหนด ในระหว่างที่พวกเลขต้องเข้ามาอยู่เวรรับราชการนั้น พวกเลขก็ต้องมาด้วยทุนรอนของตนเอง เรื่องอาหารการกินเป็นภาระที่บิดามารดาหรือภรรยาจะต้องคอยส่งเสียมิให้อดอยาก และเข้าของที่ส่งมาให้แก่กันนั้น บางทีก็เผื่อแผ่ไปถึงคนที่เป็นเจ้าขุนมูลนายได้อีกด้วย ผู้ที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นเลขแล้วนั้น ได้รับสิ่งตอบแทนจากทางราชการซึ่งสำคัญอยู่อย่างหนึ่ง กล่าวคือได้รับเอกสารที่เรียกว่าตราภูมิคุ้มห้าม ผู้ที่ได้รับตราภูมิคุ้มห้ามแล้วนั้นไม่ว่าจะประกอบการทำมาหากินสิ่งใด ย่อมได้รับยกเว้นภาษีอากรในทุกกรณีไป

ระบอบสังคมที่บังคับให้ผู้ชายต้องจากบ้านไปอยู่เวรรับราชการในระยะเวลาหนึ่งทุก ๆ ปีเช่นนี้ ย่อมทำให้ผู้หญิงในครอบครัวต้องเข้ารับภาระกิจการงานแห่งครอบครัวนั้นด้วยความจำเป็น ในยามปกติผู้ชายก็คงจะกลับบ้านมาดูแลกิจการของตนได้บ่อยครั้ง และโดยเฉพาะในฤดูกาลที่มีการ

งานชุก เช่นหน้าทำนา ผู้ชายก็คงจะอยู่บ้านเป็นส่วนมาก แต่ในยามสงครามนั้น ผู้ชายจะต้องหายจากบ้านไปเป็นเวลาช้านาน บางคนก็อาจไม่ได้กลับมาเลยเป็นหน้าที่ของผู้หญิงจะต้องดูแลความเป็นอยู่ของครอบครัว แทนผู้ชาย ในระหว่างนั้น ความจำเป็นทั้งนี้อาจเป็นเหตุหนึ่ง ให้สตรีในเมืองไทยมีสิทธิ์ว่ากล่าวกิจการของครอบครัว มากกว่าสตรีในประเทศอื่น ๆ ในสมัยเดียวกัน และอาจเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้สตรีในเมืองไทยมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้ชาย หรือมากกว่าผู้ชายโดยพฤตินัยลงมาจนถึงทุกวันนี้

ตามหัวเมืองที่อยู่ไกลพระนครออกไปนั้น การที่จะเกณฑ์ผู้ที่เป็นเลขเข้ามารับราชการย่อมไม่สะดวกเป็นธรรมดาด้วยเหตุนี้จึงมีเลขอีกชนิดหนึ่งเกิดขึ้น เรียกว่าเลขส่วย มีหน้าที่สำหรับหาวัตถุต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ทางราชการหรือวัตถุซึ่งทางราชการต้องการส่งเข้ามาเป็นส่วย และเป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองแห่งหัวเมืองนั้น ๆ จะต้องคอยดูแลให้ได้ส่วยส่งเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาครบตามจำนวน หัวเมืองที่มีวัตถุที่ทางราชการต้องการเช่นตะกั่ว ดีบุก หรือดินประสิวนั้นส่วนมากมักจะเป็นหัวเมืองที่มีเลขส่วยทั้งสิ้น

ในสมัยกลางแห่งกรุงศรีอยุธยาได้เกิดประเพณีขึ้นใหม่อีกอย่างหนึ่ง กล่าวคือทางราชการอนุญาตให้คนที่เป็นเลขเสียเงินจำนวนหนึ่งให้แก่ทางราชการเพื่อจ้างคนมารับราชการแทนตนได้ เงินนี้เรียกว่าเงินค่าราชการ และมีอัตราที่ต้องเสียแตกต่างกันไปตามยุคตามสมัย ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เปลี่ยนชื่อเงินค่าราชการนี้เสียใหม่ว่าเงินรัชชูปการ และอัตราที่ต้องเสียเป็นอัตราสุดท้ายก่อนที่จะได้ยกเลิกไปนั้น เป็นจำนวนเงิน ๖ บาท การเก็บเงินค่าราชการหรือเงินรัชชูปการนี้ ก็โดยอาศัยหลักที่ว่าชายฉกรรจ์ทุกคนเป็นข้าของพระเจ้าแผ่นดิน มีหน้าที่ ๆ จะต้องปฏิบัติราชการให้แก่พระเจ้าแผ่นดิน เมื่อตนเองไม่สามารถจะปฏิบัติราชการนั้นได้ จึงต้องใช้เงินจำนวนหนึ่งจ้างคนอื่นมาปฏิบัติราชการนั้นแทนตน ในที่นี้มีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสียเงินรัชชูปการปีละ ๖ บาทเช่นเดียวกับชายฉกรรจ์ทั่วไป เมื่อเงินรัชชูปการนั้นมีต้นเหตุและรากฐานมาจากระบอบศักดินา ซึ่งถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระเจ้าชีวิต เมื่อพระบาทสมเด็จ

พระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสียเงินรัชชูปการ เช่นเดียวกับ เลขหรือคนซึ่งมีหน้าที่จะต้อง ปฏิบัติราชการ ให้แก่พระองค์ ทั่วไปแล้วก็น่าจะกล่าวได้ว่าระบอบศักดินาของไทยนั้นมาสิ้นสุดลงจริงๆ เมื่อรัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และก็น่าจะกล่าวต่อไปได้อีกว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชของประเทศไทยนั้นสิ้นสุดลงด้วยพระราชกรณีย์แห่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า-เจ้าอยู่หัวนั้นเอง หาได้สิ้นสุดด้วยการกระทำของบุคคลอื่นใดไม่ อย่างไรก็ตามเงินค่าราชการนี้ ทำให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลหลายฝ่ายด้วยกัน ผู้ที่เป็นเจ้าขุนมูลนายตามกรม-กองต่างๆ ซึ่งมีทรัพย์มากหรือมีรายได้มาก ก็มักจะเสียเงินค่าราชการให้แก่ผู้คนที่อยู่ในสังกัดของตน แล้วเอาคนเหล่านั้นไปใช้สอยในกิจการของตน หรือผู้ที่มีฐานะดีเป็นช่างมีฝีมือตลอดจนผู้ที่มีไร่นามาก ก็ยอมเสียเงินค่าราชการตามที่ทางราชการเรียกร้อง เพื่อยกเว้นตนเองมิให้ต้องเสียเวลาเข้าไปอยู่เวรรับราชการตามกรมกองที่ตนสังกัดอยู่ เพื่อจะได้มีเวลาประกอบกิจการงานของตนเอง ให้เกิดประโยชน์ได้ตลอดปี เงินค่าราชการนี้ น่าจะเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้กรุงศรีอยุธยาต้องร่วงโรยไปทางด้านกำลังพล จนไม่

สามารถสู้กับข้าศึกศัตรูได้เหมือนเมื่อในสมัยแรกเริ่ม และได้ทำให้ระบบศักดินานั้นกลายเป็นจักรกลอย่างหนึ่งในการเก็บภาษีเท่านั้น มิได้มีความหมายในการรวบรวมกำลังคนไว้ป้องกันประเทศหรือใช้ราชการอื่น ๆ อีกต่อไป

เบ็นธรรมดาที่ในที่ใดที่มีการบังคับ ในที่นั้นก็จะต้องมีผู้พยายามหลบหลีกชายฉกรรจ์ซึ่งระบอบสังคมสมัยอยุธยาบังคับให้ต้องเบ็นเลขนั้น ก็พยายามหลบหลีกหน้าที่ของตนด้วยวิธีต่าง ๆ กัน กรมกองราชการต่าง ๆ นั้น มีอำนาจที่จะออกไปเอาตัวชายฉกรรจ์ ซึ่งเกิดมาในครอบครัวที่เคยสังกัดในกรมกองนั้น ๆ มาสักข้อมือเบ็นเครื่องหมายแห่งกรมกองไว้เบ็นหลักฐาน กรมกองที่อยู่ในกรุงนั้นมักจะออกไปสักเลขเบ็นครั้งคราว และเมื่อมีข่าวไปถึงในชนบทว่าจะมีผู้ออกมาสักเลข ชายฉกรรจ์ในชนบทก็มักจะพากันหลบหนีเข้าบ่าไป บางพวกก็อาจหลบไปชั่วครั้งคราว เมื่อขุนนางผู้ออกมาสักเลขกลับไปแล้ว ก็จะกลับคืนสู่บ้านของตน แต่บางพวกเมื่อหลบไปแล้ว ก็ไปควบคุมซ่องสุมกันเบ็นโจรเที่ยวปล้นสะดมเบ็นอาชีพ เกิดเบ็นบัญหาสังคมอย่างหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้น แต่คนบางพวกไม่หนีเข้าบ่า

เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกสักเลข แต่กลับหนีเข้ากรุง กล่าวคือเข้ามาถวายตัวเป็นข้าไทกับเจ้านาย ในพระราชวงศ์ที่ตนเห็นว่ามีวาสนาบารมีมากพอจะคุ้มครองตนมิให้ต้องถูกเกณฑ์ไปรับราชการได้ ด้วยเหตุนี้เจ้านายบางพระองค์จึงมีข้าไทเป็นจำนวนมากและมีจำนวนมากเพิ่มขึ้นทุกที เรื่องนี้เป็นปัญหาซึ่งทางราชการของกรุงศรีอยุธยาจะต้องแก้ไข เพราะประการแรกการที่ชายฉกรรจ์เข้าถวายตัวเป็นข้าไทกับเจ้านายในพระราชวงศ์เป็นจำนวนมากนั้น มีผลเสียหายโดยตรงคือทำให้จำนวนคนที่จะเกณฑ์มาทำราชการได้นั้นน้อยลงไป ไม่สะดวกแก่การที่จะปฏิบัติราชการของกรมกองต่าง ๆ ในประการที่สอง การที่เจ้านายบางพระองค์มีข้าไทเป็นจำนวนมากนั้น เป็นการเสี่ยงต่อความไม่สงบของบ้านเมือง เพราะเจ้านายที่มีข้าไทมาก อาจคิดขบถขึ้นมาเมื่อไรก็ได้ ทางราชการกรุงศรีอยุธยาจึงจำต้องแก้ไขปัญหานี้ และก็ได้แก้ไขได้อย่างแนบเนียน ด้วยวิธีตามเข้าไปถึงในวังเจ้านายที่มีข้าไทมาก และตั้งกรมขึ้นที่นั้น โดยยกย่องให้เจ้านายที่มีข้าไทมากนั้นเอง เป็นผู้กำกับราชการของกรมที่ตั้งขึ้น แต่ผู้บังคับบัญชาผู้คนในกรมนั้นจริง ๆ มีข้าราชการประจำ

ในตำแหน่งต่าง ๆ เช่นเดียวกับกรมกองราชการอื่น ๆ ได้แก่เจ้ากรม ปลัดกรม และสมุหบัญชีผู้ซึ่งเป็นผู้ถือบัญชีคนทั้งหลายซึ่งขึ้นอยู่กับกรมนั้น การกระทำเช่นนี้ก่อให้เกิดผลเสียหายที่กล่าวถึงแล้วได้ทั้งสองทาง กล่าวคือทางราชการกรุงศรีอยุธยาก็มีอำนาจบังคับบัญชาเหล่าข้าไทของเจ้านายต่อไป และเรียกมาใช้ในราชการได้ โดยวิธีออกหมายกะเกณฑ์ไปเช่นเดียวกับกรมกองราชการทั้งหลาย ส่วนปัญหาเรื่องเจ้านายจะคิดขบถนั้น ก็เป็นอันตกไปเพราะทางราชการได้เข้าควบคุมข้าไทของเจ้านายเหล่านั้นแล้วโดยใกล้ชิด การตั้งกรมเจ้านายนั้นเริ่มต้นและเป็นมาในทำนองนี้ แต่ทางราชการกรุงศรีอยุธยาก็มีมารยาทพอที่จะอ้างว่า การกระทำเช่นนี้เป็นการเฉลิมพระเกียรติเจ้านายบางพระองค์ที่มีข้าไทมาก กรมกองที่ตั้งขึ้นเพื่อควบคุมข้าไทของเจ้านายในพระราชวงศ์เหล่านี้ มีขนาดใหญ่เล็กต่างกัน หากวังไหนมีข้าไทเป็นจำนวนที่พอจะตั้งกรมได้แต่ยังไม่มากนัก ก็ตั้งเป็นกรมเล็กมีขุนนางบรรดาศักดิ์เป็นหมื่นเป็นเจ้ากรม ขนาดใหญ่กว่านั้นขึ้นไปเจ้ากรมก็เป็นขุน และถ้าใหญ่กว่านั้นขึ้นไปอีกก็มีเจ้ากรมเป็นหลวง พระ จนถึงกรมที่ใหญ่ที่สุดซึ่งในสมัย

อยุธยาเรียกว่ากรมสมเด็จ มีเจ้ากรมเป็นพระยา ตามธรรมเนียมไทยในสมัยอยุธยานั้น ไม่นิยมเรียกนามผู้ใหญ่ที่ตนนับถืออยู่แล้วโดยทั่วไปมักจะเรียกนามสมมุติ ด้วยเหตุนี้เจ้านายที่ทรงกรม จึงมีผู้ขานพระนามตามชื่อเจ้ากรมไปด้วย เช่นกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ และกรมหลวงอภัยนุชิต เป็นต้น แม้แต่เจ้านายฝ่ายใน เมื่อทรงกรมแล้วก็ขานพระนามตามชื่อเจ้ากรมเช่นเดียวกับเจ้านายฝ่ายหน้า เช่นกรมหลวงโยธาทิพและกรมหลวงโยธาเทพ ซึ่งแลเห็นได้ชัดว่าชื่อโยธาทิพก็ดี โยธาเทพก็ดี เป็นราชทินนามของขุนนางฝ่ายทหารโดยแท้ คือหลวงโยธาทิพและหลวงโยธาเทพ มิใช่เป็นพระนามของเจ้านายฝ่ายในเป็นแน่นอน

อีกวิธีหนึ่งที่จะหลีกเลี่ยงการถูกเกณฑ์ราชการได้นั้นก็คือหนีไปบวช ผู้คนที่หนีไปบวชเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกสักเลขนั้นคงจะมีอยู่เป็นประจำและมีจำนวนมาก ในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้น เมื่อขุนแผนจะลาสึก ท่านสมภารผู้เป็นอาจารย์ของขุนแผนยังได้ถามก่อนว่า "จะสึกไปให้เขาสักมึงหรือหวา" คำกลอนนี้แสดงให้เห็นว่าในจิตใจของคนในสมัยอยุธยานั้น การเข้าบวชเป็นพระภิกษุมีความผูกพันอยู่กับการ

ถูกสักเลขไม่น้อย เรื่องนี้ก็เป็นปัญหาสำคัญที่ทางราชการของกรุงศรีอยุธยาต้องแก้ไขอีกเช่นเดียวกัน เพราะนอกจากผลร้ายอันเนื่องด้วยคนที่จะเกณฑ์มาใช้ในราชการได้มีจำนวนน้อยลงไปแล้ว ยังมีผลร้ายเกิดขึ้นในวงการศาสนาอีกด้านหนึ่ง เพราะคนที่หนีไปบวชเพื่อหลีกเลี่ยงราชการนั้น ย่อมไม่มีศรัทธาในพระศาสนาอย่างแท้จริง และเมื่อได้เข้าบวชเพราะความประสงค์อย่างเดียวที่จะหลีกเลี่ยงราชการ ในระหว่างที่อยู่ในสมณเพศนั้น ก็คงจะปฏิบัติทางพระธรรมวินัยย่อหย่อนเป็นผลเสียหายแก่พระศาสนาได้มาก การแก้ไขนั้นได้เริ่มขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และวิธีการแก้ไขก็คือจัดให้มีการสอบความรู้พระภิกษุสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรเป็นครั้งคราว โดยกำหนดลงไปแน่นอนว่าพระภิกษุที่บวชมาถึงพรรษาจะต้องมีภูมิความรู้ในธรรมะและภาษาบาลีขั้นไหน เมื่อพระภิกษุรูปใดสอบความรู้ไม่ได้ตามเกณฑ์ที่ทางราชการกำหนด ก็ให้สึกไปจากสมณเพศ และคงจะถูกสักเลขให้เข้าสังกัดกรมกองราชการต่อไปทันที การสอบความรู้พระภิกษุสงฆ์ในครั้งนั้น มิได้มีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมความรู้ของพระภิกษุเป็นแน่นอน แต่มีวัตถุประสงค์

อย่างเดียวที่จะไล่คนซึ่งบวชเพราะหลีกเลี่ยงราชการนั้นออกมาจากสมณเพศ แต่ผลที่เกิดขึ้นนั้นก็เป็นผลดีในหลายทาง เพราะเป็นการส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์ได้เล่าเรียนพระปริยัติมีความรู้สูงขึ้นไปในตัว ทำให้พระศาสนาหมดมลทินลงไปได้มาก และการสอบความรู้พระภิกษุสงฆ์ในสมัยนั้นได้กลายมาเป็นการสอบนักธรรมและสอบพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยต่อ ๆ มา คำว่า "สอบไล่" ในภาษาไทยก็น่าจะมีมูลเหตุมาจากการสอบพระภิกษุสงฆ์ครั้งนั้น เพราะเป็นการสอบเพื่อไล่ให้สึก มิใช่เป็นการสอบเพื่อเลี้ยงเอาไว้

ชนชั้นที่อยู่ระหว่างพระราชวงศ์และราษฎรทั่วไปนั้นก็ได้แก่ขุนนาง ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป ขุนนางหรือข้าราชการในสมัยศรีอยุธยานั้น มีฐานะตั้งอยู่บนหลักเกณฑ์ ๓ ประการคือ ศักดินา ยศหรือบรรดาศักดิ์ และตำแหน่ง ขุนนางชั้นสัญญาบัตรคือขุนนางซึ่งพระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงแต่งตั้งด้วยพระองค์เองนั้น มีศักดินาตั้งแต่ ๔๐๐ ไร่ขึ้นไปถึง ๑๐,๐๐๐ ไร่ ผู้ที่มีศักดินาต่ำกว่า ๔๐๐ ไร่ลงไปนั้นเป็นข้าราชการชั้นประทวน ได้รับการแต่งตั้งจากขุนนาง

ผู้เป็นผู้บังคับบัญชาตนจึงไม่มีสัญญาบัตร ขุนนางชั้นต่ำเหล่านี้มีจำนวนมาก และไม่มีสิทธิพิเศษเหนือราษฎรสามัญอย่างไรนัก มีภาระที่จะต้องถูกกะเกณฑ์ไปรับราชการและต้องเข้าเวรเช่นเดียวกับเลขสมสังกัดโดยทั่วไป เมื่อออกเวรแล้วก็มาทำมาหากินเช่นเดียวกับราษฎรทั่วไป ภรรยาของข้าราชการสัญญาบัตรนั้นต้องถือน้ำพระพิพัฒนสัตยาเช่นเดียวกับสามี ภรรยาข้าราชการจึงเป็นบุคคลที่มีศักดินา ซึ่งทางราชการกำหนดให้โดยคำนวณจากศักดินาของสามีและฐานะของภรรยาเอก ภรรยาผู้ซึ่งได้ทำการสมรสกับสามีหรือภรรยาซึ่งพระมหากษัตริย์ได้พระราชทานมาให้แก่ผู้ที่เป็นสามีนั้น มีศักดินากึ่งหนึ่งของศักดินาแห่งสามีของตน อนุภรรยานั้นมีศักดินากึ่งหนึ่งของเอกภรรยา และทาสภรรยาซึ่งมีบุตรนั้นมีศักดินากึ่งหนึ่งของอนุภรรยา

ยศหรือบรรดาศักดิ์ของขุนนางในสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น เข้าใจว่าจะมีบรรดาศักดิ์ชั้นพระยาหรือออกยาเป็นชั้นสูงสุด ต่อจากนั้นก็มียศและบรรดาศักดิ์ลดหลั่นกันลงไปตามลำดับดังต่อไปนี้ เจ้าหมื่น พระ จมื่น หลวง ขุน จ่า หมื่น และพัน บรรดาศักดิ์เจ้าพระยาและสมเด็จเจ้าพระยานั้น เป็น

สิ่งที่เกิดขึ้นภายหลัง ในสมัยตอนท้ายกรุงศรีอยุธยา ส่วนยศเจ้าหมื่น จมื่น และจ่านั้น เป็นยศที่ใช้อยู่ในกรมมหาดเล็กเท่านั้น

ตำแหน่งของข้าราชการสมัยศรีอยุธยานั้นได้แก่ อัครมหาเสนาบดี เสนาบดี จางวาง เจ้ากรม ปลัดกรม และสมุหบัญชี ตามทำเนียบข้าราชการทหารและพลเรือน ซึ่งกำหนดขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น ข้าราชการแบ่งออกเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ด้วยเหตุนี้อัครมหาเสนาบดีจึงมีอยู่สองตำแหน่ง ได้แก่สมุหพระกลาโหมผู้ซึ่งเป็นอัครมหาเสนาบดีฝ่ายทหารหนึ่ง และสมุหนายกซึ่งเป็นอัครมหาเสนาบดีฝ่ายพลเรือนหนึ่ง การแบ่งอัครมหาเสนาบดีออกเป็นสองตำแหน่งนี้ถ้าคิดดูให้ดีแล้วจะเห็นว่าแยบคายอยู่ เพราะดูเหมือนจะเป็นทางเดียวในเมืองไทยที่จะเปิดโอกาสให้พลเรือนได้เป็นอัครมหาเสนาบดีกับเขาได้บ้าง รองจากตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีลงมาก็คือตำแหน่งเสนาบดี ซึ่งมีอยู่ ๔ เรียกว่า จตุสดมภ์ มีหน้าที่เกี่ยวกับเวียงวังคลังนาคือกรมเมือง กรมวัง กรมคลัง และกรมนา ผู้ที่ดำรงตำแหน่งอัครมหาเสนาบดี และเสนาบดีนั้น

มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาในสมัยแรกเริ่ม แต่ต่อมามีบรรดาศักดิ์ชั้นเจ้าพระยาทั้งสิ้น ส่วนผู้ที่ดำรงตำแหน่งอื่นตั้งแต่จางวาง เจ้ากรม ปลัดกรม ลงมาจนถึงสมุหบัญชีนั้น มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาบ้าง พระบ้าง จนถึงหลวง ขุน ตามความสำคัญของตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่ ขุนนางในสมัยอยุธยานั้น ต้องมีราชทินนามประกอบกับบรรดาศักดิ์เสมอไป แต่ราชทินนามนั้นมีวัตถุประสงค์อันแท้จริงที่จะบอกตำแหน่งหน้าที่ราชการของเจ้าของราชทินนามให้คนอื่นได้รู้ เช่นเจ้าพระยาจักรีนั้นเป็นบรรดาศักดิ์และราชทินนามของอัครมหาเสนาบดีฝ่ายพลเรือนคือสมุหนายก พระยายมราชนั้นเป็นบรรดาศักดิ์และราชทินนามของเสนาบดีที่ว่ากรมเมือง และพระยาพลเทพก็เป็นบรรดาศักดิ์ และราชทินนามของเสนาบดีที่ว่ากรมนา บรรดาศักดิ์จึงเป็นเครื่องบอกตำแหน่งหน้าที่เสมอไปในสมัยอยุธยา เช่น เมื่อมีผู้เอ่ยถึงพระยาอมรวิสัยสรเดชก็มีผู้เข้าใจทันทีว่าท่านผู้นั้นเป็นเจ้ากรมทหารปืนใหญ่ จะดำรงอยู่ในตำแหน่งอื่นไม่ได้ ทำเนียบข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือนของกรุงศรีอยุธยานั้นกำหนดราชทินนามไว้ประจำตำแหน่งหน้าที่ราชการทุกตำแหน่ง เมื่อผู้ใดพ้นจากตำแหน่ง

เดิมไปรับตำแหน่งใหม่ก็ต้องเปลี่ยนราชทินนามตามไปด้วย ระเบียบนี้ใช้ตลอดไปทั้งราชการในกรุงและราชการหัวเมือง และมีผลทางใจอย่างหนึ่งเกิดขึ้น กล่าวคือทำให้บุคคลนั้นละลายหายไปในราชการโดยสิ้นเชิงเมื่อบุคคลได้เข้ามารับราชการแล้ว ชื่อเสียงส่วนตัวของตนก็หมดสิ้นไป คงเหลือแต่บรรดาศักดิ์และราชทินนาม อันเป็นของที่เปลี่ยนแปลงไปได้ตามแต่โชคชะตาของตนในราชการ ทำให้ราชการและผลประโยชน์ของราชการนั้น มีความสำคัญเหนือบุคคลและเหนือเรื่องที่เกี่ยวกับบุคคลโดยตลอด

เนื่องจากระเบียบที่มีอยู่ในสมัยอยุธยาเช่นนี้ ขุนนางผู้ใดที่ออกจากราชการ จึงมิได้สูญเสียแต่ตำแหน่งเท่านั้น แต่จะต้องสูญเสียศักดินา ยศบรรดาศักดิ์และราชทินนามอีกด้วย นอกจากจะได้มีพระมหากรุณาเป็นพิเศษอนุญาตให้ข้าราชการนั้นรักษาสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นไว้ต่อไปได้ หรือมิฉะนั้นก็จะมีพระมหากรุณายกข้าราชการนั้น ๆ ออกไปจากตำแหน่งบริหาร ให้ไปอยู่ในตำแหน่งที่ปรึกษาหรือตำแหน่งกิตติมศักดิ์ คือตำแหน่งจางวาง โดยให้มีศักดินาเหลืออยู่แต่เปลี่ยนราชทินนามไปเป็นอย่างอื่น ด้วยเหตุที่การออกจาก

ราชการนั้น ทำให้ขุนนางต้องสูญเสียทุกอย่างที่ตนเห็นว่าเป็นความดีความเจริญ ผลที่เกิดขึ้นก็จะต้องเป็นธรรมดา คือไม่มีขุนนางผู้ใดต้องการจะออกจากตำแหน่ง ส่วนมากก็พยายามอยู่ในตำแหน่งต่อไปจนกว่าจะสิ้นอายุตน จะออกก็เมื่อถูกถอดหรือถูกไล่ออกเท่านั้น ระเบียบราชการของกรุงศรีอยุธยาที่ได้กล่าวถึงนี้ ทำให้เกิดผลทางใจเช่นนี้ขึ้นแก่ขุนนางโดยทั่วไป ในปัจจุบันนี้ ถึงแม้ว่ากรุงศรีอยุธยาจะได้เสียไปแล้วเป็นเวลา ๒๐๐ ปี สังคมก็ได้เปลี่ยนไปแล้วอย่างที่เปรียบกันไม่ได้ ตลอดจนระเบียบราชการต่าง ๆ ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วโดยสิ้นเชิง แต่ถึงอย่างนั้นสภาพจิตใจของขุนนางไทยในสมัยปัจจุบันก็ดูเหมือนจะยังอยู่ในระดับเดียวกับสมัยอยุธยานั้นเอง

ว่าโดยสรุปแล้ว สังคมอยุธยาเป็นสังคมที่มีการแบ่งชนชั้นก็จริงอยู่ แต่ชนชั้นในสังคมอยุธยานั้นเป็นชนชั้นที่มีความคล่องตัว (Fluidity) ที่จะเข้าคลุกเคล้าปะปนกันได้ ไม่มีการแบ่งแยกอย่างแน่นอนตายตัวเช่นชนชั้นในสังคมอื่น ๆ สถาบันต่าง ๆ ในสังคมอยุธยานั้นก็ปราศจากความแน่นอนตายตัวเช่นเดียวกัน ราชบัลลังก์แห่งกรุงศรีอยุธยา

นั้นขาดความแน่นอนเป็นอย่างยิ่ง เพราะถึงจะมีกฎมนเทียรบาลว่าไว้ด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ก็จริงอยู่ แต่กฎหมายนั้นก็มิได้เป็นประกันให้การสืบราชสันตติวงศ์เป็นไปโดยแน่นอนหรือโดยเรียบร้อย พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยานั้น ถึงแม้ว่าจะทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเป็นล้นพ้นก็จริง แต่อาจสูญเสียพระราชอำนาจนั้นให้แก่ผู้อื่นในขณะใดก็ได้ ถ้าหากว่าทรงครองราชย์ไปโดยขาดความระมัดระวัง สถาบันศาสนา คือศาสนาพุทธนั้น ถึงแม้ว่าจะมีความแน่นอนมั่นคงทางด้านศรัทธาความเชื่อถือของประชาชนทุกชั้นก็จริงอยู่ แต่ผู้สืบศาสนาคือพระสงฆ์ก็ขาดความแน่นอนเป็นอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นชนชั้น ด้วยเหตุที่ว่าพระสงฆ์ในศาสนาพุทธนั้นจะสึกออกจากสมณเพศเมื่อไรก็ได้ตามความสมัครใจของแต่ละบุคคล ชนชั้นเจ้านายในพระราชวงศ์นั้นเองก็ขาดความแน่นอนเช่นเดียวกัน ในประการแรกด้วยเหตุที่ถูกลดฐานันดรลงไปทุกชั่วคน จนละลายหายไปในฝูงสามัญชนในที่สุด ในประการที่สองเมื่อราชบัลลังก์นั้นขาดความแน่นอนเสียแล้ว พระราชวงศ์นั้นเองก็อาจสิ้นยศหมดวาสนาลงไปเมื่อไรก็ได้ในทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนวงศ์กษัตริย์